

5079/4111

1-5775

Alachua

FL 11

1-5775

DE PARTITIONE ORATORIA

M. T. CICERONIS

DIALOGVS,

GVSVS,

*

Jacobi Lodoici Strebæi, Georgij Vallæ
Placentini, ac Bartholomæi Lato-
mi Commentarijs, illustratus.

QVIBVS IAM REGENS

ADIECIMVS

Christophori Hegendorphini scholia.

VIR-
TUTE
DVCE,

COMITE
FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM

LUGDVNI,

1554.

IACOBI LO-
DOICI STREBAEI
RHEMENSIS IN PAR-
TITIONES ORATORIAS

Ciceronis Commentaria, ad

Iacobum Villono-
uanum.

*

VVM per annos decem & qua-
tuor in erudienda iuuentute labo-
rasset, eisi ne tum quidē graui-
mo labori quietem, modumq; repe-
rissem, me tamē ad colligenda mea
studia pleriq; amicorū adhortaban-
tur. Quo proposito, diu multumq;
dubitaui, utrum monitus & cohort-
tationes admitterem, an potius ita
me compararem, neq; perferre infaustum pondus, neq; laborio-
sum uiuendi genus nouo sudore cumulare. In hanc partem sem-
per fueram propensior, propterea quod ad scribendum feliciter
opus est naturæ & ingenij uiribus, multarum rerum sciētia, usu
& exercitatione dicēdi: quæ in me perquam exigua sentiebam.
Et ea si forte mihi contigissent, tamen quoniam à sapientissimis
uiris scripta sunt nimium multa, silendum putabam. Quod si
quid noui ratio postularet, rursus existimabam cessandum tem-
poribus nostris, quum labor honestus nullū præmiū ferat, sed
uel contemptum, uel inuidiam. Sciebam quoq; bonas artes, qui-
bus tum Græci, tum Latini, non sine magna dignitatis autorita-
te floruerunt, nunc apud eos, qui omnia quæstu metiuntur, ita ui-
lescere, ut earum professores infra mortales omneis esse uidean-
tur.

Ex Bibliotheca D. Em-
manuelis Vincentii à
Murgutio

3
tur. His rebus adductus, eos imitari decreuerã memorie nostræ
doctissimos uiros, qui frui silentio literarum malunt, quàm in
opere pœnitendo bonas horas male collocare. Sed nitebantur in
aduersum causæ ualidiores: Hominem non suis, sed aliorum na-
tum commodis: Esse proprium optimi cuiusq; aliquid in cõmu-
ne laborare, semenq; mittere, cuius alij percipiãt fructum: Alios
ædium monumenta suis relinquere, alios nobilitatem generis,
alios gloriam uirtute partam, omnes penè testimonium quoddã
sui laboris: Non aliter oportere artium liberalium professores,
non modò uiuos, sed magis etiam prodesse mortuos: Id fecisse
ueteres, nouosq; scriptores, quorum monumentis acuitur eter-
næ posteritatis industria: Hinc reliquisse librorum uelut here-
ditatem, quam partim amississe, partim neglexisse, partim de-
prauasse, decoctricis ignauie est posterorum: contrà heredis bo-
ni frugiq; seruasse legata, ac diligenter auxisse: ne, qui omnia
ab omnibus accepit, nemini quicquam omnium contulisse argua-
tur. Quòd igitur studia literarum secutus essem, bonamq; par-
tem ætatis in eo curriculo transegissem, nec otium languidum, ac
ferè mortuum probarem, statuebam mihi more meo semper ali-
quid in literis agendum, quod & alios fortè iuuare posset, & ac-
ceptum à scriptoribus hæredicam adaugere. Quò me ducebat
illud, Quam quisq; norit artem, in hac se exerceat. Nec iam con-
stare uidebantur, quæ feruntur in contrarium. Si non subest in-
genij magna uis, tamè etiam pariunt aliquid infœcũdiores agri,
si modò arte & diligentia percoluntur. Scripta sunt ab alijs
per multa, sed alia perierunt, alia in bibliothecis & puluere
delitescunt, alia palam negliguntur, multa repudiat hæc ætas,
multa queritur obscura: quamobrem relinquitur nobis & po-
steris scribendi locus. Nec honesta & utilia capessenti metuen-
da est, inuidia, quæ quum gloriam florentem persequatur, quid
habet in me, quod toruo fãsinet aspectu? Nec laboro de con-
temptu eorum, qui quòd nimium spectant honores & diuitias,

4.
ingenuas despiciantur artes. Nescierunt quid in rebus esset optimum: fortuita quidem maluerunt & mortalia, quibus temporis momento destituti, sine re, sine animi cultu, sine nomine, sine uero honore pereunt. Fateamur itaque longe optimum, uersare literas, quarum beneficio uiuit, quicquid in rebus mortalium pulchrum, diuturnumque est. Hic igitur experiamur aliquid, & initio, tanquam ludentes, explicemus artes eorum, qui principes in ratione dicendi fuerunt. Nec opus est longa meditatione, quid omnium primum sequamur. Occurrunt enim Ciceronianæ Partitiones auditoribus nostris propediem exponendæ: quibus in eo genere nihil arbitror neque breuius, neque difficilius, neque magis utile iuuentuti. Breuitas memoriam iuuat, sed parit obscuritatem: obscuritas, & utilitas quærunt interpretationem. Dæ sunt igitur causæ, cur hæc interpretemur, difficultas, & utilitas. Totidem cur ediscamus, breuitas, & fructus. Nam partitur hanc artem subtiliter, membra circumscripserit, breuiterque definit, uim & usum rerum notat. A summis generibus ad partes imas reductum perducit ordinem, omniaque prope Rhetoricæ præcepta angustissimo constipat libello: quem quum perutilem filio suo non uulgariter erudito indicat, eadem sententia pronuntiat, quanti facienda sit hæc præceptionum descriptio. Fatebor autem nihil opus fuisse Commentarijs nostris, si Georgius Valla, homo non indolens, propius inspexisset, rem cognouisset, ueramque sententiam seruata ratione interpretis protulisset. De quo uiro, qui certe prodesse uoluit, nihil dicam nisi necessario. Stat enim mihi, nullius neque uiui, neque mortui uellicare nomen, nisi contra ueniat ratio necessaria. Sed si diligenter omnes illustrasset obscuriores locos, equidem multis impudens & ingratus uiderer, qui rebus alienis ornatus, debitam uiro gratiam supprimerem. Verum testes erunt huiusce rei permulti, Georgium plura scripsisse in Partitiones Oratorias, quæ nihil faciunt ad rem: exemplis alieno tempore citatis totos confudisse locos: bonam partem reliquisse

quisse perobscuram: præcepta Ciceronis trecenta & amplius in sensum prauum detorsisse: pro argumentis figuras, pro figuris argumēta censuisse: medio itinere, ac si longis erroribus & onere defessus esset, abiecisse rerum grauium pondus, tantum pauca leuiora tenuisse. Sed quia inuitus feci, ut hæc dicerem, taceo reliqua, & aliorum iudicio relinquo. Quid ab eo dissentiam, planum facient hæc nostra commentaria. Ego quidem ducem meum ponere sequutus sum, nusquam ab itinere proposito digressus. Vsus sum ferè semper expositione rerum perpetua, quoniam lacerat animū, memoriāq; perturbat illa minuta rerum, uerborumq; concisio. Si quod occurrit uerbum ignotius, alterum, uelut aliud agens, attexui prioris interpretamentum. Atq; etiam quæcunque uidebantur obscura, diligenter illustraui, non modò paraphrasi, aliōq; sermone, sed etiam conquisitis ab optimis autoribus exēplis, quibus ad hæc præcepta cognoscenda nihil utilius afferri potest. Eorum multitudine, si nimium fusa uideatur oratio, id factum scias ab innumerabili rerum frequentia: quæ si uel angustis segregantur interuallis, uniuersum obtinent campum, & tantum non extra spatia proferuntur. Quid tum? In explicandis eloquentiæ præceptis non expauenda est ulla copia, nisi quæ inani uerborum fluxu redundat. Si quando opus est, excutio causas, definitio quàm plurima. Vtor & demonstratione rerum, quæ in abstruso posite sunt. Si quædam faciliora interpono, id non tam docendi causa facio, quàm membra coniungendi: in quo etiam habenda ratio est imperitorum, quibus omnis ferè destinatur interpretatio. Stylum pressi, ne longè distiliret à genere commentandi. Quid effecerim, aut quid fecerim potius, iudicent æqui rerū æstimatores. Non enim mea ipse uendito, sed amolior præcipitem multorum licitationem: qui, quoniam nihil secum pretij ferunt, ne pilo quidem licentur uel optima. Sed ista non uendo, inquam: dono tibi, Iacobe Villononane charissime, tuoq; nomini dicata uolo: ut quod studium Rhetoricum

toricum uehementer amplexaris, alere possim, non modò uoce, & quotidiana lectione, sed etiam scripto, & memoria literarũ. Quod ut faciam, cum tui candidi mores, & ex opera bona profectus bonus meretur, tum auunculus tuus Gulielmus Abotus Senator, ac Iudex lectissimus in primario Lutetiæ consilio. Is pro summa in suos charitate, quum te loco filij haberet, tuamq; disciplinam formare uellet, mihi delegauit hanc instituendi curam: nec ullis unquam rebus, nec laboribus, nec uerbis commendatorijs pepercit, quò te bonis & moribus, & disciplinis perpoliret. Itaq; mihi, tibiq; magnopere prouidendum est, ne concepta de te optimi uiri fallatur expectatio. Ego quidem de meipso uideo: tu autem, ut & doctè scire, & bene agere possis, propone tibi domesticum egregij Senatoris exemplum. Complectere cogitatione, quàm diligenter cum multis alias artes, tum Ius Civile didicerit: qua semper fuerit integritate & innocentia, quàm admirabili modestia & humanitate, quàm acuto ad res agendas consilio, quanta diligentia in obeundo munere, qua æquitate leges interpretetur, quàm temperata seueritate mores censeat. Hæc & alia multa si mente sequeris, facile reperies eas regiones uiarum, quibus peruenit ad auctoritatem: hæc iter facito, ut eò progrediare, quò te uocat & is qui uirtutis iter tenuit auunculus, & nobilis ac illustris ille dux copiarum pater tuus Ludouicus Villonouanus.

ARGUMENTVM EIVSDEM.

CVR Partitiones Oratorias inscripserit, id initio demonstrandum uidetur. Quid paritio nomenetur, ostendit in Topicis: Partitionum, inquit, & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In Partitione quasi mēbra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes: in Diuisione formæ sunt, quas Græci εἰδέας uocant, nostri species. Hæc ille. Inuentio autem, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio, non Species aut formæ Rhetorices,

ces, sed ab omnibus partes nominantur, propterea quòd ex ijs,
ueluti membris Ars Oratoria cõponitur. Nec enim Inuentio est
Rhetoricæ, ut laurus est arbor: nec Dispositio est ars bene dicen-
di, ut iustitia est uirtus: quia genus de specie, non de parte totù
dicitur. Vnde partes, non species esse constat. Quum sint igitur
hæ quinque partium primæ, quæ ex ordine in minora quædam
partiantur, quumq; minora membra partitione sæpius, quàm di-
uisione, diducantur, nomē Partitionis aptius fuit, quàm Diuisio-
nis. Sed & multæ diuisiones in hac arte reperiuntur: ut cùm
distribuantur species locorum, orationum, causarum, quæstio-
num, honorum: quæ, sicut nomine Partis & species interdum
uocantur, à Cicerone præsertim, ita quoq; non ineptè dicuntur
partitiones. An dictæ sunt Partitiones, quòd Oratoriæ scholæ,
hoc est Rhetoricæ disputationes, sic appellitari solet? Non est
hæc uominis prima causa, sed methodus atq; ratto docendi, in
qua proposito fine quò dirigantur omnia, tum genera statuun-
tur, deinde subiiciuntur partes, & generum partiumq; nomina
definitionibus explicantur. Ab hac uia differendi, nomen hoc
ductum fuisse significat in fine libri, quum dicit: *Expositæ sunt*
tibi omnes Oratoriæ Partitiones: quæ quidem è media illa no-
stra Academia floruerunt: neq; sine ea aut inueniri, aut
intelligi, aut tractari possunt. Is titulus autem aptior
est huic libello, quàm cæteris eius de arte di-
cendi, propterea quòd in hoc ad Dia-
lecticum morem breuiter, &
acute, in alijs ad Qu.
Fratrem, & ad
Brutum,
ample & copiosè differritur.

ORNATISS. VIRO

D. CASTELLANO, EPISCOPO TVL-
LENSI, ET REGIO ANAGNO-
stæ Petrus Gallandius S. P.

VI in aliorum locum succedunt, eorū qui de-
cedunt rogatu, consilio & hortatu Castellane
doctissimi, providere magna cura debent, ne
potius in locum successisse, quā in eadem stu-
dia uolūtatesq; uideri possint. Quid enim tam
æquum aut honestum, tanta cum laude coniunctum, tam denique
illustre, quā qui uirtutis nomine tibi plurimum defert, eidem
omni officiorū genere satisfacere conari, & dignitatē eius mo-
dis omnibus amplificando, quæq; illi grata fore cognoscis facien-
do, testatam præbere animi grati significationē? Quid tam illi-
berale & sceleratum, quā eum cui tu fortunarum rerumq;
omniū potestatem facias, dispensationem & procurationē man-
des, omnia aut interuertere, aut negligere, aut denique de ijs
aliquid statuere contra uoluntatem tuam? Cum itaque Latomus
noster commeatu à Rege per te impetrato, decreta substitutione
nostra, in Italiā, cuius uidēdæ desiderio multis iam annis flagra-
bat, superioribus diebus proficisceretur, enarrationesq; suas in
Ciceronis Partitiones oratorias confusè congestas, urgente di-
cessu præfestino emaculatius describere, & ordine digestas
chalcographo typis excudendas, ut uolebat, tradere non posset,
omniūq; recognoscendorū, & suo tēpore iudicio meo edendo-
rū, curam mihi demāaret: nihil prius faciendū esse duxi, quā
ut posthabitis negotijs omnibus meis, quibus grauius impedi-
bar, cum Latomi, tum etiam studiosorū literarū nomine, de eo-
rum editione primo quoq; tēpore cogitarem. Nam cum ea bene
dicendi cupidorū studia plurimū iuuare possint, malignē omni-
no & contra ingenū meū fecisse uidebor, si ijs studiosos carere
sinam

9
sinam diutius. Neq; uerò aduersus Latomum æquior multo iudicari possim, si quo minus ille laborum optimorum fructum capiat, eius scripta supprimam, aut eorum editionem in aliud tempus differam. Capiet autem ex ijs uel maximum, cum ea omnium manibus teri, ab omnibus in sinu gestari, ex ijs ad bene dicendi studiosos utilitatem incredibilem peruenire cognoscet. De quibus quia & tu & docti quiq; facile iudicabunt, hoc tantum dicam germana locorum obscuriorum enucleatione, qualia permulta sunt in genere uerso & mutato, ut alia multa silentio transmittam: exëplis ad ea appositissimis, breuitate & perspicuitate nihil me uidisse in hanc usq; diem perfectius. Neq; inficior esse permulta in nostris æqualibus hominibus doctissimis, qui in eodem stadio cucurrerunt, quæ laude & admiratione prosequar: sed hæc uirtutes, liceat hoc citra cuiusquam offensionem dicere, in hoc libro Latomi propriè quodammodo mihi uidentur. Hoc quicquid est uir ornatissime, quod ille facturus erat si non abesset, sub tui nominis auspicio in publicum prodire uoluimus, ut qui in florentissima Regis aula ad rerum grauium studia regem ipsum proceresq; excitas & inflammas, ad has quoq; mansuetiores artes, sine quibus languent sordentq; omnia disciplinarum genera, nobilitate florentes adolescentes extimules & acuas. Vale literarum ornamentum & præsidium singulare. Parisijs è Gymnasio nostro Plesseo, Idib. Nouemb.

BARTHOLOMAEI LATOMI

ARGUMENTVM.

Scipit hunc librum Cicero dominante C. Cesare in Repub. Scum se in otium contulisset: & scripsit ad filium, qui eodem tempore Athenis studebat, cum antea Romæ sub pedagogis, & à patre ipso Græcè institutus fuisset. Nulla enim ferè adhuc extabant Latina in his artibus, quæ cognitione digna haberentur, exceptis paucis Antonij oratoris: quorum ipse mentionem facit in libris de Oratore. Itaq; cum hæc & alia suis traderet, scripsit

multa nō solum de dicēdi ratione, sed etiam de Philosophia, quibus disciplinas Græcorum princeps sua etate Latinis literis illustrauit. Partitiones appellauit, quod dicendi doctrinam distributam partibus suis uniuersam complectantur, quæ uia artium tradendarum propria est, & à Græcis μεθοδος appellatur. Quicquid enim unum est, & partes habet, siue hæ formæ sint, siue membra quædam totius, id ita rectissime cognoscitur, si quæ latent in eo, digerantur ordine, & diuidendo definiendoq; explicentur. Rhetorice autem una est sine bene dicendi. Capita tria habet, uim oratoris, orationem, quæstionem, ad quæ accommodatur omnis dicendi præceptio. Ita fit ut his tribus explicatis tota dicendi doctrina explicata teneatur.

CHRISTOPHORVS
HEGENDORPHINVS VVENTZES-
LAO CVBITENSI VRBIS STAS-
furdianæ τῶ γραμματῆ, S. D.

VM nuper, Vuentzeslaë ornatissime, dialogū Ciceronis de Partitione oratoria, discipulis meis prælegissem: putauit non in frugiferum eloquentiæ candidatis fore, si hic dialogus scholijs nostris illustratus, à Secerio nostro recudertur. Tū quod orator ille summus, quicquid in libris alijs de dicēdi arte copiosissime tradidit, illud in hoc dialogo miro compendio perstringit: tum quod semper existimaui magis è re studiosorum esse, ipsas artium præceptiones ex ipsis fontibus, quàm riuulis haurire. Scholia uerò nostra addidimus, ne iuuenes locorum aliquorum difficultate deterriti, ab opusculo adeo utili deterreantur. Cæterum quicquid est laboris mei tibi dedicare libuit, partim quod cum iam pridē recepissem, me publice quodam scripto
meum

meum erga te animum declaraturum esse: putabam iam tempus
postulare, ut fidem meam tibi oppignoratam repignorarem:
partim quod tu, siquis alius, oratoriae studiosissimus existis.
Et iam mihi in mentem uenit, quam saepe inter nos deplorauimus
hominum bliteorum stultitiam, qui oratoriam nihil aliud
quam inanem uerborum fucum putantes, eam adducto supercilio
contemnunt. Cum hoc satis constet, omnes aliarum artium pro-
fessiones citra oratoriae accessionem prorsus mancas existere.
Et ut alias omittam, quid quaeso in actionibus causarum, quid
in legibus interpretandis Iurisconsultus citra oratoriae supelle-
tillem efficiet: nempe quod $\kappa\alpha\phi\omicron\upsilon\tau\ \tau\omicron\pi\omicron\sigma\omega\pi\omicron\upsilon\tau$ in Comœdijs. Da
mihi medicum, is nisi oratoria quoque instructus sit, qua aegrotus
spem uitæ abijcientem consoletur, morosum compescat, nau-
seantem ad potiones eas ut uel inuito palato esorbillet inducat,
prorsus frigebit. Et fateor remedijs, non eloquentia, ut Corne-
lius Celsus ait, morbos curari. Caterum ne remedia auersetur
aegrotus, sola oratoria remedio fuerit. Quid uerò commemorem
de Theologo, cui adeo oratoria necessaria est, ut non uel aqua
uel ignis magis necessarius existat. Docendum est theologo ali-
quid ex locis rhetorices, iuxta germanæ eius dialectices, quæ
contracta & adstricta eloquentia est, docendi rationem petat
oportet. Si aut suadendum, aut dissuadendum est aliquid: si hor-
tandus est populus, si consolandus, ex oratoriae penu argu-
menta expromantur necesse est. Si impio, ut propheta inquit,
annuntiandum est, ut conuertatur ab impitate sua, & uia sua
impia, turpiter se dabit theologus, nisi in oratoriae arena præ-
luserit. Taceo quod oratoria instructus sacræ scripturæ libros
 $\delta\epsilon\ \xi\omicron\tau\epsilon\tau\omicron\varsigma$ tractet. Id quod uerum esse argumento sunt uete-
res theologi, inter quos multo rectius & magis $\kappa\tau\iota\ \pi\omicron\delta\lambda\alpha\varsigma$,
ut Græci dicunt, literas sacras interpretati sunt, qui eloquentiæ
quoque gnari fuerunt, quam qui hac contempta uix $\gamma\epsilon\beta\lambda\epsilon\upsilon$ po-
tuerunt. Diuus Lucas certe in Apostolorum Actis Apollo
Alex

Alexandrinum laudat, quod ἀντὶ λόγου fuerit, sermonis peritiam in eo cum primis prædicans: non facturus uir ille pius, nisi dicendi ars theologo multum adiumenti, & ut Græcè loquar πολλὸν τῆς ἀεξιότητος ad tractationem literarum sacrarum adferret. Sed quò dilabor? Amplior est eloquentiæ laus, quàm ut epistolæ nostræ angustia eam capiat. Tu uerò, mi Vuentzeslæ, quicquid est laboris nostri boni æquiq; facito. Vbi aliquando aliquid ἀμυσώτερον, & te magis dignum peperero, ut tibi illud nullus dedicem, pro tuo iure tibi uendicare poteris: & quod mihi penè exciderat, mi Vuentzeslæ, cura, uigila, omnem moue, ut fertur, lapidem, quo & apud uos ludus literarius constituatur, in quo iuuentus urbis, cui tu à secretis es, & ad literas bonas, & ad pietatē informetur. Tu, quæ es apud tuos autoritate, facillè impetrabis. Nec aliquid laudabilius facere poteris, quàm si literas, quæ ruinam minantur, à ruina uindices. Crede mihi, non ingratiæ erunt literæ, tui apud homines memoriam intermori non unquam patientur. Notum est illud Horatianum, Musa uetat mori Cælo Musa beat. Vale.

IN LIB. CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA, CHRISTOPHORI HEGENDORPHINI SCHOLIA.

CVr de Partitione oratoria? Quia in hoc libro partitur Cicero in partes omnem dicendi doctrinam. Quid Dialogus? Dialogus est ex interrogatione & responsione compositus de ea re, quæ uel Philosophiam, uel Reipublicæ partes attingat, cum decenti & congrua expressione personarum quæ assumuntur, accuratèq; compositione uerborum. Ita Diogenes Laërtius in uita Platonis. Porro deriuatur ἀπὸ τῆς διαλογισμοῦ.

M. TVL. CICE-
RONIS DE PARTI-
TIONE ORATORIA
DIALOGVS.

*

CICERO FILIVS.

cupio

TV DE O, mi pater, Latine ex
te audire ea, quæ mihi tu de ra-
tione dicenti Græcè tradidisti:
si modò tibi est otium, & si uis.

CICERO PATER.

An est, mi Cicero, quod ego
malim, quàm te quàm doctissimum esse? Otium
autem primum & summum est, quoniam ali-
quando Romæ exeundi potestas data est: dein-
de ista tua studia uel maximis occupationibus
meis anteferrem libenter. C. F. Vis ne igitur,
ut tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego
te uicissim eisdem de rebus Latine interrogem?
C. P. Sane, si placet. Sic enim & ego te meminisse
intelligam quæ accepisti, & tu ordine audies
quæ requiris.

STREBAEVVS.

Qvo tempore Iulius Cæsar unus, amissa Romæ liber-
tate, dominabatur, Cicero, qui non parum suæ au-
torit

toritatis amisisset, egressus in Tusculanum, cum iuuentute Rhetoricæ artes, Philosophiamq; tractabat. Hinc illud: Otium primum & summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est. Id in eius uita Plutarchus habet. Quod igitur otium esset, & hæc ad scribendum proposita materia, & is filius, qui inde caperet fructum, quodque præcepta Græcorum non modò Latino sermone, sed etiam Romana grauitate donare uellet, suscepit hanc Partitionum descriptionem, & ab his causis hoc duxit exordium: quod plerunque scriptores artium factitant, ut quibus impulsæ causis fuerint, initio proponant. Primam facit, Studium & institutionem filij: alteram, Præceptorum Græcorum Latinam explicationem: tertiam, Voluntatem suam: quartam Otium summum: quas omnes sic connectito: Quum uelis Rhetorica non modò Græcè, sed etiam Latinè audire, ego uerò nihil malim, quàm te doctissimum esse, & otium mihi summum sit: faciam, ut dicendi præcepta cognoscas, eaq; Latinè scias: nec abutar otio, qui tua studia uel maximis occupationibus meis anteferre debeo. Causas diducimus, quoniam per se ualet & filius honesta petens, & explicatio Rhetoricæ Latina, & paternus affectus, etiam si nihil petat filius, & opportunitas ac occasio. Hæ rationes efficiunt, ut suscipiatur scribendi negotium. Ratio uiaq; docendi facilior in causa est, cur interrogationibus agatur. Ergo initio proposuit quæ scriberet, cui maximè scriberet, quo sermone, quo studio, quo tempore, qua methodo uteretur. Tenuit decorum, qui dubitantem fecit adolescentulum, respondentem senem, quiq; seruauit illud *id est*, & ingenuos animi mores, obiecta filij persona significans paternæ charitatis affectum.

Ocium primum & summum est) hoc est, primum & ultimum. Horatius:

Prima dicte mihi summa dicende Camœna.

Primum

Primum itaq; quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est à Cæsare. Vltimum, non quòd sint hæc extrema senectutis, sed quòd haud tempestiuus unquam hæc filij studia iuuare possit, quum pater ad Philosophiam, filius ad eandem, honorumq; contentionem traiciat. Erunt, qui Summum accipient Maximum, ut à nobis in ambiguitate uerborum dissentiant, & inde uideantur esse docti. Scio equidem Summum pro Maximo sepe dici: quis hoc nescit? At in ambiguis habeo mihi meam sententiam, sicut & illi suam. Et quia, quod facilius est, sciunt omnes: quod occultum & probabile uidetur, traho in lucem, ut si quis hoc malit, accipiat. At non fuit ultimum otium. quid ita? Scripsit postea. Quid si Rhetoricædi fuit occasio postrema? quid si uoluntas ultima? quid si extrema spes? Non ne sic ultimum dicimus, quod simpliciter non est ultimum? Stabat uersus Horatianus hoc modò, Prima dicte mihi, extrema dicende Camæna: Summa, dixit: quamobrem? nisi quòd sic erat consuetudo loquendi. Habeo idoneum exemplum locutionis huius: si contradicis, habe tuum, & planum fac, Primū & Summum dixisse ueteres pro principe & maximo. Non enim ualet complexio, Summum aliquando significat maximum: ergo Primum & Summum significat Primum & Maximum. Habenda ratio totius orationis, non unius tantum particulae. Nec, si pugnabis exemplo, statim cedam, deserens æquè probabile: tantū fatebor utrunque posse defendi. Tu me Græcè soles ordine interrogare) Cicero lib. Offic. 1. Ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina coniunxi: idem tibi censeo faciendum. Quid fecerit uterq; hic quidem locus ostendit. Ordo interrogantis est, qui & condentis artem. Huius autem est, ut rem omnem in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispartiat: tum propriam cuiusque uim definitione declaret. Sic Crassus de iure Ciuili apud Ciceronem de Oratore libro primo.

GEORGII VALLÆ
 PLACENTINI IN CICERO-
 NIS PARTITIONES COM-
 MENTARIÛ.

MARCVS Tullius Latini eloquij specimen, insigne Partitionum ad Ciceronem filium opusculum scripsit iam natu grandior, quò suam de Rhetorica facultate nobis aperiret sententiam. Siquidẽ Rhetorica uolumina admodũ scripsisse adolescentẽ, tam ipse ad fratrem, quàm Quintilianus in Oratorijs Institutionibus memoriæ prodiderunt: de Inuentione quidem (ut ipse in secundo eiusdem operis ostendit uolumine) Aristotelem, & Græcos alios secutus autores: ad Herennium uerò, suũ (uelut ipse attestatur) præceptorem: ut mihi non uideantur audiendi, qui ad Herennium libros negent esse Marci Tullij, cassa nuce inaniore adducendo rationes: quasi eadẽ aliquando dici à pluribus autoribus non possint, & quasi id nusquam inueniatur, quod frequentissimum est, stylum eundem non esse Ciceronis ubiq;: Quid mirum? cùm ipse ab Apollonio Rhodio se in dicendo ita rediisse instructum noua quadam dicendi forma dicat, ut à priore dicendi more mutatus iam alius esset: ut etiã Diuus dicat Hieronymus ipsum, inquam, Marcum Tullium in Xenophontis interpretatione non iam aureo illo suo eloquentiæ genere nitescere, sed adeo scabris, turbulentisq; retardari obicibus, ut qui interpretata nesciant, à Cicerone dicta non credant. Nec mirũ: erat enim tum adolescens, cùm tam Oeconomicos, quàm Rhetoricos libros scripsit: ut ipse fateatur Rhetoricos adolescenti sibi excidisse, planeq; subrusticos uocet. Cumq; desint ad cõprobandum Ciceronis non esse, rationes: citant Laurentij Vallæ testimonium, quod nusquam est, ut circumspectum, planeq; prudentissimum uirum, leuissimũ uideri uelint, quippe qui ubiq; testimo-
 niã

nia ex eo Ciceronis citat libro, Ciceroni ipsum semper attribuendo. Quàm ridiculè deinde aiunt indicem spectari non oportere. Quisnam quæso improbarit, à Ciceronis tempore propagatum usque per tot manus uirorum doctissimorum, ad nostra tempora sincerissimè peruenisse? Quis adulterinum esse titulum arguat? aut quo modo? Quis inuertit? aut cur? aut quando? proferant si possint: si nequeunt, fileant peruicaces. Contrà uerò antiquissimi, clarissimiq; eloquētiae autores, Ciceroni semper, abacta omni dubitatione, id opus deputant. Ij uerò, quàm maximè dici possit ridiculè, aiunt eorum tollendam autoritatem: cum ipsi falsa Laurentij nitantur autoritate, antiquissimorū, eorundemq; præstantissimorum auferri hi iubent autoritatem: satis imperiosè, si nacti sint qui obediant, & peruertant eorum imperio, quæ rectissimè ab alijs posita sint. At non sunt tanti. Aiunt porrò, quòd in quæstione sit, id ratum haberi non oportere. Quis est quæso antiquorum, qui hoc faciat ambiguum? nisi isti pauculi modò neoterici parum prospiciētes rentur ambiguum. His ergo, quo modo non sit incerti autoris liber, probandum est, quādo id addubitant. Aiunt etiam ideò Ciceronis non uideri, quòd Quintilianus id opus nusquam nominarit. Quàm id acutè? nemo certè negauerit multos esse Ciceronis libros, quorum nullam prorsus facit mentionem Quintilianus. Quid ni? quasi uerò hanc sibi Quintilianus suscepit prouinciam, Ciceronianos libros nominandi. Quos ergo non nominauit, ascititios, adulterinosq; dicamus? Cum præterea in eodem libro Terentiæ uxoris suæ meminerit, aiunt, acutè sanè, ideo non uideri Ciceronis, quòd antè, quàm uxorem duceret, Rhetoricos illos scripsisse libros necesse fuerit: quasi ariolos habeamus, qui sine testimonio ullo, præterita tam bene noscitarint, ut necesse putent hos libros editos antè, quàm duceret uxorem. Quanquā, si Ciceronis non sunt, quid hæc dicere attinet? Aiunt præterea, in libro de Oratore ad Herennium libros damnatos: sua iam, non amplius aliena, innixi autoritate,

b alios

alios libros dici, non illos, nec rationem, uel rationis umbellam proferunt. At non eadem præcipit, quæ in alijs. Quasi uerò multis modis eadem præcipere non soleat Cicero, aliter in libris de Oratore, aliter in Topicis, in Partitionibus aliter. Et quoniam Hermetis meminit præceptoris Cicero, aiunt opus uideri non oportere Ciceronis, quòd eius nominis nemo Ciceronis tempore fuerit: quasi uerò isti, Pythagorei Euphorbi ritu, ab eo tempore iteratam generationem ad nos, uitium more, propagarint, nõ alia certè de causa, nisi ut id modò indicarent ad Herennium libros Rhetoricos Ciceroni falsò deputatos: qui tam audaculi ausunt asserere nullum fuisse tum Hermetem. Sanè Aulus Gellius x 11. Noctium Atticarum ait, se non comperisse quenquam ante Augusti imperium, eorũ qui integrè locuti sunt, dixisse Barbarismũ. Idem quoq; in quinto neminem aut Latinum, aut Græcum, eorum, qui facundi haberentur, dixisse Barbarismum, aut Solæcismum. Si uerum sit, quod Aulus Gellius inquit, dici profectò potuit, ideò etiam Ciceronem eos libros subrusticos appellasse. Verum ut in hoc, ita plerisq; alijs in locis Aulus Gellius hallucinatus est: siquidem elegãtissimi autores Græci tam Barbarismũ quàm Solæcismũ dixisse facillimè arguuntur, ut Aristoteles, & Dionysius Halycarnassæus, ita alij. Cumq; ut Strabo docet, id à Græcis consuetum sit uerbum, usiq; sint ante Augustum pleriq; insignis doctrine, elegantieq; autores: cur tandem eis Latini nõ utentur uerbis? ac, si post Ciceronẽ idoneũ uerbum, quo uteremur, existimatũ à clarissimis est autoribus, cur nõ fuisse semper existimabitur? Et quoniam Lauren. Valle mētiuntur autoritatẽ, proferam ipse, quid Laurentius dicat in Pogii: uerba certè, quæ Auli Gellij proferũt (nec enim iterandĩ ea locus est, neq; attinet) statim subiūgit: Imò in utraq; lingua, Aule Gelli, probissimè. Nam & Græcè Aristoteles tum Atticus, tum elegans scriptor, eo utitur in libris Elenchorum, & de Arte poëtica: et eum ac ceteros imitati sunt cum alij, tum Cicero, atque Quintilianus. Hæc ita

Laurētius. Quis hoc ergo opus Ciceronis esse potest ambigere? cum incorruptissimus ad nostra usq; tempora eius operis titulus ad nos peruenerit: cum Marcellus, & Seruius, & Priscianus et Diuus Hieronymus, & Diuus Augustinus, Ciceronis id opus esse cōfirmet, etiam ex eo citando testimonia? cum ipsemet familiari, ut fieri solet, uxoris utatur exemplo? cum in aliorum Rhetoricorum secūdi libri parte extrema, reliqua Rhetorices præcepta se deinceps dicturum polliceatur, neq; eis quicquam tamen libris addiderit: Nā de Oratore libri strictim Antonij, & Crassij de Oratore continent sententiam: Partitiones, aliam Rhetoricorum præceptorum faciem. Quis ergo potuit ambigere mentis compos, quin ad Herennium scribens, omnem Rhetoricam præceptionem tradere uoluerit? Ait subinde Cicero, cum biennium uersatus esset in causis, eiusq; nomen in foro celebratum, se adolescentem Athenas concessisse, & Philosophiæ studium à prima cultum adolescentia, nunquam intermissum, & semper auctum: quod conuenit cum eius operis præmio ad Herennium: qui Herēnius, an is fuerit cuius meminit Propertius, alius'ue, mihi curæ non est querere: Velut is, cuius pro Coelio meminit, inquit: Animaduerti enim iudices audire à uobis meum familiarem L. Herennium perattentē: in quo etsi magna ex parte ingenio eius, & dicendi genere quodam tenebamini. & quæ sequuntur. Cur, inquam, hic esse Herennius non possit? At inquit: Hunc non legeramus locum. Non ergo tam præcipites ad id differendum esse debuerunt, non fuisse quenquam Herennium, qui tam familiaris esset Ciceronis. Et perinde cum à præceptoribus, ut alijs, ita Hermete, dicēdi præcepta hausisset, ea in libros regeßisse ad Herennium. Quod uisus est annotasse Quintilianus: Sunt enim, inquit, uelut regeßta in hos commentarios, quos adolescens deduxerat schola: & si qua in his culpa, tradentis est. Siquidem de alijs id intelligi Rhetoricis qui potest? cum in secundo eius operis uolumine, quos Græcos sit secutus antiquos autores, di-

cat. Deniq; ne in re apertissima diutius commoremur, si Cicero non scripsit, alius ergo quicumq; fuit, post Ciceronem scripserit necesse est: si Quintilianum, si alios audiamus autores, si id: quid est ergo, quod stupidi isti non uident in quarti uoluminis eiusdem operis prooemio dixisse, cum probat suis sibi utendum exemplis potius, quam exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio: nec Ciceronis ulla facta mentione? Si Ciceronis non est: unde, quaeso, magis, quam à Cicerone exempla petere oportuit? aut quis ei rei magis potuit suffragari? quis potior? quis dicendi rationis accuratior, locupletiorq; adduci potuit? Ait nanque de seipso: Nulla est enim ullo in genere laus Oratoris, cuius in nostris Orationibus nō sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Quam ridiculum sit putare, ceteros eum, quisquis sit, multo inferiores nominare, unum uerò omittere Ciceronem, non Hortensium Ciceronis etiam æmulum, Philippumue, uel post Ciceronem quempiam alium? Facebant ergo istorum præstigiæ: quisquiliæ, nœniæq; ne in mentes rudium repant, doceantq; non scientiam, sed uecordiam: & imperitiâ teneras adhuc mentes imbuant. Proinde hæc satis. Nos id procuremus, ut in hoc opere quidquid minus obuium sit, id aperiamus: ne utilissimum capessende eloquentiæ librum in situ iacere permittamus, & aliquando ad Oratoriam facultatem aspirantibus innotescat. CICERO filius patrem itaque percontatus inquit: Studeo mi pater.) His uerbis docet nos, patrem Marcum Tullium, filium Ciceronē Græcè percontatum quæcunq; Latine percontaturus fuisset. Si modo tibi.) Magnam filij ostendit modestiam, qui oīiū, priteriq; uoluntatē patris cupit adesse. Roma exeundi.) Hinc colligitur non in urbe Roma hæc scripta esse: ac forte in uilla, dum eò animi mulcendi causa concessisset.

L A T O M V S.

Studeo mi pater.) Principiū aptū est à persona patris, & studijs

studij filij, in quo causa scribendi exprimitur. Latine scire uult filius, quia artes dicendi à Græcis petebatur. Orium autem primum.) Dicit scribendi facultatē nunc primā sibi oblatā esse, eamq; maximam, quoniam propter Rempub. ante hoc tēpus nulla fuerit. Deinde ista tua studia.) Ad illud refertur, quod dixit filius, Et si uis. Vis ne igitur.) Ostēdit utilitatē dialogi.

CICERO F. L. I. V. S.

Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi. C. P. In treis. C. F. Cedo, quas? C. P. Primum in ipsam uim Oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem.

STREBÆVS.

LOCVS est obscurus, quiq; eget illustratione. Nam uis oratoris quinq; rhetoricæ partes amplectitur: quinq; partes uniuersam Rhetoricē. Qui locus est igitur in partitione duabus reliquis partibus, Orationi, ac Quæstioni? Deinde, Oratio est opus oratoris: uidetur ergo non esse pars Rhetorices. Præter hæc Quæstio tertium membrum partitionis, materia est, non pars: naturaq; præcedit orationem, propterea solet artis initio tractari: cur hîc post habetur? Breuiter expediamus hunc nodum. Iudicandum est (inquit Fabius lib. 11.) Rhetoricen in actu consistere, idcirco practicen esse. Quæ cum sit in agēdo, & ipso perficiatur actû, nullum post actum, quod oculis subijciatur, opus relinquit. Actus autem quærit artificem, in quo uis sit Oratoris: quærit orationem, qua se explicet: quærit & quæstionem siue materiam, sine qua constare non potest oratio. Quod si oratio scribitur, non pronuntiat, tamen hæc erunt eodem ferè modo necessaria. Ex his tribus constat ea, quæ uocatur ab eo Doctrina dicendi. Alii sunt præcepta de rebus & uerbis, in quibus est uis Oratoris: alia de partibus orationis, in quibus oratio: alia de quæstionibus & statibus, in quibus ratio quæstionum. Illam

in medio dicitur lectio
ut quæcumque lat
patet eorum ratio
sunt ea primum ed
cet et post secundo
co eaque primum pat
nt. specialiaque
tertio, quæ per hinc
ad tertium.
Similiter et appellat
maxime hinc R.
in dicitur et post
tum oratoris, quæ
constat hinc hinc
ante natura cuncti
tatione.

rerum uarietate continet hæc partitio. Vt enim bene dicat Orator, & Rhetorica actu siue eloquentia utatur, habeat quandam uim communium præceptionum necesse est: deinde rationes exordiorum, narrationum, & partium cæterarum: postea questionum discrimina, proprietatesq;. Non igitur dico rhetoricè illam, qua quis peculiariter utitur agendo, uel doceri, uel à Cicerone tradi, sed Rhetoricam ~~uim~~ hanc genuisse partitionem: hoc est, usu monstrasse, quæ partes ad bene dicendum necessarie essent. Ad actionem præcepta tendunt, & ad eum finem diriguntur: quamobrem & initio spectandus erat finis. Ex his facile dissoluntur argumenta. Quinq; Rhetoricæ partes absolutæ, perficiunt uniuersam Rhetoricam: sed uis Oratoris (ut hic dicitur) angustior est, tantumq; tertiam doctrinæ dicendi partem continet, reliquas autem oratio, & quæstio. Vtraq; dicitur duobus modis. Aut est Oratio, dictio oratoris ex arte cõfecta, & opus artificis, aut pars Rhetoricæ de legibus Principij, Narrationis, Confirmationis, & Perorationis. Quæstio de qua agitur, nõ est pars Rhetoricæ, sed illa quæ quid Thesis, quid Hypothesis, qualisq; utriusque natura sit, arte cõprehendit. Hanc distributionem partium recert paulò post, quum rogat: In quo est ipsa uis? Quid, orationis quot sunt partes? Quid, quæstio quas nam habet partes? Ordo sic est in illis. Primũ est, officium suũ nosse: alterũ, quibus partibus extruatur oratio: aliud, ut tractetur quæstio pro ratione naturæ suæ.

V A L L A.

Doctrina dicendi.) Quam uoce Græca Rhetoricam appellamus. Cedo quas?) Hoc uerbum Cedo, tam in dicendi, quàm in dandi significatione usurpatur: cuius pluralem numerum Terentius, Cedite patri meo, posuit.

L A T O M V S.

Primũ in ipsam uim oratoris.) Hæc princeps partitio est, ex qua deinceps cæteræ deducuntur. Vis oratoris est, qua quæ in oratione sunt, industria eius efficiuntur: Hæc primum natura

constat, deinde arte perficitur, postquam usu confirmata est, & in promptu habita, facultas appellatur. Oratio opus est oratoris: quæstio materia, circa quam uersatur. Ita fit, ut horum trium præceptione tota dicendi doctrina comprehenditur.

C. F. In quo est ipsa uis? C. P. In rebus & uerbis.

STREBAEVUS.

IN rebus & uerbis est omnis oratio. Quintilianus, Omnis oratio constat aut ex ijs quæ significantur, aut ex ijs quæ significant, id est ex rebus & uerbis. At cur Oratoris facultati Cicero res & uerba subiecit, quæ tribuit Quintil. orationi? Quoniã Oratoris est inuenire, distonere, eloqui, memoria tenere, pronuntiare: his autem partibus solum res & uerba tractantur: necesse est igitur in hæc duo cadere uim oratoris. Quæ cū fuerint inuenta, suisq; partibus descripta, component orationem: sic orationis erunt. In ijs itaq; Vis est oratoris, ut causa efficiens: Oratio sicut effectum.

LATOMVS.

In rebus & uerbis.) Vis dicendi primū in oratore est, ut in subiecto: deinde in rebus et uerbis, ut in materia: quemadmodum sculpedi artē tum in artifice, tum in marmore & ære esse dicimus.

Sed & res, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, uultus, atque omnis actio, eloquendi comes est: earumq; omnium rerum custos est memoria.

STREBAEVUS.

VIS oratoris, prima pars est tripartita Rhetoricæ: & ea uersatur in sententijs & uerbis. Res autem & uerba pariuntur

atq; tractantur quinque uirtutibus: Pariuntur, hoc est eruiuntur ab Oratore, inuentione: reliquis tractantur, collocatione, elocutione, memoria, pronuntiatione: quas partes esse necessarias partitio demonstrat, hoc modo: Res, inquit, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Nec enim uoluntas enuntiari potest, si non hæc inuenieris: nec, si inuenieris pro rerum dignitate & ordine enuntiantur, nisi tua inuenta collocaris. Sed enim res collocantur, & uerba Rerum collocatio, Dispositio est proprie dicta: Collocatio uerborum est Elocutio. iam reperta est ratio trium partium, Inuentionis, Dispositionis, & Elocutionis. Ex quibus alteram communem facit Dispositionem: sed magis propriam sententiarum: propterea quod res uerbis potiores sunt, quodque Elocutio ipsa comprehendit uerborum compositionem. Verum hæc cuncta corrumpit indecora uel uoce, uel gestu Pronuntiatio. Huic igitur tribuendus est quartus locus: non actionis ordine (sic enim uidetur extrema) sed Elocutionis affinitate. Nam quod Elocutio est mentis interpret, & ad eam interpretationem magnas habet partes artificiosa pronuntiatio, quadam ueluti societate coniunguntur. Quod autem earum omnium rerum custos est memoria, communis officij causa postrema pars habetur. Nisi forte quispiam ad pronuntiationem nihil memoriã facere arbitretur: cui repugnare uidetur hæc Ciceronis traditio, qui quum Pronuntiationem in uocem, motum, uultumque diuisset, quorum semper Oratorem meminisse oporteret, si quid hisce de rebus aut cogitasset, aut præceptione didicisset, postremam non sine ratione Memoriam fecit. Ergo Inuentio prima est: Collocatio secunda: quæ nonnihil spectat Elocutionem, cui tertius est locus: huic finitima Pronuntiatio: postrema Memoria. Qui Rhetoricen scribit ad Herennium, Memoriam in partibus quartam facit. Ideo Cicero sentit de Inuentione. At primo de Oratore, nunc quartam, nunc ultimam constituit. Quintil. & omnes ferè proximam faciunt Elocutioni. Et quidem certe, si Pronuntiatio est ultima actio, iure postrema est. Si uerò spectes id, quod

quod ad actionem decorā excogitaueris, & memoriæ mandaueris, meritō præcedit. Itaq; mihi uidetur aliquid habere quod memoriæ committas: & rursus aliquid in ore & membris, quod sit memoria posterius. Nec propterea duæ sunt pronuntiationes, sicuti non sunt duæ Inuentiones, una in ratione, altera in memoria: sed pro mente memoria, quod seruabat continuatur Pronuntiatio: quæ partim artificialis, partim naturalis est: quemadmodum uox, uultus, atq; motus, partes actionis. Dicit aliquis: Quid si memoriæ nihil est commissum, ut erit omnium custos? Fieri nō potest, ut habeatur oratio, & nihil memoriæ mandetur. Etenim si animus tria uerba inuenerit ex tempore, & alia continuandi causa moliatur, nisi priora seruet memoria, excidant, & inuentio sit frustra. Ergo memoria custos est & eorum quæ multō antè excogitantur, & illorum quæ subitō & inter dicendū reperiuntur. Eadem tenet quæ concepit animus de moderatione uocis, de membrorum, totiusq; corporis gestu, de uultu, et uniuersa Pronuntiatione Oratoria. Pronuntiatio diuiditur à Quintiliano in uocem, & gestum. Gestus uultum continet, motumq; corporis, & membrorum. Vultus est motus quidem, sed non qualis est manuum uel pedum: sed motus animi, qui signo quodam exteriore se prodit: quamobrem separatur à Motu.

V A L L A.

Inuenienda sunt & collocanda.) Quæ partes sunt binæ Rhetorices, Inuentio ac Dispositio: sed Dispositio utcūq; tam Elocutioni, quàm inuentioni deputetur: ait tamen peculiariter Inuentioni deputandam: ut Elocutioni Pronuntiationem: quàm in Vocem, Motum, Vultū, & omnem diuidit actionem: nempe corporis motum: ut Inuentionis, Dispositionis, Elocutionis, Pronuntiationis custodem, & quasi thesaurū Memoriam esse, det intelligi.

L A T O M V S.

Sed & res & uerba inuenienda sunt) Inuentio & collocatio rerum sunt propriae, quamuis uerba etiam inueniri et col-

locari dicantur, hoc est, eligi & construï in dicendo. Eliguntur enim grauiora, leniora, significantiora. Construuntur apta & bene coherentia. Elocutio & actio uerborum sunt propria. Custos horum omnium est memoria.

C. F. Quid? Orationis quot sunt partes? C. P.

Quatuor. Earum duæ ualent ad rem docendam, Narratio, & Confirmatio: Ad impellendos animos duæ, Principium, & Peroratio.

S T R E B A E V S .

ORATIO secundum fuerat membrum partitionis: quam diuidit in quatuor partes, Principium, Narrationem, Confirmationem, & Perorationem. Sic enim est natura comparatum, ut ad audiendum paremus auditori: quum præstet aures, id de quo agitur, exponamus: ubi causam, controuersiamq; cognouit, rem nostram firmemus argumētis, & aduersarij demoliamur, postremo cum affectu rei summam colligamus. Ex hoc seminario naturæ prodierunt quatuor partes, non ubiq; necessariae, sed pro ratione causarum plures, pauciores uel ponendæ. Vna tantum Confirmatio non omittetur unquam, quod etiam Quintilianus affirmat. Etenim comparauit confirmationem osibus & nervis, reliquas partes superinducto corpori, quam uocamus carnem. Nervus est ad necessitatem, caro sapius ad decorem. Eodem negotio Cicero partes, & earum tradit officia: ut duæ ualeant ad rem docendam, Narratio, & Confirmatio: ad impellendos animos duæ, Principium, & Peroratio. Quæ numerantur ab alijs partes orationis, ut Partitio, Propositio, Egressio, Iudicium, Refutatio, ad has quatuor reducuntur: duæ priores ad Confirmationem, cuius erunt quasi fundamentum: Egressio ad eam partem, unde pendet: Iudicium fusu est per omnem orationem: Refutatio confirmationis est: à qua tamen aliquando diducitur, aut melius docendi gratia, aut quod nostra confirmemus, aliena refutemus: quæ duo sunt officia,

ficiã, uno tamen genere comprehensa: quia sunt rationis eiusdem, quòd in utraq; tractantur argumẽta. Hæc de partibus. Queris, sint ne tria, quæ præstare debeat orator? ut doceat, moueat, delectet? Nam Cicero & Quintilianus hæc tradiderunt. Cur igitur hic prætermittit delectationem? Deinde, sit ne affectus omnium partium: quod uterq; confirmauit? Dicam, Ciceronem tradidisse, non quæ omnino fiunt in oratione, sed quæ præcipua uidentur. Operæpretium est autem docere, & mouere, non itẽ delectare, quod ipsam motu & affectu comprehenditur. An qui delectat, etiam mouet? Sunt enim, qui aliquando exordiendum putant ab iucunda re, quali mouit iudicium Crassus in Scauolam. An affectus melius distinguit partes, quàm delectatio? Nõ ita mihi uideatur. Partes enim dicerentur esse confusæ, nisi distinguerẽtur affectu. At non omnia principia habent affectum & perturbationem. Quamobrem dicendum potius est, uerbum impellendi, quo Cicero usus est, ad utrunq; motum & iucundum & tristẽ pertinere: aut (quod paulò ante dicebam) habitam esse rationẽ eorum, quæ orãti præcipua sunt & maxima. Sunt autem illa, finis. Finis orationis est, ut disceptator causam edoctus impellatur. Quapropter in omnibus orationis partibus licet & docere, & mouere: sed præcipiendum maxime, quod commodius est ac frequentius.

VALLA.

Quatuor.) Non ita in cæteris præceptionibus Rhetoricis. Plures nanq; orationis partes esse alibi uoluit. At hic, ex sua: alibi, ex aliena id pronuntiat sententia. Duæ.) Narratio & confirmatio. Ideo Areopagitæ, ut Trophonius ait, has solas admittebant: ad quos cum Orator accedebat causam dicturus, pro foribus Præco, ne Exordio atq; Peroratione uteretur, præscribebat, inquiẽs, μή τ' ἔροισιμάς, μή δὲ ἐπίλεγε. Ne proœmio, ne ue epilogo utare. Nempe, quòd omnis à iudicibus abesset affectus.

LATOMVS.

Orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor) Alij plures

res faciunt partes, adduntq; propositionem, diuisionem, refutationem, egressionem. Sed propositio sub confirmatione comprehenditur. Diuisio pars est propositionis. Refutatio à confirmatione non separatur, cum eiusdem artificis sit & probare sua, & aliena refellere. Egressio pars est eius, ex quo egredimur.

Ad impellendos animos.) Quia oratoris officium est non solum docere, sed etiam mouere auditorem.

CHRIST. HEGENDORPH.

Ad rem docendam) Docere, est rem ex ignota facere notioem.

in questione dicitur sunt partes una que subicitur et subiectum et ante cedit et subiectum et ante de sens dicitur altera que a se dicitur et ante dicitur et ante dicitur et conueniens dicitur

propter oratoris subiectum est illa quam orator tractat et in

C.F. Quid? Quæstio quam habet partes?
C.P. Infinitam, quam Consultationem appello:
& Definitam, quam **Controuersiam** nomino.

STREBAEVS.

POSTEA QVAM duo priora membra partitus est, Vim Oratoris, & Orationem: partitur & ordine Quæstionem. Alteram facit Infinitam, Definitam alteram. Priorem, Consultationem appellat, aut quoniam sæpius cadit in deliberationem, ut quum de toto genere rerum consultatur, sint ne maiora uestigia exigenda? aut quòd Consultare & Proponere interdum significant idem. Thesis autem dicitur à Latinis Propositum. Aut quòd Consultare est aliquid inquirere, etiam citra peristasin certam atq; definitam. Posteriolem quæstionem dicit Controuersiam, aut quia sic erat consuetudo loquendi: aut quia in iudicijs à contrarijs partibus semper uersatur: aut certe quòd solet plus habere asperæ cõtentionis. Erunt, qui referent ad eas quas dicunt Circumstantias, & maxime fallentur. Non enim pariunt illæ Circumstantiæ controuersiam. nisi ueniunt in quæstionem: quòd si ueniunt, tam sunt cõtrouersæ in Thesi, quam in Hypothesi. Ad hæc multæ causæ omiissa persona agitant infinitam quæstionem: ut de maiestate læsa, de ui, de iure societatis, Quæro. sint ne cõtrouersia?

siæ? Non sunt istorū iudicio, quia non habent plures circumstantias de quibus agatur, quàm infinitæ quæstiones: id quod Cicero multis uerbis ostendit I. li. de Orat. Itaq; multitudo nihil facit, sed ratio pugne forensis apertior & acerbior. Quæstio infinita nominatur etiam Quæstio generalis, Quæstio uniuersalis, Quæstio Philosophica, à Cicero. Propositum, ab eodem Consultatio, à Græcis Θεσις. Quæstio Finita, nunc Causa dicitur, nunc Controuersia, nunc Quæstio particularis, nunc Quæstio specialis, à Græcis ὑπόθεσις. Causa, id est Quæstio finita, definitur in Topicis, quæ certis personis, locis, tēporibus, actionibus, negotijs, cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum. Propositū, id est quæstio infinita, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis, Colligimus istuc, quæstionem Oratori propositam ut materiam, & omnem quæstionem sed præcipuè ciuilem: eamq; de certo negotio, uel (ut aiunt) de circumstantia moueri, aut de re uniuersa: hanc Infinitam, illam Finitam uocari.

V A L L A.

Infinitam.) Quam Græci Thesis: nostri tum Infinitam quæstionem, tum Propositum, tum Consultationem uocant. Definitam.) Quam Græci Hypothesin, nos modò Controuersiam, modò causam nominamus.

L A T O M V S.

Infinitam.) Infinita quæstio generalis est, de re uniuersa quærens: finita specialis, in certis personis, locis, causis, modis, tēporibus locata. Itaq; infinita, consultatio appellatur, quod ad eam definita referenda sit, & ex consultatione eius statuenda: ut, An insidiator iure interficiatur. Finita, Controuersia uocatur, quod cum in disceptatione posita sit, tamen nisi ad infinitam referatur, explicari nō possit: ut, An Clodius iure interfectus sit. Hoc enim, nisi insidiatorem, uel seditiosum iure interfici probaueris, controuersia manet. Itaq; rectè præcipiunt in causis finitam quæstionem ad infinitam reuocandam esse, ut per hanc illa explicetur,
de

de quo etiam Agricola de prædicatiua & conditionali quæstione docet.

CHRISTOPHORI HEGEND.

Quæstio quam hab.) Quæstio est cum interrogatione elata oratio: ut, An Heliotropium cum sole uertatur? An euangelium leges ciuiles approbet? Infinita, quam Consul.) Consultatio, & Quæstio infinita, idem: Quæstio definita, & Cōtrouersia, idem. Quæstio infinita est, quando sine personis atque temporibus de uniuerso genere queritur: Græci τὴν θέσιν uocant: ut, An oratoria sit utilis. Quæstio finita, quæ temporibus & personis definitur: ut, An oratoria Iurisperito sit utilis. Græci τὴν ἐπιθέσιν appellant. Ita Cicero. 2. de Perfecto oratore.

CIC

Quoniam igitur primùm est inuenire
 Oratoris, quid quæret? C. P. Ut inueniat
 quemadmodum fidem faciat eis, quibus uolet
 persuadere, & quemadmodum motum eorum
 animis afferat.

STREBAEVUS.

VIS Oratoris est in rebus, & uerbis: & ut antè dixit, res
 & uerba inuenienda sunt. Inuentio rerum, natura prior. Hæc du-
 plex, una fidei, motus altera. Fides, est firma opinio: Motus, ani-
 mi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad molestiam: aut ad metum,
 aut ad cupiditatē. Hoc enim modo postea finiuntur. Ex hac defini-
 tione refellitur opinio illorum, qui negant delectationē motu con-
 tineri, nisi uoluptas nullam habet delectationem: quod nemo sa-
 næ mentis affirmet. Nec ualet ista connexio. Nullam postea facit
 mentionem delectationis: ergo secludit eam. Eadem ratione col-
 ligeretur exclusâ fuisse ab arte Schemata sententiarum, de qui-
 bus non egit in hoc opere. Nec uerum est, quod aiunt, in uerbis
 potius, quam in rebus esse delectationem. Nam faciet & narratio-
 nes, quæ in hoc genere præcipuæ sunt, non habent in uerbo ridi-
 culum: nec illa omnia breuiter dicta, quæ mutatis uerbis eundem
 seruant leporem. Quamobrem neq; Cicero, neq; Quintilianus
 hanc partem attribuit Elocutioni, sed uterq; inter partes Inuen-
 tionis collocauit: de delectatione facit mentionem in exornatio-
 ne. Redeamus ad propositum. Ad fidem omnia referuntur Argu-
 menta: ad impellendos animos Amplificationes sunt optimæ: quæ
 sicut argumenta desiderant, sic etiam per multa alia sumunt.
 Quid igitur? motus animorum faciet ne fidem, sicut argumen-
 tatio: luuabit quidem. Affectus enim quocunq; irrumperunt, pluri-
 mùm ualent: sed quia commotus animus etiam querit argumen-
 tum, Cicero putauit, aliud esse facere fidem, aliud animos impel-
 lere.

ORACULA...
ora...
ora...
ora...

PARTIT. ORATORIAE.

num, & Humanum. Diuinum, ut oracula, ut au-
spicia, ut uaticinationes, & responsa sacerdotum,
aruspicum, coniectorum. Humanum, quod spe-
ctatur ex autoritate, & ex uoluntate, & ex ora-
tione aut libera, aut expressa: in quo insunt scri-
pta, pacta, promissa, iurata, quaerita,

regis...
republicae...
republicae...
republicae...

Autoritas propria
in...
quibus...
cat...
Sen...
teat...

STREBAEVUS.

ARGUMENTIS fit rei dubiae fides. Argumenta ducuntur e Locis. Loci uocantur argumentorum sedes. In locis argumenta latent, sicut res suo quaeque loco ponuntur. Argumentum diuidit ac definit. De finitione priore loco dicemus. Argumentum Cicero dicit omnem probationem. A uerbo ducitur arguo, quod est demonstratio. Degeneres animos timor arguit. Quintilianus Argumentum facit speciem probationis, apertioem, ut arbitratur uiam secutus. Sed haec est breuior, expeditior, & minus molesta, illa forte melior ad distinguendas rationum proprietates. Argumentum $\delta\epsilon\ \rho\epsilon\chi\upsilon\upsilon\upsilon$, id est, artificiale, inuenitur ab Oratore. $\delta\epsilon\ \rho\epsilon\chi\upsilon\upsilon\upsilon$ si non inuenitur ab eo, tamen ab alio in medium adducitur. quod sine aliqua Inuentione fieri non potest. Est igitur Inuentum, hoc est inuenta ratio & probatio: inueniturque ad aliquid probandum. Sit igitur probabile. Nam si credibile non esset, ut alterius faceret fidem? Nec erit argumentum, nisi propositioni adhibeatur: & frustra adhibeatur, si propositio certa est. Ergo reperitur ad faciendam propositionis dubiae fidem. Vbi Facere fidem, non est necessario ac certo probare, sed ad credendum impellere. Sic est Argumenti definitio constituta in hunc sensum, Argumentum est inuenta ratio probabilis, unde dubitantem impellat Orator ad credendum. Quid si non impellitur? non stat per argumentum. Atqui debile est. Et debile potest, si non uincere, tamen impellere. At non facit fidem. Certum non facit totam, nec opus est: sed facit ex parte: alioquin Adiuncta quoniam modo haberentur argumenta. sicut

quod in...
dicitur...
cum...
quod...
ad...
dis...
auspicionem...

habet...
ple...
quatuor

aruspices...
bina...
per...
tas...
Si...

co...
ante...

& Enthymemata propè infinita? Est et hîc quod dubitare possis: Etenim si Quintilianus aliud facit Argumentum Necessarium, aliud Probabile, aliud Non repugnâs: Cur hic Cicero Probabile tantum ponit: an quia si necessarium est, nulla lis est: & idcirco non est Argumentû, quod Fabius de signo necessario dicit: Non repugnans autem sit infirmum: & ideo nihil propè faciat ad fidem? Ad hæc Cicero primo de Inventione Probabile definit, id quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. Diuiditq; paulò antè Argumentationem in Probabilem, & Necessariam. Aristoteles primo Top. sic Probabilia definit, Probabilia sunt ea, quæ probant omnes, aut per multi, aut sapientes, & hi quidem aut cuncti, aut plurimi, aut per celebres. Dicendû mihi uidetur, Argumentû Probabile sæpius dici pro eo, quod non est necessarium, illudq; reperiri in omni oratione frequentissimum: ideoq; Oratorum esse maxime proprium. Ea de causa Ciceronem Probabile dixisse, non qui excluderet Necessarium (nam & Fabius ἀπόδειξις argumenti cõpletitur) sed qui uellet hoc intelligi, non oportere probationes omnes esse necessarias, sat esse, si credibiles forent, & probabiles. Non dicam Probabile quicquid probat, ut quidam. Nec enim est credibile, quod credit: nec amabile, quod amat: nec oratio probabilis, quæ probat. Nec etiam dicam Probabile quod adhibetur ad probandum. Nam sensus definitionis esset, Argumentum est, quod adhibetur ad probandum ad faciendam fidem: quod ineptum est, atq; absurdum. Dicam potius necessarium probabile esse: ut sint omnia necessaria probabilia, non omnia probabilia necessaria. Diuisio Locorum sic habet. Locus est aut Internus, aut Externus. nil omnino tertium est. Aut enim rem de qua agitur, inspicimus, aut aliud quod ad eam referri possit. Hoc modo sit duplex ratio Locorum. Personæ autem: & Accidentia hic nomine Rei continentur. Quintil. lib. v. Nec esse argumentorû Loci possunt, nisi qui rebus,

rebus, aut personis accidunt. An quæ rei inhererent, illam constituunt? Non, inquit argutulus quidam, sed inhererent, quæ oblata causa interna agitatione quærentur. Ergo tua definitione si non quærentur, non inhererent. Inest definitio: an rem non constituit? Insunt genus & differentia: non ne rem continent? Age, proprium & accidens etsi non formant speciem, nihil ne iuvant rei naturam? Isti sunt, quæ Aristoteles rebus inesse dicit, & illarum uim, naturamq; totam continere. Quid igitur aliud est rem constituere? Quid si tua interna agitatione quærentur, & non inuenirêtur, inhererênt? Maxime. Quid igitur facit inuestigatio? Quanto melius Agricola? qui aliquot rationes locorum assignat in rei substantia, non refert ad inuestigationem. Sed de his satis. Priore loco tractat ea, quæ extrinsecus assumuntur, quæ in Topicis posteriore tractauit. Illic progrediebatur à propiore ad remotius: hic remotiorem facilioremq; anteponebat materiam. Et si ista prius inquiri solent, non tamen semper in arte prima tractari: nec res in artibus eo semper ordine collocantur, quo quærentur in agendo. Testimonium extrinsecus assumitur, & aliunde adducitur ad causam. Est autem, ut definit in Topicis, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Testimoniorum multæ species, ut præiudicia, rumores, tormenta, tabule, iusiurandum, testes. In his enim quoddam est testimonium aut iudicium, aut populi, aut eorum qui torti sunt, aut signatorum, aut iuratorum, aut testium. Hæc autem dicuntur ἀτεχνα, id est inartificialia, quia non pariuntur ab Oratore, sed à litigatore afferuntur. Quamobrem Cicero, quæ sine arte putantur, inquit, ea Remota appello, ut testimonia. Sunt alia quæ numerat eodem modo, Inartificialia, si ad Oratorem perferuntur, ut oracula, ut pacta quæ citantur à uilgo. Tamen per multa sunt testimonia quæ non accipit Orator, sed ipse quærit, ut quæ secretioribus continentur literis, autoritates, senatusconsulta, edicta, ple-

biscita, leges. Qua de causa Cicero non affirmat esse sine arte testimonia, sed talia putari. Eadem ratione Quintilianus exempla diuisit à sex generibus testimoniorum. Ergo si species Inventionem, non omnia sunt in arte: si tractationem, omnia ad præcepta referuntur. Testimonium Diuinum est, uel Humanum: nam solis Dijs & hominibus mentem uerbis exprimere datum putauit. Diuina testimonia sunt oracula, id est Deorum uoces: quæ sic appellantur, quod inest his Deorum oratio. Auspicia, quæ seruabant augures: quorum erat obseruare de cælo: quæ non in aibus tantum posita fuerunt, sed & in tonitruiis, & in fulminibus, & tempestatibus, & procellis, & id genus rebus: quod in Antonium Cicero multis locis ostendit. Vaticinationes, uatum diuinationes, ut Sibyllarum. Calchantis, & Cassandræ apud Homerum. Responso Sacerdotum, rerum diuinarum interpretationes: quæ Sacerdotum non aliter esse putabantur, quàm iuris humani declaratio, Iurisperitorum. Aruspicum responso, sunt diuinationes, quæ sumuntur ab extorum inspectione. Extæ quidem à uictimis exempta & reddita putantur indicare Deorum uoluntatem. Aruspices etiam prodigia interpretabantur: ut quid portenderet equus Iulij Cæsaris, auctore Suetonio. Responso Conicetorum, interpretationes somniorum, si qua uenire ab Ioue crederentur. Siquis apertius hæc intueri uolet, inspiciat libros Ciceronis de Diuinatione. Ceterum ex illis argumenta ducere non est magni negotij: quandoquidē istuc imperiti fictitant, ad eò, ut hæc esse sine arte dicuntur. Quòd si alia religio nostra est, alia antiquorum, & hæc omnia accommodare tempori neque possumus, neque debemus, non tamen omnino sunt inutilia. Plura nobis quàm illis oracula, multa signa & prodigia, multæ uaticinationes, multa responso sanctorum uirorum, nonnullæ somniorum interpretationes: & si nullæ sint, tamen res antiquorum nosse, neminem poeniteat. Humani testimonij partes, autoritas, uoluntas, oratio: quarum

rum discrimen est. Autoritas habet dignitatem, ac præ se fert aliquid, quod uideatur imitandum: ut siquid uisum gentibus, populis, sapientissimis uiris, legum latoribus, claris ciuibus, Poëtiis, magnisq; rerum scriptoribus. Quarum rerum plenæ sunt orationes, plenæ disputationes omnium: nec ullum doctis & indoctis frequentius argumentum est. Quæ sint autem, quæ faciant autoritatem, Cicero tradit in Topicis. Voluntas non est ad imitandum proposita, sed pro affectu suum de re præscribit iudicium: ut uoluntas testamentorum, ut mandatorum, ut priuilegiorum. Et huc forte pertineat illud, Sit pro ratione uoluntas. Ea sæpe rebus scriptis inquiritur: unde status est legalis de scripto & uoluntate. Oratio est omnis expressa uerbis sententia, ut populi sermo, testium dicta, & ea uerba litigatorum, quæ de causa circumferuntur. Oratio aut Libera est, aut Expressa. Libera sunt eorum testium uerba, quibus non est lege denuntiatum, & siqua de re sponte lætantur. Orationis Expressæ sunt ea quæ dicuntur in tormentis, & quæ ui argumentationis, aut metu, aut alia ratione exprimuntur, id est, extorquentur. An expressa dicit asseruata & sic notata, ut negari non possint? Minimè. Qui scis? Libera & Expressa ponuntur contraria, sicuti liberè loqui, & coactè. Expressa autem pro Asseruatis, non opponuntur liberis uerbis. Ad hæc, qui liberè loquitur, non ne uoces exprimit? id est sic edit, ut notari queant? Testis liberum & uoluntarium testimonium dixit apud iudices: negari iam non potest. Erit igitur Expressum istorum sententia, & idem erit Liberum & Expressum: quod est absurdum. An Oratio Expressa genus est scripti, pacti, promissi, iurati, atq; quesiti? Nam qui abutuntur hoc uerbo, putant esse genus istorum. Falsò putant. Sunt enim pacta quædam libera, & promissa, & iurata, & quodam modo quesita, ut si qui ultro se dedit in questionem, uerba dixit: quod plerique serui facerunt. Ad hæc, quando transacta sunt, non ultra sunt libera.

Audio. Multa quoque liberè dicta sunt, quæ suis autoribus attulerunt exitium. Non enim poterant negari, nec erant ultra libera. Iuravit aliquis remotis arbitris, se ducturum puellam: adductus in iudicium, iurasse se negavit: absolutus est. Dicunt orationem iusurandi liberam fuisse, quia potuit negari: & tamen iurata referunt ad orationem expressam, & sibi repugnant. Ad Testimonium scripta referuntur, ut chirographæ, syngraphæ, stipulationes, commentarij, vulgò regesta dicuntur. Edicta literis proposita, quæ propè infinita prodeunt à magistratibus. Item acta, ut Senatus, & leges, & rerum gestarum testata memoria. Adde etiam pacta, promissa, iurata, quæ sita. Pactum, quod inter aliquos convenit, valebit, etiam si nihil scriptum est: differt à Promisso, quia Pactum minimum duorum est: ut in sponsalibus: Promissum, unius esse potest: Pactum firmitus: Promissum, debilius. Iurata dicit ea, quæcunque dixerit iuratus, aut testis, aut alius, siue apud iudices, siue apud alios loquatur. Quæ sita propriè tormentorum sunt, unde tormenta nominantur Quæ sitiones. Eò tamen referre possis quæcunque fuerint expressa, siue à recusantibus extorta, ut extorquentur multa pollicitationibus, minis, metu, dolo, uerberibus. Istorum omnium genus est Oratio.

V A L L A.

Probabile.) Argumentum certè triplex est: Necessarium, quod Mathematicis congruit: Sophisticum, quod sycophantis: & Topicum, seu Probabile, quod Dialecticis, pariterq; Rhetoribus, ac Oratoribus. Cumq; demonstrativum consistet ex veris, necessarijs, primis, medio carentibus, notioribus, causisq; conclusionis, ex suo primo ac præcipuo modo, atque secundo, ea, quæ per se insunt prædicato, recipit. Sophisticum, ex eis quæ non probabilia quidem, sed videntur. Probabile porrò, ex eis quæ probabilia, quia omnibus placent, aut pluribus, aut clarioribus. Oracula.) quæ voce diaina proferuntur. Vnde etiam

etiam Oracula, diui Augustini testimonio in libro de spiritu
 & anima, dicimus insomnia: in quibus, futuris rebus aperien-
 dis diuina quæpiam persona appareat. Auspicia.) Ex auium
 enim aspectu futura ueteres pronuntiabant. Vaticinatio.)
 Quas uates, Prophetæq; fore protulerint. Responſa sacer-
 dotum.) Quæ custodienda obseruandaq; Pontifices præscri-
 pserint. Haruspicum.) Ab Harigæ intestinis inspiciendis,
 sunt Haruspices dicti. Hariga uictima est, quod ex Hara, id est,
 stabulo agatur, dicta. Coniectorum.) Qui somnia quid
 portendant, præuident, atque prænuntiant. Ex autori-
 tate.) Ut uniuscuiusque sua: nam ut Platonis, Aristotelisq;
 est Philosophiæ: ita Vergilij Poëticæ facultatis: ita aliorum.
 Ex uoluntate.) Ut superioris cuiuspiam. Aut libera.)
 Cui non tenetur. Aut expressa.) Ideo tenetur, ut scriptis,
 pactis, promissis, iuratis, quæ sitis per tormenta.

L A T O M V S.

Quos uocas locos.) Locus sedes argumenti est, ut ipse
 docet in Topicis, ubi hæc omnia latius explicantur. Aristote-
 les tum τόπος, tum στοιχεῖα uocat, hoc est, & locos, & ele-
 menta, quod his & demonstrantur argumenta, & ex eisdem
 tanquam ex principijs oriuntur. Probabile inuentum.)
 Hoc est, res, siue ratio probabilis, quæ ex certo loco ducta ua-
 let ad faciendam fidem. In hac materia est argumenti, in expo-
 nendo forma, quæ argumentatio appellatur. Materia eadem est
 apud Rhetores & Dialecticos, quare & loci hic iſdem qui in
 Topicis: Forma plurimum differt, cum aliter differat Diale-
 cticus, aliter dicat orator, finibus diuersis propositis: cum
 alter docere tantummodo conetur id quod suscepit, alter mo-
 uere etiam atque affectu impellere auditorem. Quomodo
 igitur duo genera ista diuidis?) Aristoteles γῆρεχρα &
 ἀρεχρα uocat, hoc est, artificialia, & remota ab arte. Artifi-
 cialia ducuntur ex ipsa quæſtione per industriam oratoris, at-

que idcirco uocantur insita. Remota extra questionem sunt, & citra inuentionem oratoris suppeditantur, ut testimonia, que quia extra sunt, assumpta uocantur. Sed hæc quoque etsi arte carent in inueniendo, tamen arte tractanda sunt. Itaque placet Agricole etiam arte inueniri posse, quod uerum est, sed tunc fiunt artificialia. Lege caput primi libr. Agricole de pronuntiationis. Diuinum, ut oracula, (ut auspicia) Oracula sunt quasi diuino ore prolata. Auspicia, significationes per aues, item prodigia, sortes, exta, omnia. Vaticinationes, uatum prædictiones, ut Isaiæ, Sibyllæ, Martij uatis. Responsa sacerdotum, sunt pontificum & augurum decreta, qui iuri diuino & religionibus præerant. Aruspices exta inspiciebant, & fulmina cæteraq; prodigia interpretabantur. Coniectores somnia coniectabant, ut Daniel in sacris literis. Humanum quod spectatur ex autoritate & ex uoluntate.) Autoritas est in doctis, sapientibus, cæteris que fide dignis hominibus. Voluntas in legibus & magistratibus, qui ex consensu publico imperant. In oratione, scripta, pacta, promissa libera sunt: iurata & quesita, expressa. Scripta intelliguntur que pacta aut promissa non sunt: quesita, tormentis expressa. Hæc omnia in Topicis uberius explicantur.

CHRIST. HEGENDORP.

Quos uocas Locos?) Locus est illud in quo argumenta latent. Argumentum est probabile inuentum ad faciendam fidem.

justas dicitur ab eo quod res
 habet
 simili argumentatione ^{ex hoc}
 tripliciter aut enim ^{vel} dicitur
 aut dividitur in duas partes
 aut dicitur ^{vocabulum}

Locorum disjuncti

Intrinsici

Extrinsici

Testimonia

Humana

Divina

Oracula,
 Auspicia,
 Vaticinationes

De quibus Valerianus

Responsa

Sacerdotum,
 Aruspicum,
 Ariolorum.

Scripta hinc refer

Testimonia,
 Codillos,
 Chirographa.

Pacta,

Promissa,

Rumores,
 Prajudicia

Quaestio.

ut,

Est motus civium erga magistratus, ergo seditio est.
 Ordo plebeius est, ordo equestris est, ordo patricius
 est, ergo totus populus Romanus est.

Finis

Enumeratio

partium,

Noctio vel

etymologia.

PARTIT. ORATORIAE.

tur. Et ad id totum de quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio uerbi. Ex his autem rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id de quo quaritur, alia Coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum.

STREBAEVS.

LOCVS est aut In situs, aut Assumptus. Et Argumentum aliud Infixum, aliud Remotum, quod extrinsecus adducitur in causam. Assumptum partiuit. In situm diuidit in quatuor partes, in Definitionem, in Partium enumerationem, in Notationem, in Affecta ad id, de quo queritur. Affecta in decem & treis species distribuit. Hæc eadem uno ad eam rem comparato libello Topicorum, tradit ex Aristotele: unde quod ad rem præsentem faciat, petere possis. Ridiculum putarem, multa quæ Cicero, plura quæ Boëtius tradidit, his inferre commentarijs. Liber est ad manum, in quo sunt præcepta de ratione Locorum digesta. Paucis igitur definitiones & exempla perstringamus. In sita dicuntur, infixa rebus ipsis de quibus est controversia: quæ uel ὁρίαν, id est substantiam, uel οὐ μετέβλητόν, id est accidentia significant. Hæc duo sunt in rerum natura ad quæ omnia referuntur à sapientiæ professoribus. Substantiæ sunt, totum, & eius definitio, partes, notatio, quæ definitionis est species: genus, forma, differentia, quæ speciem constituit. Accidentium uerò sunt multe differentie, propria, similia, contraria, adiuncta, comparatione

Quid est bonum
bonum est aut quod
utile est aut qui
per se sunt
aut quod honestum
est.

præcipue moralia sed sine dialecticæ ratione
ubi nemo potest, est igitur homini dialecticæ
cognitio necessaria.

ciunt: nec sunt ipsa per se confecta, sed affecta, quæ rebus alijs adiuncta, plenam recipiunt absolutionem: ut nec Animal Hominem, nec Rationale constituit, sed utrunq; Animal rationale. Quod eo firmitus est, quod hic autor frequenter in hunc sensum affectorum nomen usurpauit, & quod in Topicis Relatiua quæ dicuntur à Boëtio, non Affecta, dixit, sed ea quæ cum aliquo conferuntur. Quamobrem treis facit Locos, quibus totum comprehenditur, finitionem, Partium enumerationem, ac Notationem: reliquos autem segregat, ut qui non ad totum adhibeantur, sed ad totius aliquam partem, quod affectorum proprium est. Si quis est, cui non arridet hæc nominis ratio, sciat me non ut certam firmamq; pronuntiare, sed inquirere uerborum significationes, & experiri, possint ne proposito conuenire. An affecta dixit, ut nunc iuris prudentes, rei principi adiuncta atque connexa? an cognata & affinia? an ἑτερογενῆ, καὶ κατὰ φύσιν ἀνασχετὰ an subiecta rei de qua agitur? Quicquid est, affecta sunt insita ac inherencia: nec adhibentur ad totum probandum. Iam ad singula ueniamus. Definitio est, autore Cicerone, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis & circumscripta quædam explicatio. Rhetorice est bene dicendi scientia: bene dicere præclarum est: igitur Rhetorice præclara est. Partium enumeratio, quæ duas, plures uel partes numero ponit, ut aliquid inde colligatur. Cuius est, ergo natus, aut factus: non est natus, ergo factus. non est neq; natus, neque factus, non igitur cuius. In Partium enumeratione intelligitur & Diuisio formarum. Sunt qui diuisionem in locis habendam negent, forte quod Aristoteles ostenderit definitionem à diuisione non posse demonstrari. At idem Aristoteles in Topicis locum à diuisione semel & iterum ponit. Verba Philosophi transcriberem, nisi breuitati studerem. Notatio uis est uerbi, quàm Græci ἐτυμολογία uocant, id est Veriloquium, quod uerbum tanquam durius euitat. Notationemq; subijcit, quia sunt uerba rerum notæ. Si

utrumq; particulari huiusmodi erunt, ut Consul quem ad modum sciunt, simile, imago quæsi, tanquam, et alij quædam generis, similitudine significabitur: quæsi reddidit similitudinis autem et adhibet significatio sui particulari, sic ita et eodem modo tale, et alij quædam generis. Similitudines ueræ quædam non illustrent, alij consistunt eandem et, uerum, et similitudo argumenta sumi dicantur quoniam ad hanc generaliter uerum bonum, et uerum potestatem. Similitudo aut falsum est, et ita etiam in re similitudo aut falsum est. Et quæ quæsi simile est et quæsi de quæsi ueritas, et præfata, oppositabit.

Consul patriæ consulit, M. Antonius autem patriam euertit, non est habendus Consul. Non assentior ijs, qui nomen subiiciunt accidenti: propterea quòd nomen inuoluit atq; implicat, quod definitio pluribus exponit. Nomen igitur & definitio sunt eiusdem rei, non alterum est rei, alterum accidentis. Quod si nomen mutatur, ut accidentia, nihil est ad Ciceronem improbandum: qui rem, non uerba spectat, nisi quatenus subseruiunt rebus. Notatio exprimit uim nominis. Nomen dum manet, confertur ad rem, totumq; designat. Indignum est, meo iudicio, uana quadam subtilitate uiolare atq; dissipare grauitatem summi uiri, cui penè omnia referre debent acceptum, qui grauitè & copiosè aliqua de re differere possunt. Nomen, ut est uox, rei accidit: ut substantiam significat, sequitur rem, sine qua inane est. Coniugata sunt quæ ab una origine deducta, uariè flectuntur, ut pascuum, pascō, compascuus. Iustus, iustitia, iustè. Iustè facit, iustus est igitur. Mori miserum non est, non igitur misera mors est. Coniugatis frequenter utitur Aristoteles in Topicis: & ea separat à Casibus, qui ferè sunt nomen & aduerbium, ut sapiens, sapienter: temperatus, temperatè. Genus est quod habet formas, ut animal hominem, & beluam, Virtus prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Virtus non est agere malignè, non igitur prudentia est malitia fallendi. Forma uel Species, quæ genere continetur. Si furtum est, uitium est. Nouit artem, qui nouit Grammaticen. In specie continentur & singula, quæ Dialectici uocant Individua. Odit se nemo, non igitur Cato, qui sibi manus attulit, oderat se? Similitudo, rerum collatio per qualitatem. Cicero, Ut cursu, cursus, sic in uiris fortibus uirtus uirtute superatur. Differentia, qua res à re differt, siue in rei substantia est, ut rationale: siue Proprium est, ut rostrum habere (Proprium enim nomine Differentiæ continetur) siue Accidens, ut album esse, sedere, dormire. Complectar uno uerbo: Quicquid simile non est, differens est, ut hic sumitur

sumitur Differentiæ nomen. Seruit, ergo seruus est: hæc sunt coniugata. Dissolue per differentiam. Aliud est seruum esse, aliud seruire: addictus quidem seruit, neq; is est seruus. Nam differentia ad refellendum plurimum ualet. Dicet aliquis, per differentiam intelligi tantum dissimilitudinem: sic enim similitudini opponitur. Non est ita: non secluditur illa differentia substantialis, de qua tam multa Aristoteles, à quo rationes Locorum duxit Cicero. Nec differentia, & similitudo sunt contraria: sed differenti substantia, idem: differenti quantitate, par: differenti qualitate, simile opponitur. Contrariorum, quæ ab alijs Opposita dicuntur, quatuor sunt genera. Vnum eorum quæ Cicero dicit Aduersa, ut sapientia, stultitia: Alterum est Priuationium, id est habitus & priuationis, ut dies nox, lux tenebræ, uidens cæcus. Huc refert Cicero quæ negantur per præpositionem, In, ut dignitas indignitas. Aliud eorum, quæ cum aliquo conferuntur, Relatiua nominant, ut maius, minus. Aliud Contradicientium, ut, est, non est. Coniuncta uocantur aliter Adiuncta: uocantur etiam à Quintiliano Consequentia. Sunt ea, quæ natura finitima, sæpe quidem, non tamen necessariò coherent, ut metus, pallor: ut uerecundia, rubor: ut amor, stuprum. Venenum dedit nouerca. Non læsit filium mater. Fugit mali conscius. Adultera est, lauat cum iuuenibus. Admonet hic Locus, ut queratur, quid ante rem, quid cum re, quidq; post rem euenit: ut cædem antecedunt rixæ, comitatur perturbatio, sequitur fuga. Hinc Oratoribus innumerabilia ducuntur argumenta. Eò siquidem multa signa referuntur: deinde multæ causarum quæ non agunt necessariò, ut ira, superbia, ad hæc multæ $\omega\epsilon\iota\gamma\alpha\sigma\delta\varsigma$, id est appendices, & circumstantiæ rerum, atque personarum, ut patria, genus, educatio. Antecedentia sunt, quibus positis aliud consequatur necesse est: ut incumbente mari procella, sequitur fluctus. Item ab antecedentibus argumentum ducitur, quum assumimus antecedentia ad inferenda consequ

consequentia. Si dies est, nox non est: dies est autem: nox igitur non est. Consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Si messis est, satum est. Si spirat, utit. Et Consequentia, quæ sic inferunt Antecedentia, Si homo est, animal est: non est animal, non est igitur homo. Repugnantia, quæ contrarijs adiuncta, cum re nunquam coherere possunt: ut amare, odisse, contraria sunt. Odio cædes adiungitur: repugnant igitur amare, occidere. Repugnat etiam quicquid eiusmodi est, ut coherere nunquam possit. Cicero in Topicis, Adiuncta, inquit, de quibus paulò antè dictum est, non semper eueniunt, consequentia autem semper. Ea enim dico Consequentia, quæ rem necessario consequuntur: Item quæ & antecedentia & repugnantia. Quicquid enim antecedit quinq; rem, id coheret cum re necessario. Et quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut coherere nunquam possit. Hæc ille. Quæ sententia, cum uera esset & perspicua, ac propter adiuncta, quæ necessario non cohererent, inuentus esset hic Locus, non defuerunt tamen, qui diuinum Oratorem, tanquam parum uidisset, arguerint. Nos optimum ducem sequemur: dicemusq; plurima esse in rerum natura sibi coherentia: si non semper, Adiuncta sunt: si semper, Antecedentia, aut Consequentia, aut ex contrario repugnantia. Cur non arguunt Aristotelem, qui hunc Locum assignauit secundo Topicorum? Habet illum ducem Cicero. Hi tres loci natura, sed est una ratio inueniendi argumenti. Quamobrem frustra desudat Boëtius, qui probare contendit unum esse Locum, quem Cicero tripertitum facit. Si unus est ac idem numero locus, cur sunt tres uariæ definitiones? cur rationes diuersæ? cur argumentum ad antecedens referri potest, ut non referatur ad repugnans? Cur Cicero in numerandis his alia & alia repetit, ut in diuersis? Causa est, quæ rem efficit uel sola, uel cum alijs iuncta. Auaritia captus, nunquam quiescit. Causarum alia Necessaria, ut, Si corpus est in luce, umbra est, Alia, Non necessaria, Si amat eum, ducet uxorem.

Rursus causarum genera duo sunt. Vnum quod efficit, ut ignis accendit. Alterum sine quo res non efficitur, ut materia, tempus, locus: quæ causæ stolidæ ab ipso nominantur in Topic. Ad hoc secundum genus pertinet illa causa Formalis toties recantata, Materialisq; ad prius autem causa Efficiens atque Finalis. quæ uerba spinosa non tractat Cicero. Vide secundam Terentiop partem. Causa Formalis est duplex. Est enim Forma, quæ speciem constituit: est Forma Accidentaria. Prior, ut agit, est causa efficiens. Autor est Aristoteles secundo de Anima. Hanc inepti referunt ad differentiam, qui tamen nomine differentie fabulantur solam intelligi qualitatem. Quum dico causam formalem pertinere ad secundum genus, intelligo causam Accidentariam, qua Quintilianus ostendit in poetas non potuisse uolare Dædalum. Adde etiam formam substantialem, quum accidentibus tribuuntur actiones: ut à medicis quædam, & ab alijs, qui more Physicorum non loquuntur. Hoc modo calor naturalis alimentum conficere dicitur, quod nequeat sine forma uiuentis: hoc modo abundantia parit iniuriam. Effecta sunt, quæcunq; efficiuntur ex causis: ut, Titubat, ergo ebrius est. Comparatio maiorum, & minorum, rerum collatio est in dispari quantitate. A similibus utranq; segregare, nihil difficile est. Illa sunt qualitatis, hæc autem quantitatis. Comparatio parium non facile separetur, nisi dixeris, esse tantum in quantitate. Qui separare conati sunt, exhausto labore rem fecerunt incertiorem. In similibus aiunt non esse tertium quiddam, quod sit in comparatione: quod falsum puto. Nam duo minimum conferuntur, & accidens est tertium, in quo conueniunt. Relinquamus igitur hanc subtilitatem: neque enim propter eam similitudo & comparatio diuiduntur. Exempla sunt, Si quis sacrilegium facit, faciet furtum. Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Hæc de locis angustè locuti sumus.

V A L L A.

Tum ex toto.) Vt si res tota queritur, definitione uis uniuersa explicanda est: sic, Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum populi Romani hostibus tradidit, non qui eum, qui id fecisset, in populi Romani potestatem tradidit. Partibus.) Partiendo, hoc modo: Aut Senatui parendum est de salute Reipub. aut aliud consiliū instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud cōsiliū superbum, suum arrogans: utendum igitur consilio Senatus. Notatione.) Hoc est, ex uocabulo: ut, Carbo, si Consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Quæ quodam modo affectæ sunt.) Nempe quandam habentes inter se inuicem relationem. Definitio adhibetur.) Vt, Quia Rhetorica est bene dicendi scientia: cognoscenda Rhetorica igitur. Tum partium enumeratio.) Si liber est, aut censu, aut uindicta liber est, aut testamento: non est ullo horum modo: non ergo liber. Tum notatio uerbi.) Aether à perpetuo cursu dictus: ergo perpetuò currit, ut Aristoteles ait. Alia coniugata.) Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam piè lugere uideatis. Alia ex genere.) Si magistratus in populi Rom. esse potestate debent: quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Alia ex forma.) Si omnes qui Reip. consulunt, chari esse debent: certè in primis Imperatores, quorum consilijs, uirtute periculis retinemus & nostram salutem, & Imperij dignitatem. Alia ex similitudine.) Si feræ partus suos diligunt: qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? Alia ex differentia.) Non, si pluribus coena non potest una sufficere, uox quoq; docentis multis eam excipientibus non poterit satis esse. Alia ex contrario.) Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius: si amplectendæ bonæ artes, fugiendæ sunt malæ. Alia ex coniunctis.) Si amanda uirtus, bene uiuendum est. Alia ex antecedentibus.) Si gra-
uida

uida est, cum uiro concubuit. Alia ex consequentibus.) Si ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio comprehensus in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, & causa nemini imputatur, & tu semper audax: quid est, quod de facinore dubitare possimus? Alia ex repugnantibus.) Ut Crassi adolescentis, Non, si Opimum defendisti, Carbo, idcirco te bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quæsisse perspicuum est: quòd Tyberij Gracchi mortem sepe in concionibus deplorasti, quòd Publij Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in Tribunatu tulisti: quòd semper à bonis dissensisti, & , Qui sapiens est, stultus non est. Alia ex causis.) Auaritiã si tollere uultis, mater eius est tollenda, luxuries. Si doctrinã quæritis, doctissimos, quos legatis autores, & quos adeatis præceptores, uobis deligatis. Alia ab effectibus.) In Topicis ipse ab effectis rebus, hoc modo: Cùm mulier uiro in manum conuenit, omnia quæ mulieris fuerint, uiri fiunt dotis nomine. In locorum tractatione paulò post: Coniunctus huic causarum locus ille loco est, qui efficitur ex causis. Vt enim causa quid sit effectum indicat: sic quod effectum est, quæ fuerit causa demonstrat. Hic locus suppeditare solet Oratoribus & Poëtis: sepe etiam Philosophis: sed his qui ornate & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cùm denuntiant, quid ex qua re sit futurum: causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. In libro de Oratore, Ex his autem, quæ sunt orta de causis, Si ærarij corpore, & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur: uectigalibus seruiamus. Quintilianus: Quæ utique fiunt, taliã sunt: Si sapientia bonum uirum facit: bonus uir est utique sapiens: ideoq; boni est honestè facere, mali turpiter: & qui honesta faciunt, boni: qui turpiter, mali iudicantur rectè. aut, Plerunq; exercitatio robustũ corpus facit: sed non, quisquis est robustus, est exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est. neq; , quia fortitudo præstat, ne mortem timeamus: quisquis

mortem non timuerit, uir fortis erit existimandus: nec, si capitis dolorem facit, inutilis hominibus Sol est. Et hæc ad demonstratiuum genus maximè pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: at uoluptas infamiam, fugienda igitur. Rectè autem monemur causas non utique ab ultimo esse repetendas: ut Medea, Utinam ne in nemore Pelio: & quæ sequuntur. Alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorū.) Ipse in Topicis: Ex comparatione autem omnia ualent, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore ualet, ualeat in minore: ut, Si in urbe fines non reguntur: nec aqua in urbe arceatur. Item cōtrà: Quod in minore ualet, ualeat in maiore: licet idem exemplū conuertere. Item: Quod in re pari ualet, ualeat in hac, quæ par est: ut, Quoniam usus autoritas fundi biennium est, sit etiam ædium: at in lege ædes non appellantur, & sunt ceterarum omnium, quarū annuus est usus: ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. In locorum tractatione: Comparantur igitur ea omnia, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, uis: quædam etiã ad res aliquas affectio. Numero cōparantur: ut, Plura bona paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala malis pluribus: diuturniora bona breuioribus: longè & latè peruagata angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitètur, & faciant: & in hoc genere, quæ sequuntur: commōstrato enim loco, quilibet longius poterit prospicere. In libro de Oratore, Maiora autem, inquit, & minora, & paria. Sic ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expeditur, quantò gloria magis expetèda est? Ex minore, Si hic parue consuetudinis causa huius mortem fert tam familiariter, quid si ipse amasset? Quid hic mihi faceret patri? Ex pari: Si est eiusdem & eripere cōtra Rempublicã, & largiri pecunias. Quintilianus: Apposita, uel cōparatiua dicuntur, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus, paria ex paribus probant. Con-

firma

firmatur coniectura ex maiore: Si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore: Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Ex pari: Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est eiusmodi. Ex maiore: Si adulterum occidere licet, & loris cadere. Ex minore: Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari: Quae poena aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis: Illa magis finitionibus, aut qualitatibus profunt, Si robur corporibus bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium: Si abstinentia uirtus, & continentia: Si mundus prouidentia regitur, administranda ea Respublica: Si domus edificari sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura & armorum? Fit etiam, inquit Quintilianus, ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura comparatio: unde est, Qui semel, & saepius, & ex parte ad totum: ex genere ad speciem: ex eo quod continet ad id quod continetur: aut ex difficilioribus ad faciliora: & ex longè positis ad propiora, infinitaq; est rerum comparatio. Iucundiora, grauiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Ac (ut ex Cicerone, quae ponit Quintilianus, proferamus exempla) ex maiore, pro Cecinna Cicero: Qui exercitus armatos mouet, is aduocationem non uidebitur mouisse? Ex faciliore, ut in Clodium & Curionem: At uide an facile fieri potueris tu, cum is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore: Vide quae so Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarij non audeam confiteri. Et ibidem: An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna: Ita ne uerò scire esse armatos, satis est, ut uim factam probes? in manus eorum incidere non est satis?

L A T O M V S.

Tum ex toto, tum ex partibus.) Totum est, quod defini-
d 3 nitur.

nitur. Partes, tum formæ, tum membra totius. Notatio, uerbum quo totum significatur. Quæ tria quamuis per singula eandem re subiectam habeant, tamen differunt inueniendi ratione: itaq; diuersos locos efficiunt. Quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur.) Affectas res uocat quæ ad aliud referuntur, quas in Categorijs $\tau\acute{o}\rho\acute{o}\varsigma$ $\tau\iota$ appellat Aristoteles. Sub quo genere hic omnia comprehenduntur, quæ extra rei substantiam sunt, nec prioribus tribus definitione, partibus, & notatione continentur. Et ad id totum, de quo differitur.) Monet prædictos locos in differendo certis formulis includendos esse, ut rectè, atq; utiliter proferantur, nempe ut in toto sumendo definitione, in partibus enumeratione, in uerbo nominis interpretatione, utamur. Sed sunt qui hæc etiam simpliciter sumant, & conuertat in argumentando, ut à definito ad definitionem, à toto ad partes, à nomine ad ipsius interpretationem: quæ sane inutilia et nugatoria sunt, cum uel obscuriora sint ijs quibus adhibentur, uel certè æquè nota ignotâ ue. Illa ueriora, cum ex una parte totum colligitur, ut nauigium instructum non esse, cui uela desint: interire hominem, cui caput ablatum sit: exercitum, cuius dux perierit. Quæ tamen perpetua non sunt, sed ex partium conditione pendent, quarum diuersitas explicatur ab Agricola. Argumentum ex definitione est legem esse, quod populus iusserit. A partium enumeratione, quod senatui, equitibus, & plebi R. o. placuerit, id uniuersæ ciuitati placuisse. A notatione, consulê Pisonê non fuisse, quoniam reip. nō cōsulerit. Alia coniugata appellantur.) Coniugata sunt, ut homo sum, humani nihil alienū à me puto. Sceleratum esse Antonium, qui quotidie aliquid sceleris moliatur. Ex genere.) Nihil egisse Clodium in Tribunatu, ergo legem nullam de capite suo latam fuisse. A forma.) Bellum esse, si tumultus sit. Antonium dissoluisse acta Cæsaris, cum legem illius de prouincijs sustulerit, quia leges sint in actis. A similitudine.) Similitudo ad qualitatem, comparatio ad quantitate

titatem pertinet. Sed paria & similia Ciceroni in idem recidunt, quæ ab Agricola exactius distinguuntur. A simili igitur est, Ergo Spartacus hostis, cuius Antonius? Sicut Helena Troianis, ita Antonius causa belli, causa pestis atq; exitij pop. Rom. fuit. Sunt & similitudines quæ lucem rebus afferunt, quæ non sunt huius generis, sed ad ornandum pertinent, ut aliquem ex concione, tanquam ex incendio effugisse: Verrem ut tempestatem Siciliam totam peruassisse. A differentia.) Hæc similitudo est, & tum ad formas diuersas, tum ad alias dissimilitudines pertinet: ut differre principem à tyranno, quia legibus imperet. Non ut Neptunum, ita Herculem deum fuisse: quia hic mortalis, ille immortalis fuerit. Non ut sacrificij, ita consilij certum diem expectandum esse. Vocem unam auditoribus multis sufficere, non ita coenam esurientibus. A contrario.) Si Cos. Brutus, hostis Antonius: si Antonius hostis, Consul Brutus. Si pax turpis cum Antonio, bellum honestum: si honestum bellum, pax turpis. Ex coniunctis.) Hæc adiuncta uocantur in Topicis, cõtingentia à Rodolpho, ab alijs communiter accidẽtia appellantur, ut formosam aduiteram esse: bene coloratum, sanum: qui lato pectore sit, fortem: qui fugerit, expalluerit inconstanter locutus sit, criminis conscius. Ex antecedentibus.) Hi tres loci non simplices sunt, sed connexti: nec absolute in re, sed in certa lege existendi sunt positi. Itaque sumuntur ex conditione, & certa formula constant: cumq; ex cæteris ducantur locis non ualent ulla in re, nisi consecutionem necessariam efficiant. Cohærent igitur necessario antecedentia cum sequentibus, & econuerso hæc cum illis. Repugnantia autem necessario dirimuntur. Argumentum ex antecedentibus est, Si locare licet, & conducere: si cognoscere, & iudicare: si absolueret, & condemnare. Deinde sumitur id quod antecessit, licet autem absolueret, ergo & condemnare. Et rursus ex consequentibus, sed tollendo quod annexum fuit: Atqui condemnare non licet, ergo nec absolueret: nec cognoscere causam,

ergo nec iudicare. Ex repugnantibus autem, Non si condemnare non licet, & absoluere: non licet autem condemnare, ergo nec absoluere: uel si licet absoluere, & condemnare. Pugnant enim inter se licere unum, & alterum non licere: quare altero posito, alterum tollendum est, & econtrario: sublato altero, alterum ponendum. Quomodo autem hæc sumenda sint, & quando ponenda tollenda ue, dantur certæ regulæ à dialecticis, ex quibus conclusiones multæ efficiuntur. Sed hæc dialectica sunt. Oratoria autem hæc ipsa, nisi quod in eloquendo aliter tractantur. Aut enim diriguntur in circuitus, ut breuius dicantur: aut quo acrius ueniant, in enthymemata conijciuntur. Circuitus est, Cum par ius sit ut absoluendi, ita condemnandi eius, de quo iudicium fieri oportuit: non debet iniquo animo ferrè reus, si cum legibus absolui potuerit, legibus condemnatus sit. Enthymema autem, qui iure absolui potuit, damnatum iure improbas? Ex repugnantibus, Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset iniusta eiciendi? hoc est restitutus sum iuste, ergo iniuste eiectus sum. quod sic concluditur, Non si iuste restitutus sum, iuste eiectus fui: Atqui restitutus sum iuste, ergo iniuste eiectus fui. Quam conclusionem uocant in tertio modo conditionalium, quæ uide in Topicis. Ex causis.) Vt, Bibit uenenum, ergo morietur. Metuit ab homine, sperauit commodum, iratus, inimicus fuit, occidit igitur. Ex effectibus.) Magnas res gessit Pompeius, ergo magnus imperator fuit. Perijt in legatione Seruilius, ergo Resp. ei causa mortis fuit. Ex comparatione.) A maiori, Cum Cæsarem non tulerimus, Antonium feremus? A minori, Si propter legatorum uiolationem deleta Corinthus fuit, quanto dolore ulciscēda est urbs deleta à Gallis? Si Annibal hostis, hostis Antonius. A pari, Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mæui. Si tutor fidem præstare debet, debet & procurator, debet is cui alienum negotium mandatur.

CHRIST. HEGENDORP.

Quæ sunt infixa) Hoc est, qui loci in eo ipso de quo agitur, hoc est uocibus in quæstione aliqua positus, subiecto scilicet & prædicato, hærent ita, ut ab illis argumenta ducantur, ut sit quæstio, An seditio sit bellum simplex. Prior uox est subiectum, posterior est prædicatum. Ex illis uocibus ducuntur argumenta à finitione, uel ex toto, ut inquit Cicero hic. Quid est seditio? Motus ciuium aduersus magistratus. Quid bellum? Dissensio hostilis, per quam arma concitantur. Porrò hic locus finitionis insitus est uocibus: educitur uerò, ut declaretur, an seditio sit bellum simplex. Item si ab alicuius termini in quæstione positi partibus argumentum ducatur, est locus à partibus: si à nota nominis, est locus à notatione. Quæ infixa sunt rebus.) Id est, inclusa sunt uocibus in quæstione aliqua positus, quæ licet per se res sint, tamen si quis ab his argumenta deriuat, loci sunt.

Tum ex toto.) Id est, finitione, quæ totum appellatur, quòd totam rei naturam & essentiam explicet: ut, Orator est uir bonus dicendi peritus. Pietas est rectus Dei cultus. Ex notatione.) Id est nota nominis, hoc est significatione, quia nomen omne rem notat atque significat: quod nomen semper in ipso est quod interpretatur: ut, De Deo disserit, ergo theologus est. Debet, ergo debitor est.

Quodammodo adfectæ sunt.) Adfecta hæc dicuntur, quæ quodammodo ad aliquid referri possunt. Omnia uerò, quæ se mutua relatione respiciunt, aut concordia inter se, aut discordia conferuntur. Si concordia, uel ὁμοιωσις, id est substantialiter: ut genus, forma, antecedentia, consequentia, causa, effectus: uel qualitate, ut coniugatum, simile, coniunctum: uel quantitate, ut paria. Si uerò discordia conferuntur, & hoc in qualitate, quantitate, maiori, minori. Vide Boëtium in Topicis Ciceronis. Ad id de quo quæritur.)

Id est, terminum in quæstione positum. Alia coniugata appell.) Coniugata dicuntur, quæcunque ab uno nomine uaria terminatione flectuntur: ut, à iustitia, iustus, iustè. Ab illis sic colligimus: Iniusta facit, ergo iniustus est. Animalia sapit, ergo animalis homo est. Alia ex similitudine.) Similitudo est unitas qualitatis, illa enim similia sunt, quæ in qualitate una conueniunt. Ab illa sic colligere poteris, iustitia est uirtus, ergo etiam prudentia: Si iurifconsulto uerecundiæ est loqui sine lege. l. ut nomini. C. de collat. ergo etiam theologo sine literis sacris loqui pudori fuerit.

Alia ex differentia.) Differentia est, qua unum differt ab alio, sic homo differt ab equo differentia rationali. Ab illa sic colligimus: Animal rationale est, igitur homo est: Animal rugibile est, ergo leo est. Alia ex contrario.) Contraria dicuntur, quæ in eodem genere posita longissimè à se discrepant: ut, album, nigrum. Ab illis sic collige: Color albus est, ergo niger esse non potest. Alia ex coniunctis.) Coniuncta dicuntur, quæ ita coniunguntur, ut unum alterum sequatur: ut timori pallor coniunctus est. Ab illis sic ratiocinari possumus. Pallet, ergo timet. Sic Paulus 1. ad Corinth. 3. Aemulatio, contentio, factiones inter uos sunt, ergo carnales estis. Alia ex antecedentibus.) Antecedentia sunt, quibus positis necesse est ut aliud consequatur: ut bellum & inimicitia. A quibus sic collige, Bellum est, igitur inimicitia sunt. Cicero pro Milone: Neque in ijs corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest aliquid quod uigeat & sentiat, & non inest in hoc tanto nature tam præclaro motu. Alia ex consequentibus.) Consequentia dicuntur, quæ id quod antecedit insequuntur: ut, Ex Deo est, ergo uerbum Dei audit. Christianus iudex est, ergo non indicta causa aliquem condemnabit. Pie uult uiuere, ergo ad afflictiones patietur 2. ad Timoth. 3. Ex repugnant

gnantibus.) Repugnancia est dissimilis rerum habitudo: ut, Amicitia est, ergo inimicitia non est. Ex causis.) Causa est, qua præcedente aliquid efficitur. Ex effectibus.) Effectum est, quod præcedens eam efficit. Ex comparatione maiorum.) Maiorum comparatio est, quoties ei quod minus est, id quod maius est comparantur: ut, Si bellum gerere licet; ergo etiam liguare in iudicio licebit.

Aut parium.) Parium comparatio est, quoties inter se paria comparantur: ut, Si puniendus est qui patrem occidit, ergo etiam qui matrem. Aut minorum.) Minorum comparatio, quoties minora maioribus tribuuntur.

Cur isti loci affecti dicantur. De Coniugatis primum dicam: Iustitia ad id quod iustum, uel iuste fieri potest, & cum qui iustus est respicit. Genus cognatum est eius, cuius est genus, id est speciei. Species generis species est, itaque ad se inuicem referuntur. Iam simile nisi simili simile esse non potest. Contraria contrarijs intelliguntur esse contraria. Coniuncta coniunctis adherescunt. Antecedentia referunt id quod consequitur, Consequens ad id quod antecedit. Repugnans repugnanti sibimet est inimicum. Causa effectus sui causa est. Comparatio maiora respicit: Minorum uerò maiora, parium paria, &c.

Vt definitio, ut contrarium, ut ea quæ sunt ipsi, contrario ue eius aut similia, aut dissimilia; aut consentanea, aut dissentanea; aut ea quæ sunt quasi coniuncta, aut ea quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, causæ, aut causarum euentus, id est, quæ sunt effecta de causis: ut distributiones, ut genera partiū, generum ue partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid

quid minus fit: in quibus aut naturæ rerum: aut facultates comparantur.

STREBAEVUS.

QVAESIERE permulti, quid sibi uellet hic Cicero, cur hic locos repeteret, quod nec alijs libris ipse fecisset, nec scriptores ceteri qui Topicam rationem tradiderunt: Arbitrabatur ex ijs, quos uidimus, nonnulli, summam colligi superiores locos. In quo mihi falli uidebantur, quod earum rerum fiat coaceruatio, quæ sparsæ fuerunt: hic autem Locos tanta breuitate numerauit, ut nulla fuerit opus repetitione. Dicam quod sentio. Postea quam posuisset argumentorum sedes, quæ ueræ & stabiles essent, uidit alias esse non ita dissimiles, quæ quoniam parum distarent, nihil distare uiderentur: unde quoque liceret Oratoribus argumenta producere: ijs porro nomina defuerunt: superioribus igitur quadam similitudine comparauit: quod ostendunt hæc aduerbia, Vt, quasi sæpe repetita: quæ tum demum congruunt, si qua forte ducitur aliunde translatio sermonis. Est igitur uera finitio, quædam imago finitionis. Sunt uerè contraria, quædam similia contrariorum. An hæc repetitio pertinet ad Fictionem, quam omnes peragere locos scribit Quintilianus in quinto? Non opinor. Nihil habet noui Fictio præter Hypothesin: quæ quidem non mutat locum, sed fingit id esse quod non est: quamobrem potius est figura, sicut fictio personarum. Hic autem non agitur de figuris, neque de fictis locis, neque de fictis rationibus & argumentis, sed de sedibus quadam similitudine constitutis, Nec aduerbium Quasi fingentis est, sed similia conferentis. Sicut Syllogismus, qui ducit ad incommodum, siue εἰς τὸ ἀδύνατον, quiq; fit per Ἐπίθεσιν, nihil uariat figuras, ita nec fictio locos. Et sicut non est Geographi scribere loca, quæ ars memoriæ fingit, ita non est rhetoris in arte referre, quos quisque sibi fingat locos inuentionis. An hæc repetitio fit, ut ostendantur principes Oratorum loci? Non enim repetiuit omnes.

Neque

Neq; istuc quidē. Frustra enim hæc duo aduerbia, Vt, & Quasi toties insererentur enumerationi: & facilius excepiisset incultos (si qui sunt inculti & infrequentes) quàm regressus esset per omnes cultos. An priore loco statuit uocabula artis, posteriore nomina exemplorum? hoc est, an definitio in enumeratione prima nomen est loci, in secūda significat aliquam definitionem ad eum locum reducendam? Hoc si affirmem, multa me incommoda sequētur. Primum, exempla, quæ rem illustrare debent, nihil afferent lucis, eisdem nominibus, pariq; breuitate designata. Deinde uon aptius dicetur: Definitio est locus ut definitio, quàm narratio pars est orationis, ut narratio. Nemo autem sic exponit idem per idem. Quis ita loquitur, Prima coniugatio uerborum habet, a, productum in secunda persona tempore presentis indicantis modi, ut prima coniugatio? Non ne istud absurdum est, & inauditum? Non aliud est prima coniugatio, quàm prima coniugatio: nec definitio, quàm definitio. Præterea definitio erit in definitione, & contrariorum in contrario, & contentio in contentione, & idem in seipso. Nam in secunda enumeratione Definitio non unam significat orationem, quæ quid res sit, breuiter exponit. Alioqui sensus erit, Definitio locus est, ut aliqua una definitio. hoc autem tam ridiculum, quàm istud est: Exclamatio color est Rhetoricus, ut aliqua exclamatio: quasi nomen artis sit color Rhetoricus, non id, quod significatur per illud nomen. Ad hæc, cū hæc oratio Animal rationale, Definitio hominis appellatur, quæro an artis nomine dicitur, an nō? Artis, inquires. Non ne quoties Definitio appellabitur, nomine artis appellabitur. ut Animal genus? Sane. Quomodo igitur hîc definitio nomen erit artis, & non erit? Constat enim animal rationale definitione comprehendi, & ea quæ loci, & ea quæ exempli significatrix est. Et quemadmodum in hac oratione, omne genus habet species, genus est secundæ significationis, ut Dialectici loquuntur, sic & in hac, Quoddam genus habet species. Eodem modo dicend

cedum de definitione in uniuersum, & de aliqua definitione. Alij comminiscuntur aliud, quàm bene, uiderint. Ego de locis per similitudinem dictis hanc esse factam descriptionem existimo. Iam experiamur exempla. Vt definitio.) Si comœdia est imitatio uitæ, speculum consuetudinis, imago ueritatis, illa certè legenda est. Vt contrarium.) Nihil educationi pueritiæ contrarium magis, quàm patris indulgentia, tollenda igitur. Educatio & indulgentia non sunt contraria, sed quemadmodum contraria se demoliuntur, sic bonos mores corrumpit indulgentia. Hoc modo in orationibus multa facit contraria uideri, quæ non sunt ipsa contraria: ut iudiciũ Censorũ pro Cluentio. Vt similia.) Cicero Philippica quinta: Quid interest utrum hanc urbem oppugnet, an huius urbis propugnaculum? Similia uult esse, Urbem obsideri à M. Antonio, & coloniam Mutinensem: quæ tamen similia non sunt. Vt dissimilia.) Accipe quæ similia tradit Cicero, Si fidẽ præstare debet tutor & procurator. Dissolue hoc modo. Non quemadmodum fidem debet tutor, & procurator. Nam loco parentis relictus est tutor, non item procurator. Hæc sunt, ut dissimilia, & tanquam differentia. De consentaneis, & præcurrentibus & repugnantibus Cicero I. I. de Oratore facit mentionem, & hoc proponit exemplum: Non si Opinium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt. Simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Tyb. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in Tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Consentanea sunt, Carbonem non esse bonum ciuem, & ista malè administrasse. Dissentanea uerò & repugnantia, Hæc fecisse, & ciuem bonum esse. At quid differunt Consentanea & Adiuncta? in priore locorum enumeratione conueniebant in unum genu adiunctorum: nunc autem distrahuntur hac differentia. Coniuncta, quod & nomen ostendit, tempore sunt finitima, & propè cohærentia,

rentia, ut metus, pallor. Consentanea serè quidem consequuntur, sed tempore nonnihil distant, nec proximè coherent, ut illa Ciceronis. Quasi pugnancia demonstrantur exemplo superiore. Neq; enim pugnant, malè antea uita, præsensq; ratio melior: sed ut pugnancia conferuntur. Quasi causæ.) Cicero in Philipp. Tibi certè confitendum, causam perniciosissimi belli in persona tua constituisse. Non M. Antonius causa belli ciuilis erat, sed à Cicerone causa dicebatur. Ut euentus.) Exemplum proximum in contrarium recurret. Distributiones capiunt & partitionem, & diuisionem. Si diuidas species, & conferas ad enumerationem partium, constitues formarum tanquam partiū distributionem: ut quum superior locus fuerit de enumeratione partium, hic sit de enumeratione formarum: ut Si sponsia neq; herba est, neq; frutex, neq; arbor, haberi planta nullo modo potest. Distributio inter colores habetur in Rhetoricis ad Herennium. Verum Cicero posuit enumerationem partium, diuisionē autem ut enumerationem esse uoluit. Genera sunt formarum, non partium. Rursus partes erunt totius, haud generis. Hæc ergo dicuntur ex similitudine, Si Tyb. Gracchus, & Saturninus in Tribunatu sunt iure cæsi, magistratum sedüiosum necare licet: Magistratus est genus, Tribunatus species, Tyberius, & Saturninus partes. Ut primordia rerum & quasi præcurrentia.) Vide consentanea. Quintilianus Ex initijs summa colligitur. Nō possum togam prætextam sperare, quū exordium pullum uideā. Certè inter consentanea, & adiuncta, & Præcurrentia, non ita magnum discrimen est, quin possint Adiunctorum nomine contineri. Ut rerum contentiones, id est, ut comparationes, quando res natura maior pro minore, aut maior pro maiore, aut impar pro pari sumitur. Ouidius 1.1. Fastorum:

Romule concedas, facit hic tua magna tuendo

Mœnia, quæ dederas transfilienda Remo.

Maius est Romulum mœnia cōdidisse, quàm Cæsarem Augustū
cond

condita seruasse: hoc uult tamen ut minus haberi. *Facultas uis est in rebus, diuinus.* Comparatur autem aut natura rerū, aut affectio, aut tempus, aut facultas. Autor est Cicero in *Topicis*.

V A L L A.

Vt definitio.) Breuiter tractat Locos, quos exposuimus.

Vt primordia.) *Causas dicit, hoc est locum à causis.*

Contentiones.) *Id est, comparationes, quoniam comparando alterum cum altero contendimus. Aut naturæ rerum.) Comparationes enim fiunt in naturis rerum, ut dulcibus ad auſtera, utilibus ad inhonestà. Facultates.) Vt professiones, & artes, & scientiæ inter se cõparantur: & facultates, id est, opes. Facultates, inquit Cicero, sunt aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.*

L A T O M V S.

Vt definitio, ut contrarium.) *Hic locus corruptus fuit, cum aliquoties aut, pro ut, legeretur. Legendum est igitur, ut consentanea, ut ea quæ sunt quasi coniuncta, ut earum rerum de quibus agitur causæ, ut causarum euentus. Cætera sunt integra. Subiungit enim locorum enumerationi exempla, quibus singulos in re positos cursim indicat, sicut paulò antè de testimonijs: Diuinum, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes. & infra. Aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas. in quibus quæ proposita sunt subiectis exëplis strictim declarantur. Quòd nominibus plerisq; eisdem utitur (quæ res nonnullos perturbat) idcirco factum est, quod eisdem nominibus & loci ex instituto artis, hoc est, sedes argumentorum, & res subiectæ eisdem appellantur, ut definitio pro nota argumenti, & definitio hominis, postliminij, seruitutis. Hanc primam intentionem scholastici illam secundam uocant. Illud etiam offendit, quod cum inter locos coniuncta & repugnantia simpliciter dicta sint, hinc inter exempla quasi coniuncta, & quasi pugnantia dicantur, quasi alij loci significentur. Sed non est ita. Nam cum locos recenseret, uocabulis*

lis certis & perpetuis usus est, id quod docendi ratio postulabat: cum exempla poneret, de rebus ipsis est per similitudinem liberius commodiusq; locutus. Coniuncta enim proprie sunt, quæ inter se coherent, ut collo coniuncta ceruix: pugnancia quæ dimicant inter se, infestaq; sunt, ut qui armis concertant. Ergo hæc cū aliò transferenda essent, non potuerunt cōmodius, quàm per similitudinem, quasi coniuncta & quasi pugnancia, appellari. Sed uideamus nunc singula, ut res ipsa loquatur. Vt definitio, inquit, ut contrarium. Cur hoc ordine? quia contrarium statim è regione occurrit, & cæterorum deinceps locorum exempla adiuvat, ut quæ sunt ipsi contrario ue eius similia aut dissimilia, item consentanea aut dissentanea. Ergo naturæ ordinè in locis, in exemplis declarandi commoditatem secutus est. Contraria quæ sint. Suprà indicatum est, ut rectum & prauum, eloquentia & infantia, pax & bellum, hostis & ciuis, quæ suprà etiam posita sunt,

Vt quæ sunt ipsi.) Similia sunt, ut paci tranquillitas, bello tempestas. Dissimilia, ut paci tempestas, bello tranquillitas, quæ cū separata inter se, eodemq; ordine collata, contraria sunt, ut pax bello, tranquillitas tempestati, facile apparet quomodo inter se mixta commutataq; similia, ac dissimilia efficiat. Eadem ratio in consentaneis dissentaneisq; est, quæ statim subiunguntur. (Consentanea aut dissentanea.) Hæc coniuncta modò appellata sunt, in Topicis adiuncta uocari diximus, ab alijs contingentia, ab alijs communiter accidentia. Cōsentanea dicuntur: quòd ferè consentiant cum ijs, circa quæ eueniunt. Eueniunt autem frequenter, non perpetuò, idcirco probabile argumentum præstant, ut pallore ægrotum, bene coloratum ualentem esse. Dissentanea horù contraria sunt, ut ægrotum bene coloratum, ualentem pallidum esse. Sic formosam adulteram, deformem pudicam, consentaneum & probabile esse dicimus: adulteram deformem, pudicam formosam, dissentaneum & improbabile. Quæ omnia, ut dixi, coniuncta siue adiuncta uocantur inter locos, & ex contrarijs, sicut si-

milia & dissimilia, oriuntur. Vt ea quæ sunt quasi con-
iuncta.) Cõiuncta hoc loco intelligit antecedentia & consequẽ-
tia, quæ necessariò coherent, sicut ea quæ in corporibus cõiuncta
sunt, nec diuelli possunt, ut collocare & conducere: hominẽ esse,
& animal esse: quæ hinc inde per conditionem sumpta, antecede-
ntia, & consequẽtia fiunt: de quibus dictum est. Vt ea quæ
sunt quasi pugnantia.) Vt hominẽ esse, & animal non esse:
locare & non conducere: diem esse, & lucem non esse: odisse, &
bene facere: diligere, & nocere. quæ quasi pugnant inter se, quia
contrarijs hinc inde conueniunt, atq; idcirco repugnãtia in locis
appellantur. Vt distributiones, ut genera partium.)
Per distributiones partes intelligit, hoc est, tum formas, tũ quasi
membra totius, quæ hoc tandem loco subiunguntur, quia ordo in-
terruptus fuit. Genera partium ad locum generis pertinet. Par-
tes generum formæ sunt, quæ sub genere comprehenduntur. Par-
tes totius sunt, ut Senatus, equites, plebs, partes ciuitatis. Item
uis oratoris, oratio, quæ stilo, partes, doctrinæ dicendi. Sed & ge-
nus est doctrina, cuius formæ sunt multe, in quibus una est Rhe-
torica, quæ dicendi doctrina appellatur: item dialectica, musica,
geometria, & aliæ cõplures. Vt primordia rerum.) Hæc
inter causas numerantur, sed longinquæ & remotæ sunt causæ,
quarum ui propriè non efficitur, sed tamen ad euentum rei per-
tinent. Præcurrunt enim & ut sequatur aliquid initium præbêt,
Itaq; ex ipsis, ut ait in Topicis, fatum secundum Stoicos conne-
ctitur. Hoc modo Helena causa fuit iniuriæ Troianorũ in Græ-
cos: iniuria causa belli, ex bello Aeneas fugit in Italiã, hinc Alba
condita est, inde Roma, ex qua effloruit orbis terrarum impe-
rium. Horum igitur extremum si ad primum referas, dices He-
lenam causam & primordium fuisse Romani imperij. Eiusdem
generis est illud, Vtinam ne in nemore Pelio, quod ex Medea
Ennij citatur, Ipse quoq; pro Milone sic conqueritur: Omnes in
me meosq; redundant ex illo fonte dolores: Consulatum suum si-
gnifi

gnificans, in quo Catilina oppressus fuit. Hac enim de causa ipse expulsus fuit à Clodio, inde à Milone reuocatus, hinc odium Milonis & Clodij, inde pugna & caedes, & iudicium Milonis: est igitur causa querele longè repetita. Vt rerum contentiones.) Hæ comparationes sunt, maiorum, parium, minorum de quibus prædictum est. Fieri dicit comparationes in naturis & facultatibus. In naturis, ut si Annibal hostis, hostis Antonius. Si tutor fidem præstare debet, & socius. In facultatibus, Pallas ulcisci potuit inimicos, ergo & Iuno poterit. Sed hæc duo in Topicis quinque partes diducuntur, naturam, uim, speciem, numerum & affectionem, quæ ibidem explicantur.

CHRISTOPHOR. HEGEND.

Aut consentanea.) Consentanea sunt, quorum alterum de altero prædicatur: ut homo & animal, iustitia & uirtus.

Aut dissentanea.) Dissentanea quorum alterum de altero non prædicatur: ut homo & brutum. Vt distributiones.) Distributio est, cum aliquid in partes diducitur: aut Cicero in Topicis: ut Respublica in tres ordines, plebeium, equestre, patricium distribuitur. Generum (ue partes.) Cicero, ut mea fert sententia, accipit genus pro omni illo quod in partes distribuitur.

Vt primordia rerum.) Signa & prodigia intelligit, de quibus Valerius Max. lib. 1. cap. de Prodigijs. Rerum contentiones.) Id est collationes: sic Cicero lib. Off. 1. uitã publicam et priuatam, siue umbraticam inter se cõfert. Naturæ comparantur.) Vt cum due eiusdem naturæ res finitionibus, officijs inter se comparantur; per quæ declaratur sic alterum cum altero conuenire, ut uel prorsus eadem sint, uel altero posito, non possit alterum non sequi: ut, Pietas est, ergo uirtus est. Concupiscentia est, igitur peccatum est. Homo est, igitur animal est. Est animal rationis capax, igitur homo est.

C. F. Omnibus ne igitur ex his locis argu-

e

2

menta

menta sumemus? C. P. Imò uerò scrutabimur & quæremus ex omnibus, sed adhibebimus iudicium, ut leuia semper reijciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria.

S T R E B A E V S.

POSTEA QVAM Locos eorumq; naturam cognoueris, si proposita fuerit ad dicendum materia, singulos perscrutaberis. Quærenti si nihil dederit Locus primus, aut si, quod attulerit, non ita multum faciet ad rem propositam, uenies ad secundum, & ita deinceps, donec excutientur argumenta, quæ nec leuia sint, nec communia. Leuia contemnuntur, communia rapiuntur in diuersas controuersias, & plus nocent, quàm profunt, nisi iacta retorquentur. Ex argumentis optimum, quod firmissimū: deinde credibile. Quæ sunt cõmunia, ut quibus uterq; litigator uti possit, & tantum non repugnantia, sæpenumero prætermittenda. Tamen est & apud hunc in orationibus suis leuibus argumentis locus, & communibus. Quid ergo? leuia semper reijcienda arbitratur: quia præcepta feruntur in id quod est optimū, deinde quod optimo proximum. Si quid sua natura sit improbandum, quo tamen utamur, non tam præcepti fuerit, quàm inopiæ atq; necessitatis. Ergo semper leuia reijciemus in delectu. Si uerò tempus requiret, utemur tanquam seruis in bello post prælium Cannense. An Leuia dicit ea, quæ nullius sunt ponderis? an etiam illa quæ parum grauitatis habent in oratione? De priori genere quid attinet præcipere? Nemo sanæ mentis inducit argumentū, quod nihil omnino iuuat. Debilia frequenter assumunt, qui negligentius fortia quæserunt. Monendi sunt igitur, ut leuia reijciant, grauia legant, si modò grauium copiæ suppetunt. Non statim bonus est dux, qui non legit ad bellum pueros, senes, mulieres, & inualidos: sed qui ex ijs qui robur aliquod præ se ferunt, optimos quosq;

quosq; & fortissimos eximere nouit, & in album referre. Sic in argumentorum delectu parum est ea quæ nullis sunt uiribus, reijcere, nisi & ea quæ leuiter pugnant, prætereas. Quum autē uocabit tempus, omnes qui arma ferre possunt, illis erit locus, non ut in delectu, sed ut in repentino tumultu. Non necessaria sunt, quæ detracta causæ nullum afferunt incommodum, & quæ in re de qua agitur, superuacua sunt.

V A L L A.

Omnibus ne igitur ex istis locis argumenta sumentur? Sanè docet in ultima Topicorum parte, quibus questionibus, qui loci magis congruant. Itaq; hîc ait: Eruenda ex omnibus his locis argumenta: at adhibendum iudicium, ut leuia reijciamus. Nam leuia à coniugatis putat argumenta Quintilianus: sed causa una leuia aliquando habet quæ alia causa grauia putauerit. quare hoc ipse Orator poterit perpendere, & proinde reijcere inutilia, & utilia causæ accommodare.

L A T O M V S.

Ut leuia semper reijciamus.) Leuia infirma sunt, idcirco inutilia. Communibus æquè uti potest aduersarius, quare nocent. Commune enim qui dicit, ut inquit Fabius, contrarium facit. Profunt tamen cùm se offerunt, & in nostram partem plus ualent, ut inimicum fuisse Milonem Clodio. quod etiam pro Milone ualebat. Itaq; hoc primùm eludit Cicero. Deinde compensat maiore odio Clodij, quod maximum fuisse ostendit. Ergo nonnunquam sunt ista, ut inquit Cicero, non semper prætermittenda. Non necessaria molestam orationem efficiunt, quare & ipsa relinquenda. *Legè Fab. lib. 5. de refutatione.*

C. F. Quoniam de fide respondisti, uolo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, sed planius quod uis explicabitur, cùm ad orationis ipsius, quæstionumq; rationem uenero.

LOCOTU, id est ex ordine tu quidem quaeris. Nam propositum fuerat Oratori, inueniendum quemadmodum fidem faceret ijs, quibus persuadere uellet, & quemadmodum motum eorum animis adferret: ex quibus alterum restabat. Ne (quod multi faciunt) Locos hic legeris. Nulli reperiuntur loci praeter assignatos, nisi qui minores his maioribus continentur. At affectuum sunt loci. Credo. Num propterea qui uult audire de motu, Locos quaerit? At quaerere potest. Potest quidem. Num Cicero descripsit in hoc libello, quum de oratione egit, ac quaestione? Cur frustra quaereret Locos? Notauit quosdam in Amplificatione, quae maxime Perorationis est. Notauerit quaedam praecipita, Locos non dixerim nouos, quod assignatis omnes res continentur. De uerbis autem non agitur in praesentia. Contemplare potius, quemadmodum sit affectus insertus orationi, ac quaestioni. Orationis, inquit, partes quatuor. Duae ualent ad impellendos animos, Principium, & Peroratio. Has itaque partes qui praecipitis assequitur, eodem negotio de motu praecipit. Iam Quaestio uel in Demonstrationem cadit, uel in Deliberationem, uel in Iudicium. Quibus cum propria quaedam facies, atque distincta ratio tractandi, quae arte colligitur, necesse est inter praecipendum ea constitui, quoniam quodque genus affectu iuuetur. Ergo permixta sunt de motu, affectuque praecipita, nisi quum ratio amplificandi traditur.

VALLA.

Locos tu.) Id est, ubinam motus excitetur, & in qua orationis parte auditoris animus incendatur.

LATOMVS.

Sed planius quod uis explicabitur.) Dicit se de motu in principijs & perorationibus: & in causarum generibus commodius dicturum esse. itaque haec pars inuentionis in illum locum differtur.

C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cùm inuenis, collocare. Cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè, quem exposui locorum,

STREBAEVS.

DISPOSITIO *secunda pars est Rhetorices, eaq; Inventionis propria, quæ rerū est dispositio, uerborum cōpositio. Dispositio, quoniam accommodatur ad finem quæstionis, diuiditur in eam quæ est quæstionis infinite, & eam quæ finita. Dispositionis in infinita quæstione ordo est idem ferè, inquit, quem exposui locorum. Tamen postea dicit utriusq; quæstionis similem esse dispositionem. Id arbitror factū, quod utroq; modo tractari potest Consultatio. In Consultatione finis est fides: quæ fit argumentis: argumenta, ut tractantur à Philosophis, ordine locorum optimè collocantur. Locorum non est idem ordo apud omnes (quod in Aristotele & Cicerone uidere licet) non etiam eadem ratio disponēdi omnibus, qui Propositum tractant. Suum cuiq; consilium est: & quæstiones aliæ disponuntur ordine naturæ, aliæ ducunt initium ab ijs, quæ notiora sunt nobis, & hinc progrediuntur ad ea, quæ planiora sunt natura. Persequamur, si placet, infinitam quæstionem ea dispositione, quam Cicero fecit, locorum. Sit hæc: An mors sit contemnenda. A Finitione, Nihil est cur morte terreamur. Quid enim mors est aliud, quàm corporis & animæ dissolutio? qua membris ut carcere quum anima liberetur, nobis & suaui & iucunda esse debet. Ab Enumeratione: Etenim siue natura morimur, parenti omniū rerū obtemperandum est: siue fato, deorum uoluntati: siue casu, ferendum æquiore animo, quòd optimum sit non nasci, aut ocysu aboleri. Ab etymologia, Morte quidem dissoluimur: qua de re mors à nobis, ut à Græcis *μῆρ*, à separādis partibus nominatur: quæ se-iunctio quid habet mali? quid non potius boni, si coniunctio fuerat misera, omnibusq; fortunæ procellis obnoxia? A Coniugatis:*

Mori igitur bonum est, & ideo mors bona: quam sicut molestia antecedit, ita quoque subsequitur felicitas. A genere: Nulla dissolutio timenda est, quam diuina lege patiuntur omnes: eiusmodi obitus est. A specie: Mors omnis aut uiolenta, aut naturalis est. Violentam contemnunt fortes atq; sapientes: naturalem omnes qui naturæ parenti non repugnant. mors igitur omnis contemnenda. A Similitudine: Ab arboribus fructus uel sua sponte cadunt, semina frumentorum sponte moriuntur, ut transeant in messem: solus homo traducetur inuitus? A differentia: Hominis exitus non est, ut cæterarum rerum: cætera corrumpuntur nullo tempore reditura: homo solus tum maxime uiuit, quando mori uideatur. A Contrario: Hæc uita in corpore molesta, grauis, misera: mors igitur suauis, facilis, & beata. Ab Adiunctis, Sed improbi mortem impatienter ferunt: quia qui in uoluptatibus summum bonum collocarunt, ijs omnibus interitus grauis est. Si probè uixeris, migrare iucundum est: si improbè, pertriste. Leuis est hæc uia sapientissimis quibusq;, propterea quòd non grauius putant è uita migrare, quam in hanc lucem uenire. Ab Antecedentibus & Consequentibus: Nihil esse graue existimant, quod sit à natura constitutum. Naschimur, ergo morimur. Et quia morimur, idcirco nascimur. A Repugnantibus: Ab utero prodimus ad mortalitatem: à morte progredimur ad immortalitatem. Non hoc bonum mors afferat, & non erit bona: affert autem: bona igitur, neq; metuenda. A Causis, Porro ubi mortale corpus elanguescit, anima se liberat membrorum compagibus: ut pro seruitute, libertatem: pro tenebris, lucem: pro labore, præmium consequatur. Ab effectibus: Quæ si bona à morte pariuntur, non poterit illa, nisi à dementibus, improbari. A Comparatione: Fac tamè malam esse, cur diuturniores molestias anteponimus? cur tot casus, tot pericula, tot erumnas uni dissolutioni, eiq; per breui præferimus? Huc adde, si uoles, exempla. Hæc scripsimus, ut ostenderemus esse uerum, quæstiones infinitas ordine locorum posse tractari.

Etari. Quòd autem non utiq; fieri oporteret, excepit his uerbis: Ordo est idem ferè, què exposuit locorum. Interposuimus quædam, non argumentationis, sed iungendæ orationis gratia, quòd nudum corpus argumentorum deforme sit, & asperum. Nec diximus omnia, quæ ad propositum duci possunt è locis: satis esse duximus iudicare paucis, ut rudes infinitæ quæstionis argumenta collocarent.

V A L L A.

Cùm inueneris.) Cùm materiam fueris affecutus, in qua tibi orandum. Collocare.) Suo loco digerere.

L A T O M V S.

Cum inueneris collocare.) Sicut inuentio ita & collocatio rerum est propria, hoc est, argumentorum & partiũ orationis, quæ tum ad fidem faciendam, tum ad motum animorum accommodantur. Agricola etiã quæstiones disponit, de quibus hic nihil præcipit Cicero, sed inferius in explicanda quæstione ordinem earundem indicabit. Quintilianus quæstionum dispositionem solam tradit toto lib. 7. argumentorum collocationem lib. 5. breuissimè attingit, sed hæc propriè in iudicialibus. Ceterorum dispositionem, ut in demonstratiuo & iudicali genere, separate lib. 3. ostendit. Ordo est idem ferè quem exposui locorum.) Ordinem argumentorum intelligit, quia infinita quæstio motu caret, quare & principiorum & perorationum collocatione. Ordo locorũ naturalis est cum priora sint insita quàm assumpta naturã, & ex insuis priora quæ ad substãtiã rei pertinent, quàm quæ ad eam affecta sunt. Ergo aptus est hic ordo ad faciendam fidem, quam solũ infinita quæstio desiderat. Exemplum si requiris propone uoluptatem sapienti expetendam esse, quod probaturus sequeris locorum ordinem, hoc modo: Ex definitione, sensum corporis secundum naturam expetendum esse. A partibus, in uictu, in cultu, in procreandis liberis, in reliquo uitæ usu uoluptatem nobis insitam esse. A coniugatis, iucundè

uiuere sapientis esse. A genere, quæ apta sint naturæ expetenda esse. A forma, Musicam suauitatem laudari, ergo uoluptatem. A similitudine, Sicut diem festum sine ludis tristem, ita uitam sine uoluptate iniucundam esse. A dissimilitudine, uinum intemperanti uenenum esse, non ita uoluptatem sapienti. A contrario, Dolorem fugiendum esse, ergo uoluptatem expetendam. Ab antecedentibus, si uiuere secundum naturam sapientis sit, & uoluptatem. A consequentibus, Sublata uoluptate, sensum naturæ tolli. A repugnantibus, aut probandum esse uoluptatem, aut nihil discriminis in dolore ponendum. A causa, uoluptatem à natura datam esse. Ex effectis, Voluptate homines ad labores excitari. Ex comparatione, Si animi uoluptas expetenda sit, & corporis expetendam esse. A testimonio, Homines doctos uoluptatem laudare. In quibus omnibus sola notatio prætermissa est, quia nihil argumenti præbet.

In definita autem adhibenda sunt etiam quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commouendi, quoniam Fides est firma opinio. Motus autem, animi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum. Omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est in Proposito finis fides: in causa & fides, & motus. Quare cum de causa dixerò, in qua est Propositum, de utroque dixerò.

S T R E B A E V S.

VIDETVR hoc uelle, nihil motum pertinere ad Infinitam quæstionem, quo tamē utitur in Oratione pro Sexto Roscio de toto

toto genere parricidij: qui Locus est communis. Rursus in quæ-
 sione Finita nõ utiq; motus erūt: quod Quintilianus affirmat,
 & Atheniensiu probatur exēplo, qui diu oratione quidem, non
 ita motu usi fuerant. Quid igitur hæc præcepta uolunt? Præcepta
 Rhetoricæ non sunt de re necessaria, sed accommodatiore. In
 quæstione Propositi sunt rariore affectus: in Causa, & hypo-
 thesi frequentiores. Sic enim multò melius, & ad obtinendum
 tutius tractatur. Qui differit tantum probandi gratia, non con-
 tendit afficere auditorem: quamobrem motu non eget. Qui uerò
 non satis confidit argumentis, pugnat affectibus: nec docere mo-
 dō uult, sed & mouere. Itaq; miscet ea quæ dicuntur à Grecis
 τῶν λόγων: nunc hac nunc illac impetum facit, uiamq; molitur qua ma-
 ximè capi possit auditor. Hinc fit, ut aliter ac aliter acies instrua-
 tur. Omnè collocationem, inquit ad finem accōmodo quæstionis.
 In Proposito finis, est Fides: in causa, Fides & Motus. Ex quibus
 uerbis colligitur, Propositum, id est Infinitam quæstionem, non
 desiderare motum, sed probationem: Causam uerò, id est finitam
 quæstionem, probationem, motumq; uelle. Iam si finis est fides et
 Motus, animiq; pro causarum generibus uariè mutantur: neces-
 se est ad motum ex parte referri dispositionem. Quod autem
 non sit res eadem, Fidem facere, & Commouere, definitioni-
 bus, ut par est, ostendit: Quoniam Fides est firma opinio, Mo-
 tus autem est animi incitatio aut ad uoluptatem, &c. Fides ar-
 gumentis efficitur, motus autem locis affectuum. Argumenta
 porrò nisi se accommodarent ad utilitatem causæ, ordine naturæ
 fere locarentur. Sed quia refert, qua ratione, quouè ordine do-
 ceantur & moueantur animi, digeruntur omnia pro utilitate
 causæ. Restat inquirendum, quò fiat, ut motus omnis animi qua-
 tuor generibus constet, quom mille modis moueatur animus?
 Deinde, si Causa minor est, Propositum maius, quo pacto Pro-
 positum Causa contineri dicatur? Motus omnis (quod ait Cicero
 tertio Tuscul.) aut boni, aut mali opinione excitatur. Voluptas
 est

est ex opinione boni præsentis: Cupiditas autem boni futuri, quod immoderate appetitur. Aegritudo contra, ex opinione malorum præsentium: Metus autem futurorum. Sic quatuor Affectuum genera statuuntur, uoluptas & aegritudo siue molestia in rebus præsentibus: cupiditas & metus in futuris. Quoniam autem multe sunt uoluptatum partes, & cupiditatum, item molestiarum, terrorumq; assuevit partes esse plures generum singulorum. Veniamus ad secundum. Propositum est ut genus, Causa ut species. In specie autem est genus, quinetiam genus est pars una forme. Hoc definitio commonstrat. Homo est animal rationale. hominis duæ partes. altera est Animal, genus. Hoc modo in Causa Propositum est, ut illius pars. An ideo Propositum in Causa est, quod ex questione infinita & appendicibus (το ὀριστάως dico) componitur causa? Dicitur potest (nam in idem penè recidit) quod de genere & specie dixi. Rursum Causa est in Proposito, ut res angustiior in ampliore. Est igitur Propositum in causa, & causa in Proposito, diuersa ratione mutante.

V A L L A .

In definita autem.) Hoc dicit: In Questione Infinita fidem faciemus eo modo, quo locos digessimus. At in ipsa Definita, locos alios adhibebimus, de quibus dicitur suo loco, ad motus animorū faciendos. Habeo communia præcepta.) Nam eodem tempore, inquit, & fidem faciam, & commouebo ex locis Definitæ questionis, id est, questionis, quæ in causam & cōplexum uenit personarū. Quoniam fides est firma opinio.) Ideo si mouet animū, obnixè opinatur. Tot sunt enim motus.) In tot genera diuiditur affectus, ut ipse in tertio Questionū Tusculanarum. Itaq; uoluptatem nunc pro spe, & molestiam pro dolore posuisse uidetur hinc Cicero, ut Vergilius in sexto exponit. Partes plures.) Id est, multe sunt species, in quæ hæc genera diuiduntur: ut ipse in tertio Questionum Tusculanarum docet. Omnem collocationem.) Tam fidem faci

faciendi, quàm mouendi in Consultatione, id est, Definita quæstione, uel Propositione, id est, Infinita quæstione. In causa.) Hoc est, Definita quæstione. Nam ita eam Cicero ipse uocat in Topicis. In qua est Propositum.) Id est, Quæstio Infinita, ut ipse alibi uocat. In Causa autem ideo Propositum esse dicitur: quoniã Causa, id est, Finita quæstio, probatur semper per Propositum, id est, per Infinitam quæstionem. Neq; enim obtinere unquam potuero, licuisse Clodium, utpote insidiatorem, occidere: nisi constet licere omnibus insidiatores suos occidere.

L A T O M V S.

Tot enim sunt motus genera.) Oritur motus ex opinione boni uel mali. Boni præsentis opinio uoluptatē facit, absentis cupiditatem. Mali præsentis molestiam, absentis metum. sic quatuor omnino sunt genera, & tanquam fontes, sed species plures, quæ in tertia Tusculana explicantur. Horum alij leniores sunt, & non uocantur, alij uehementiores, qui τῶν ἀδύτων, Latini mores & perturbationes appellant. Nam est in proposito finis, fides.) Propositum fidem tantum spectat, non solum ex cōsilio dicentis, sed etiã ex natura quæstionis, quæ fidei tantū est capax. Causa autē & fidei & motus est capax, quia & natura talis est, & nō tantū fidem, sed multo magis etiã uictoriã spectat. Natura enim talis est, quia omnis motus ex opinione boni uel mali nascitur. Nihil autem bonum uel malum nisi cum persona coniunctum. Personam autem sola causa continet, cui deinceps ceteræ circumstantiæ, res, causa, locus, tempus, modus adiunguntur. Itaq; fit, ut sola etiam causa motus sit capax.

C. F. Quid habes igitur de causa dicere?

C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit: aut disceptator, id est, rei, sententiæq; moderator: ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem
aut

aut de præteritis, ut Iudex; aut de futuris, ut Senatus. Sic tria sunt genera, Iudicij, Deliberationis, Exornationis: quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen.

S T R E B A E V S.

TRIA genera causarum. Cuiq; sua quædam propria dispositio, propter quam fit hîc distributio generum, finiumq;. Tentatum, inquit Fabius, & propè impulsum, ut non modò plura genera, sed etiam penè innumerabilia uideantur: querendumq; quo moti priores, rē tam latè susam, tam breuiter adstrinxerint? Ergo tria faciunt genera auditorū. Vnū, quod ad delectationem conueniat: Alterum, quod consilium accipiat: Tertium, quod de causis indicet. Cicero quidem auditorum genera distinguit. Aut inquit, auscultator est modò qui audit, id est, tantum auditor. Aut disceptator, id est, qui de re cognoscat: uel, ut interpretatur, rei, sententiæq; moderator. Si auscultator est modò, qui audit, res comparatur ad delectationē, & genus est Demonstrationis. Si disceptator est is qui audit, aut statuit de præteritis & Iudiciale genus est: aut de futuris & Deliberatio est: quæ si cadit in præteritum, ratione futuri cadit. Quia dubitatio diu tenuit multos, hac demonstratione colligit esse tria genera causarū, neq; plura, neq; pauciora: Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale: quæ uerba duriora uitat, primumq; genus Exornationem appellat, quod ad delectationem comparatū, res exornare debet, à parte meliori & frequentiori nominatum, non ab ea, quæ est uituperationis. Senator, non Senatus à quibusdam legitur, ut Senator & iudex se respiciant. at hoc mihi non probatur, quia simile non est. Iudex unus statuit frequenter, non itē Senator. Cicero non ita loquitur, Statuit aut decernit Senator: nec istud mos populi Romani patitur.

VALLA.

Auditorum eam genere distingui.) Id est, quot sunt auditorum genera, tot sunt etiam causarum genera. Auscultator modò.) Id est, solum auscultat, non etiam deliberat, aut iudicat. Aut disceptator.) Hoc est, discussor propositæ sententiæ. Ut aut delectetur.) Quod est demonstratiui generis. De præteritis.) Ut Iudex: & inde Iudiciale genus. Aut de futuris.) Ut Senatus: & inde Deliberatiuum causæ genus. Iudiciij.) Id est, Iudicialis. Deliberationis.) Hoc est, Deliberatiui generis. Et exornationis.) Hoc est, Demonstratiui: quod rebus exornandis accommodatur. Proprium habet nomen.) Quia à multis Laudatiuum, & Panegyricum nominatur.

C.F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus Orator? C.P. Delectationē in Exornatione; in Iudicio aut sæuitiam, aut clementiā Iudicis; in Suasione autem, aut spem, aut reformationem deliberantis. C.F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarum? C.P. Ut rationem collocandi ad finem cuiuscq; accommodem. C.F. Quonam tandem modo? C.P. Quia quibus in orationibus delectatio finis est, uarij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in Exornationem cadunt omnia.

CONSTITV VNTVR hîc fines, non generum, sed
 motuum, qui singulis generibus cōueniunt : ad quos se dispositio
 accommodat. Pōst enim generum fines alios assignat. In Exor-
 natione, id est Demonstratione, sibi proponit Orator delecta-
 tionē audientis, in Iudicio seuitiam, aut clementiā Iudicis : illud
 ut accusator: hoc, ut patronus. In suasionē aut spem, aut refor-
 midationē deliberātis: illud, ut suasor, hoc, ut dissuasor. Delecta-
 tio autem, seuitia, clemētia, spes, reformidatio, sunt motus animi
 in oratione spectandi: quōd supra cōmonuit. In Definita, inquit,
 adhibenda sunt etiam, quæ ad motus animorum pertinent. Hæc
 autem quæ de generibus proponuntur collocandi gratia : qua de
 re nunc agitur: planius explicabuntur, quum ad orationis ipsius,
 quæstionumq; rationem uentum erit. Sed quid omnino ad collo-
 cationem pertineant, non sine re quæri potest. Nam collocatio
 uel dispositio est ordinis, ratione quadam constituti. Hæc autem
 ferè per omnem orationem fusa sunt. Iam respossum uidetur ex
 eo quod antè dicebamus, in quæstione finita propter affectus
 ordinem solere commutari: quoniam & iucunda, & acerba, &
 mitia, & similia, ex aliqua parte suboriri necesse est: quæ pars
 ad eum locum reiicienda est, cui maxime eiusmodi conuenit affe-
 ctus. Propterea percontatur: Cur exponis hoc loco genera con-
 trouersiarum? Ut rationem collocandi ad finem cuiusq; accom-
 modem. Atqui finis etiam motus est, ut antè dicebat. Hæc igitur
 tractantur ab eo ad instruēdam collocationem. Non hîc agit de
 tota ratione demonstrationis, de qua grauitè & copiosè in hoc
 opere tandem præcipiet. Sed quoniam de collocatione sermo fue-
 rat institutus, ex plurimis ea tantū desumit, quæ ad collocatio-
 nem facere uidentur. In demonstratione duo sunt ordines collo-
 candi. Nam aut temporū seruantur gradus, aut generum distri-
 butiones. In temporū gradibus ea sunt, quæ fuerunt ante nos, ut
 natio, patria, genus, id est, parentes atque maiores. Deinde quæ
 nobisc

nobiscum: ut sexus, etas, indoles, habitus corporis, animi natura, facta, dictaq; pueritiæ, iuuentutis, senectæ. Post nos erunt exequiæ, funera, pompa, honores, hominumq; existimationes. Hunc ordinem Cicero serè seruat, resq; describit temporibus, in Verrè, in Pisonem, in Antonium Philippica secunda. Hoc enim modo recta est expositio, & amplior materia, promptiorq; memoria. Generum distributiones non uno modo diuiduntur. Nam diuidimus bona mala ue in externa, corporis, & animi. Aut facta, dicta ue reducimus in quædam genera uirtutum, siue uitiorum: nõ utiq; quatuor, sed quot res ipsa tradiderit: ut pro lege Manilia, bona summi Imperatoris partitur in scientiam rei militaris, uirtutem, auctoritatem, felicitatem: ubi subest quædam ratio tēporis. Aut res gestas concidimus in maiores, & minores: ut pro Marcello cōparat reliqua Cæsaris facta cum misericordia in uictos, tanquam minus cum maiore. Hoc modo trifariam genera diuiduntur. Quod autē in illis rerum quædam dissimilitudo est, singula rursus progrediuntur, aut à minoribus ad maiora, aut à maioribus ad minora, aut inæquabili uarietate distinguuntur. Aliiter infrà præcipit his uerbis: Sed quoniam in tribus generibus bona mala ue uersantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, postea corporis bona, deinde est ad facta ueniendum: quorū collocatio triplex est. Aut enim temporū seruandus est ordo: aut in primis recentissimū quodq; dicendum: aut multa & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Quæ, ut consentiant istis, primò generum distributio est: deinde temporum gradus, quibus uel ascendimus uel delabimur: tandem inæquabilis uarietas. Res est propè eadem: tractatio & uerba diuersa. Inæquabilis uarietas coniungit res generis diuersi. Cato bellum gerebat ut summus Imperator: rem familiarem administrabat, ut bonus pater familiās. Nec facile iudices, an fuerit domi foris ne præstantior. Hæc inæquabilia: hic parua magnis intexuntur. Simplicia unā moderationem, coniuncta plures ha-

f bent.

bent, Cicero Philippica secunda, Patruū in septemuiratu non ne destituiſti? Hoc crimen est simplex. Probri inſimulaſti pudiciſſimam ſœminam. Hoc quoq; simplex est, Contentus eo nō fuiſti: frequētīſſimo Senatu, Calend. Ianuarij, ſedente patruo, hanc tibi eſſe cū Dolabella odij cauſam auſus es dicere, quōd ab eo ſorori & uxori tuæ ſupru oblatum eſſe cōperiffes. Quis interpretari poteſt, impudentior ne, qui in Senatu? an improbior, qui in Dolabellam? an impurior, qui patre audiente? an crudelior, qui in illam miſerā tam spurcē, tam impiē dixeris? Vides ne, ut in uno dicto multa ſunt ſclera coniuncta? Ne dixeris ſimplicia dici, quæ ſolus quis aut primus fecerit: coniuncta uerō, quæ cum paucis, uel etiam cum pluribus. Cicero hoc ſi forte intelligere uoluiffet, propria, non ſimplicia: communia, non coniuncta dixiffet. An ſimplicia dicit, quæ ponuntur ſingulatim: coniuncta, quæ gregatim? Non opinor. Hic enim agit de natura, & qualitate rerum: quod oſtendunt reliquæ partes. Complexio, ſiue coniunctio duorum, pluriumue, non ad naturam, ſed ad tractationem refertur. Factorum præterea alia obſcura, alia dilucida: ea ſunt maioris minorisue ſplendoris: qua tranſlatione dicimus claros natales, & obſcuros: ut quod Horatius Cocles pontem aduerſus hoſtem ſolus tenuit, dilucidum præclarumq; eſt factum: reliqua uiri facta ſunt obſcura. Leta & triſtia, quæ uel arridente uel aduerſante fortuna geſta ſunt. Cicero de ſenectute, poſteaquam Quinti Fabij Maximi letiora quædam ſicinora commen-
dauit, addit, Multa præclara in eo uiro cognoui, ſed nihil eſt admirabilius, quàm quo modo ille mortem Marci filij tulit, clari uiri, & conſularis. An Leta dicit quæ audientes afficiunt uoluptate, triſtia quæ mœſtitia? Id probabile uidetur, ſed mihi potior eſt altera ſententia. Incredible, quæ ſuperant hominum fidem. Probabilia contra. Cicero in Paradoxiſ: Sed nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile. Caſar ad Alexandriam eruptione hoſtium ſubita compulſus, cū deſiliſſet
in mar

in mare, nando per ducentos passus euasit ad proximam nauem, elata leua, ne libelli quos tenebat, madesierent: paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis. Factum quidem istud, sed multis est incredibile. Iunge simili factō. Idem Cæsar si flumina morarentur, nando traieciabat, uel innixus inflatis utribus: probabile est.

VALLA.

Delectationem.) Quod in Demonstratiuo, siue Laudatiuo, uel, ut nunc libuit Ciceroni appellare, Exornatiuo, nisi ferè aliud sibi proponit, quàm ut delectet. Iudicio.) Id est, genere iudiciali. Sæuitiam.) Si accusat, quam extorquere uult à iudice. Aut clementiam.) Si defendit. In suasionem.) Id est, deliberatiuo genere, in quo suademus, uel dissuademus, quid, quod fieri oporteat. Aut spem.) Cùm spem habemus ita deliberatum iri. Aut reformidationem.) Cùm metuimus, ne Senatus contra nostram deliberet sententiam. Collocandi.) Propria cuilibet generi accommodandi. Nam aut temporum.) Nanque inquit Quintilianus aliàs ætatis gradus, gestarumq; rerum ordinē sequi speciosus fuit: ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplinæ, post hoc, operū, id est, factorum, dictorumq; cōtextus. Aut generum.) In species, ibidem inquit Quintilianus, uirtutum diuidere laudem, fortitudinis, iustitiæ, continentie, cæterarumq; ac singulis assignare, quæ secundum quanq; earū gesta erant. Aut à minoribus.) A bonis externis uel corporis, ad animi bona: aut ab ijs quæ pusilla, & inde ad maiora. Aut hæc in æquab.) De omnibus pariter, ac tēpore uno bonis tractabimus. Simplicia.) Quæ solus quis, aut primus fecisse dicitur. Coniunctis.) Vt si cum paucis, uel etiā pluribus, & eisdem illustribus fecit quis. Obscura.) Minus cognita. Dilucidis.) Quæ palàm sunt omnibus. Læta tristibus.) Vbi cordis magnitudinē in aduersis ostēderit. Incredibilia.) Quæ credi sua magnitudine non posse uideantur.

Aut sæuitiam, aut clementiam.) Sæuitia in accusando, clementia in defendendo, in suadendo spes, in dissuadendo reformidatio deliberantis proponitur. Varij sunt ordines collocandi.) Quinq; collocationum modi hic enumerantur, quorū primus est temporum, ut uituperatio Antonij in secunda Philip. & tota in Pisonem oratio. Secundus cum quæ dicenda sunt, in certa capita distribuuntur, ut laus Pompei pro lege Manilia, quæ in scientiam rei militaris, in uirtutem, in auctoritatem, in felicitatem digeritur. Tertius cum à minoribus ad maiora ascendimus, qui ordo proprius est amplificationis, quæ in exornādo necessaria est, ut pro Marcello in extollenda clementia Cæsaris, & in Oratione post reditum suum, ubi beneficium restitutionis suæ amplificat. Quartus huic cōtrarius est, cum à maioribus ad minora delabimur. Est enim amplificationi contrarius, & ad deprimendum eleuandumq; pertinet, ut si in uituperando Annibale res eius extenuare uelis, expediat à maximis incipere, & ad minora delabi, ut ipsa collocatione magnitudo rerum ad ima deferatur. Sic in prima Philip. à rebus primum præclare ab Antonio gestis paulatim ad crimina delabitur. Quintus ex his mixtus est, et æquabiliter temperatus, ut in ipsa rerum inæqualitate, æqualem tamen & constantē orationem efficiat, ut secunda Philip. in qua præter temporum ordinem hoc etiā seruatur, ut leuiores, quæ ad sordes & nequitiam Antonij pertinebant, grauioribus quæ in Senatum & Rempub. comnussa erant, intererentur. Sed de tota disponendi ratione diligentissimè Agricola, qui hæc omnia cōplexus magno cum fructu in hac parte legi potest. Simplicia coniunctis.) Simplicia sunt, ut si de ingenio, de liberalitate singulatim dicas. Coniuncta, si de ingenio & doctrina, de liberalitate & magnificentia coniunctè dicamus.

Obscura dilucidis.) Vt de deorum natura, de animorum immortalitate. Incredibilia.) Vt Romulum ex deo ortum, à lupa

lupa nutritum, in coelum sublatum fuisse.

CHRISTOPH. HEGENDORP.

Temporum seruantur gradus.) Id est, quibus temporibus ætatis quælibet facta sint: quæ in pueritia, adolescentia, iuuentu, senectâ alicuius facta fuerit. Generum distributiones.) Scilicet bonorum: ut primo laudibus tollantur in aliquo bona animi, deinde bona fortunæ, postremò bona externa.

C. F. Quid? in deliberatione quid spectas? C. P. Principia uel non longa, uel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem futurarum. Quæ ad fidem & ad motum adhibenda est omnis oratio.

STREBAEVS.

DE deliberatione per multa atq; præclara scribit ad huius operis finem: nunc tantum præcipit, hoc genus quonam ordine dirigatur. Principium, si quod erit, initio collocabitur: deinde Narratio: cui proxima Confirmatio: extrema Peroratio. Confirmatio ad fidem, Peroratio ad motum pertinebit. Quod si Principium nullum fuerit, nullaq; Narratio, duo restant collocanda. Probatio antecedit, Motus autem subsequetur. Principia ne sint longa, ut Philippica quarta. Aliquando nulla, ut Philipp. decimatertia & decimaquarta. Causam ponit utriusq; Sunt, inquit, ad audiendum, qui deliberant, id est, consilium petunt, sua causa parati. Quibus uerbis non significat omnia Principia deliberationum, sed ea tantum quæ uel attentionem uel beneuolentiam mouent. Hæc igitur Quintil. interpretatur his uerbis: Pars Deliberatiua Proœmio, quale est in Iudicialibus, non ubiq; eget, quia conciliatus est ei quisq;, quem cõsultat. Initium tamen quodcumq; debet habere aliquã Proœmij speciem. Nec enim abruptè,

f 3 nec

nec unde libuit incipiendū : quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In Senatu utiq; & in concionibus, eadem ratio, quæ apud iudices acquirendæ sibi plerunque eorum, apud quos dicendum sit, benevolentie. Affirmat & in Senatu, & in concionibus Procemia ad beneuolentiã cõparandã duci posse, quæ plerunq; longa ducuntur. Eiusmodi principium est Ciceronis in Seruiliũ Rullum ad populum. Nec mirum: quia rationi paret ars, ut optime duci. In hoc genere non multum sanè sæpe narrandum est: quia Narratio est præteritarum rerũ, aut præsentium, Suasio autem futurarum. Quintil. et hæc interpretatur. Narrationẽ, inquit, nunquã exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo consultit. Extrinsecus possunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus sæpe est etiam illa, quæ ordinem rei docet, necessaria ad affectus. ut quæq; maxime postulabit. Hæc sententia Quintil. duplicem facit narrationem. Vnum eius rei de qua dicenda sententia est, quam Cicero uoluit hîc accipi. Ea in priuata deliberatione minimè necessaria: in concione sæpe texenda. Exponimus enim & quid factum sit, & quid fiat, & quid sit futurum: quæ omnia in Rullum facile reperies. Narratio tamen proprie dicitur esse præteritarum rerum, aut præsentium. Dicet aliquis: Verba Ciceronis, quibus dicit non multum sæpe narrandũ esse, intelliguntur de Propositione, non de Narratione: quia nulla potest esse narratio sententiæ de futuro: cur igitur non dicit, nunquam asse narrandum, sed non multũ sæpe? Cur Quintilianus id refert ad priuatam deliberationem, non ad publicam? nisi quod publica narratio fieri potest, & sæpe fit propter eos, qui rem de qua agitur, ignorant. Propositio frequens est: sed & narratio rei de qua dicenda est sententia. Ad hæc Cicero digereit ordinem partium. Propositio non est pars Rhetoricæ. Iam quid uetat narrare, quæ hostili more faciat Antonius, si dicenda sententia est, ut is declaretur hostis patriæ?

nam debilis est hæc ratio: Sententiæ de futuro narratio non textitur. Non dicimus narrari sententiam, sed rem de qua sententia dicenda est: sicut non dicimus narrari iudicium, sed id de quo iudicandum est. Non ita Cicero intellexit, quum dixit: Suasio est rerum futurarum: sed sensit esse posse multas suasiones, quæ nihil habeant neque præteriti, neque præsentis: & illis non opus fore narratione: alijs, quæ aliquid petant, aut præsens aut præteritum, conuenire narrationem.

VALLA.

Principia.) Hoc dicit: In Deliberatiuo genere aut breuia, aut nulla esse exordia expedit. Præteritarum.) Vt in iudicijs. Præsentium.) Vt in Demonstratiuo genere. Ad motum) Vt concitatum habeat auditorem.

LATOMVS.

Principia uel non longa.) Hic deniq; fit mentio partium orationis, quia infinita quæstio sola confirmatione, exornatio sola expositione constat. In deliberationibus & iudicijs principia & perorationes, sæpe etiã narrationes sunt necessariae. In deliberatione igitur principia non longa sunt, ut pro lege Manilia, & Philipp. 2. 3. 4. 5. 9. 11. Nulla, ut Philipp. 1. 6. 7. 8. 10. 12. 14. Est tamen longum principium in Orat. contra Rullum, quia causa id postulabat, cum contra legem Agrariam apud populum diceretur. Nec multum sanè sæpe narrandum.) Narratio est enim aliqua extra causam, ad eam tamen perti-nens, ut pro Pompeio de rebus gestis Luculli, propria nulla est, in hoc genere, quia id de quo deliberatur semper futuri est temporis, ut bellum Pompeio esse mandandum. Quare & ad fidem & ad motum.) Hoc quo modo, & quo ordine faciendum sit, explicabitur infra, cum ad quæstionem & ad causam deliberatiuam uentum erit.

C.F. Quid; in iudicijs quæ est collocatio; C.P.

f 4

Non

Non eadem accusatoris & rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, uehementer proponit: concludit acriter: confirmat tabulis, decretis, testimonijs: accuratiusq; in singulis commemoratur: perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione, paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & uehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem.

STREBAEVS.

DE genere Iudiciali, postremo loco tandem plurima. Nunc de Collocatione. Ea duplex est, una accusatoris, altera rei, id est, eius, qui uocatus est in ius. Accusator rerum ordinem prosequitur: quod ipse facit in Verrem, ut exponat, quæ commiserit. Quæstor, quid Legatus, deinde Prætor Urbanus, tandem Siciliae Prætor. In rerum gradibus singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, uehementer proponit. Non debet in acie cõfertim densèq; sua argumenta collocare, sed fusè & sparsim porrigere, ut singula aduersarium superare uideantur. Proposita concludet acriter: ut tanquam secunda substruatur acies, nunc è simplici cõplexione, nunc ex enumeratione multorum. sic enim acerbitas exasperatur, quòd plus colligamus, quàm quod efficiatur argumentis, & misceamus affectus. Extendet argumenta, id est, singulorum factorum probationes, si immoretur, multumq; loci capiat. Immorabitur, si non modò ratione, uiq; argumentandi à rebus internis contentus fuerit, sed etiam extrinsecus assumpserit aut tabulas, id est, literas quales subinde producit in Verrem: aut decreta, ut Senatusconsulta ciuitatum Siciliae in eundem: aut testimonia: aut, si fieri potest, uniuersa. Iam duo sunt ordines: unus temporum tanquam legionum uniuersarum: alter singulo-
rum

rum quæ reprehenduntur, uelut cuiusque cohortis in exercitu. Tertius est subsidiorum, auxiliorumq; Is est ordo potentissimus affectuū. Hos in acie uult collocari post singulos quosq; grauiorē locos, ut hinc ad affectum egrediatur, & erumpat impetus. In quo proponenda singula, deinde grauius exponenda, lateq; firmanda, tandem colligenda. Subsequitur affectus, quo in reum accusator inuehitur, uelut ira grauiore percitus. Exempla multo proluxiora sunt, quàm quæ scribi debeant. Lege Actiones in Verrem: hunc ordinem scite collocatum reperies. Rerum ordinem prosequi, est res eo, quo gestæ sunt, ordine explicare. Singula argumenta dicuntur Probationes singulatim collocatæ. Argumenta aut singula ponuntur, aut conferta & conglobata: ut milites aut singuli, aut collecti atque coniuncti. Conferuntur hastæ: quoniam illis, ut hastis, petitur aduersarius. Vehementer proponere, est proferre cum amplificatione, & affectu. Concludere acriter, colligere quæ confecta sunt exponendo, narrandoq; cum motu, & auxesi.

VALLA.

Rerum ord.) Id est, ut reus accusari pro commissis dignus uideatur facinoribus. Quali hasta.) Quod ita argumenta contorqueat, eisq; compungat reum, ut in militia hostem suum miles hasta petit. Vehementer.) Vehemens est, & erectus: ut in Verrem Cicero. Acriter.) Instando, adurgendoq;. Confirmat tabulis.) Hæc supra exposita sunt, ubi de locis diximus, artis expertibus. Accuratus.) Ut motus animorū maiores faciat. In perorationis.) De quibus suo loco dicetur, ubi de partibus orationis præcepta tradentur. Paululum.) Quod facit aliquando in Verrem Cicero, ut in Segestana Diana. Viratum.) In reum iudicis animum exulceret.

LATOMVS.

Quod accusator rerum ordinem prosequitur.) Ordinem uel temporum intelligit, ut in criminibus in Verre: uel quem

ipse sibi fingit orator distributione aliqua, ut in eundem de *præ-tura Siciliensi*, quam in quatuor partes distributam ipse eodem ordine prosequitur, ut in *iurisdictionem, rem frumentariam, signa, supplicia*. In his autem se geret accusator, ut obiectis criminibus argumeta in promptu habeat, quibus singula probat, concludat acriter, urgendo quod efficitur. *tabulis, decretis, testibus*, si possit, confirmet. Tum in singulis ita commoretur, ut parum digressus à proposito commoveat iudices, idq; cum in confirmatione tractanda, tum in reliqua oratione faciat, sed maxime in peroratione. Exempla multa ab ipso in Verrem expressa sunt. Itaq; in *Lampsaceno crimine* exposita re ita proponit, *Quero ex te circumfessus ne sis Lampsaci*. Deinde concludit, *Cum igitur quæ causa illius tumultus fuerit, testes à nobis producti dixerint, ipse iacuerit: non ne causam hanc quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas confirmat?* Deinde comoratur eodem in loco, & instigat iudices, *Huic homini par-cetis igitur iudices? & quæ sequuntur act. 3.* Quasi hasta in manu.) *Similitudo est à pugnantibus, quibus tela suppeditantur, ut apud Verg. Suggere tela mihi.*

CHRIST. HEGENDORP.

Decretis.) *Id est, præiudicijs.*

C. F. *Quid faciendum est contrà reos? C. P. Omnia longè secus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda; Perorationes autem ad misericordiam conferendæ.*

STREBAEVUS.

HÆC statuuntur de collocatione patroni, siue defensoris.

Sit

Sit in acie prima Principium ad beneuolentiam comparatum, quia auditores exasperauit accusator. Narratio, si tota pro nobis, ordine secundo ponetur. Si tota contra nos, relinquatur, ne intronmissa fundat aciem. Si partim pro nobis erit, partim contra nos: id quod proderit, instruendum: quod nocebit, arcendum. Succedet acies argumentorum, quæ quidem argumentis aduersarij conferuntur. Ea Firmamenta uocat, quod illis causa confirmatur. Aduersarij probationes aut superari possunt, aut inuictæ constant. Ut uincantur per se, id est, ipsa ratione firmamenti, initio tentandum est: si nequeunt expugnari, aut obscurandæ, aut digressionibus obruendæ. Obscurantur, si multa dicendo faciamus ne uirtus earum splendescat: & eludendo uerbis, uim omnem obtundamus, & lucem. Adulter est, inficiari non potest. Non respondeo, inquit, ad omnia maledicta, quæ inimicus excogitauit, nec si quid est commune magnorum uirorum, & frequenter eorum, qui ceteros accusant: quorum si uitam, si libidines, si adulteria requiramus, metuo ne penè omnibus periculum creetur. Cõdoneamus aliquid uoluptati, quod citra Reip. perniciem fiat: aut omnes quicumq; peccauerint ciues, exterminemus. His & similibus res obscuratur, ut Coelij incontinentia. At sunt, quæ obscurare non possis. Sint, ut uis: hæc præceptio cadit in ea quæ obscurari queunt. Plus autem est obruere, quàm obscurare. Obscura uideri possunt: obruta non possunt. Seditiosus quis fuit? Exponendæ magnificè præclaræ illius egregiæq; uirtutes. Hac digressionem consequeris, ut unius facti memoria deleatur, si non in perpetuum, tamen in iudicium præsens. Peroratio subsidebit, ueluti cum Triarijs. In ea collocabuntur affectus mitiores, quibus iudex iratus mitigetur. De quibus aliàs suo loco dicetur.

V A L L A.

Aut relinquendæ.) Id est, nullæ narrationis partes referendæ, ne molestæ, quæ narrata sunt, iudicis mentem adhuc in odium reficiant. Firmamenta) Quibus sublati, defensio
nulla

nulla sit, ut inquit Quintilianus in tertio libro, hoc est, firmissima argumenta, quibus magnopere nititur aduersarius. Aut per se.) Sine alijs argumentis infirmanda. Aut obscuranda.) Id est, non plana non aperta esse ostendenda. Aut digressionibus.) Hoc est, à proposito reuocanda.

L A T O M V S.

Sumenda principia.) Hic igitur principijs opus est ad placandum animum irati iudicis. Narrationes amputandæ sunt, hoc est, circuncidendæ, ablatijs quæ contra nos sunt: aut si totæ noceant, relinquendæ. de quo diligenter præcipit Fabius. Firmamenta ad fidem posita.) Firmamenta propria sunt accusatoris, tametsi defensoris etiam firmissimæ rationes firmamenta appellantur: quæ si desint in causa, nulla est controuersia. Itaque contra Milonem firmamenta sunt, lex Cornelia, decretum senatus, rogatio Pompeij. Pro defensione eiusdem, insidiæ Clodij, Reip. utilitas. Hæc aut per se diluenda sunt, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Diluuntur quæ ficta, aut falsa sunt. Ficta, ut Roscium filium exheredare uoluisse. Falsa, Oppianicum innocentem fuisse. Obscurantur quæ negari nõ possunt, sed duobus modis, uel quia uerisimilia sumpta sunt pro certis, ut sperasse aliquem impunitatem delicti: uel etiam si certa sunt, tamen non efficiunt quod intenditur, ut pecuniam in iudicio Oppianici uersatam fuisse. Hoc enim quamuis certum esset, tamen non confirmabat iudicium à Cluentio corruptum fuisse, cum à reo etiam pecunia proficisci potuerit. sicut in eadem causa docet Cicero. Obscuratur igitur, hoc est, obscurum incertumq; esse ostenditur. Et hoc est quod ipse gloriatur alicubi se in Cluentiana causa iudicibus caliginem offudisse. Digressionibus obruuntur, quæ nec dilui, nec obscurari possunt, sed compensantur opposita re aliqua uel in causam, uel in personam aduersarij, qua amplificata auertatur animus iudicis ab eo quod obiectum est, & in contrariam partem auferatur. Itaq; ipse pro Murena autoritatem Catonis, qua

qua ualde premebatur reus, hilaritate orationis obruit, illudendo in Stoicos, & seueritatē iudicij risu dissoluit. Pro Caelio mentionem ueneni, quod Caelius in seruo expertus fuerat, discutit commiseratione Q. Metelli, cuius interitum deplorando iudices à propòsita re auertit.

C. F. Semper ne igitur ordinem collocandi quem uolumus, tenere possumus? C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur Oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est.

STREBAEVS.

ANIMADVERTENDA præceptio, & cōsiliū tenendum. Dispositio frequēter eum seruat ordinem, quem antè per genera describit. Tamen utilitas causæ, persona, tempus, locus, plurima commutant. Hinc antè narrationē refutatio est pro Milone. Hinc interruptiones narrationum pro Cluētio. Verum igitur quod Quintilianus indicat: Mutantur, inquit, pleraq; causis, temporibus, necessitate, occasione. Atque ideo res in oratione præcipua, consiliū est: quia uariè, & ad rerum momenta conuertitur. Et paulò post, Neq; rogationibus, plebis' ue scitis sancta sunt ista præcepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Aures auditorum moderari Oratori prudenti & prouido, est Oratorem circumspèctum auribus auditorum se accommodare.

VALLA.

Auditorum moderantur aures Oratori.) Hoc est, audiendo, quid dicendum, & quid fugiendum sit, Oratori ostendunt: quod ex ipsorum uultu, motuq; facillè deprehendi potest.

LATOMVS.

Immutandum est.) Vt pro Milone, ubi confutatio ante narrationem locatur. Et pro Sylla, ubi extremo loco de uita Sylle dicitur.

C. F. Expone deinceps quæ ipsius orationis. uerborumq; præcepta sunt. C. P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum: alterum uerfum, atq; mutatum. Prima uis est in fimplicibus uerbis: in coniunctis fecunda. Simplicita inuenienda sunt: coniuncta collocanda sunt. Et fimplicita uerba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua ea, quæ fignificata sunt fenfu: reperta, quæ ex his facta sunt.

STREBAEVS.

VIS Oratoris in quinq; rebus pofita est, ex quibus expofuit Inuentionem atq; Difpofitionem: nunc ordine persequitur Elocutionem, quam uocat Orationem: quoniã pars illa est, unde nomẽ duxit Eloquẽtia, unde Rhetores & Oratores nominati. Non absurdẽ igitur nomine totius appellatur. Et ne maneret ambiguitas Orationem interpretatus est præcepta uerborũ. Id fic explicat in oratore. Quanquam, inquit, omnis locutio oratio est, tamen unius Oratoris locutio hoc proprio fignata nomine est. Diuiditur Eloquendi genus in fua sponte fufum, & in Verfum atq; mutatum. Genus Verfum, atque mutatum est, quod uerba, aut orationem in plura dilatat, aut contrahit, uel orationis ordinem cõmutat. Quod ut intelligas, ea tibi legenda sunt, quæ paulò pòft afcribit de conuerfa oratione atque mutata. Genus fua sponte fufum est, quod ipfo naturæ impetu, id est, trita loquendi confuetudine, quæ est uelut altera natura, occurfante proijcitur, per fe nullo ac lege componendi folutum. Quod perrarò (nifi fponfe fluant numeri) bonus ufurpat Orator. Proponitur tamen ab auctore, quia quum fi in cogitatione primum, arte perficitur: haud aliter quàm lapides, & materia, quæ natura parit, expoliuntur artificis industria, & ædibus aptantur. Proponamus exemplum, quod rudiores uelint. Nufquam enim longius aberrant à uia multi

multi professores, quàm quum elocutionis iter rectà sequendum est. Milo occidit Clodium in uia Appia. Sermo naturalis, & sponte fusus. Rectus enim antecedit, uerbum subsequitur, uerbo sui casus apponuntur: nec aut conuersione, aut mutatione uariatur. Hoc sermone non utetur Orator, quia posterior syllaba uerbi primi cum prima sequentis interficit, uastumq; reddit sonitum. Eodem modo tertium uerbum: cum quarto, quintum cum sexto dissentiant: quodq; peius est, nullus est cursus orationis: utpote quæ claudicat, hiulca, aspera, insuauis, atq; suspensa. Quid igitur? uerte, muta: ut ex sponte fusio, componatur illud uersum atq; mutatum: Cæsus est à milone Clodius in uia maiorum suorum: omnia uitia sustulisti. Ergo si quod genus sua sponte fusum est, proprium uerbis, numero decorum, nihil immutabis. Si uerò non respondeant, aut impropria uerba, aut sonus orationis, aut figura dicendi, querendum genus illud uersum atq; mutatum. Erunt qui dissentient studiosi redarguendi, dicentq; genus sponte fusum non temere proiectum, sed numeris uictum, consecutione uerborum copulatum, à uerbis non coactis, sed sponte occurrentibus dictum. Illis oppono uerba Ciceronis: In coniunctis autem uerbis (inquit) triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut quum semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus retroq; dicatur, deinde idem intercise, atque permixte. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere uersatur. Si ordinis commutatio pertinet ad genus uersum, non ne erit sponte fusum, quod ordinem non mutauerit? Ut igitur adstringes numeris, nisi uenias ad ordinis commutationem? Nisi numerus sponte fluit, illigari nequit eisdem uerbis, quin ordo uerborum mutetur. Quid aliud Cicero dicit his uerbis? Eloquendi exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere uersatur: nisi genus uersum esse Oratorium, sponte fusum non item, nisi sponte fluat numerus & cõpositio. Itaq; recte dicimus

dicimus hoc genus esse directū, quasi naturale, neq; uersum, neq; immutatū: cui si uirtutē dat orator, in altero genere uersatur. At huc Cicero refert numeros & consecutionē. Certē. Aut enim sponte occurrūt, & huc pertinet: aut arte nectūtur, & tū genus sponte fūsum mutant. Genus sua sponte fūsum, duas habet uirtutes, unam in simplicibus uerbis, in coniunctis alteram: quas ubi conseceris, per sepe fiet illud genus immutatū, quod est natura posterius. Simplicia inuenienda sunt ab Oratore, quibus optimē res exprimat, quibusq; uis ea perferatur ad aures, quā mens antē concepit: cuiusmodi est istuc Ciceronianum: Importuni gladiatoris amentia: pro Antonio crudeli: quanto uerba sunt ad significandum uehementiora? In uerbis quæritur sensus, uis significandi, & figura. Coniuncta collocanda sunt, ut numerosē cadant cū decenti conformatione: ut pro Cœlio: Etenim semper magno ingenio adolescētēs, refrenādi potius à gloria, quā incitandi fuerunt. Tolle orationis compositionem: Etenim adolescentes ingenio magno fuerunt semper refrenandi potius à gloria, quā incitandi: perijt uirtus illa coniungendi, ut aures optimē iudicant. Ergo prima uis in simplicibus uerbis, in coniunctis secūda. Simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua, ea quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt. Natiua & Reperta dico, quæ Primitiua & Deriuatiua Grammatici uocant. Quid porrō est aliud Verbū Natiuum, quā Primitiuum, & id quod est primæ positionis? Cuius originem si quæras, non referes ad aliud uerbum, quia nullum est, sed ad sensum, id est, intelligendi facultatem. Sensus enim, qui uellet expectare quod intelligendo cōcepisset, inuenit signa: ea sunt uerba rerum notæ, quæ ore promuntur. Verba significata igitur sunt signa rerum, facta sensu, id est hominum cōceptione, qui loqui uellent. Si quæritur, unde sit uerbum Intelligentia, referemus ad participium Intelligens, hoc rursus ad uerbum Intelligo, hoc deinceps ad uerbum Lego. Hoc postremū, siue Græcum est, λέγω, siue Latinum,

refer

eferetur ad sensum. Constat igitur infinita esse, quæ Reperta dicantur, ut Denominatiua, ut possessiua, ut Verbalia, ut Verba & Aduerbia per multa, ut Participia: quæ si ad sensum referri possunt, ut primam omnium causam, tamen propiorem habent fontem unde deriuantur. Quamobrem Quintilianus Natiua dixit significata primo sensu: quia secundo reperta facta sunt.

V A L L A.

Vnum genus est eloquendi) Postea quàm de Inuentione, simulq; de dispositione locutus est, sequitur, ut de Elocutione (un de & Eloquentia nomen habet) dicat. Eius itaq; duo esse ait genera, unum sua sponte fuisum, hoc est naturale, ut omnes loquuntur. Versum atq; mutatum.) Hoc est, tropis, schematisq; distinctum. Simplicia.) Hoc dicit: Naturalis oratio aut in simplicibus, aut coniunctis consideratur uerbis. Simplicia inuenienda, hoc est, eligenda: Quintilianus lib. VII. inquit: Sunt alia alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, nocaliora: ut syllabæ è literis melius sonantibus sunt clariores, ita uerba è syllabis magis uocalia: & quò plus quoq; spiritus habet, auditu pulchrius: & quod facit syllabarum, idem uerborum quoq; inter sese copulatio, ut aliud alij iunctum melius sonet: diuersus tamen est usus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipso uultu aspera magis conuenient. Quæ significata sunt sensu.) Id est, proprietate intellectus. Proprietas, inquit Quintilianus, non ad nomen, sed ad uim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur Proprium inter plura quæ sunt eiusdem nominis, & unde cætera dicta sunt, ut Vertex est contorta in se aqua: uel quicquid aliud similiter uertitur, Inde propter flexum capillorum, pars summa capitis, & ex hoc, inquam, in montibus eminentissimū, rectè dixeris hæc omnia, Vertices. Et tertius est huic diuersus modus, cum res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: ut cæmèn funebre, propriè Nenia: & tabernaculū ducis, Augustiale. Item quod cō-

mune est & alijs nomen intellectu, alicui rei peculiariter attribuitur: ut Urbem, Romam accipimus: & Venales, nouitios: & Corinthia, & aicum sint urbes aliæ quoq; & uenalia multa, & tam aurum, & argentum, quàm æs Corinthium. Sed ne his quidē uirtus Oratoris inspicitur. At illud iam nō mediocriter probandum, quod hoc etiam modò laudari solet, ut proprie dictum, id est, quo nihil possit inueniri significantius, ut Cato dixit, C. Cæsarem ad euertendam Rempub. sobrium accessisse. ut Vergilius: Deductum carmen. & Horatius Acrem tibiæ, Annibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; est à quibusdam traditum Proprij genus ex appositis, quæ Epuheta dicuntur: ut dulce mustum, & cum dentibus albis. de quo genere postea dicemus. Etiam quæ bene translata sunt, Propria dici possunt: quæq; sunt in quoq; præcipua, Proprij locum accipiunt: ut Fabius inter plures Imperatorias uirtutes Cunctator est appellatus. Reperta, quæ ex his, Id est, Reperta dicuntur, quæ ex natiuis, hoc est, naturalibus, quibus omnes utuntur, à nobis deducta, repertaq; sunt: ut Cicero ab eo quod est Beatus, beatus, beatum, finxit reperitq; Beatitas, & Beatitudo: quæ dura Quintilianus quidem sentit esse, ueruntamen usu putat posse molliri: ac ut à Cicero etiam syllabatum, ita ab Asinio simbriatum, & figuratum.

L A T O M V S.

Vnum igitur genus.) Sponte fusum est simplex & rectū dicendi genus, cum unumquodq; sicut fert natura, semel & recto ordine dicitur hoc modo: Cn. Pōpeius paucis diebus Piratas toto mari expulit. Versum genus immutatum est tractatione oratoria, & latius angustiusue dictum, quàm fert sermonis natura, aut etiam ordine ipso commutatum, ut Cn. Pompeius lumen & decus Ro. imperij, prædones maritimos, hostes omnium gentiū, non longo difficultiq; bello, sed sexaginta dierum spatio uicit, expulit, profligauit: non ex una aliqua regione oraue maritima, sed ex omnibus portibus, fretis, insulis, terris, littoribus, quantū à Gad

à Gadibus fretorq; Herculeo, per ingentem mediterranei maris tractum, usq; ad intimas Ciliciæ angustias porrectū est. hos, inquam, maritimos latrones, omnium portuū littorumq; uexatores, subegit, domuit, expugnauit uictor gentium, populi Rom. lumen & gloria Cn. Pompeius. Vtrunq; genus constat proprijs, translatis, priscis, nouatis uerbis: & in utroq; numerus inest expedum & temporum interuallis, sed in conuersa oratione etiam numerus conficitur ex forma & concinnitate uerborum, de quo suo loco admonebimus. Illud ignorandum non est, hæc quamuis præceptis distincta sint, tamen in dicendo misceri, & confundi in unum corpus elocutionis, ut sponte quidem fusu oratio separata esse possit, quales sunt Epistolæ Ciceronis, & inuectiua in Sallustium: conuersa nunquam serè extrà sponte fusam reperitur.

Prima uis est in simplicibus uerbis) Vtrunq; genus & simplicibus & coniunctis uerbis constare dicit, itaq; primò simplicia, deinde coniuncta exponit. Natiua ea quæ significata sunt sensu.) Significata sensu dicit, quæ per se cognita sunt loquentibus, non ab Oratore accepta, qualia sunt prima ac propria rerum uocabula, quæ sensu primæ impositionis, uel eo qui in locum eius successit, constant, siue ea primitiua sint apud Grammaticos, siue deriuatiua, cū utroq; genere primū loquētes usi sint. Hæc, inquam, significata, hoc est, notificata sunt loquentibus, non industria oratoris, sed suo pte sensu, ex quo per se nata quodammodo, & originē à seipsis traxisse uidentur. Reperta facta sunt ex natiuis per industriam oratoris, qui ea fabricat quotidie tum significandi, tum ornandi causa. ut uerbi gratia, urbs, rus, ager, ago, rusticus, agrestis, natiua sunt, quia sic dicta primū, & à loquentibus primo sensu usurpata fuerunt. Reperta autem urbanus & urbanitas tēporibus Ciceronis, item suburbanitas, & perurbanus, subagrestis, subrusticus, peragrestis, quæ significandi causa facta sunt. & tum inflexione, tum adiunctione nouata. Illud ignorandum non est, nō omnia nouata quondam, nunc etiam no-

ua & oratoria esse, sed multa ex his communia & uulgaria facta, quædam etiam obsoleta, ut fauor, agricola, urbanus, noua quondam, postea usitata, ut etiam in locum natiuorum successisse uideantur. At multa sunt in Apuleio, & apud alios quosdam nouatores, quæ quamuis postea nata sunt, tamen quia nemo ijs libenter usus est, statim obsoleuerunt.

C H R I S T. H E G E N D O R P.

Vnum igitur genus eloquendi.) Duo sunt elocutionis genera, Simplex, quod in uerbis simplicibus consistit: Versum atq; Mutatum, in uerbis coniunctis. Versum scilicet Tropis. Est enim Tropus uerbi uel sermonis à propria in aliam significationem mutatio: ut in illo, Omnia nunc rident, nunc almus parturit ager. Mutatum figuris scilicet, Est enim figura conformatio quædam uel dictionis, uel orationis à simplici & in promptu posito dicendi modo commutata. Et sic uel mutatur compositio, ut *Transira per & remos*, apud Vergilium: aut mutatur eloquendi forma, ut *Eloquar, an sileam?* Partim natiua.) Natiua, id est, uerba propria & certa, quasi uocabula rerum penè unà nata cum rebus ipsis. Partim reperta.) Reperta ex his, id est proprijs facta: ut *ab homo homuncio, homunculus &c.*

Et nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Atque etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contrà.

S T R E B A E V S.

Q V A E dicuntur hic Nouata uerba, capi possunt duobus modis. Aut enim Reperta intelliguntur ea, quæ à natiuis facta sunt ab antiquis: aut facta à posterioribus, quæ nobis proprie No

ua dicuntur. De his Cic. III. de Ora. Nouantur, inquit, uerba quæ ab eo qui dicit ipso gignuntur, ac fiunt, uel cõiungendis uerbis, uel sæpe sine coniunctione. Hæc itaq; sunt distincta læporibus, & in Repertis sunt utraq; Nouata. Nouantur autẽ quatuor modis, similitudine, imitatione, inflexione, adiunctione uerborũ. Similitudinem III. de Orat. uocat Metaphoram, quam hĩc accipere non possumus: quia eodem loco Nouatum distinguit à translato: & iam ponet ea quæ transferuntur. Accipimus Analogiam, de qua Quintilianus in quinto: Analogiam quidã à simili separauerunt: nos eam huic generi subiectam putamus. Analogiam appellat hĩc similitudinem. Eius hæc uis est (ut eiusdem uerbis utar) ut id quod dubiũ est, ad aliquid simile, de quo non queritur, referat, ut incerta certis probet. Quæ ratione infinita propè uerba nascuntur, ut Somnolentia, sicut uinolentia: Curuitas, ut prauitas: Pœnitendus, ut putendus: Rapturio, ut parturio: Detonsare, ut desponsare: Cõsiderate, ut docte: Sed enim, ut etenim. Hæc & similia ad inflexionem pertinere possunt: tamen alia est ratio similitudinis, alia inflexionis. Inflexio deriuationis est sine ulla cõparatione, ut sit nomen Finitimus in hoc genere primũ: cui poterat comparari antequam reperta essent Legitimus, Aeditimus, & consimilia. Quàm multa sunt, quæ nulli cõparantur? Laberius mimus inflexit à bibo bibosum: simile non reperies. A Detero inflexum Deterius sine consorte. A Credo Credibile: nullum simile à Ludo, Cado, & reliquis id genus. A Pede & Tendo, Pedetentim. A Fido, Fiduci: producit enim primam. A Puerò, Pusio. A Post & Limine, Postliminium. Ergo inflexio frequenter est sine Analogia, quamobrẽ non sine causa diuiduntur. Analogia si uera est, querit simile genus, similem finem, simile declinamentum, quæ non spectat inflexio. Analogia comparat, Inflexio deriuat. Imitatio de sono uerba trahit: Tinnio, Rugio, Vagio, Balo, Rudentes, Murmur, Clangor, Baubator. In his Latinorum minima felicitas. Adiunctio uerborum est compositio, Incuruiceruicum pecus,

Veliuolum mare, Velificari, aræ Turicremæ, Barbigeræ capellæ, apri Bidentes, Belligena puella. Hic Græci feliciores: καλλιπάρη, καλλιπλόκαμος, ῥοδὸδ' ἀκτυλ. Tertia est uerborum partitio Natiuis, Reperitisq; communis. Altera natura sunt præstantiora, deteriora uel, quum ipsa per se considerantur, non habita ratione tractandi. Altera tractatione sunt talia. Ex ijs quæ Synonyma uulgò dicuntur, natura quædam sunt consonantiora, ut Tempestas, quàm Tempus: Moderatio, quàm Modestia: Concertare, quàm Confligere: Frequenter, quàm Frequens, Quauquam: quàm, Etsi. Quædam grandiora, ut illud Vergilianum, Regnatorem Asiæ: grandius, quàm si Regem Asiæ dixisset. Et illud Ciceronianum, In tuis illis Immanibus poculis, quàm Magnis poculis. Grandiora bene legebatur, sed immutarunt imperiti in grauiora, quia leuiora sequebātur: non animaduertentes autorem non opposuisse contraria, sed postremò dixisse pro contrarijs, Alia contrà. Quædam leuiora, hoc est uiribus infirmiora, ut Amor, quàm charitas: Comedere, quàm uorare: Tangere, quàm percutere: Niti, quàm conari: Ire quàm uadere. Quædam nitidiora, quæ sunt splendensiora, sordidis aduersa, ut Quintilianus dicit in VI II. ut Boves pro uaccis, Sus pro porco, minus humilia sunt. Nec Orator usurpabit Epigrammaticorum pudenda uerba, & Satyricorum: sed pro decoro nitidiora inueniet.

V A L L A.

Nouata.) Ut quæ memorauimus. Aut similitudine.) Sicut Bonitas dicitur, ita Beatitas: Beatitude ita dicitur, ut Magnitudo. Aut imitat.) Ut enim Græci dicunt μεσότητας, ita Cicero de Vniuersitate Medietates. ac sicut à Græcis ὄρη et ὄσια dicitur, ita à Sergio Flauio, ut Quintilianus ait, Ens & Essentia: & quæ à Græcis ὑνάργεια dicitur, à Cicerone in Hortensio tum Perspicuitas, tum Euidencia. Aut inflexione.) Quemadmodum Piraticam (ut tradit Quintilianus) sicut Musicam, à Piratis

ratis deriuarūt multi, usq; eo sunt uerbo. Nec ideo ait hic Cicero Inflexione, quin superiora quoq; inflectantur (nam ait primo Reperta quæ ex his facta sunt) sed propter id quod sequitur.

Aut adiunctione uerborum.) Hoc est, cum per compositionem nouantur: ut Lucretius, Terriloquis dictis inquit, & Barbigerum pecus: & Cicero soliuagas fer as. Nam cum sint eorum simplicia Natiua, composita certè reperta sunt: quod genus uehementer Horatius in Arte Poëtica probat, cum inquit: Dixeris egregie notum, si callida uerbū Reddiderit iunctura nouum.

Altera natura.) Distinguit Cicero adhuc uerba, ut alia Natura dicat, alia Tractatu ipso considerari. Natura.) Ut sonantiora sint alia, quemadmodum ductor, quàm dux. Grauiora.) Ut uastum pelagus, quàm magnum. Leuiora.) Id est, magis lubrica, & quodammodo nitidiora: ut Meliusculè, Leuiusculè, & tales molliusculè pronuntiatæ dictiones. Alia contra.) Ut, Horrida terra tremit, & similia.

L A T O M V S.

Et nouata aut similitudine.) Similitudo hic est, quæ Græci ἀναλογία uocāt, cum uerbum aliquod ad similitudinem alterius effingitur: ut, Et picis in morē ad digitos lentescit habendo. & Ignescunt iræ. & apud Horat. Lætis iuuenescit herbis: quæ sunt sicut feruescit. Et in nominibus, perspicitiā apud Ciceronē, sicut sapientia: fratricida, sororicida, sicut parricida: commilito apud Cæsarem sicut Gnato, obsequium apud Terent. sicut colloquium, quorum illud adhuc nouum est, quia rarius: alterum usitatum, sicut & parricida usitatum, fratricida, sororicida noua. Verbi enim nouitas non tam ex tēpore, quàm ex usu spectatur, quæ penes arbitriū est, & uis, & norma loquendi. Aut imitatione.) Imitatio est cum in effingēdo uerbo rei naturam imitamur, quam Græci ὀνομασποικίαι uocāt, ut hinnire, balare, clamorq; uirum, clangorq; tubarum. & taratantara ex Ennio apud Vergil. Sic bombos, fremitus, stridores, tumultus dicimus. quorū

primum adhuc nouum est, cætera usitata. Bombarda etiã nostro ferè nata seculo, & campana multò antè audita, ex eadè origine nomē habent. Aut inflexione.) Hæc inclinatio uerbi est, siue deriuatio non quòd omnis deriuatio noua sit, aut quondã fuerit, sed quòd inflectendo uerbū, atq; aliud ex alio deriuando, nouum facere liceat, id quod tunc deniq; fit, cùm inflectēdo ab usitata forma recedimus, ut *beatitas* pro *beatitudine*, *necessitudo* apud Sall. pro *necessitate*, *mœstitudo* & *mœstitia* pro *mœserore*, *plāgor* pro *planctu*, *sanctimonia* pro *sanctitate*, *curatura* pro *cura* apud Terentium, & apud Ouid. *curuatura* pro *curuitate*, quæ duo etiã ἀναλογία habent. sunt enim sicut *cultura*. Etenim in his quoque analogia seruanda est. Sed hoc interest, quod hic natiuum uel factum uerbum nouè inflectitur sine mutato: analogia prorsus nouum facit ad natiui similitudinem. Sic in uerbis, assentior pro *assentio* reuertor pro *reuerto*, quæ iam usu recepta sunt: item *populatq;* *ingentem farris aceruum*, pro *populatur*, multaq; alia. Et in aduerbijs, *singulatim*, *singulatè*, *cæsim*, *membratim*, *circūscriptim*, & *membratè*, *circūscriptè*, in quibus utrum nouius sit haud faciliè dixeris, cùm utroque utatur Cicero, nec dubito quin ἀπορία causa mutadi fuerit. Fit etiam in casibus nominū, ut *penus* huius *penus*, & *peni*, & *penoris*, item huius *fici* & *ficus*, *ficis* pluraliter & *ficibus*, quæ aliquando nouè inflexa fuerunt, nunc indifferenter utimur. Et in uerbis, *parci*, *peperci*, à *parco*, *explicui* & *explicauī*, item *liui* & *leui* à *lino*, *sanxi* *sanxiui* à *sancio*, omnia haud dubiè nouata aliquando commoditatis causa, sed pariter ferè in usum recepta. Hodie casus nouare non licet, quædam de integro formare licebit nouitatis uel utilitatis gratia: sed id quoq; parcè, ne noui sermonis autores esse uideamur.

Aut adiunctione.) Adiunctione nouantur uerba cùm alijs adiunctis noua producuntur, ut *expectorare*, & uersutiloqua *malitia*, quæ ponuntur à Cicerone in III. de Orat. Item *igni potens*, *armipotens*, & *undisonum*, *horrissonum* *mare*, quæ Poëtica sunt

sunt omnia. Oratoria autem circumretitum, interclusum, contrucidatum, compræsores, collusores, combibones, administri libidinum, percrepare, perfringere, personare, perpsillus, grandiloquus infinitaq; alia, quæ adhuc habetur noua. Atq; etiam est hæc distinctio.) Prior diuisio ad originem uerborum, hæc ad qualitatem eorū pertinet. Qualitas enim est tum in natura eorū, quatenus auribus accidunt: tum in tractatione, quæ est in usu ipso oratoris. Consonantiora igitur sunt, uocaliora, hoc est, acutius, clarius, melius sonantia, non singula tantum, sed etiam coniuncta, quod in uocalibus syllabarumq; natura positum est. V, enim & i, cum quibusdam literis acutius sonant. a, & o, præsertim longæ, grauius. e, uerò lenitatem quandam & temperamentum habet. Sed hæc mutantur aliarum literarum accessione, & cum uocales breues aut longæ fiunt. Ergo, Oculis micat acribus ignis: &, Vos enim Albani timuli, &, Tu tu Antoni, acuta & consonantia sunt. Ductores Danaūm, &, In tuis illis immanibus poculis, grauius & magis plena. Lenia & temperata, Niseeq;, Spioq;, Thaliaq;, Cymodoceq;, Cesarem effusa nitidam per candida colla. Contraria his sunt surda quodammodo & hebetiora, quæ sunt uocalibus coëuntibus, ut, uaccæ Aeneæ. Exilia, ut exiguus mus. Aspera, ut Stabat acerba fremens, Hæc te lacerat, hæc te cruentat oratio. Itaq; in hoc ipso uersu, Stabat acerba fremens maternis sæuus in armis, priora aspera sunt, & irato conuenientia: posteriora, sonantia & iucunda, quibus pulchritudo in armis exprimitur.

CHRISTOPH. HEGENDORPH.

Et nouata.) Nouata, id est, ab eo qui dicit genita & facta: quale est illud Ennij, Sapientiam mihi omnem ex animo expector. Vide Ciceronem lib. 3. de Perfecto oratore. Aut imitatione.) Imitatione rei alicuius: ut, Taratantara pro cantu tubæ, sibilus, murmur, mugitus. Aut inflexione.) Cum eadem uoce modicè deflexa uarietatis nonnihil conciliatur: ut,

g s Edax,

Edax, edo: Bibo, bibofus, bibax. Vide *Erasmum* in commentario de Copia uerborum. Aut adiunctione uerborum.) Ut in illo *Ennij*, Tum pauor mihi sapientiam omnem ex animo expectorat. Num non uis huius me uersutiloquas malitias. Videtis enim & *Versutiloquas*, & *Expectorat*, ex coniunctione facta esse uerba, non nata. Ita *Cicero* libro 3. de Perfecto oratore.

Natura.) Magis sonora, ut apud *Vergilium* in 1. Egloga: Ille meas errare boues, ut cernis idipsum, &c. Item, *Quadrupedante* putrem sonitu quatit ungula terram. *Grauiora*.) Illum expirantem transfixo pectore flammam. *Vergil.* Sic illud *Ciceronis* in oratione pro lege *Manilia*: Consilio explicauit. *Leuiora*.) Atque humiles habitare casas, & figere ceruos, &c. *Vergilius*.

Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomē, aut noua, aut prisca, aut ab Oratore modificata, & inflexa quodam modo, qualia sunt ea quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea quibus tanquam abutimur, aut ea quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus.

STREBAEVS.

QVAE de uerbis ante dicta sunt, quodam quasi naturali sensu iudicantur: quanquam & de illis nonnulla præcepta reperiuntur: & artificis est nosse materiam, non tantum eligere atq; coniungere. In tractatione uerò est, quod ædificet Orator, & in quo maiorem adiungat artem. Vbi uerborum copiam sibi comparauerit, ac diligenter explorauerit eorum naturam, tum pro rei dignitate, quæ conuenientiora uidebuntur, aptabit orationi. Hæc enim tractandi lex est & ratio, ut ex multis ea legamus, quæ res de qua agitur, & orationis posset ornatus: quemadmodum

dum architectus haud omnem, sed aptiorem substructioni materiam legit, & collocat: hoc modo collocabit Orator aut propria rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, &c. Addita ad nomen sunt Epitheta, praecipue, quae sensu dicuntur Adiectiua, ut Pater, Mater, Frater, Licitor, Africanus: quae cadunt in Anononasiam. Sunt alia quoque interim apponenda, quae dicuntur Adiectiua uoce: ut, Homo improbus uexauit Asiam. Interim omittenda, ut uaga, quae dicuntur. Igitur utendum erit aliquando proprio, & proprium nonnunquam proprio mutabitur, quod est Additum ad nomen. Salsia fuit Cluentij mater. Hic proprijs utendum fuit: quia prima rei expositio est, nec ulla alia uis desideratur. Post haec si dixeris, Oppugnat Cluentium Salsia, imperite dixeris. Quid igitur? Intromitte Addita ad nomen, Oppugnat filium mater. Hinc duplex uirtus. Et molestia repetendi uitatur, & res dicitur grauius, quia in matre & filio est aliquid, cur oppugnatio impia sit, quod non erat in proprijs. De eadem Cic. Nubit genero socrus. quanto melius est, quam istuc: Nubit Melino Salsia? Nam priora causas habent cur impias nuptias fieri non oportuerit. Est etiam, quando prisca nouis, noua quoque prisca anteponantur. Si res est grauis, animus permotus, natura de uerbo non ita multum sollicita est: tum prisca longè optima. Vergilius: Heu quianam tanti cinxerunt aethera nimbi. Idem in x. Tros Rutulusue fuit, nullo discrimine habebit. Conuenient item sermonibus prisca, & fictionibus personarum: ut rebar, opinabar, effari, soboles, prosapia, actutum, olli: ex quibus loco positis grandior atque antiquior oratio saepe uideri solet. Noua contra in rebus floridis, & aenonitibus, locisque iucundioribus non temere conueniunt, ut plurifariam, cohibilis: qualia innumerabilia fecit Apuleius, & recentiorum puerilis affectatio. Cicero: Terra diffundit & elicit herbescentem ex eo uiriditatem. Idem: Quae ex fici tantulo grano. Idem: Ne syluescat sarmentis: & per multa consimilia, ubi naturae uoluptates, uerborum

borum iucunditate, gratiaq; nouitatis efficit amœniores, quibus in foro, & in concionibus multò uerecundius utebatur. Alia sunt ab Oratore modificata & inflexa quodammodo, Tropi nominantur: quæ figura est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Quibus addi possunt & reliquæ figuræ uerborum, sed quæ sequuntur exempla, Tropos maximè capiendos esse demonstrant, nisi per ea, quæ mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus, significamus omnes uerborum figuras. Cur autem modo immutata uerba, modificata & inflexa dicat, in dubium uenire potest. Sanè ultra modum, mensuramq; propriam fusiùs extenduntur, quadam prioris intellectus seruata dimensione, ut Metaphoræ. A qua modificatione, & competentia (ut cum Gellio dicam) Modificata dici posse existimauit. Nisi forte sit hoc proprium omnium figurarum, nouam quandam accipere formam, quæ alia uelut linamenta ostendet: propterea dici figuras & conformationes, quas quidem in modum quandam cadere scimus. Inflexuntur autem ab eo quod rectum, quodq; proprium est, ad aliud propter uirtutem & ornatum. Prima sunt, quæ transferuntur: ea uulgò Metaphorica dicuntur, ut, concionum Procellæ, eloquentiæ Flumina, gloriæ Seges, os Roseum, Feruet æstu pelagus, eloquentiæ Tympana, exemplorum Sylua. Eorum frequentissimus est usus Oratori, quia sæpe proprijs aut uirtute potentiora sunt, aut iucundiora. Immutantur autem per Metonymiam dicta, quod ostendit de Oratore lib. 111. Ne illa quidem traductio atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione. Hic immutatio est Hypallage. Eiusdem rei nomen est Metonymia, qua (ut ait) proprium proprio commutatur, ut Africa pro Afris: id quod continet, pro eo quod continetur. Mars pro bello, inuentor est pro re inuenta. Campus pro comitijs, locus est pro illo, quod sit in loco. Neptunus pro mari, possessor est pro re possessa. Toga pro pace, signum est pro signato. Arma
pro

pro bello, instrumentum pro re quæ efficitur. Scelus pro scelerato, res pro persona cui conuenit. Hoc modo distinguuntur septem metonymiæ species, quarum pleræq; sunt amiciores poetis quam oratoribus. Ea quibus tanquam abutimur, rationem seruant translationis, κατὰ χρεῖαν dicuntur, hoc est per abusum usurpata: quæ necessitas genuit, inopia coacta, & angustijs: post autem delectatio, uoluptasq; celebravit: ut, Gemmat uitis, Luxuriatur herba, Læta est seges, Equitat in asino, Inhorrescit mare, tenebræ Conduplicantur, grando Præcipitatur. Hæc tria posteriora sunt iucunditatis, non inopiæ: sicut Minutus animus pro paruo, Grandis oratio pro magna. Hæ sunt translationes paulò audaciores. Ea quæ obscuramus, sunt Aenigmatica. Quintilianus: Hæc Allegoria quæ est obscurior, Aenigma dicitur, id est obscurus sermo: in quo multa sunt obscuriora prouerbia, ut, Similes habent labra lactucas: multæ item sententiæ: Coronam ne carpseris: multæ parabolæ: Bos lassus fortius figit pedem: Imagines etiam quædam. Quid tu? porrigis assem elephantos? Cicero utitur pro Sexto Roscio, Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit. Ibidem: Nihil mali est canes ibi quamplurimos esse, ubi permulti obseruandi, multaq; obseruanda sunt. Quæ incredibiliter tollimus, sunt Hyperbolica: Ferit æthera clamor: Frigidius glacie pectus amantis erat. Tu niue candidior, Veneris tu clarior astro. Cic. Philipp. 11. de bonis Pompeij, Quæ charybdis tam uorax? Charybdin dico? Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Quæ mirabilius quam sermonis consuetudo patitur, ornamus: non uidentur esse tantum, quæ circumlocutione enuntiantur. Nam cur potius hæc, quam gradationes, repetitiones, coaceruationes, paria, contraria, & splendidiores uerborum figuræ? Hæc enim tam mirabiliter ornant, quam Periphrasis: qualis est hæc: Candida uenit auis longis inuisa colubris. Aliquot tropos ante posuerat, nunc uno gene-

6
4
1
3
3
2
2
12
2
5
2
1
1

re reliquas uerborum conformationes uidetur amplecti.

V A L L A.

Tractatione.) Cùm aut propria sumuntur uocabula, eo modo, quo tradente Quintiliano, diximus fieri: ut cùm dicimus Sterilem platanum, Tonsasq; myrtos, Maritam ulmum, & Vberes oleas. Aut addita ad nomen.) Id est, Epübeta, ut Impium parricidam: Euerforem Carthaginis & Numantie, Scipionem intelligimus: Principem eloquentiæ, Ciceronem.

Aut noua.) Vt Cicero fauorem, & Vrbanum, tradente Quintiliano noua putat, ut putat Terentium primò dixisse Obsequium. Aut prisca.) Qualia Ciceronis sententia in lib. de Orat. sunt Reor, Autumo, & (ut Quintilianus inquit) Nuncupare, fari, & huiusmodi multa, quæ certè grandem, & sanctiorem, & magis admirabilem nostram reddunt orationem.

Aut ab Oratore modificata.) Verba, inquit, in alium modum trahuntur, aliumq; inflectuntur in significatum, quàm sit eorum naturalis significatio, per Translationem: Transfer-tur ergo nomen, aut uerbum, ut Quintilianus inquit, ex eo loco in quo primùm erat, in eum, in quo aut proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est: aut quia significantius est: aut, ut dixi, quia decentius est. Vbi nihil horum præstabitur, quod transferetur, improprium erit. Necessitate rustici Gemmam in uitibus dixerunt: inde Gemmare etiam uites, inquit Cicero: Sitire segetes, & frutices Laborare. Nos etiam necessitate Durum hominem, aut Asperum: non enim proprium erat quod daremus his affectibus nomen. Nam Incensum ira, & Inflammatum cupiditate, & Lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis uerbis, quàm his accersitis, magis proprium erit. Illa ad ornatum, Lumen orationis, & generis Claritatem, & concionum Procellas, & eloquentiæ Flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium Fontem gloriæ eius uocat. & in alio loco Segetem ac Materiem. Quædam etiam parum

parum speciosa dictu, per hanc explicantur:

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit geniali aruo, & sulcos obliquet inertes.

Aut immutantur.) Quæ figura Metonymia dicitur: quæ, ut Cicero in Oratore inquit, Hypallagen esse Rhetores dicunt. Hæc Inuenta ab inuentore, & Subiecta ab obtinentibus significat: ut Cererem corruptam undis, & Receptus terra Neptunus. Refert autem, inquit Quintilianus, in quantum dictus Troplus Oratorem sequatur. Nam ut Vulcanum pro igne uulgò audimus, & Vario Marte pugnatum, eruditus est sermo, & Venerem, quàm coitum dixisse magis decet: ita Liberum & Cererem pro uino & pane licentius, quàm ut fori seueritas ferat. Aut ea quibus tanquam abutimur.) Hæc figura à Græcis Catachresis nominatur: quam, ut inquit Quintilianus, rectè dicimus Abusionem, quæ non habentibus nomen suum, accommodat quod in proximo est: ut Parricida, matris quoque aut fratris interfector: Et si dicas: Ut sis bonus, hoc ego non metuo; & cum inquit Iuuenalis: Quartanam dudum sperantibus ægris, pro timentibus. Aut ea quæ obscuramus.) Hanc Græci Allegoriam uocant, quam nos, ut Quintil. inquit, Inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius: ut, O nauis referent in mare te noui Fluclius, ô quid agis, fortiter occupa Portum. Totusq; etiam ille Horatij locus, quo Nauem pro repub. fluctuum tempestatem, pro bellis ciuilibus, Portum pro pace atq; concordia dicit. Tale Lucretius: Inuia Pieridum peragro loca. Et Verg. Sed nos immensum spatijs consecimus æquor, Et iam tempus equum spumantia soluere colla. Sine translatione uerò in Bucolicis: Certè equidem audieram, quæ se subducere colles Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo, Usque ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi: Omnia carminibus nostrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco, præter nomen, cætera propr

proprijs expressa sunt uerbis. uerum non pastor Menalcas, sed Vergilius est intelligendus. Apud Cicer. Equidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putauit esse subeundas. Nisi adiecisset, inquit Quintil. duntaxat fluctibus concionum Allegoria esset: eam nunc miscuit: est ergo mixta cum translatione Allegoria. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium est permixta gratia, Similitudinis, Allegoriae, & Translationis, ut pro Murena Cicero: Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus, aut nox interposita saepe perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Haec allegoria, inquit Quintil. quae est obscurior: Aenigma dicitur, uitium meo quidem iudicio: siquidem dicere dilucide, uirtus. quo tamen & poetae utuntur: Dic quibus in terris: & eris mihi magnus Apollo, Treis pateat caeli spatium non amplius ulnas. Aenigmata itaque sunt, quae nisi quis interpreletur, non intelligas. Ideo dum ait Cicero: Aut quae obscuramus: non uerisimile est ut Aenigma intelligat: sed Allegoriam, quae paulo obscurius effert quod sibi uult, ut tamen possit intelligi. Quae incredibiliter tollimus.) Hanc Graeci figuram Hyperbolen uocant: ut,

—Geminiq; minantur

In caelum scopuli. Et

—Fulminis ocyor alis. Et

Ille uel intactae segetis per summa uolaret

Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas.

Cicero in Antonium: Quae Charybdis tam uorax? Charybdis dico? quae si fuit, fuit animal uiuum: Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam cito absorbere potuisse. Et rursus in Verrem Pindarum se, outus: Versabatur in Sicilia longo interuallo alter, non Dionysius-

nysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos, & crudeles tyrannos) sed quoddam nouum monstrum, ex uetere illa immanitate, quæ in iisdem locis uersata esse dicitur. Non enim Charybdim tam infestam, neq; Scyllam nautis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror. Quæc; admirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus.) Hanc figuram, Periphrasim uocant Græci: hoc est Circuitum loquendi: ornatum, inquit Quintilianus, petit solum: qui est apud poëtas frequentissimus:

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris

Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.

Et apud Oratores non rarus, semper tamen astrictior: quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, Periphrasis est.

L A T O M V S.

Tractatione autem.) Tractatione uerba differunt, quibus orator aliter atque aliter utitur. Itaq; fit aliud quodammodo, & aliud genus uerborum. Utitur autem orator modo propriè uerbo aliquo, modo addit ad nomen quod per se poni poterat, modo profert nouum, aut priscum reuocat, modo quod proprium erat modificat ratione aliqua, & in aliû sensum inflectit. Itaq; quinque sunt genera, proprium, additum ad nomen, nouum, priscum, modificatum. Propria sunt, ut Imperator uincit, luget Agricola. Addita ad nomen quæ uocantur *ἐπιθετα*, ut fortis imperator, bonus Agricola: quæ etiam per se ponuntur, ut fortes creantur fortibus & bonis. Noua, id est, nuper nata, uel certe nondum frequentata loquentibus, quibus nouè utimur, ut Lucifugus, agripeta, ruricola. Agricola autem quamuis aliquando nouatum sit, tamen nouum non est, quia postea usitatum. Aliud est enim nouum, aliud nouatum esse, sicut supra admonui, cum hoc sit originis, illud usus & tractationis. Itaque nouata sunt apud Ciceronem fratricida, sororicida, quæ & noua, quia rarior

eorum usus. At parricida nouatum quidem est, nouum dicere non possis, quia loquentibus & fuit postea in usu, & hodie est peruulgatum. Prisca nouis sunt contraria, ut quæ ueteribus fuerunt in usu, & usq; inde repetuntur, ut, Illius ergo uenimus. & Extaque; salsos porricit in fluctus. Et Cicero, Multam irrogat, actionem perduellionis intenderat. Et apud Liuium, Lex horrendi carminis erat, duumuiro perduellionem iudicanto, caput obnubito, infelici arbori suspendito, uerberato intra pomerium, uel extra. Modificata translata sunt secundum Aristotelem, cum uerbum à proprio in alium sensum inflectitur. Itaque μεταφορὰς ille uocat, Cicero hic modificationem, quam Græci πρόσωπῳ appellant. Quinq; eius modos ponit Cicero: per translationem, quam proprie metaphoram uocant, per immutationem, per abusionem, per obsurationem, per amplificationem. Translatio est, cum per similitudinem sensus uerbi inflectitur, uel necessitatis causa, ut Gemmant in palmitibus uites: uel significandi, ut si telum manu fugit: uel ornandi, ut Magno inflammatus amore. Sub hac etiam allegoria comprehenditur, quæ est perpetua quedam metaphora, ut, nauim perforare in qua ipse nauiges, id est, rempublicam perdere, in qua ciuis sis. hæc si obscurior est, ἀνίμω uocatur. Immutatio μεταωνμία est apud Grammaticos, apud Rhetores ἑπὶ ἀλλοτρίῳ, cum citra similitudinem ex propinquo uerbum immutatur, ut Dissiliit mucro, ferrum in manu est Lucretia. & cum Cererem pro frugibus, Bacchum pro uino dicimus. Abusionem κατὰ ἄχρησιν uocant Græci, ut Sperare pro timere apud poetam, parricida pro fratris interfectore, piscina in qua lauamus, etiam si careat piscibus: ô mea semper frustra auguria, pro prædictionibus in Rep. & Augurijs agimur diuim, pro oraculis. Obscuratio in ijs est, quæ ἀνίμωτα uocantur, ut Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tris pateat cæli spaciū non amplius ulnas? & quæ sequuntur. Sit, ut placet Aristoteli, cum res minimè inter se conueniunt, ut

terram aliquam esse, nec amplius in ea coelum quam tres ulnas patere. Itaque inflectuntur uerba, sed citra similitudinem. Alij uocant enigma omnem obscuram translationem, qualia sunt alia Pythagorica, Ignem gladio ne fodias. Abstineto ab ijs quibus atra est cauda. Contra solem ne meias. A fabis abstineas. Amplificamus bisariam, uel incredibiliter tollendo rem, quam *Ἐπεβολὴ* uocant, ut Saxa uoce respondent: bestiae cantu flectuntur: & pro Marcello, Parietes medius fidius tibi gratias agere gestiant. & in Antonium, *Quae Charybdis tam uorax, & quae sequuntur.* Vel mirabilius quam consuetudo patitur ornando, sed non supra fidem, ut de Pompeio, cuius in uiri uita nitebatur salus ciuitatis. & de eodem, *Qui ea uirtute ac sapientia est, ut ea semper potuerit, quae nemo praeter illam.* Non enim haec ipsa uera sunt, sed tamen magna intelliguntur, neque ea impossibilia, sed sic dicitur humanitate quadam principis uiri ornandi gratia. Qui putat figuras sententiarum hic comprehendere, multum fallitur, sicut res ipsa arguit.

CHRISTOPH. HEGENDORPH.

Tractatione autem.) Tractatione, id est compositione: ut, *Ager ridet, damnum dedit, iniuriam dedit non item.* Aut prisca.) ut *duellum pro bello.* Cicero lib. *Offic. i. hostire pro penfare.* Inde illud Plautinum in *Asinaria: Opera hostimentum pro pecunia est.* Ab oratore modificata.) *Quid si legatur Mollificata: id est, usu mollia facta uerba.*

C. F. Habeo de simplicibus uerbis: nunc de coniunctione quaero. C. P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutioque uerborum. Numeros aures ipsae metiuntur, ne aut non compleas uerbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio.

Nam ut in simplicibus uerbis quod non est Latinum, sic in coniunctis quod non est cōsequens, uituperandum est.

STREBAEVS.

EX simplicibus uerbis, quæ natura uel tractatione ualent, coagmentatur, & coalescit oratio. Huic igitur secundus assignatur locus. In coniunctione uerborum duo seruanda, Numerus, & Consecutio. Numerus est $\rho\upsilon\theta\mu\delta\varsigma$, id est quædam orationis musica, quæ pro rei natura de qua agitur, longarum breuiumq; spatio decurrit ad aurium dimensionem. Numerus, tempora metitur. Nam breues syllabæ orationem præcipitant celerem: ut Stolidus homo fuit, qui sophismata legere uoluerit. Longæ, constantem tardamq; reddunt: Vtebatur tanta grauitate sententiarum, tanta uerborum dignitate, ut illum iure suorum lumen, regni firmamentum existimarent. Mistæ, temperatum faciunt cursum: Animaduerti Iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. A breuibus ad longas durius insurgimus: Num te pudet? Quid hîc agis? scelerate fugis hinc? A longis ad breues molliore uia & expeditiore cursu delabimur: Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio, Ergo prius id uidendum, quibus utare pedibus: quos ideo reliquit, quòd in alijs artibus ea de re grauiter & copiosè disseruit. Pedes autem ratione atq; arte, non auribus iudicantur. Non secludo iudicium aurium: sed dico pedum rationes in artem cadere, & Grammaticorum, & Rhetorum. Cursus orationis, de quo hîc facit mentionem, non aliud quàm aurium iudicium habere potest. Cursus erit, si neq; asperse intersistat, neq; subsultet, neq; suspendatur oratio. Hæc est insuauis: Vita improborum urget illos, dat spem aliquam, postea sperantes perdit. Alia sunt numeris absoluta: ut, Domuisti gentes inmanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea uicisti,

quæ

quæ naturam & conditionem ut uinci possent, habebant. Quod ut sentias, modulatione quadam uelut cantico periodos enuntiare, ac propè cantare profuerit, sed imprimis aures exercitatas habere. Alia non implent uerbis id quod propositum est: hoc est, minus, quàm par erat, decurrunt: ut, Si nihil est uirtute præstantius, si morum dignitate nihil optabilius, bene uiuendum est. Clausula est ex tribus membris: duo priora non indecenter mouebantur, tertium multò breuius est, quàm quod æquare superiora possit. Corrigamus: Si nihil est uirtute præstantius, si morum dignitate nihil optabilius, earum rerum seruata ratione uiuendum est. Alia redundant. Nulla est tanta uis, tanta copia, quæ non ferro ac uiribus debilitari, frangiq; possit: uerùm animum uincere, iracundiam cohibere, uictoriam temperare, aduersarij nobilitate, ingenio, uirtute præstantem, non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, hæc qui faciat non ego eum summis uiris cõparo, sed simillimum Deo iudico. Hæc oratio pulcherrima, numeris absolutissima, redundabit, si quid adijcias: hoc modo: Sed simillimum Deo iudico, ne fallor. Exempla multa proferre in medium possum, quibus scatent imperiti. Sed quid opus est tantulum famæ, si quid habent, obfcurare? Ego quidem non ubiq; numerum compleo, neq; semper est necesse, neq; Cicero multis in locis perficit: quia non optimis quibusq; semper utendum. Consecutio dicitur ἀκόλουθον, uitiū contrarium ἀνακόλουθον, de quo Donatus aliquoties in Terentiū. Nec tam Cicero præcipit de Solœcisimo (quanquam uitandus est) quàm de consecutione, quæ digerit orationem. Quid enim attinebat inferre prima infantium rudimenta, posteaquam de numero & compositione præcepisset? Est igitur ἀνακόλουθον, quod orationem generibus perturbat: ut, Vastabat agros, regionem populabatur, oppugnabat urbes, multiq; mortales ab eo cadebantur. Rectè dictum putes: sed uerbi genus est immutatum. Rectum est igitur: Multosq; mortales trucidabat. Quod idem exemplum

est de numerorum perturbatione: quale est istud: Interimit bonos, mali relinquuntur. Innocentes damnat, nocentes absoluntur. De temporibus: Terent. in Andr. Principio amico filium restitueris, Tibi generum firmum, & filia inuenies uirum. Restitueris, & Inuenies, ἀναλόγητα. De Personis Persius: Secuit Lucilius urbem, Te Lupe, te Muti, & genuinum fregit in illis. De casu: Cluentius fuit pater huiusce Iudices, huic homini municipium fuit Larinum, ab eo filia nubilis relicta. Quid hac oratione contortius? dicendum igitur: Cluentius fuit pater huiusce iudices, homo municipij Larinatis: is reliquit filium grandem, & nubilem filiam. Si complectaris & Solocisimum (per me quidem licebit) suppediabant exempla Grammatici. Ego certè de recto contexendi filo dictum puto.

V A L L A.

Numeri quidam.) Expositis simplicium uerborum præceptis, nunc tradit coniuictorum: & primò quidem numeros in oratione custodiendos dicit: qui, quales uel sint, breuiter & utilissimè ex omnibus colligenus autoribus, qui de numeris locuti sunt. Numerus omnis oratorius quem Græci ῥυθμὸν uocant, tum in principio clausule, tum in fine consideratur. In principio quidem clausule, modò duo, aut tres, modò qualescunq; qui fluant bene, iunguntur pedes: sed etiam incipitur à carminis principio, & aliquando ab integro uersu: ut Plato Timæum orsus à uersu heroico: εἰς, δύο, τρεῖς. ὁ δὲ δὴ τέταρτος ἡμῶν ὡς φησι Τίμαιος πῆ, Id est, Vnus, Duo, Tres: Quartus porrò nobis ubinam, ô amice Timæe? Ab integro autem senario Iambico dicendi accuratissimus præter alios omnes Oratores Isocrates, Panathenæicum incepit, cum inquit, νεώτερος μὲν ὄν τῶν προτέρων γράφει: Titusq; Liuius (ut Quintil. putat) à uersu heroico historiæ suam inchoauit: ut melius quàm ut nunc legatur, Facturus ne operæ pretium sim. Ita Diomedes annotat Sallustium in principio Iugurthæ, & Ciceronem sæpissimè principia orationum à metris

metris integris incepisse. Quare, ut in principio clausula bene à carmine incipitur, ita male desinit in carmen clausula, siue integrum, siue uersus ultimam partem. Lusorium siquidem habet quiddam, & proinde contemnendum. Cuiusmodi ergo pedibus clausula recte terminetur, iam uideamus. Cum igitur aures extremum semper expectent, in eoq; conquiescant, id uacare numero non oportet. At & Aristoteli, & Ciceroni, & Quintiliano placet, sententiæ quoq; initium, cuiusmodi diximus, numerosum esse: quod statim à principio sententiæ dictionis concinnitate multum afficiamur, & ipsa conclusionē ne claudicans, ac quasi fluctuans, sed æqualiter se habeat oratio. Illud igitur primò nos non fugiat, non tantum referre qui pedes, sed etiam quæ uerba commissura quadam claudant orationem. Primò igitur, pedes numerus oratorius nullos, ut etiam Quintil. existimat, respuit: quare non pedes, sed pedum iuncturæ damnandæ sunt, aut eligendæ. Commonebimus ergo iuncturas aliquas, ut ex eis aurem suam consulens & iudicium adhibens, cæteras possit custodire. Ut ergo de uerbis loquamur, si in extrema clausula parte breuiora locaueris, infringitur illa quasi membrorum comprehensio: quare aut paria syllabis esse oportet posteriora superioribus: aut, ut Cic. putat, melius, iucundiusq; longiora claudent. Veruntamen non refert, si monosyllabum sit: in fine enim antecedenti iungi uidetur: ut, Auxilium est. Spondeus ergo (ut à duarum syllabarum pedibus ordiamur) quò Demosthenes plurimum usus est, moram affert: ac illud generaliter tenendum est, quòd quò pedes sunt temporibus pleniores, longisq; syllabis constant, hòc stabiliores sunt, & grauiores, grauioremq; reddunt orationem: breues autem, celerem ac mobilem. Spondeus præcedente se Pyrrhichio, bene sonat: ut, Timuerunt: uel Trochæo: ut Arma sumpsi, & Acta res est: uel Iambo: ut, Manus armant. Ipse autem sibi malè Spondeus præponi creditur: ut, Oratores: præterquam in cæsis, ac membris, ut Crassi illud,

Nos oppugnant. Ne Dactylus quidem bene præponitur, quòd finis uersus uideatur heroici: sunt tamen, qui admittant. Si Anapæstus antecedit in una parte orationis, lubrica structura est: ut, Dominabatur: ubi diuersæ fuerint partes orationis, retentus spiritus firmitatem facit: ut, Videant ipsi. Idem de Tribracho dicimus: ut, Gerere morem, & Facilitates. Spondeus rectè Iambo præponitur: ut, Doctus fui. Seipsum præcurrit Iambus bene, ut Bona fide. & Cretico antecedente: ut Prospèra fide. Trochæus bene se præcedit: quo frequenter utitur numero. Tullius: ut, Esse ei poenas persolutas. & Gracchi illud: Temeritas filij comprobauit. Trochæus autem, Spondeus, & Iambus, ut Cicero putat, malè concludunt. rerum tamen tum or, ex Spondeis atq; Iambis maximè continetur: ut, Sceptrum mihi liquit Pelops. Pyrrhichius currit: ut Quid igitur faciam? Dactylus Aristoteli amplior, sicut humanior uidetur. Iambis clausulam is fortem reddit antecedente trochæo: ut, Iure fecimus. Pyrrhichio antecedente: ut, Bene dicitur. Spondeo, Caussas audias, Iuste fecimus. Iambo, fide dicitur, dies attulit. Tibrachus Dactylum bene præcedit, Recole nomina. Anapæstus, Repetes cætera. & Molossus, quærebat dicere. Facit etiam Tribrachus ad clausulam, præcedente Cretico: ut si dicas, De cæteris agite. De prælijs redeo. De literis dubito. Amphibrachus quoq; rectè ponitur in clausula, Spondeo ferè antecedente, Ludos habete, Rectè locutus. Trochæo, Iusta querela. Anapæstus etiam conuenit: sed in rhythmum modum profluit: ut, Innocentiæ leue præsidium est. Mollior fiet præcedente Spondeo, ut si mutes, Leue innocentis præsidium est. Profluit etiam si Trochæum anteponas, ut nomen erat imperij. Creticus antecedens eum paulò fortiosem reddit: ut, Nobiles homines. Ante Spondeum exultat: ut, De quo nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Et, Quousq; tandè abutère Catilina patientia nostra? Duo autè, aut tres, ut uult Cicero, sunt fermè extremi seruandi pedes, si modò superiora breuiora non sint, aut

Creticus,

Creticus, aut Hercus, aut Pæon. Creticum bene antecedent uel Anapæstus: ut, Populo conferunt. uel Pæon ultimus: ut, Placat facilitas nobiles. uel Epitritus tertius, Seruare quamplurimos: uel Trochæus, Turpe ducerem. Hæc de duarum & trium syllabarum pedibus. Nunc alios uideamus. Pæonem primum & quartum probat Aristoteles, cui à priore ordiendum placet, ut hæc uerba sunt, Desinite, Incipite, Comprimite: posteriore autem finire: ut in hæc uerba, Agilitas, Facilitas, Domuerant. Pæona tertium aiunt omnes bene concludere: cui Cicero Tribachum anteponebat: ut, Facere uideamur: aliquādo Iambum: ut in Catilinam Cum omnibus potius, quàm soli, pati uoluerunt. Sæpißimè autem Trochæum: ut, Quantum laboris sit habitura. & Diu, multumq; mecum Brutè dubitauit. &, frequentissimè esse uideatur. Dichoreo quoque frequenter utitur: ut, Dicere maluerunt. &, Crimina detulerunt. &, Exercitum compararunt. &, Contra amentiam perditorum. Antispastum bene Dactylus antecedit: ut, Vir optimus uideretur. & Trochæus: ut, Interfectam esse fatebatur. Ionicum maiorem bene præcurrit Tribachus: ut, Te ad crudelitatem acuet oratio. Nonnunquam Trochæus, Vestit oratio. His Cicero utitur. Ex quinque autem syllabis pedes fluxiorem structuram faciunt: ut, arbitramini, interrogarunt, desiderarunt. Omnium quinque syllabarum Cicero Dochimiū probat maximè: cuius ponit exemplum, Amicos tenes: & ubiq; aptum esse dicit, modò semel ponatur: quoniam iteratus, aperitum faciat numerum. Hæc sunt, quæ breuissimè dicenda de numeris putauimus. Nunc reliquam prosequamur interpretationem. Numeros, aures.) Hoc est, ne clausula quæ numeris clauditur, sit longior, quàm uno spiritu pronuntietur: aut breuior, ut aures frustretur audientium. Consecutio autem.) Hoc est, ne Solæcismus Grammaticæ uitium facias. Vt enim in simplicibus, quod non est Latinum, sed barbarum, reprehenditur: ita in Cōiunctis, inquit, Solæcismus. Vitanda ergo hæc duo in oratione uitia monet,

Barbarismum, & Solœcismum.

L A T O M V S.

Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi.) De structura orationis loquitur, quæ pedibus constat, sed ita ut ne uersus efficiatur, ne ue aut longius procurrat oratio quam aures postulant, aut breuius subsistat: de quo diligentissimè ipse in Bruto disputat. Consecutio est congruitas orationis, cui opponitur solœcismus, sicut barbarismus Latinitati in simplicibus uerbis. Sunt enim hæc uitia, alterum inconsequentis, alterum illatine orationis.

CHRISTOPHOR. HEGEND.

Ne aut non compleas uerb.) Nequid desit, ut, Quò tandem tu nebulo. Aut redundes.) Ut, Multa mala, & non bona accepimus. Perturbetur oratio.) Solœcismum intelligit: de quo Gellius lib. 6. cap. 21.

Communia autem simplicium, coniunctorumq; sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue.

S T R E B A E V S.

SINGVLORVM quædam uirtutes & uitia, deinde coniunctorum, tandem simplicium coniunctorumq; communia sunt hæc quinque quasi lumina, Dilucidum, Breue, Probabile, Illustre, Suaue. Tria solent assignari Narrationi, quæ sunt etiam totius orationis, Dilucidum, Breue, Probabile. Antonius 11. de Orat. Iam uerò Narrationem quòd iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuè, rectè nos admonent. Quòd hæc Narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidetur errare. Duo posteriora illustre & suaue, ad illam magnificentiore[m] splendidiorèq; pertinent orationem, qualis adhibetur Locis communibus, & generi Demonstrationis, ubi uerborum uoluptatibus, & iucundè fluentibus numeris indulget Orator.

Adhib

Adhibentur etiam quibusdam narrationibus, quibus res omnis sic exponitur, ut nō audiri modo, sed etiam geri uideatur. Adhibentur & alijs partibus, quum res ipsa postulat. Sit oratio dilucida, quò facilius intelligatur. Breuis, ne grauet memoriam, tediumq; pariat: Probabilis, ut mereamur fidem: Illustris, ut digna sit Oratore, magniq; rebus, utq; rem ponat sub oculos: Suavis, ut animum delectet. An hæc quinque cadunt in omnem orationē nihil est necesse: non omnis oratio probabilis suavis est, & illustris. Ut sunt hæc communia simplicium atque coniuictorum. Vtrorumq; habenda ratio est, ut fulgeant hæc lumina. Quomodo se habent ad tria genera dicendi, Subtile, Graue, Intermediū In horum nullum non ueniunt.

L A T O M V S.

Communia simplicium cōiuictorumq; uerborum sunt.) Communia dicit non in altero tantum, sed in utroq; genere uerborum. Lumina ornamenta elocutionis appellat, quæ eminent in dicendo, & insignem orationē efficiunt. Multæ enim uerborum sententiarumq; figuræ in his quinque comprehenduntur. Itaq; tria illa sublime, medium, subtile, magnam ornatus partem hinc sumunt, cum in sublimi genere, illustri: in medio, suauit: in subtile, dilucida, & breui, & probabili oratione utamur.

Dilucidum fit usitatis uerbis, proprijs, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione uerborum.

S T R E B A E V S.

DILUCIDVM genus orandi ubiq; ferè locū obtinet, sed præcipuè rebus exponendis: quod optima ratio persuasit. Nam si uitiosum est obscure loqui, & abdite narrare, cōtrarium est

est uirtus. Inusitata uerba, ut Casnar. Improperia, ut Ferre pedem. Indigesta, siue de loco in locum malè reiecta, confundunt orationem: ut, Pedem Casnar in templum labans ferebat tardè. Quid igitur? usitatum, Senex: proprium, Ire: dispositum, quod bene & ordine coniunctum est: ut, Senex infirmus tardus ibat in templū. Poëtæ sunt obscuro: quòd impropijs, inusitatis, permistisq; uerbis, id quod uolunt, enuntiat: nec intelliguntur sermonis affectatores, quoniam placuerunt illis uitia obscuritatis. Cicero contrà facilis est captu: uerba ponit usitata, propria, digesta. Proprium & usitatum est in simplicibus: in coniunctis obseruanda ratio componendi. Ea triplex. Alia est Clausula, quæ est Periodos numero conclusa: aliud Membrum uelut à corpore suo diductum: aliud Incisum, κόμμα dicitur. Dicendum aliquando membratim, aliquando cæsim, aliquando plena continuatione. Periodon appellat conclusam circumscriptionem, hoc est numeris orbeq; circumductam comprehensionem. Membrū uocat intermissionem: quia deflectentes à Periodo, perfectam illam continuationē, ut inuidiosam intermittimus, hoc est deserimus: quod ait ipse in Oratore. Sin membratim, inquit, uolumus dicere, insistimus: idq; cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos & sæpe disiungimus. Verborum concisionem, dicit Incisum. Ponit exemplum in Oratore: Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at agebas. Hæc incisè dicta sunt quatuor: at membratim quæ sequuntur duo: Incurristi amens in columnas, in alienos insanus inuasisti. Deinde apponitur circumscriptio conclusa, Depressam, cæcam, iacētē domum, pluris quàm te, quàm fortunas tuas æstimasti. Hæc tria sunt, non alia genera dispositionis, quibus utuntur ij, qui sua præclare atque uariè disponunt. Ex qua collocatione ac dispositione uerborum, lux affertur orationi, & periucunda uarietas. At Periodus, Membrum, & Incisum, alijs etiam figuris formisq; dicendi conueniunt. Sane: sed propria fiunt luminis dilucidi, quando uerbis usitatis, proprijs, dispositis

formantur. Non refero Intermissionem & concisionem ad uerba singula, quia nihil faciunt eiusmodi uerba ad orationis claritatem. Intermissio membrum dici potest, facta collatione cum Periodo. Periodus cursum continuat: hinc Continuatio uocatur. Membrum non ita continuat, sed intermittit & interrumpit. Cur potius Intermissionem concisionemque uerborum dicit, quam orationis? Sic dicimus circumscriptionem uerborum, quemadmodum Intermissionem: quia uerborum compositione quadam numerus innectitur. Ergo obliquus ille casus uerborum, ad tria refertur. Obscurum genus dilucido contrarium: quale Cicero damnat in Rullum. Vnum erat, inquit, quod mihi uitiosum uidebatur, quod tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset quid diceret. Ex quo facile cognoscas hoc traditum genus potius ad euitandum, quam insequendum. Nisi forte locus obscuritatis aliqua ratione quaeretur: ut quum mores hominum occultius insectamur, aut tenebras ultro offundimus, usi coniecto quodam genere dicendi. Orationis autem longitudo parit obscuritatem: cuius rei permulta sunt exempla etiam doctissimorum uirorum: qui continuantes ambitum uerborum, uix tandem sententiam perficiunt. Plura sunt imperitorum, qui medijs uerbis inserentes ter quaterque Parenthesin, duabus clausulis absoluunt epistolam etiam longam. Exempla proferre nihil est necesse. Orationis contractio longitudini opponitur: de qua notum est Horatii praecipuum: Breuis esse laboro, Obscurus fio. In quo genere multus Sallustius, & Suetonius, & Valerius Maximus. In eo frequentiores Poetae Latini, qui fabulas & historias attigisse contenti, palpabilem propemodum euaporauerunt caliginem. Vergil. Manet alta mente repostum Iudicium Paridis, spreteque iniuria formae, Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores. Quam multa breuiter amplexus est? Ambiguitas est duplex: in singulis, & coniunctis. In singulis, ut, Rem praecclare gessit in Gallia. In coniunctis, Ergo pacis alumnus, an qui pacem aluit

aluit? an'ne potius, quem pax aluit? Sic Iniuria uiri, Mullieris amor, Beneficium patris Inflexionē accipe Immutattonem. Nam cetera diuisit, hæc autem continxit, quòd prioris esset interpretamentum secundum per utrunque, uerborum figuras obscuriores accipimus: quia paulò antè Figurata dixit, Ab Oratore modificata, & inflexa quodummodo, hoc est immutata ab illa propriè significandi natura, ad id, quod improprium est quidem, sed ratione quadam proximum. Nemini autem dubium est, quin si proprijs uerbis dilucida constat oratio, quòd paulò antè dixit, eadem obscura reddatur improprijs atque figuratis. Persius: O Iane, à tergo quem nulla ciconia pinsit: dilucidum magis erat. Ianus à tergo subsannantem uidet. Ne dicas Inflexionem esse derivationem. hoc enim modo, si obscurius est uerbum, id fit, quòd sit inusitatum, nò quòd aliunde deducatur. Sunt qui per Immutationem uerborum significari uolunt, ordinis inuersionem contrariam consecutioni. Non repugno. In ambiguis uariæ sunt opinioniones. Sed talis immutatio non semper est obscura: & si qua est, nomine obscurioris figuræ continetur.

V A L L A.

Dilucidum.) Appellat dilucidum, quod etiam apertum in Rhetoricis nominat, ubi narrationis præcepta tradit. Quintil. Aperta, inquit, & dilucida erit oratio, si fuerit primùm exposita proprijs uerbis, & significantibus, & non sordidis quidem, non tamen exquisitis, & ab usu remotis: tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis: ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex, quæ dicuntur, quàm facillimè accipiat. Hæc de Narratione locutus. At de Elocutione, Nobis, inquit, prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neq; desit, neq; superfluat: ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis Narrationis. similis autem ratio est

in omnibus. Nā si neq; pauciora, quā oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligerter quoq; audientibus aperta. Recte ergo monet Cicero, ut si dilucidam Elocutionem uelimus, usitatis utamur uerbis. id est, nō à loquendi consuetudine remotis. Proprijs.) Quod Quintilianus inquit significātib; hoc est, bene explicātib;. Dispositis.) Suo in loco collocatis. Aut circumscriptione conclusa.) Id est, clausa, astricta, nō uaga. Aut intermissione.) Cū Parēthesin facimus. Aut concisione uerborum.) Cū uerba subticemus nō necessaria: ut Plinianū illud, An uenaris, an piscaris, an aucuparis, an simul omnia? & infinita huiusmodi.

Obscurum.) Tangit uitiiū, Dilucidi contrariū uirtuti. Nam corrupta, ut inquit Quintilianus, oratio in uerbis maximè improprijs, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocum similiū aut ambiguarum puerili captatione consistit. Longitudine.) Igitur, inquit, longius euagatur oratio.

Contractione.) Cū oratio concisa est, & uerba necessaria subticuit. Ambiguitate.) Cū sensus multiplex esse uerborum potest. Inflexione.) Cū uerborum deriuatio non percipitur: uelut apud Ciceronem in Bruto, cū Sisenna dixisset sputalica, à Grānio irrisus est, quòd pro eo uerbo uilia intelligeret. Immutatione uerborum.) Cū alia pro alijs ponuntur uerba: ut qui Solem aurum, & Lunam argentum uocant.

L A T O M V S.

Dilucidum fit usitatis uerbis.) Usitata uerba sunt quibus utuntur omnes. Propria sua rerū uocabula, non translata. Disposita, structa recto ordine, non perturbata, nec longè traiecta. Perturbata enim sunt, Tris notus abreptas in saxa latentia torquet, Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras. Traijciuntur quorum sententia longè suspenditur, ut Act. 7. non argentum non aurum, non uestem, deinde longè post redditur, Est hic Stepius, & quæ sequuntur. Circumscriptio conclusa, periodus est

aptè finita sententia. Intermissio fit membris: Concisio articulis,
 quibus omnibus utimur hoc modo: Tu ingredi illam domum au-
 sus es: tu illud sanctissimum limen intrare: tu illarum ædium dijs
 penatibus os illud importunissimum ostendere? quæ membratim
 dicta sunt. Deinde instituitur periodus duobus membris, Quam
 domum aliquando nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis
 præterire. Concluditur, Hac te in domo tam diu diuersari non
 pudet? Et altera conclusio, in qua quamuis nihil sapias, tamen ni-
 hil potest tibi esse iucundum. Deinde cæsim dicitur, An tu illa
 uestibula, rostra, spolia, cum aspexisti? Iterum membratim,
 Domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Sequitur con-
 clusio tum intermissa, tum cæsa. Quamuis enim sine mente sis,
 ut es tamē & te, & tua, & tuos nosti. Obscurum autem.)
 Obscurum dilucido contrarium est, quare ei subijcitur. Longitu-
 do orationis est in hyperbatis, quibus suspenditur sententia tra-
 iectis longè uerbis, ut non argentum, non aurum, non uestem, ut
 suprâ. Contractio fraudat intellectum auditoris: ambiguitas di-
 strahit: inflexio & immutatio obscurant sensum orationis. Con-
 tractum genus notatur ab Horatio, Breuis esse laboro Obscurus
 fio. Ambiguum est. Aio te Aeacida Romanos uincere posse. In-
 flexum, hoc est, translatum, ut uxorem Antonij populo Roma-
 pensionem tertiam debere. Immutatum, ut, Periuræ moenia
 Troie, pro periuri Laomedontis, qui Neptuno & Apollini
 promissa non soluerat.

CHRIST. HEGENDORPH.

Aut circumscriptione.) Ut, Ars dicendi, pro rhetorica;
 Sapientie studiosus, pro Philosopho. Aut intermissione.)
 Ut, Quo mihi fortuna, si non conceditur uti. Horatius. Aut
 concisione uerborum.) Ut, Explicuit, pro explicauit: fa-
 brum, pro fabrorum, apud Ciceronem in Epistolis.

Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis
 semel

semel unaquaque re dicenda, nulli rei: nisi ut dilucidè dicas, seruiendo.

STREBAEVS.

BREVITATE commēdatur Historia, Narratio quoque, & omnis illa tenuis & nuda ratio loquendi, in qua ferè totus est Cæsar in commētarijs. Conficitur autem uerbis simplicibus, detractis Epithetis, Circumlocutione & Aggeratione sum-mota. Cicero Latine facundie parens, causas forenses & iudiciales egit. Breuius istuc, Cicero causas egit. Ratio differendi, & dicendi facultas, & illa uis Oratoria, multitudini, legibus, & magistratibus constituta perquam necessaria est, Circumlocutio est: expeditius istuc. Rhetorice ciuitati necessaria. Dilatat etiam uerborum multitudo. Cicero Antoniana septima, Equidē non deero, monebo, prædicabo, denuntiabo, & testabor Deos hominesq; quid sentiam: satis erat ad explicandum, Denuntiabo quid sentiam. Breuitas etiam fit, semel unaquaq; re dicenda nulla facta commoratione, nulla geminata repetitione. Proponatur illud Catonis apud Gellium, Succidias humanas facis, decem funera facis, decem capita libera interficis, decem hominibus uitam eripis. Quater dixit idem: breuitas uno modo collocasset. Breuitas etiam conficitur, si nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruias, hoc est, uteris proprijs uerbis, usitatis, & dispositis. Quantum uoles exemplorum suppeditebit Cæsar. Si non solū dilucidè, sed etiā ornate, copiosè, grauitè agere uoles, crescet oratio: ut si Commentaria Cæsar's magnificentius ornare cōtendas, autoris seruata breuitate non poteris.

VALLA.

Breuitas autem.) Quintilianus: Ac meritò laudatur breuitas, inquit, integra sed ea minus præstat, quoties nihil dicit, nisi quod necesse est. Βραχυλογία breuitatem uocant, quæ reddetur inter schemata. Est uerò pulcherrima, cum plura paucis complect

plectimur: quale Sallustij: Mithridates corpore ingenti perinde armatus. Inter schemata autē utimur hac figura, inquit, non singulis modò uerbis, sed etiam sententijs: ut Cicero dicit contra cōcionem Metelli: Qui indicabātur, eos uocari, custodiri, ad Senatū adduci iussi: in Senatu sunt positi: & totus hic locus talis. Hoc genus βραχυλογία uocant. Hoc ergo dicit Cicero: Breuitas conficitur simplicibus uerbis, non aceruatis.

L A T O M V S.

Breuitas autem, Breue genus dicendi fit, cū amputatis non necessarijs uerbis, soli perspicuitati seruitur, quod σμῶτομοιο appellāt, qualis fuit uetus Atticorum dictio, quam expressit Sallustius, & quo genere ipse in narrationibus serē & in disputationibus subtilioribus utitur. Sed est etiam alterum genus, uelociter ponendi rem, ut, Veni, uidi, uici. Effertur, inus, in ignem posita est, fletur. quam βραχυλογία uocant: utrunque oratoris est proprium. Sed cū in conuerso dicendi genere assumpta uerba remouentur, non fit hoc genus, sed uerba uerbis commutantur, de quo infra docebitur.

Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum, atq; expolitur: si est autoritas & pondus in uerbis: si sententiæ graues, uel aptæ opinionibus hominum, & moribus.

S T R E B A E V S.

SAEPENVMERO oratio eadem breuis est, probabilis, & dilucida. siue Narratio est, siue Confirmatio, siue alia pars orationis. Sed istorum ratio diuersa est. Non est probabilis ille nimis ornatus, & eloquentia, ut ait Fabius, libidinosa, & respicienda uoluptate molliter effœminata: ubi rerum grauitas negligitur, unum quæritur lenocinium uerborum. Contra probabilis est oratio compta quidem, & expolita, nec enim sordes patitur, sed robusta, uirilis, mascula, minime fucata: quo genere semper utitur

tur Orator, & in quo (ne quid desideretur exēpli) Cicero totus est. Vbi figura dicēdi recta fuerit, & proba, quæretur pondus in uerbis grauitas in sententijs. His enim duobus omnis cōstat oratio. Cicero pro Cluentio: Tum uerò illa egregia ac præclara mater palam exultare letitia, ac triumphare gaudio cœpit, uictrix filie, non libidinis. Itaq; diutius suspicionibus obscuris lædi famã suam noluit. Lectum illum genialem, quem biennio antè filie suæ nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari & sterni, expulsa atq; exturbata filia, iubet. Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, sine stis omnibus omnium. Quid hac autoritate uerborum grauius: quæ sententiæ grauiores esse possunt? Pōdus est grauitas: grauitas autem, significandi uis multa. Contraria leuitas & uerborum & sententiãrũ. Probabile genus est et illud, quod interserit augmenta ualida, aut argumentorũ seminaria, & quod aptum est atq; consentaneum hominum, apud quos agitur, opinionibus. Facile enim probant, quod esse uerum opinantur, quodq; respondet moribus: ut quod loquitur parasitus apud Terentium parasitorum moribus aptissimum est.

V A L L A.

Probabile autem genus.) Probabile autē, inquit Cicero id genus dicitur, quod non plus, minus ue est, quàm dicit: nō quia comi, expoliriq; non debeat (nam & hæc ornatus pars est) sed quia uitium est ubiq; quod nimium est. Si non nimis comptum.) Quoniam hæc ueritatis fidem tollunt. Si est autoritas & pondus.) Ne læsciire compositione uideamur.

L A T O M V S.

Probabile genus orationis est.) Probabile, id est, credibile, non argumentis, sed ipso genere elocutionis, quod in uerbis positum est. Non nimis comptum & expolitum est quod caret eo ornatu, qui ad uoluptatem aurium adhibetur, & demonstratiui generis ferè proprius est: ut ex contrarijs pariter relatis, duplicatis, uerbis iteratis, comparibus similiter desinentibus, agno-

minatis, quæ paulò post explanabuntur. *Autoritas & pondus est in uerbis, quæ significant grauitatem, sanctitatem, prudentiam dicentis, ut, Quò uobis mentes quondam quæ stare solebant? Antè hac præcipiui sese flexere ruina. Et Cicero, quæ malùm est ista uoluntaria seruitus, fuerit aliqua necessaria. Et pro Sex. Roscio, Quid tam est commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ciecctis, & quæ sequuntur de parricidarum supplicio. Item illa pro Cluentio, Vxor generi, nouerca filij, filie pellex. Sententia grauis est, Mortem nec forti uiro turpem, nec miseram sapienti, nec immaturam consulari accidere posse. Apta opinioni hominum & moribus, Fecerunt serui Milonis quod quisq; in tali re seruos suos facere uoluisset. Nihil est quod pecunia expugnari non possit.*

Illustris autem oratio est, si & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, & superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem cõstituat penè ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur, sed cæteri tamen, & maximè mens ipsa moueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrè omnia. Est enim plus aliquantò illustre, quàm illud dilucidum: altero fit ut intelligamus, altero uerò, ut uidere uideamur.

S T R E B A E V S.

ILLVSTRE genus, ut ipse definit, pars est orationis quæ rem constituit penè ante oculos. Ferit & alios sensus, ut aures, mouetq; mētem. Sed oculos dicimus, quia is maximè sensus attingitur. Id confirmat Arist. lib. de Sensu, & ijs quæ sentiuntur.

tur. αὐτῶν δ' ἐ τῶν πρὸς μὲν τὰ ἡναγκαῖα κτῆσιν ἢ ὄψις. Id est, ex his sensibus uisus ad necessaria præstantissimus. Vsus generis huius est, ut non modò intelligamus, sed ut uidere uideamur, quæ dicitur Ἐπιτονωσις ἔ ἡάργεια, ἔ representatio, ἔ euidencia. Vergilius v I I I. de Cyclopi- bus:

Ocyus incubuere omnes, pariterq; laborem

Sortiti: fluit æ riuis, auriq; metallum:

Vulfificusq; chalybs uasta fornace liquefcit.

Ingentem clypeum informant, unum omnia contra

Tela Latinorum: septenosq; orbibus orbes

Impediunt: alij uentosis follibus auras

Accipiunt, redduntq;: alij stridentia tingunt

Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum.

Illi inter sese magna ui brachia tollunt

In numerum, uersantq; tenaci forcipe massam.

In hoc genere illustri uerba grauitate delecta ponuntur, ut, Ocyus incubuere, Vasta fornace, Ingentē clypeum informant, Tollunt in numerū. Neq; enim significantiora, neq; meliora inueniri possunt. Ponuntur ἔ Superlata, unum esse clypeum omnia contra tela Latinorum: Septenos orbibus orbes impediri. Sunt ad nomen adiuncta, quæ dicuntur adiectiua. Sonitus autem ab imitatione rerū non abhorret, uel hoc maximè, Stridentia tingūt æra lacu: ἔ, Illi inter sese magna ui brachia tollunt In numerum: qui uersus laborat pedū tarditate, ut conatus ille grauior ostendatur. Quid multis? Sic omnia sunt illustria, ut rem ἔ audire ἔ uidere uideamur. Cic. in Philip. 2. de bonis Pompeij, Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil ob- signatum, nihil obscriptum. Apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atq; id locis pluribus. Suggerebantur etiam sepe (non enim semper iste

felix) *damna aleatoria. Conchyliatis* Cn. Pomp. *peristromatis seruorum in cellis lectos stratos uideres.* Hic *superlata*, hoc est *Hyperbolica*, hic *uerba delecta*, *uerba duplicata*, ad nomē adiuncta, idem significantia: quæ pluribus ostenderē, nisi breuitati studerem, & res ipsa per se intelligeretur. Itaq; *Illustris oratio* est & *probabilis* & *dilucida*, & plus aliquantò quàm *dilucida*. *Dilucida uult intelligi*, *Illustris* & *intelligi*, & *propè uideri*: hoc est tam signatè describi, ut uideatur esse sub oculos.

V A L L A.

Illustris autem oratio est) *Quintilianus* quoq; cūm de *probabili loquitur oratione*, subiungit: Itaq; in nobis esse oportet *autoritatem*, in *uerbis sentētiis*, ut *graues*, uel *aptas opinionibus hominum ac moribus*: His enim *saluis*, licet *assumeret* quibus *illustrem fieri orationem* putamus. *Delectant Translata, Superlata*, Ad *nomen adiuncta*, *duplicia*, & *idem significantia*, atq; ab *imitatione rerum non abhorrētia*. Vbi licet nobis *intueri*, ad *uerbū*, *Ciceronis uerba* ex hoc loco *sustulisse*, nec tamen eū *nominafse*. Et aliquantò post: Itaque *ἰσχυροῦς*, inquit, cuius in *præceptis Narrationis* feci *mentionē*, quia plus est *Euidētia*, uel, ut alij dicūt, *Representatio*, quàm *Perspicuitas*, & illud quidē patet, hæc se quodāmodo ostendit, inter *ornamenta* ponamus *Magna uirtus* est, *res de quibus loquimur*, *clare*, atq; ut *cerni uideantur*, *enuntiare*. Neq; enim *satis efficit*, neq; ut *debet*, *plenè dominatur oratio*, si usq; ad *aures uolet*, atq; ea *sibi iudex*, de quibus *cognoscit*, *narrari credit*, non *exprimi*, & *oculis mentis ostendi*. Est igitur *unum genus*, quo *tota rerum imago* quodam modo in *uerbis depingitur*: *Constitit in digitòs ex templò arrectus uterq;* & *cætera*, quæ nobis *illam pugilum congregentiū aciem* ita ostendūt, ut non *clarior futura fuerit spectantibus*. *Cicero* quoq; in *Verrē*: *Stetit soleatus Prætor pop. Rom. cū pallio purpureo: tunicaq; tallari, muliercula nixus in lütore*. Non solum, qui *legit hæc*, *ipsum os intueri uideatur* & *habitu*: sed *quædam etiã ex his*, quæ *dicta*

non

non sunt, sibi ipse astruat. Ego certè mihi cernere uideor & uultum, & oculos, & deformes utriusque blanditias, & eorum qui aderant tacitam auersationē, ac timidam uerecundiā. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies. ut est apud eundem (namq; ad omnium ornatum uirtutum exemplum uel unum sufficiat) in descriptione conuiuij luxuriosi: Videbar uidere alios intrantes, alios uerò exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdā hesternā potatione oscitantes: humus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus uideret, qui interesset? Hæc est ergo illustris oratio, de qua Cicero loquitur: cum inquit: Illustris est autē oratio, si & uerba grauitate delecta ponuntur, non ridicula, sed quæ pondus suum habeant. Et translata.) Hoc Hyperbole, de qua dictū figura. Et ad nomen adiuncta.) Quæ dicuntur Epitheta: de qua sanè figura ita Quintilianus: Epitheton, quod rectè dicimus Appositū à nonnullis sequens dicitur: eo Poëtæ & frequentius & liberius utuntur. Namq; illis satis est conuenire uerbo cui apponitur: & ita dentes albi, & humida uina in his non reprehenduntur. Apud Oratorē, nisi aliquid efficitur, redundat. Id autem erit huiusmodi, ut si dicas, O facinus indignum, o durum peccatus: quod ob rem ridiculam amicissimum perditum ire possit. Solet fieri alijs adiunctis Epitheton Tropis: ut apud Vergil. Turpis egestas: Tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine appositis nuda sit, & uelut incompta oratio. Et duplicata.) Et idem significantia, ut Ciceronis illud in Catilinam: Tandem aliquando Quirites Catilinā furentem audacia, scelus anhelantem, pestē patriæ nefariè molientem, uobis atq; huic urbi ferrum, flammamq; minitantem, ex urbe uel eiecimus, uel emisimus, uel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus: abiit, excessit, euasit, erupit. Sensus attingitur.) Hoc est, animus compungitur. Et cæteris.) Quæ dicta, & quæ statim dicuntur de suauitate oratione. Altero sic.) Dilucidum dicit.

Illustris oratio est, si & uerba.) *Illustre est, quo res ita exprimitur, ut penè ante oculos constitui uideatur, ut in Verre, Ipse inflammatus scelere et furore in forū uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quò tandē progressurus, aut quid' nam acturus esset, cum repente hominem proripi, atq; in foro medio nudari, ac deligari, & uirgas expediri iubet: & quæ sequuntur. Verba grauitate delecta sunt, quæ uim & δεινωσις habent, ut scelere & furore, & crudelitas eminebat: item proripi, deligari, quæ omnia grauiora sunt, quàm si iratum Verrem, hominem productū & ligatum diceret, Trās-lata, ut inflammatus scelere, ardebant oculi. Superlata, quæ fidem excedunt, ut in Antonium, Is frustis esculentis, uinum redolentibus, totum tribunal impleuit. Ad nomen adiuncta, ut hæc ipsa, Frustis esculentis, uinū redolentibus. quæ euidentiora sunt, quàm si frustis tantum dixisset. Duplicata, ut, Aspicite, aspicite Iudices squalorem, sordesq; sociorum. Idem significantia, ut hæc tanta uirtus expelletur, exterminabitur, eijcietur. Abijt, excessit, euasit, erupit: quæ non solū demonstrant rem, sed etiam uim addunt orationi. Ab actione ipsa atq; ab imitatione rerum non abhorrentia, ut in Verrem, Inter dolorem crepitumq; plagarum, in quibus uerbera ipsa sonare uidentur. Et apud Vergil. Sonat ic̄ta bipennibus illex. Item turris illa cadens, Ea lapsa repente ruinam cum sonitu trahit: quæ simili sensu aures feriunt, & coram geri uidentur. Ergo hoc totum genus uerborum non mentem tantū, sed etiam sensus mouet, & maximè oculos, qui sunt cæteris sensibus acriores, utūtūq; eo præclare cūm Poëtæ, tum oratores, & cuiuscunq; res gestas describunt.*

CHRIST. HEGENDORP.

Duplicata.) *Vt, Me me adsum qui feci, in me cōuertite ferum. Idem significantia.) Vt, rempublicā radicitus euerdisti, ciuitatem funditus deiecisti. Est uerò σρωστυμία. Est enim*

enim hæc pars orationis.) *Ἐπισημῶσι* intelligit, cum uel ob oculos luculenta quadam descriptione ponitur. Fabius Emericam uocat, libro 8.

Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia & iucunditate uerborum sonantium & lenium; deinde coniunctione, quæ neq; asperos habeat concursus, neq; disiunctos atq; hiantes; & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto; habeatq; similitudinē, æqualitatemq; uerborum; tum ex contrarijs sumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus respōdeant; relataq; ad idem uerbū, & geminata, atq; duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur; constructioq; uerborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur.

STREBAEVS.

SVAVE dicēdi genus ex tribus conficitur: ex elegantia et iucunditate uerborum sonantium, & lenium: ex suauitate collocationis & numeri: ex bonitate figurarum. Elegancia & iucunda uerba sunt non affectata, non illa minus usitata, magnisq; laboribus à uetustis rerum scriptoribus pueriliter emendicata: sed omnia sonantia, & lenia ex suauibus literis, in quibus uerbis est præclara significandi uis, sine obscenitate: ut elegantia, iucunditas, modulatio, florere, magnopere, festiue. Coniunctio, iunctura à Quintiliano dicitur: quæ si proximè coheret, ut lapides coagmentati, fœdos & asperos fugit concursus priorum sequentiumq; uerborum, ut *Cæca caligine, Clara Roma, Tuba bona, Mors turpis, Lex Sanctia*. Euitat etiam disiunctos hiatus, ut *Ama omnes, Arma Æneæ, Seditio exoritur, Frugi homo*. In Oratore Cicero Conuersionē uocaliū dicit. *Quamobrē*

*concurſus aſperos ad uocales, hiatus ad conſonantes referre poſſis. Ad ſuauitatem facit & Circumſcriptio, quæ eſt abſoluta numeris, & aurium iudicio comprehenſa Periodus: Pro lege Manilia: Statui Quirites, ueſtram uoluntatem, & Reip. dignitatẽ, & ſalutem prouinciarum, atq; ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferri oportere. Decurrit hæc oratio cum ſuauiſſime, nec anſractu longo, id eſt circumductione longè producta, ſpiritum uocemq; debilitat. Nec ſatis eſt orationem bene coherere, ſi non habet ſimilitudinem æqualitatemq; uerborum. Nec enim, ſi minuti lapides grandioribus ſaxis in muro cohærent pulcherrimam faciunt ſtructuram, ſed potius inæqualem, aſpectuq; deformem: ſic in oratione ſuauiori quærenda uerborum ſimilitudo. Ponamus inæqualia, & improbabilia: Ferebatur ea uolubilitate linguæ, eaq; dicendi celeritate, ut nihil eſſet leue magis. Quinq; poſteriora uerba cæteris multò minora ſunt: æquiparemus hoc pacto: Ferebatur ea uolubilitate linguæ, eaq; dicendi celeritate, ut nihil omnium uolubilius accelerari & expediri poſſit. In quo ſyllabas haud quaquam metimur, ſed diſcordiam magnitudinum repudiamus. Sunt qui ſimilitudinem referunt ad ſimiliter deſinentia cadentiaq;, Aequalitatem ad paria membra: quia de paribus membris poſtea facit mentionem, & ſimilitudo pro ſimiliter cadentibus atq; deſinentibus longè petitur, malo ſtare priore ſententia, & ſimilitudinem referre ad concordiam uerborum, Aequalitatem ad parem, uel ferè parem magnitudinem. Sunt & figuræ iucundiores, cum crebra crebris, paria paribus relata reſpondent. Cicero pro Milone: Eſt igitur iudices non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: uerum ex natura ipſa arripimus, hauſimus, expreſſimus. Hic paribus numeris comprehenſa crebro conferuntur. Contraria relata ſunt in eadem oratione: Quem cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus, hunc in-
iuria*

iuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere? Relata ad idem uerbum: Aphricano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Relata ad uerbum non capio Epiphoram, qua in idem uerbum coniunguntur clausulæ: quoniam Epiphora nomine sæpius iteratorum melius comprehenditur. Geminata atq; Duplicata accipimus eadem. Quintilianus: Nam & uerba geminantur, ut Occidi, occidi. Ab Corydon, Corydon. Cicero Philip. secunda: Bona (miserum me: consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta Præconis. Sæpius iterata sunt: Vos enim statuistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis. Coniunctionibus copulantur hæc pro lege Manilia: Asia tam opima est & fertilis, ut ubertate agrorum, & uarietate fructuum, & magnitudine passionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. ἀσυνώδεται in celeritate, Πολυσιώδεται in tarditate melius est: utrunq; suo loco suaue atq; iucundum. Dissolutionibus hæc relaxantur, hoc est, sine coniunctione ponuntur, in octaua Antoniana: At uerò erecti, incitati, parati, armati animis iam esse debemus. Utenuur autem suaui genere dicendi, quando uoluptatem asserre cupiemus, ut in laudationibus: aut motus animorum componere, aut admiratione retinere mentes.

V A L L A.

Suaue autem.) Ut uno Ciceronis modò contenti simus exemplo: Si patres conscripti, pro uestris immortalibus in me, fratremq; meum, liberosq; nostros meritis parum uobis cumulate gratias egero, quaeso, obtestorq;, ne meæ naturæ potius, quàm magnitudini uestrorum beneficiorum, id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum, atq; incredibile genus orationis, quo quisquam possit uestra in nos uniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere enumerando? Et totus ille

ille locus. Coniunctione.) Id est, uerborum structura.

Asperos concur.) Vt, Sextus Roscius. melius dicas, Sextus quoq; Roscius. & non, sed rex Xerxes: at pro eo, rex Xerxes, & similia. Disiunctos.) Cùm extrema uocalis, uocalem priam uerbi sequentis includit: ut si dicas, Aere emittit, Illi incumbit, Fero omnia, & similia. Hiatus enim iunctura, quæ structior, pleniorq; fieret, si consonantes uocalibus applicarentur, hoc modo: Aere mercatur: Illi totus incumbit: Fero cætera. Circumscripta.) Hoc dicit: si clausula longior non fuerit, quàm ut uno possit spiritu enuntiar: ut in ipsa clausulæ pronuntiatione uocem mutare non necesse fuerit. Habeatq;.) Ne alia grandia, magnificaq; alia porrò humilia & depressa: Nam ut in sermone tenui, sublime, nitidumq; non conuenit, fitq; corruptum: quia in plano tumet: ita humilia circa res magnas carpimus: itaq; ut ridetur illud, Prætextam in cista mures rosere Camilli: ita probatur Vergilianum illud: Sæpe exiguus mus. Nam adiectiuum Exiguus Epitheton aptum, propriū effecit, ne plus expectaremus: & casus singularis magis decuit: & clausula ipsa unius syllabæ non usitata, addit gratiam. Imitatus itaq; est utrunq; Horatius: Nascetur ridiculus mus. Ex contrarijs.) Hæc figura Antitheton appellatur, Latine Contrapositum: cuius exemplum non uidemus commodius proferre posse, quàm Ciceronis illud in Catilinam: Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulãtia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido. Deniq; equitas, temperantia, fortitudo prudentia, uirtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauiã, cum temeritate, cum uitij omnibus. Postremò copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona deniq; spes, cum omnium rerum desperatione confligit. Quintilianus autem de hac figura locutus: Non uno, inquit, fit modo. Nam & fit, si singula singulis opponuntur

tur: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia: et bina binis: Non nostri ingenij est, uestri auxiliij est: & sententia sententijs: Dominetur in cōcionibus, iaceat in iudicijs. (Relata cōp ad idem uerbum) Ut, Neq; is es Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Ad idem enim uerbum plura referuntur: quod sit aut præposito uerbo, aut in ultima parte collocato: ut hic: aut in medio. Et geminata.) Ut, Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum effusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. Et illud: Inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta. Et illud: Pater hic tuus, patrè hunc appellas? patris tui filius est. Constructio.) Ut, Tectumq; laremq; Armaq; Amyclæumq; canè, Cressamq; pharetram. Dissolutionibus.) Ut, Alexandro Aquilæ in deliberando consilium, in præliando uirtus, in beneficio benignitas non deerat: sed duntaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus: cum autem confligendum esset cum hostibus, fortissimus: cum uerò præmium dignis tribuendum, liberalissimus: & cum animaduertendum, clementissimus. Et apud Vergilium: Hic illum uidi iuuenem Melibœe, quotannis Bis senos cui nostra dies altaria fumant: Hic mihi responsum primus dedit ille petenti. Sed utrunq; horum, inquit Quintilianus, Coaceruatio. Etenim tantum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingere placuit, fons quidem unus, qui acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandam præ se ferentia uelut sæpius erumpentis affectus.

L A T O M V S.

Suaue autem genus erit dicendi.) Hoc genere maxime utimur in laudando. Sed sicut laudatio frequenter in cætera quoq; genera incidit, ita & suauitas in eisdem uersatur, nempe in deliberationibus & iudicijs, in quibus exempla obseruare licebit. Elegancia est lenium ac nitidorum uerborum, incunditas sonantium,

nantium, quæ supra notata sunt. Lenia enim sunt, ut, Nisæe, Spioq; Thaliaq; Cymodoceq; Cæsariem effusæ nitidam per candida colla. Sonantia & iucunda, Dulces ante omnia Musæ. & Os hume rosq; deo similis. Item illa pro Marcello, Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamq; clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam deniq; incredibilem sapientiam ac penè diuinā tacitus nullo modo præterire possum. quæ non solum per se iucunda, sed apta etiam & molliter iuncta sunt. Asperos autem concursus habent, Sola mihi tales casus Cassandra canebat. & Bacra premunt. Hiantia sunt, cum uocales concurrunt, uel cum eisdem in litera, ut Aeriæ aues tantum audent. Itaq; altera eliditur apud poetas, ut Multum ille & terris. Circumscripta oratio est periodica, quæ non longo anfractu circumducenda est, ne ledat spiritum oratoris, & hoc ipso auditori molesta sit. Similitudinem habent agnominata uerba, quam *παρωνομασίαν* uocant, ut, Non ex urbe emissus, sed in urbem immisus: Ex oratore arator factus: In gremijs meretricum mentium mentemq; deponere. Item similiter desinentia & cadentia, ut, Abijt, excessit, euasit, erupit. Omnia audienti, magna metuenti, nonnulla etiam credenti. hæc *ὁμοίωσις*, illa *ὁμοιοτέλευτα* uocant. Aequalitatem habent, quæ in membris sunt comparia, *ισόκωλα* dicuntur, ut, Non minus nunc in iudicio cederet Sexti Ebutij impudentiæ, quam tum in ui facienda cessit audaciæ. Item, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia supererat? at egebas. Similitudo enim in uoce est, equalitas in numero uerborum. Contraria crebro sumpta, & pariter respondentia sunt in antithetis, ut, Est hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non insituti, sed imbuti sumus. Relata ad idem uerbum, ut Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. quam *ζεύγμα* Grammatici, autor ad Herennium adiunctionem uocat. Geminata atq; duplicata penè eadem sunt.

recenter acta sunt. Laudauit poëtas Cicero in Oratione pro Archia Poëta: hoc nouum fuit in iudicio Romano. Vtar, inquit, uestra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi diligenter attenditis. Salsia Cluentij mater, filiae diuortium fecit, nupsit genero suo Melino. Hoc Romæ dicit inauditum. O mulieris, inquit, scelus incredibile, & præter hanc unam in omni uita inauditum. Octauius Cæsar penè puer exercitum sua sponte comparauerat in Marcum Antonium: hoc inuisum & inauditum Cicero ponit Philip. quarta. Laudo, laudo uos Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, uel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis, non ætatis. Multa memini, multa audiui, multa legi, nihil ex omnium seculorum memoria tale cognoui. Suauis oratio, multumq; popularis. Iam queris orationem quæ motum aliquem animi commiscet? In perorationibus frequenter inuenies, & in alijs partibus actionum, sed multò pulcherrima est tertia actione in Verrem de casu Philodami: at longior est quàm quæ commentarijs inseri debeat. Amabiles mores ostendit Orator aut commendatione uirtutum, aut insectatione uitiorum, aut indicio animi liberalis, & ad officia subeunda prompti. Multa sunt exempla in Seruiliū Rullum, & in Verrem, & hoc pro Cluentio: Abs te peto Oppianice, ut me inuitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atque officio defensionis. Sermonis inflexio non est Apostrophe, ut quidam fabulatur, sed uelut Egressio, quum deflectit Orator à cursu, aut augendi alterius, aut minuendi sui causa. Cicero pro Cornelio Balbo: Ei succedo orationi, quæ non præteruecta sit aures uestras, sed in animis omnium penitus infederit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere possiis. Hic se comitate & benignitate quadam imminuit, ut Pompeium, Crassumq; qui pro Cornelio antè dixerant, augere possit. Nec id facit per Ironiam, atque dissimulationem: sed, ut ipse dicit, per

comitatem. Postea uideamus, quæ suauitatis præcepta magis obscuram, minusq; probabilem faciunt orationem. Elegancia uerborum, atq; iucunditas persæpe figurata: deinde compositio quæ transgressione sæpe utitur, hoc est uerba de loco in locum traducit: & figuræ comptiores, & sermonis inflexiones, non semper quidem, sed plerunque orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Obscuram, quòd ab usitata, uulgariq; ratione dicendi recedunt, quiddamq; ornatius querunt. Minus probabilem, quia probabile, ut paulò antè dixit, non nimis est comptum atq; expolitur: sed habet pondus in uerbis, in sententijs autoritatem. Quamobrem suauitati non utique dabitur locus, sed nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum.

V A L L A.

Fit etiam suauis.) Vt ipse Cicero pro Cælio: Prægestit animus iam uidere primùm lautos iuuenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares: deinde fortes uiros ab Imperatrice in insidijs, atq; in præsidio balnearum locatos: ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi: alueus ne ille, an equus Troianus fuerit, qui tot inuictos uiros muliebre bellum gerentes tulerit, ac texerit. Illud uerò respondere cogam, cur tot uiri ac tales, hunc & unum, & tam imbecillum, quàm uidetis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint: qui se nunquam profectò, si istum in locum proccesserint, explicabunt: quàm uolent in conuiujs faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad uinum disertis sint: alia fori uis est, alia triclinij: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicum, comessatorumq; conspectus: lux denique alia est solis, & lychnorum. Delectat.) Vt ipse in Pisonem: Sed multa carne subrancida serui sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistior domi nullus, nulla cella: panis & uinum à propola, atque decupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus bibiturus, quæ eodem de folio ministrantur: ubi galli cantum

cantum audiuit, auum suum reuixisse putat: mensam tolli iubet.

Quæq; significat.) Ut pro Cælio: Adulterum ego putarem, si quis hunc paulò liberius salutasset? Et contra Catilinam: Serui, mehercule, mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Et rursus pro Cælio: O magna uis ueritatis: quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraq; fictas omnium insidias facile se per seipsam defendat. Inflexione sermonis.) Quæ figura, Apostrophe dicitur à Græcis. Hæc, ut inquit Quintilianus, mirè mouet: siue aduersarios inuadimus: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? siue ad inuocationem aliquam conuertimur: Vos enim Albani tumuli, atq; luci, uos, inquam, imploro: siue ad inuidiosam implorationem: O lex Portia, legesq; Sempronie. Augendi alterius.) Ut in Tuberonem memorato in exemplo. Minuendi sui causa.) Ut pro Milone: O me miserum: O me infelicem: reuocare tu me in patriam Milo potuisti. Alia dici ab Oratore.) Hæc figura, Ironia dicitur: ut illud in Catilinam: A quo repudiatus ad sodalem tuum uirum optimum Metellum demigrasti. Vnde quoniam Socrates ea plurimum usus est, appellatus est εἰς ὄψιν, simulator. Quæ orationem.) Ideo illa à nobis repudiata sunt præcepta.

L A T O M V S.

INVISVM est, non antè oculis usurpatum. In quo in, priuat, non auget sicut in inuideo. Itaq; uerbo usitato nouè utitur. Inuisum igitur est, Elefantos uel leones ad currum iunctos fuisse. Inauditum, Socrum expulsa filia genero nupsisse. Nouum, Antonium nuper Brundisij Centuriones occidisse. Motum aliquem miscet oratio, quæ unà cum re affectum mouet, ut, Illi me comitem et consanguinitate propinquum Pauper in arma pater primis huc misit ab annis. Et, Cui me moribundam deseris hospes, Hoc quoniam solum nomen de coniuge restat. Et ipse in

Verrem, Grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius, flebat uterque non de suo supplicio, sed pater de filij morte, de patris, filius. Item Terentius, Filium habeo, ah quid dixi habere me, inò habui Chreme. Fit enim non solum cum proprie hoc agimus, sed etiam cum argumentamur uel narramus. Amabiles mores exprimuntur ex animo humano ac liberali, non cum hoc agitur uerbis, sed cum ultro ex ui & colore orationis intelliguntur, ut Patria, quæ mihi uita ipsa charior est, in Catil. Et in Antonium, Hæreditatem negasti mihi uenire. Utinam hoc tuum crimen uerum esset, plures amici mei & necessarii uiuerent. Et pro Milone, Qui possum putare me restitutum, si distrahor ab ijs per quos sum restitutus. quæ exempla ubique sunt obuia. Inflexio sermonis supra declarata est, cum de simplicibus uerbis loqueremur. Fit enim cum admirabilius aliquid quam patitur sermonis consuetudo ornamus, idq; uel augendi alterius causa: ut, P. Lentulus Deus ac parens uitæ nostræ. Vel sui minuendi: ut, Ad me unum hominem fractum ac dissipatum restituendum uenirent. Fractum & dissipatum dicit, exilium suum significans, in senat. post redditum suum. Hæc præcepta consilio moderanda sunt, ne uel obscurent orationem, uel minus probabilem efficiant, si omnia suauitatis momenta sine delectu consecutemur. Itaque adhibendum est iudicium, & non solum uoluptati, sed etiam utilitati seruiendum.

CHRISTOPH. HEGENDOR.

Ex animo humano.) Id est, more hominum.

C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de contruersa oratione atq; mutata. C. P. Est itaq; id genus totum situm in cōmutationem uerborum, quæ simplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio.

Ex

Oratio in a sporte
Julia. sup. 34.

Ex uerbo, cùm aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba diducitur. Ex * contractione, cùm aut definitio ad unũ * oratione uerbum reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unum uerbum ex duobus.

STREBAEVS.

DIVISIO facta est orationis. Genus est, inquit, eloquendi sua sponte fufum, alterum uersum atq; mutatum: nunc de cõuersa oratione præcipit, atq; mutata: in cuius non dicam interpretatione, sed in uersione, interpret ille Georgius frustra laborauit, doctus quidem bene tradita in improbum sensum conuertere atque mutare. Vidit Cicero, proprijs & simplicibus uerbis, & oratione sponte fusa atque naturali, non semper utendum: quòd neq; iucundum sit, neq; uarium, neq; uehemens, uno semper uti genere dicendi: uoluit igitur & uerba singula, & cõiuncta aliquando mutari, ut plus uarietatis, plus iucunditatis, plus cuiusdam uirtutis esset in oratione. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborum. Commutatio duplex: altera uerba de loco mutat in locum, aptius ordinandi gratia: altera dilatat, aut contrahit uerba, aut ad petendam uarietatem, aut ad significandi uim ampliorem. In qua mutatione plurimum uersatur orator. Hinc illud infrà: Eloquendi, inquit, exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. Nam (quod antè dixi) genere sponte fuso perrarò uti possumus, propterea quòd ordo naturalis, ut est multò optimus quando respondet, ita uotis eloquentiæ non sæpe respondet. Quod si antea de commutatione uerborum facta mentio uidetur, quàm de numeris, de consecutione, de quinque generibus orationis est dictum, nihil est quod mirere. Id factum est duabus de causis. Aliquando sponte fiunt ista: sæpe arte innectuntur generi sponte fuso, uerbis assumptis idem, quod

in p. 162.

primùm occurrentia, notantibus, ordine non mutato: si mutant ordinem, ad genus uersum pertinent. Habent igitur aliquid cōmune, propter quod ad utrunq; genus referri possunt. Iam de mutatione. Verba dilatantur, oratio in pauciora quaedam contrahitur, uel etiam in unum uerbum. Proprium est uerbum, Bellum. Idem significans assumpta figura, Mars. neq; enim dicit, Idem significantia Synonyma, quæ & ipsa propria sunt: sed in figuris usurpata loco priorum. Factum, id est compositum, de quo maxime fit hîc mentio, (quamuis quatuor modis uerba fiant) ut Armipotens. Bellum ducitur in plura: ut Motus armorum in hostili discordia. Quid tum? hoc & illo sic utemur, ut res ipsa persuadebit: Bello uicit Aphros, honesto Marte superauit Asiaticos, & in hoc armorum motu, ac hostili discordia nunquam cessit rebus aduersis. Hoc modo & copia, & uarietas, & iucunda uerborum compositio miscetur. Armipotens dicitur à Poëtis. Hæc enim omnia succedunt, neque tot membris separantur. Experire licet similem uariandi legem. Cicero non dicit ubique Rhetoricen, sed etiam Oratoris artem, Orandi facultatem, Rationem differendi, Bene dicendi scientiam, Dicendi facundiam. Dices tamen non quod primùm uenerit in buccam (sic faciunt imperiti) sed quod optimè prioribus ac posterioribus cohærebit: quod ipse facit libro de Oratore. Definitio ad unum uerbum reuocatur: hoc modo: Rem finit orator, deinde, quod pluribus intelligendum proposuit, uno complectitur uerbo: quæ ratio dicendi fit amplior & grauior, quàm si quid ieiunè atque siccè uerbo tantùm notetur: quod quando sit usurpatum, res ipsa monstrabit. Cicero: Nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedesq; populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra maiorum: nos leges, iura, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus. Partibus definit patriam: deinde uerbo comprehendit, partesq; toto complectitur. Dicet quispiam: Hic uerbum in plura uerba diducitur. Fatebor

quidem

quidem, sed aliud est progredientem ab uno ad plura pervenire, aliud à pluribus ad unum. Referuntur hæc, Dilatio, & Contractio: ideoq; in contrarium ducuntur. Tale est illud Vergilij: Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, Carthago. Nam descriptio Carthaginis reuocatur ad uerbum. Assumpta uerba remouentur per negationem, non per Correctionem, quæ nihil remouet, sed magis idoneum subiungit. Etenim Quintilianus appellat Argumentum à remotione, cuius una pars, plures uel negando tolluntur. De correctione sit hoc exemplum, ex actione tertia in Verrem: Non enim furem, sed creatorem: non adulterum, sed repugnatorem pudicitiae: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium, sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. Hæc ita remouentur, ut in breuius non contrahantur. Qua de re non idoneum sit exemplum, sed ea causa positum, ne quis arbitretur eiusmodi remotiones ab autore signari. In breuius contrahuntur hoc modo: Errauit imprudens, sensu lapsus est, existimauit esse Pompilium, qui esset Octauius: sceleri non adiecit animum. Nihil est istorum. Quid igitur? Occidit inimicum. Priora tolluntur, ut apertius conficiatur hoc extremum, quæ rei totius est summa. Circuitus autem comprehensio est, siue circumscriptio longioribus numeris comprehensa: quæ dicitur à Grecis Periodos: de qua Cicero in Oratore, Quintil. in 1. x. per multa dixerunt. Difficilius istuc expedire, quid Circuitus ad orationis contractionem omnino faciat. Ego quidem sic existimo, esse plurima, quæ dicendo ab Oratore longè lateq; funduntur: tandem una Periodo angustius omnia contrahuntur: ut sit in Peroratione frequentissime, quando repetuntur argumenta: nec in Peroratione solum, sed in omni quaestione. si quid fusius sparsum parit obscuritatem, id circumscribimus, unoq; circuitu comprehendimus, ut quid sit effectum, manifestius ostendamus. Et ne tædium afferamus in longioribus exemplis, ponamus hoc nostrum:

Irritæ sunt apud te preces amicorum: nulla te mouet necessitudo: non te reddit exorabilem affinitas: nihil te flectunt propinquorum uoces: nulla parentum mouet te charitas. Quid est igitur, quod ipsi sperare possimus? Hæc membra sex breuiter in circuitum dirigentur hoc modo: Si neq; preces amicorum, neq; necessariorum, neq; affinium, neq; propinquorum, neq; etiam parentum te mouet: quid est quod ipsi sperare possimus? Vnde constat illum Circuitum, quo frequenter utuntur Historici, plurimū inuare breuitatem, ac dissipata dispersaq; in unum congregare, atque etiam leuare tædium audientis, si forsā immorandum est, unumq; & idem sæpius alio & alio modo enuntiandum, aut si repetitione priorum argumentum colligendum. In coniunctione, hoc est in compositione uerborum, fit unum uerbum ex duobus, ut Patrem occidit parricida: potest omnia fortuna omnipotens: Salutem feret salutifer exercitus.

V A L L A.

Cū aut proprium.) Ut, Te nemus Angitiæ: uitrea te Fucinus unda. Et, Hæc nauis onusta præda Siciliensi: cū & ipsa quoque esset ex præda. Et, Multi & graues dolores inuenti parentibus & propinquis multi. Cū aut definitio ad unum uerbum reuocatur.) Ut, Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui bellum crudelissimè gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerūt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Carthaginienses. Assumpta.) Per correctionem: Hunc ego non immanem, sed feram duco. Circuitus.) Id est, in clausulam uerba extendunt: ut quod dicit de Sexto Roscio: Etenim cū artifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, qui in scena spectetur: tum uir eiusmodi est, ut solus dignus uideatur, qui eò non accedat. Aut coniunctione.) Fit unum uerbum ex duobus nouatione uocabuli, de qua dictum superius est.

L A T O M V S.

Reliquum est igitur ut dicas de conuersa oratione.)

Quæ sit sponte fusa, quæ conuersa oratio supra dictum est, ubi illud
 etiam admonuimus, sponte fusam separatè fieri, conuersa nunquã
 extra illam, sed contexi cum eadem, & misceri in unum corpus
 elocutionis. Non enim idcirco conuersa dicitur, quod omnibus in
 uerbis, totoq; cursu dicendi mutata sit: sed cum natura omnis sim-
 plex & recta sit oratio, hæc ipsa tunc conuersa dicitur, cum ar-
 tificio dicendi modò dilatatur ex uerbo aliquo, modò ad naturã
 suam, & ad simplicem dicendi formam reuocatur. (Vt aut ex
 uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio.)
 Ergo omnis simpliciũ uerborũ cõuersio in dilatando et contra-
 hẽdo posita est, nõ quòd dilatatio omnis & cõtractio uertat ora-
 tionem, sed tum deniq; cum hæc fiunt uerbis non rebus in ora-
 tione, hoc est, cum uerborum, non rerum gratia adhibentur, uer-
 santurq; in eloquendi non inueniendi ratione. Oratorie enim sc̃
 cultatis est rem quamuis modò latè, modò angustè dicere, & cõ-
 mutare uerba, præsertim in magno & ornato genere dicendi, ut
 non solũ uberiùs ac speciosius dicantur ea quæ ornanda sunt, sed
 augeatur etiã uoluptas auditoris, & magna atq; affluens oratio
 admirabilior efficiatur. Cum aut proprium, aut idem si-
 gnificans, aut factum uerbum in plura uerba deduci-
 tur.) Quæ sint propria quæ facta uerba, supra dictum est. Idem
 significans intelligitur, quod loco proprij positum tantundem ua-
 let, ut, Thalamo quæ fixa reliquit Impius, pro Aenea. Sic consul,
 imperator, dictator, pro Cæsare: Sector Pompeij, pro Antonio:
 Iam ne sentis bellua: nunc aude ò furia, pro Pisone: quæ per anto-
 nomasiã & translationẽ dicta sunt. Hæc in plura deducuntur du-
 pliciter, uel idem dicendo cõmutatis uerbis, uel eadẽ de re dicen-
 do. Idẽ dicitur definiendo, interpretando, attollẽdo, multiplican-
 do, idq; tum simplicibus, tum cõiunctis uerbis. Definitio intelli-
 gitur quæuis rei uel personæ descriptio, qua quid latius quàm uer-
 bo simplici exprimitur. Ea additur uerbo, uel etiam in locũ uer-
 bi assumitur, tum simplex, tum frequens & cõglobata. Simplex,

ut Cn. Pompeius lumen & decus pop. Rom. P. Lentulus deus ac parens uitæ nostræ. Ille gurgis atq; helluo, natus abdomini suo, non laudi atq; gloriæ, pro Gabinio, ubi in locum uerbi definitio subiicitur. Frequens & conglobata est, P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor uestræ uoluntatis, patronus illius publici consilij, restitutor salutis meæ. Itē, Verres ille uetus proditor consulis, translator quaesturæ, auersor pecuniæ publicæ. Et de curia incensa in funere Clodij, Vidimus tēplum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab uniuerso pop. Rom. concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari. Interpretationem uocamus cū id quod semel dictum est, uerbis idem ualentibus, aut etiam eundem sensum efficienibus, iteratur. Quod fit tum singulis, tum coniunctis. Singulis hoc modo, ut in Verrem, Tibi favebo, te in quā adiuuabo. Quid cū ignes ardentēsq; laminae admouebantur? Si te illius acerba imploratio, & uox miserabilis non inhibebat. Item, Hic locus unus est, hic portus, hæc arx, hæc ara sociorum. Coniunctis, Hac se commemoratione ciuitatis omnia uerba depulsurum, cruciatumq; à corpore deicturum arbitratur. ead. act. 7. Itē Rempub. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deleuisti: quam proprie interpretationem uocat autor ad Herennium, eodemq; exemplo utitur. Nos uerbum latius extendimus, atq; hanc etiam interpretationem uocamus. Verres ne tibi tanti fuit, ut eius libidinem hominum innocentium sanguine lūi uelles? idcirco ne exercitum atq; hostem relinquebas, ut tua uis & crudelitate istius hominis improbissimi pericula subleuares? Itē Philip. 3. Qui nisi in hac Repub. natus esset, Rēpub. scelere Antonij nullam haberemus. sic enim perspicio, sic iudico, nisi unus adolescens illius furentis impetus crudelissimosq; conatus cohibuisset, Rempub. funditus interitura fuisse. Et Philip. 2. Tu ingredi in illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium dijs penatibus os illud impotuniss

tunissimum ostendere? quo in loco duorum uerborum ter commutatio facta est inuehendo, cum in priori affirmauerit. Attolendo commutantur uerba, cum assumuntur grauiora in eandem rem, & maximè gradatim ascendentia. Itaque fit collatione uerborum, correctione, & gradatione. Collatione, Non furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq; non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. ubi leuiores grauioribus commutantur. Correctione, Quas ille leges, si modo leges nominandae sunt, ac non faeces urbis & pestes. Reipub. Item, cuius autem qui in eo numero fuisset, nomen occultatum? occultatum dico, cuius non statim diuulgatum? Et in Verrem, O clementiam popu. Roma. seu potius patientiam miram ac singularem. Gradatione, Abijt, excessit, euasit, erupit. Item, inflammari, excindi, funestari: quae simplicia & breuiter absoluta sunt. Suspensa autem longius & postea conclusa, si quis rex, si qua ciuitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in ciuem Romanum, non ne publicè uindicaremus: non ne bello persequeremur? possemus hanc iniuriam ignominiamq; nominis Roma. inultam impunitamq; dimittere? in quibus posterioribus interpretatio est, in prioribus incrementum. Quod sequitur, pluribus gradibus ascendit. Si haec non ad ciues Rom. non ad aliquos amicos nostrae ciuitatis, non ad eos qui populi Roma. nomen audissent, si non ad homines, uerum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua deserta solitudine ad saxa & ad scopulos haec conqueri & deplorare uellem, tamen omnia muta atque inanima, tanta & tam indigna rerum atrocitate commouerentur: quae omnia in altum excurrunt. Sed ab inferiori etiam repetuntur: ut, Facinus est uincere ciuem Roma. scelus uerberare, propè parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Et in Verrem, scelus est accipere ab reo, quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroq; Quo modo

modo etiam exaggerantur quæ in re, non in uerbis tantum sunt posita, ut in Antonium, Sororem tuam eiecisti, alia conditione quaesita, & antè perspecta non est satis, probri insimulasti pudicissimam foemina. quid est quod addi possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo senatu Calend. Ianua. sedente patruo tuo, hanc tibi esse cum Dolabella odij causam ausus es dicere, quod ab eo sorori & uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses, quis interpretari potest impudentior? ne qui in senatu &c. Philip. 2. Multiplicando commutatur oratio, cum non ascendendo, neque interpretando assumuntur uerba, sed frequentantur in eo quod dicitur, ut non unum, sed multa dici uideantur. Fit tum idem ualentibus uerbis, tum diuersis, & ex his, alijs ut partibus, alijs ut adiunctis uel consequentibus, alijs ut penitus diuersis. Idem ualentia sumuntur quasi interpretando, ut pro Marcel. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamq; clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam deniq; incredibilem sapientiam, ac penè diuinam tacitus nullo modo præterire possum. quæ quamuis interpretantur etiam quod subiectum est, tamen non tam hoc agitur, quàm congeruntur multa in eadem rem, ut totidem dici uideantur. Idem fit pro Ligario, Quid enim Tubero tuus ille in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis erat sensus armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? quam congeriem uocat Quintilianus, non rerum, sed uerborum mente unius multiplicationem. Assumptis partibus multiplicamus hoc modo: Horum flagitiorum ille uelut stigijs omnia municipia, præfecturas, colonias, totam deniq; Italiam impressit. Et in Pisonem, Oculi, supercilia, frons, uultus deniq; totus. Adiuncta sunt accidentia, uel quæ consequuntur rem aliquam, ut, Ego cædem, incendia, rapinas, uastitatem à tectis huius urbis, & à capitibus uestris depuli, pro coniurationis periculo. Sic e contrario, ubertatem agrorum, frugum copiam, otium,

tranq

tranquillitatem, iudicia, leges, pro pace dicimus, quod hæc cam consequantur. Diuersa congeruntur & commutant orationem, non cum necessaria sunt, sed cum multiplicandi, hoc est, augendi ornandiq; causa assumuntur, ut, Quid est in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? nihil est, in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicū. Et in Verrem, Huius furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciã imperatorijs laudibus tegere conaris? Quæ etiã in totidem alia distribui possunt, ut, Quas res luxuries in flagitijs, crudelitas in supplicijs, auaritia in rapinis, superbia in contumelijs efficere potuisset. Et in describendo, Personabant omnia uocibus ebriorum, natabant pauimenta uino, madebant parietes, ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter mater familiãs uersabantur. Ergo his quatuor modis eandem rem commutate dicimus. Quod si cui plures esse uidebuntur, sciat genera quatuor esse, species fortasse plures, quæ tamen eodem referentur. Illud ignorandum non est, misceri hæc inter se, & unum genus in alterum incidere, ut, tantæ ne Verres libidines tuæ erunt, ut eas non prouinciæ populi Romani, nõ extera nationes capere possint? Tu ne quod uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini cupiditatiq; tuæ paruierit, imitentur homines? expugnabuntur domus, ciuitates non modò pacatæ, uerum etiam sociorum atq; amicorum ad uim atque ad arma confugient, ut ab se, atque ab liberis suis legati populi Rom. scelus atq; libidinem propulsare possint. Quæ comprehensiones duæ sunt, quarum posterior priorem interpretatur, sed incrementum interim, & rursus interpretatio item congeries in eadem uersatur. De eadem re commutatis uerbis dicitur, cum id quod simpliciter dici poterat, explanatur pluribus uerbis: & in hanc uel illam partem uersando dilatatur. Commorationem uocat Cicero in tertio de Orat. autor ad Herennium expolitionem. Constat ratione, contrario, sententia, simili,

simili, exemplo: quæ cum in unum quasi corpus conferuntur, id quod plerumque fit, non semper, tunc initio additur propositio & conclusio in fine, qua tota exornatio absolvitur. Ratione fit hoc modo, Etsi turpe est iudices pro fortissimo viro dicere incipientem timere, & quæ sequuntur. Deinde ratio: Hæc enim noua iudicij forma terret oculos, qui quocumque inciderint, ueterem consuetudinem fori minimè uident. Eadem interim duplicatur, ut, Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Ratio, Quid enim unquam domus illa uiderat nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina? Cui altera subtextitur: Fuit enim ille uir P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus exteris magis laudandus, quam institutis domesticis. Priorè ἐξεγασίας, posteriorem ἐπιεξεγασίας Græci Rhetores uocant, hoc est probationem & probationis repetitionem, ut Fabius appellat. Contraria assumuntur hoc modo: Fidem sanctissimam in uita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quaestor consullem suum consilijs commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem & pudicitiam qui colit, potest animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium uidere? Qui religiones deorum immortalium retinere uult, ei qui sana spoliari omnia, qui ex thesaurum orbitis prædari sit ausus, inimicus non esse qui potest? & quæ sequuntur. Act. 5. cuius totum principium in hoc genere commutationis uersatur. Sententia, est uox uniuersalis, ut ait Fabius, quæ etiam citra complexum causæ possit esse laudabilis, ut pro Ligario, Nihil est tam populare quam bonitas. item, Nihil habet Cæsar nec fortuna tua maius, quam ut possis: nec natura melius, quam ut uelis seruare quamplurimos. Etiam duplicatur, ut, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sed hæc pluribus explicantur à Fabio. Illud obseruandum est, sententiam modò per se poni ornandi causa, modò rationem efficere, quod natura ad id apta sit, ut in illo ipso

ipso exordio, quod paulò antè citauimus. Omnes qui alterum, iudices, nullis impulsu inimicitijs, nulla priuatim læsi iniuria, &c. Deinde ratio, quæ & sententia, Legem enim sibi ipsi indicunt innocentie, continentie uirtutumq; omnium, qui ab altero rationem uitæ reposcunt, atque eo magis, si id, ut antè dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi utilitate communi. Superaddit ἐπεξεργασίας. Nam qui sibi hoc sumpsit, ut corrigat mores aliorum ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officij declinat? Similia in explanando magnam uim habent, & illustrant orationem, quibus ipse sic utitur in Antonium, Vt igitur in seminibus causa est arborum & stirpium, sic huius luctuosissimi belli semen tu fuisti. Et paulò post, Vt Helena Troianis, sic iste Reipublicæ causa belli, causa pestis atque exitij fuit. Et in Verrem, Versabatur in Sicilia longo interuallo, alter non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos & crudeles tyrannos) sed quoddam nouum monstrum, ex uetere illa immanitate, quæ in eisdem locis uersata esse dicitur. Non enim Charybdim: tam infestam, neque Scyllam nautis, quàm istum in eodem freto fuisse arbitror. Exempla eiusdem generis sunt, nisi quod ex factis ducuntur, & ad imitandum ferè fugiendumue pertinent, ut, Quod nos uitium in priuatis sæpe tulimus, id maiores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. Iunius Brutus regem superbum non tulit: D. Brutus sceleratum atque impium regnare patietur Antonium? Et in Catilinam, P. Scipio Tyberium Gracchum Reipub. mediocriter labefactantem priuatus interemit: L. Catilinam orbem terrarum cæde atq; incendijs uastare cupientem. nos Consules perferemus? Hæc cum sumuntur probandi causa, non sunt huius loci, sed cum ornant, & immutatione uerborum explanant orationem. Idem de superioribus omnibus est iudicandum. Cum enim necessaria sunt non uertunt elocutionem, sed cum ornandi causa adhibentur. Ex oratione, cum aut definitio

ad unum uerbum reuocatur.) Ex oratione contrahitur oratio, cum quæ ad dilatandum ualent, remouentur. Est enim contraria dilationi contractio. Itaque definitio reuocatur ad unum uerbum, cum ea omiſſa uerbo ſolo utimur: ut ſi pro eo, qui Carthaginem & Numantiam deleuit, Scipionem: pro eo qui de Mithridate, Africa & Hiſpania triumphauit, Pompeium dicas. Aſſumpta uerba quomodo remoueatur ex interpretandi, augendi, & multiplicandi ratione intelligitur, nempe detrahendo ea quæ ornandi cauſa adiuncta ſunt, ut, *Est hæc non ſcripta ſed nata lex: hoc ſimplex eſt. Additur interpretatio, Quam non didicimus, accepimus, legimus, expreſſimus: & quæ ſequuntur. Quæ ſi remoueris, contractam orationem efficies. Sed uidendum erit in hoc toto opere, ne contrahas quæ dilatanda erunt, aut contrà dilates quæ ſimpliciter dicta plus eſſent approbationis habitura: quod quidem erit primum ex cauſis ipsis, deinde in ſingulis elocutionis partibus, ex rebus, perſonis, locis, temporibus iudicandum. In circuitum diriguntur uerba, quæ cum ſolute dici, uel extrà addi poſſint, in periodum includuntur. Est enim circuitus omnis breuior natura quàm ſoluta oratio, non quòd pauciora uerba contineat, ſed cum ex eiſdem ferè uerbis conſtet, orationem tamen uelut in orbem incluſam certo principio ac fine determinet. ut ſtatim pro Milone, ne quis longè exempla quærat: Et ſi uereor, iudices, ne turpe ſit pro fortiſſimo uiro dicere incipientem timere. Hæc inſtituta periodus eſt, ſequitur interpretatio aſſumpta ornandi cauſa, & in eundem circuitum directæ, Minimequæ deceat, cum T. Annius Milo ipſe magis de Reip. ſalute quàm de ſua perturbetur, me ad eius cauſam parcm animi magnitudinem afferre non poſſe. Deinde redditur altera pars ſententiæ: Tamè hæc noui iudicij noua forma terret oculos, qui quocunq; inciderrint, ueterem conſuetudinem fori & priſtinum morem iudiciorum minime uident. Hæc ſic dicta contractiorem orationem efficiunt, quàm ſi exempta interpretatio extra circuitum addita eſſet,*

esset, hoc modo: Et si uereor iudices ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere, tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos: qui quocunq; inciderint, ueterem consuetudinẽ fori & pristinum morẽ iudiciorum minime uident. Etenim minime decet, cũ T. Annius Milo ipse magis de Reip. salute quàm de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem asserre non posse, tamen. Idem fiet si hæc eadem membra- tim dicantur, sine circuitu, hoc modo: Vereor iudices ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientẽ timere. Enimvero minime decet T. Annum Milonem ipsum magis de Reip. salute quàm de sua perturbari, me ad eius causam parem animi magnitudinem asserre non posse. Veruntamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos, qui quocunq; inciderint, ueterem consuetudinem fori & pristinum morem iudiciorum minime uident. Vtrunq; latius dictum est, quàm priori modo, quia circuitus cogit orationem & in unum contrahit, soluta dictio effundit se latius, etiam si nihil assumpserit. Sed omnia plena exemplorum sunt, præsertim in amplo ornatoq; dicendi genere, ut pro Milone, pro Sestio, pro Domo sua. Itaq; pro Sestio est: Deniq; cùm omnia semper ad dignitatem retulissẽ, nec sine ea quicquam expetendum esse homini in uita putassẽ, mortem, quam etiam uirgines Athenis, regis opinor Erechthei filia, pro patria contempsisse dicuntur, ergo uir consularis tantis rebus gestis timerem? Vbi interpretatio & exemplum breuiter comprehenduntur, quæ si remoueas erit contractior, sed iam simplex & sponte fusa oratio, hoc modo: Deniq; cùm omnia semper ad dignitatẽ retulissẽ, mortem ego uir consularis tantis rebus gestis timerem? Sed adduntur ornandi causa, quæ si extra circuitum adderentur, dilatarent orationem: nunc cùm periodo inclusa sint contrahunt eandem, & diuersum mutandi genus efficiunt. In coniunctione fit unum uerbum ex duobus, cùm nouantur adiunctione uerba & componuntur, ut parricida pro patris interfessore, plebicula pro cultore

plebis, circumretitus, pro undiq; capto & implicato.

CHRIST. HEGENDORP.

Verbum in plura uerba diducitur.) Ridet, cachinnat, risu defluit, risu prosequitur, deridet, subsannat, deludit, naso suspendit. Ex contractione.) Ut, Studio sapientiæ ad unum uerbum reuocatis, nempe Philosophiam. Assumpta uerba remouentur.) Intelligit correctionem quæ remouet uerbum quod assumptum est, supponens aliud magis idoneum: ut, theologus, imò cacologus &c. Aut in circuitus diriguntur.) Periphrasim intellige: sic Troiani belli scriptorē maxime Lolli, pro Homero dixit Horatius. Vnum uerbum ex duobus) Ut, Floccifacere, nauicifacere.

In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut cum semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus, retroq; dicatur, deinde idem intercisè, atq; permistè. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur,

STREBAEVS.

ORATIONIS ordo triplex est: directus unus, Inuersus alter, alius Permistus. Cicero Philip. VII. Num hostē Antonium iudicauistis? Næc tum hostis est à uobis iudicatus Antonius? Et paulò post: Tum non hostem iudicastis Antonium? Et iterum: Tum ille hostis non est iudicatus? Et rursus: Non est iudicatus Antonius hostis? Quoties unam & eandem commutauit sententiam? Ouidius: Anna soror, soror Anna. Directum: Omnia parèt homini. Inuersum: Homini parent omnia. Permistum: Omnia homini parent. Hæc est illa commutatio nõ uerborum, sed ordinis tantummodo: quã tradit autor & ad eligendum id quod omnium est

est optimum, & ad uariandam repetendorum collocationē. Ideo enim eloquendi exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere uersatur, quia orationum copia, coagmentatio: numerus, figura uerborum quaedam, ex ordinis commutatione ducuntur.

V A L L A.

Vt cùm semel dictum est.) Quæ figura Græcè ἐπ'ἀνοδῶς, hoc est Regressus dicitur, ut cùm propositis duobus secundum primo, deinde primū capimus: ut apud Vergiliū: Fortè sub arguta confederat ilice Daphnis, Compulerantq; greges Corydon & Thyrsis in unum, Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas. Et idem quasi sursum.) Hæc κλίσμαξ Græcè, Latine Gradatio nominatur. Hæc repetit ea, quæ dicta sunt: & priusquam ad aliud descendat, in prioribus resistit: ut, Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Et Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum, quàm maiestatis: neq; maiestatis magis, quàm Plautiæ legis: nec Plautiæ legis magis, quàm ambitus: neq; ambitus magis, quàm omnium legum iudicia perierunt. Deinde intercise.) Vt, Stupere gaudio simul enim auditur Cæpit. Permixtè.) Vt, Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

L A T O M V S.

In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio.) Coniunctorum uerborum cōmutatio in ordine & collocatione eorundè est posita. Itaq; directè dicitur, Pōpeius piratas toto mari expulit. Sursum uersus ac retrò, Toto mari piratas expulit Pōpeius. Intercise, Piratas toto mari, toto inquam mari piratas non expulit dico, sed profligauit toto mari, exterminauit, deleuit Pōpeius. Sic in Antonium ipse Philip. 2. primū directè, deinde sursum uersus. Sustulit illum diem fortuna populi Rom. tum etiam tuum de auspicijs iudicium interitus Cæsaris sustulit. Et pro Milone, Negat enim se, negat ingratis ciuibus fecisse quæ fecerit, timidis & omnia circumspectantibus, pericula non

negat. Et paulò post, Vos uos appello fortissimi uiri, qui multum pro Repub. sanguinem effudistis, uos in ciuis inuicti appello periculo centuriones, uosq; milites. Intercisè autè, Vestrum iam hic factum deprehenditur P. C. nō meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerūm ut dixi, non meum sed uestrum. Item ad Brutum, Ego cū in gratiam redierim cum App. Claudio, & redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo cū redierim, quam πλοκῆν δὲ quibusdam appellari Fabius tradit. Hoc genus commutationis numerosam orationem efficit, non pedibus ac temporum interuallis, quæ syllabarum natura constant, sed ordine & collocatio-
ne uerborum quem numerum concinnitatis ipse in Bruto appel-
lat. Eloquenti autem exercitatio.) Idem præcipit autor ad Herennium de expolitione, quæ ad conuersum genus dicendi pertinet, sicut paulò antè demonstratum est.

CHRISTOPHOR. HEGEND.

Inuertatur ordo.) Ut qua de re confabularis, intelligit τὴν ἀναστροφῆν. Sursum uersus.) Nam ut dico, qua de re: ita quoque dico, de qua re. Intercisè atque permixtè.) Ut, Maximopere, operæpretium.

C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor, C. P. Est ita: quæ quidem Oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maximè est. Facit enim & dilucidam orationem, et illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis, sed uarietate uocū, motu corporis, uultu: quæ plurimum ualebunt, si cum orationis genere consentient, eiusq; uim ac uarietatem subsequenter.

STREBAEVS.

ACTIO Pronuntiatio est, quarta pars artis Rhetoricæ: ut hoc in opere Cicero constituit, & ante rationem demonstrauimus: eoq; fecimus, quòd alibi quintam fecerat partem. Omnis actio

actio cum rerum & cum uerborum momentis, id est uarijs crebrisq; immutationibus commutanda maximè est. Est enim actio sententiarum, et actio uerborum. Nec in oratione plura sunt: & omnis actio est in uarietate uocum, motu corporis, uultu. Vox aurem ferit, motus corporis, & uultus tangit oculū. Per quos duos sensus (inquit Fabius) omnis ad animum penetrat affectus. Vox est in quantitate grandis, exigua, media. In qualitate, candida, fusca, plena, exilis, lenis, aspera, contracta, fusa, dura, flexibilis, clara, obtusa. Voce utimur acuta, graui, flexa, lenta, citata. Motus corporis est uel in toto, uel in partibus, ut capite, humeris, brachijs, manibus, pectore, lateribus, pedibus. Vultus in fronte, ore, & adiunctis partibus: non cum de loco in locum mouetur, quod ad motum pertinet, sed cum indicio quodam, & nota sanguinis aut spiritus interiorem animum produnt. Produnt autem naturaliter: non cum dissimulatione & arte imitantur ueritatem. Hæc tria plurimum ualebunt, si cum orationis genere, req; subiecta consentient, eiusq; uim ac uarietatem subsequentur: Dilucidam faciunt orationem distinctione: illustrē, rei imitatione: probabilem, dignitate: suauem, tacita quadam modulatione. Quæ rebus & uerbis quidem fiunt, tamen meliora sunt, cum pronuntiatione adiuuantur. Cur autem hisce de rebus Cicero tam breuiter? Quia limari quidem, sed donari ab arte non possunt: quod ipse libro de Oratore testatur: Hæc, inquit, cum ipso homine nascuntur, lingue solutio, uocis sonus, latera, uires, cõformatio quædam & figura totius oris, & corporis. In Oratore tamen paulò plura scribit expressiora, sed nos ad ea melius componet imitatio, quam multa præceptorum traditio. Quintilianus uoluit rem omnem latè fuisseq; tractare, ac eloquentia uestire: quod ut minus est necessarium, ita certè ad cognoscendum non inutile.

V A L L A.

Facit enim & dilucidam.) Cum sit actio, Rhetorū omniū consensu, in duas diuisa partes, uocem & gestum, quarum altera

oculos, altera aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animum Penetrat affectus: non dubium, quin dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, si fuerit decora, effectura sit. Cuiusmodi autem eam esse conueniat, copiosissime expo-
suit Quintilianus.

L A T O M V S.

Si cum orationis genere consentient.) Hoc est, si læta hilariter, tristitia mœstè, magna grauitè, atrocia uehemèter agemus, nec eodem corporis motu omnia, nec uultu eodem. Est enim alia gaudentis, alia irati, alia miserantis actio.

C. F. Nunquid nam de Oratore ipso restat?
C. P. Nihil sanè, præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodam modo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ, sic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur, & in his imagines, ut literas collocat.

S T R E B A E V S.

IN partibus extremam Memoriam facit, ut aliarum custodem. Ea est duplex: Naturalis quæ non cadit in præceptum: Artificialis, quam una ratione & similitudine perstringit. Utendū, inquit, locis pro charta: imaginibus pro literis: quia memoria est germana, id est similis literaturæ, quæ est conformatio & uelut pictura literarum. Literatura & conscriptio constat ex notis & signis literarū, & ex eo in quo imprimuntur notæ, ut charta, membrana, pugillaribus. Sic confectio memoriæ, quæ est ars conficiendæ memoriæ, locis utitur pro ceratis tabellis: imaginibus, pro literis. Loca memoriæ sunt ædes, castella, tēpla, uicæ. Imagines autem quisq; pro suo arbitrio fingit, ut leonum, urforum, armorum, rerumq; cæterarum. Verba collocantur, & sententiæ. uerba quidem, si admodum pauca sunt: quia permulta collocare nunq

nunquam expediet. Sententiæ melius designantur: ut si dicturus Orator, quinque faciat partes, & in vestibulo domus statuat armatum Annibalem, quia deliberandum sit de bello Punico: in atrio argentarium nummis onustum, quod de cogenda pecunia locus alter habeatur: in impluvio tres viros ingentes in equis, quia tertius est locus de præficiendis tribus Imperatoribus: in aula prima duas manus in latum diuisas & armatas, quoniam sit quarta pars de suppleendis legionibus decem. In aula secunda fingat duas lunas, quod ultimus est locus secundo mense copias educi oportere. Hæc indicare satis est. Etenim memoria non tam arte quam usu & exercitatione firmatur. Pauca de memoria præcepta, nullus est usus, exercitatioque longa.

VALLA.

Quæ est gemma.) Talis, inquit, est memoria, qualis gemma in qua sculptæ sunt literæ, quæ in cera desigantur: Nam & ipsa quoque memoria ita rerum figuras continet impressas, uel etiam uerba. Est autem Memoria quidem duplex, alia Naturalis alia Arte comparata. Naturalis adiuuari ac augeri arte adhuc potest: Arte comparatur aut per imagines: ut Cicero in Rhetoricis ad Herennium tradit: aut solertia aut diligentia, quam exponit Quintilianus, melior euadit: aut tertio medicamine roboratur. Nam quemadmodum Medici propemodum omnes & Philosophi tradunt, memoriæ omnis imbecillitas, aut à cerebro frigido est, aut à frigido & arido, aut à frigido & humido: aut aliquando etiam uarias mutat imagines propter calidum in humido: ut in biliosis solet accidere. His omnibus causis inspectis, medicæ singulis suæ possunt accommodari.

LATOMVS.

Germana literaturæ.) Id est, similis scripturæ. Imagines ut litetas collocat.) Rerum & uerborum imagines intelligit, quæ finguntur ab Oratore, & certis locis disponuntur, ut in memoria repetenda ordinem eundem sequatur, de quo uide autorem

ad Herennium, qui hoc artificium explicat.

C. F. Quoniã igitur uis Oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse eius partes: quarum prima & postrema ad motum animi ualeat. is enim Initijs est & Perorationibus concitandus. Secunda Narratio, & tertia Confirmatio fidẽ facit orationi. Sed amplificatio, quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper; tamen reliquò in cursu orationis adhibenda est, maximecõp cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoq; uel plurimum ualeat. Est enim Amplificatio, uehemens quædam argumentatio; ut illa docendi causa sit, hæc commouendi.

S T R E B A E V S.

IN tres partes distributa est omnis doctrina dicendi: primum in ipsam uim Oratoris, deinde in orationem, tum questionem. Porro transit ad secundam, quæ præceptis orationis continetur. Orationis partes sunt quatuor: si Refutatio Confirmatione concluditur, duæ quidem ad docendum, totidem ad mouendũ: quarum uis & ratio ab interpretatione superiori peti potest. Principium delibat affectus: Peroratio conficit & absomit: Narratio docet quid sit in causa: Confirmatio quid certi incerti ue sit. Probationis est, ea quæ dubia pendebant, certioribus ostendere: & quæ certa uidebantur, incerta demonstrare, uel falsa. Partibus iungit Amplificationem: quoniam quum de motu animi paulò antè dixisset, & ad eam rem amplificatio plurimum ualeret, annectenda uidebatur: simul ut interpretaretur, quo sensu motum animi duabus tantum partibus dedisset, quum in reliquo

quo cursu orationis adhibeatur. Non est igitur Amplificatio una de quatuor partibus orationis, sed è grauioribus locis uehemens quædam argumentatio deducta, eiq; parti subiicienda unde deducta est. Quintilianus quatuor Amplificationum genera facit, Incrementum, Comparisonem, Ratiocinationem, Congeriem: quæ quidem aperte monstrant quid per Amplificationem accipere debeamus. Cicero in hoc libro tam aperte, quam Quintilianus amplificandi rationem monstrat. Quamobrem debemus hic esse breuiore. Amplificatio habet proprium locum perorationem: quod ipse testatur his uerbis: Augendi, inquit, hic est proprius locus in perorando: sæpe etiam primum obtinet locum. Quousq; tandem abutere patientia nostra Catilina? Quandiu nos etiam furor iste tuus eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihil ne te nocturnum præsidium palatij? nihil ne urbis uigiliæ? nihil timor populi? nihil concursus bonorum omnium? nihil hic munitissimus habendi Senatus locus? nihil horum ora, uultusq; mouerunt? & quæ sequuntur. Sunt Amplificationes in exordijs multæ tranquilliores: quæ tantum acerbitatis habeant, quantum illa in Catilinam, pauca. Postremum ferè semper Amplificatio locum tenebit, Videre licet Perorationes alias, & eam quæ est in Verrem actione ultima, & pro Milone Longiora sunt exempla, quam quæ suis uerbis exponi debeant. Reliquo in cursu orationis Amplificatio adhibenda est, maximeq; cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Etenim ante non conuenit: quia turpe facinus, id augere, quod probandum est. Multa sunt exempla in Verrem: quale istuc de Sopatro, à quo pecuniam Verres acceperat. Quod ubi reprehendit Cicero, subdit: Scelus est accipere ab reo, quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroq;? Fidem cum proposuisses uenalem in prouincia, ualuit apud te plus is, qui pecuniam maiorem dedit. Concedo. Forsitan aliquis aliquando eiusmodi quidpiam fecerit. Cum uerò fidem, ac religionem tuam alteri addictam pecunia

nia accepta habueris, post eandem aduersarijs tradideris maiore pecunia, utrunq; falles? & trades cui uoles? & ei quem sefellaris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum? quem Scalenum? quod unquam huiusmodi monstrum aut prodigiū audiimus, aut uidimus? Amplificatio ad fidem plurimum ualeat: quia uehemens est argumentatio, & ut ipse postea dicit, grauior quedam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Facit autem duas argumentationum species: unam, quæ docendi causa fit. Ea est probatio rei dubiæ faciens fidem: alteram, quæ sit probatio cum animi motu: Ea fit aut argumentis, aut asseuerationibus, argumentorum loco.

VALLA.

Quoniam igitur.) Quoniam totus hic Oratoriarum Partitionum liber in treis diuisus est partes, in uim Oratoris, orationis partes, & quæstiones: cum dictum de prima sit, de reliquis nunc dicendum est, primoq; de orationis partibus. Quarum prima, & postrema ad motum animi ualent: non quin reliquæ quoque idem præstent, sed quòd in his duabus fere tota uis mouendi explicetur. Ideo in Areopago his uiri Oratores per Præconem prohibebantur: ingrediendi siquidem Oratori Præco aiebat *μη προομιλάς, μηδέ επίλεγε*, Nec Proœmio, ne' ue Epilogo utare. Id autem ideo, quòd uerū facilius ab omni affectu semoti possent dijudicare. Sed amplificatio.) De hac dicemus, ubi de conclusione tractabit. *Vt illa docendi.*) Hoc est, ut Confirmatio docendi causa adhibetur, ita Amplificatio causa mouendi,

Sumuntur autem.) Ita Quintilianus: Causa Principij nulla alia est, quàm ut auditorem, quòd sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter autores plurimos constat, si beneuolum, attentum, docilem fecerimus: non quia ista per totam actionem non sint custodienda, sed quia initijs præcipuè necessaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra possimus, admittimur.

L A T O M V S.

Maximeq; cum aliquid) Debet enim amplificationem præcedere probatio, ut fidem motus sequatur. Nemo enim mo- uetur ea in re, de qua sit ita nec ne dubitat. Itaq; ad fidem.) Non directò ad fidem ualet amplificatio, sed ex animorum permotione, ut cum affectu impulsì facilius credimus. Itaque ar- gumentationi adiungi, uel implicari solet, ut pro Milone, An uerò Iudices uos soli ignoratis, quas ille leges (si modò leges no- minandæ sunt, ac non faces urbis ac pestes Reip.) fuerit impo- siturus nobis omnibus atque inustus, quæ legum insectatio fa- cit, ut facilius credatur causa insidiarum in Clodio. Sic in Ver- rem sæpe interponitur affectus criminum expositioni, ut per- motis animis fides procliuior consequatur, ut, Quæ malùm est ista tanta audacia, atq; amentia. Et, Tantæ ne tuæ Verres libi- dines erunt. multisq; alijs in locis.

C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam: à Principijs pri- mum ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex per- sonis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amicè, ut intelligenter, ut atten- tè audiamur. Quorum primus locus est in per- sonis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ compa- rantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut ali- quo genere uirtutis, & maximè liberalitatis offi- cij, iustitiæ, fidei: contrarijsq; rebus in aduersa- rios conferendis, & cum ijs qui disceptant, ali- qua coniunctionis aut causa, aut spe significan- da: & si in nos aliquod odium offensio ue col- lata sit tollenda ea minuēda ue, aut diluendo, aut
exten

huic

extenuando, aut compensando, aut deprecando.

STREBAEVS.

QVONIAM de Principijs omnes omnia fabulantur, & nihil aliud etiam triviales scholæ personant, non stat mihi hac in parte diutius immorari, nec aliorum more Græca proferre monumenta, quò planum fiat ignotum per ignotius. Principij & Initij uerbum Ciceroni frequens, quia Proœmium Græcum est, Exordium translaticium. Principia ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Certè in hæc duo recidunt quæcunq; subiiciuntur Oratori: quamobrem istuc aliarum partium commune est. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Amicè, cum beneuolentia: intelligenter, cum docilitate. Hoc pacto tritiora fugit uerba: quorum molesta repetitio ut tædiū affert, sic est eloquentiæ inimica. Sunt & hæc tria cæterarum partium communia, sed eorum est præcipuus usus in Exordijs. Personarum tria facit genera: unum in nobis: alterum Disceptatorum, id est eorum quibus est cognoscendi potestas: tertium aduersariorum, in quibus aduersæ partis Oratores intelliguntur: sicut & in nostris nostri litigatores. Beneuolentiam conciliamus à meritis nostris: quia benefactorum recordatio gratiam iure suo postulat. Cicero: Siquando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi unum, qui, ne omnes occideretis, ardoreq; flammæ confligaretis, mei capitis periculo non dubitauit prouidere. A dignitate litigatoris ducitur Iniiuum: Maximè uellem Iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquè potuisset percipere. Idè pro Flacco: Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Romanus, quum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret? Quum L. Flaccus ueterem ueteris gentis in liberanda patria laudem, propè quingentesimo anno Reipublicæ retulisset. Parcius Cicero de sua dignitate, ut pro Murena: Idem Consul

sul eum uestræ fidei cōmendat, qui antea dijs immortalibus com-
 mendauit. Et in eodem Principio: Ac si, ut nonnullis in ciuitati-
 bus fieri solet, patronus huic causæ publicè cōstitueretur, is po-
 tissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præ-
 ditus non minus afferret ad dicendum autoritatis, quàm faculta-
 tis. Ab aliquo genere uirtutis sumuntur initia, maximè libera-
 litatis, officij, iustitiæ, fidei: quæ uirtutes ideo gratiores sunt,
 quòd in aliorum commoditates & usus conferuntur. Cicero pro
 Rabirio perduellionis reo: Me cùm amicitia uetustas, tū digni-
 tas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ uitæ perpetua con-
 suetudo ad C. Rabirium defendendum est adhortata: at uerò, ut
 id studiosissimè facerem, salus Reipublicæ, Consulare officium,
 Consulatus deniq; ipse mihi unà uobiscum cū salute Reipublicæ
 commendatus cogit. Hic est liberalitas operam perpetuò dantis,
 officium amici, iustitia uiri pericula propulsantis, Consulisq;
 fides in Rempublicam. Contraria uitia in aduersarios conferun-
 tur: ut in Ebutium pro Cecinna. Cum his qui disceptant, ut Iu-
 dicibus, aliqua coniunctionis aut spes, aut causa proponitur: id
 est, ostenditur, eam rem de qua agitur, aut commodum aut incō-
 modum disceptatoribus allaturā, illisq; cōmunem esse, & quo-
 dam modo cōiunctam. Cicero pro C. Rabirio: Sic existimare de-
 betis Quirites, post hominum memoriam, rem nullam maiorē,
 magis periculosam, magis ab omnibus uobis prouidendam, neq;
 à Trib. pleb. susceptam, neq; à Consule defensam, neq; ad Popul.
 Rom. esse delatam. Idem in Verrem proponit Iudicibus spem
 bonæ existimationis, si Verrem damnauerint. Odium & offen-
 sio: ut si litigator, aut Orator odium contraxit, aut aliquē offen-
 dit, aut tollitur, aut saltem minuitur. Tollitur aperta certaq; re-
 futatione: minuitur, si diluamus probabili argumēto, si extenuē-
 mus figuris, qualis est Ironia pro Ligario: si cōpensamus aliquo
 genere uirtutis: si deprecemur, id est amoliamur honesta postu-
 latione. Quæ penè omnia Cicero facit in Exordio pro Cluen-
 tio

tio, sed longius est, quàm quòd præscribi debeat.

VALLA.

Quorum primus.) *Quintilianus*, Sed personarum, inquit, est, ut pleriq; tradiderunt, triplex ratio, ex litigatore, ex aduersario, ex iudice: Nam exordium duci nonnunquam ab actore caussa solet. Quamquam enim pauciora de seipso dicit, et parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positum. Aut meritis.) *Vt ipse ad Quirites* antequam iret in exilium: Si quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi unum, qui, ne omnes occideretis ardoreq; flame conflagraretis, mei capitis periculo non dubitavi providere. Nam quem uirtutis gloria cum summa laude ad coelum extulit, eundem inimicorum inuidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Et *Demosthenes pro Ctesiphonte*, Πρώτον μὲν ὧ ἀνδρες ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσῳ ἐννοιαὶ ἔχωρ ἐγὼ διατέλω τῆτε πόλει καὶ πᾶσι ὑμῖν, τοσάυτῳ ὑπάρξει μοι πᾶρ ὑμῶν εἰς τῆσιν τῶν ἀγῶνα. Primum quidem Athenienses, Deos Deasq; omnibus oro, atq; obtestor, ut quo animo semper fui in hanc ciuitatem, et uestrum quemlibet, eodem me causam hanc agentem audiatis. Contrarijs rebus.) *Vt ipse in Vatinius*: Si tua tantummodo Vatini quid indignitas postularet, spectare uoluisssem, fecissem id, quod his uehementer placebat, ut te, cuius testimonium propter turpitudinem uitae, sordesq; domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: nemo enim horum ita te refutandum, ut grauem aduersarium: aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. *Demosthenes contra Midiam*: Τὸν μὲν ἀσέλγησιν ὧ ἀνδρες δικασταί, καὶ τῶν ἕθερ, ἢ πρὸς ἅπαντας ἀεὶ χρεῖται μεθ' ἡσ, εἰδέναι δὲ ὑμῶν, ἔτε τ' ἄλλων πολιτῶν ἀγροῖν ἴωμα. *Petulantiam iudices, insolentiamq;*, quia in omnes utitur Midias, neminem neq; uestrum, neq; aliorum ciuium esse arbitror qui ignoret. *Ita Isocrates in Lochitani*: Ως μὲν τόνοῦ ἐτυπῆ με ὁ λοχίτης ἀρχῶν χερσῶν ἀδικῶν,

ἅπαν

ἅπαντες ὑμῶν δι' ὅσων μεμαρτυρήσασι. Τὸ δὲ ἀμάρτυμα τοῦτο ἔχ' ὁμοίον δὲ νόμον ὅσῳ τοῖς ἄλλοις. Vt igitur me cædebat Lochites prior laceffens iniuria, omnes uobis, qui adsunt, testantur. Peccatum uerò hoc non est alijs simile iudicandum. Aut deprecando.) Deprecor, uehementer precor, & refuto. Statius: Nec deprecor umbram Accipere. Vergil. Equidem merui, nec deprecor, inquit. Lucan. Non deprecor hosti Seruari, dum me seruet ceruice recisa. Ouid. in Fastis, ille metu pavidus, mortem non deprecor, inquit. Augustinus in Psalmum 89. Deprecor cõmune est uerbũ: dicimus enim Deprecor te, & Deprecor à te. Aut Deprecando, hìc intelligendum est, recusando, refutandoq̃.

L A T O M V S.

Ex rebus ipsis.) Id est, causis. Disceptatorum, id est, deliberrantium, uel iudicum. Aut meritis nostris.) Horum exempla obseruabis in orationibus, in quibus tamen raro singula, sed duo sæpe plura uel ob beneuolentiam cõiunguntur, ut pro Sestio, meritum Sestij erga Rempub. & suum officium, cùm aduersariorũ insectatione. Pro Deiotaro, dignitas regia, merita in Rempub. crudelitas & indignitas accusatorum, persona Cæsaris, locus iudicij. Virtutis.) Vt si Coriolanus, uel M. Manlius defendatur. Contrarijsq̃ rebus.) Vt licentia in accusatores Roscij, calliditate in Ebutium pro Cecinna. Coniunctionis causa.) Vt ipse in Verrem, se in accusando Verre ad leuandam iudiciorum infamiam accessisse. Coniunctionem enim commune commodum & periculum intelligit. Et si in nos aliquod odium.) Sub hoc genere insinuando comprehenditur, quæ traditur ab autore ad Heren. Ipse pro Murena & P. Sylla offensionem in se collatam tollit. Contra Rullum præmunit, ne oratio sua parum gratis auribus accipiatur, quæ ad hunc locum, & ad insinuandi rationem pertinent. Aut diluendo.) Diluitur si falsum est, Extenuatur ut leuius uideatur. Compensamus tantundem referendo in aduersarium, quo offensio in illum conuertatur.

tur. Deprecamur petendo ut ignoscatur, quod fit frequentius in peroratione, ut pro Milone, pro Sylla, pro Planco.

Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipsiſ ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus naturamq; causæ, si definias, si diuidas, si neq; prudentiam eius impediās cōfusione partium, nec memoriā multitudine: quæq; mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri.

S T R E B A E V S.

INTELLIGENTER audimur, quum facillimè auditor discit, & quid agatur, intelligit: quod expeditius fiet, si à rebus ipsiſ, quàm si longius à personis ordiamur. Complectitur à principio genus naturamq; causæ Cicero in Verrem: Multa mihi necessariò Iudices prætermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquando de ijs rebus, quæ meæ fideicommissæ sunt, dicere. Recepti enim causam Siciliæ: ea me ad hoc negotium prouincia attraxit. Tamen hoc onere suscepto, &c. Hic exposuit summam totius accusationis. Proponit aliter in Antonium oratione IIII. Fundamenta sunt iacta reliquarum actionum. Nam est hostis à Senatu nondum uerbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. Poëtæ ferè semper initio proponunt genus & caput argumenti, non ita frequenter Oratores. A definitione se penumero sumunt initium scriptores artium, remq; totam breui circumscriptione uerborum enuntiant. Quæ ratio differendi non ita decenter conueniat oratoribus. Latius paulò dilutant finitionem: quod ut faciamus, præcipit Cic. I. lib. de Oratore, & ipse actione sexta in Verrem, inſigne furtum partibus describit: Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici eius morbum & insaniam: ut Siculi, latrocinium: Ego quo nomine

mine appellem, nescio: rem uobis proponam: uos eam suo nomine pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite Iudices, deinde fortasse non magnopere quaeritis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam uetere provincia, tot oppidis, tot familijs, tam copiosis, ullum argenteum uas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse, nego ullam gemmam aut margaritam fuisse, aut quicquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aeneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam, neq; in tabulis, neq; textilem fuisse, quin quaesierit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit. Hoc initium est, quod complectitur genus naturamq; causae, quod describit finitq; latius explicanda, quod diuidit species quaestionis. Diuidit Antoniana prima: Antequam de Rep. P. C. dicam ea, quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter consilium & perfectionis & reuersionis meae. In partitione uitanda partium confusio, quia prudentiam, hoc est intelligendi uim, atq; facultatem implicat. Vitanda multitudo, quia memoriam confundit. Querendum genus illud obuium & dilucidum, quo facilius omnes dicta percipiant.

V A L L A.

Intelligenter autem) Quia quae primò dicuntur, illa magis considerari solent: ut de Prouincijs Consularibus ipse. Si quis uestrum P. C. expectat, quas sum prouincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex prouincijs potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conueniat, cum quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Lysias in Epitaphio auxiliantium Corinthijs, εἰ μὲν ἡγέμεύ οἰόντε εἶναι ὧ παρόντες ἐπὶ τῷδε (σ) τάφῳ, λόγῳ διηλῶσαι τὴν τῆ ζήτησὶς καμύων ἀνδρῶν ἀρετῶν, ἐμεμψάμεν ἄρ τοῖς ἐπαθείλασι ἐπ' αὐτοῖς, ἢ ὀλίγων ἡμέρων λέγῃ. Si quidē fieri posse arbitrarer, ὁ uiri praesentes, hoc in sepulcro oratione ut exprimi posset eorum, qui iacet, uirtus: equidem illos accusarem, qui mihi ex paucis diebus, ut de his oratio-

nem haberem, denuntiarunt. Si complectare.) Vt ipse pro Publico Sylla: Maxime uellem Iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suae splendorem obtinere, et post calamitatem acceptam modestiae fructum aliquem potuisset percipere: sed quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore, tum communi ambitionis inuidia, tum singulari Antronij odio euerteretur: & quae sequuntur. Demosthenes ad Philippi epistolam: ὅτι μὲν, ὡς ἀνδρες Ἀθηναῖοι, Φίλιππος ἐκ ἐποικίσσατο τὴν εἰρήνην πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀνεβάλετο τὸ πόλεμον, πᾶσι μὲν φανερόν γεγενεῖ. ἐπεὶ δὲ καὶ φαρσαλίῳ ἄλλοι παρέδωκε, καὶ τὰ πρὸς Φωκίας διωκίσατο, καὶ τὴν Θράκην κατέστρεψατο πᾶσαν, αἰτίας ἐκείνας πλάσασά μιν, καὶ προφάσις ἀδίκης ἰξουρίας, ἧς μὲν ἕργω πάλαι πολεμῆι πρὸς τὴν πόλιν, τῶν δὲ λόγῳ νῦν ὁμολογῆι διὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς ἔπεμψεν. Quod Philippus, Athenienses, non quidem pacem uobiscum fecit, sed bellum distulit, est omnibus manifestum. Postquam enim Pharsalijs Halum tradidit, & res Phocensium suo arbitrato constituit, ac Thraciam omnem cepit: falsas commentus causas, ac praetextu minime iusto inueto, re quidem ipsa, iam pridem bellum gerit cum urbe, uerbo autem nunc demum confitetur ex epistola, quam ad uos misit. Si definias.) Hoc est, determines, ut ipse in Catilinā: Remp. Quirites, uitamque omnium uestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosque uestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam, pulcherrimamque urbem hodierno die Deorum immortalium erga uos summo amore, laboribus, consilijs, periculisque meis ex flamma atque ferro, ac penē ex faucibus fati ereptam, & uobis conseruatam ac restitutam uidetis. Demosthenes de Cherronensibus, ἔδει μὲν, ὡς Ἀθηναῖοι, τὸς λέγοντας ἀπαντας ἐν ὑμῖν, μήτε πρὸς ἕχθραν ποιείατε λόγον μηδένα, μήτε πρὸς χάριν, ἀλλὰ ὁ βέλτιστον ἔργον ἡγήετο, τὸ το ἀποφάνεατε, ἄλλως τε καὶ πρὸς κοινῶν πραγμάτων καὶ μεγάλων ὑμῶν βασιλευμενίων. ἐπεὶ δὲ ἡ ἐπιτοὶ τὰ μὲν φιλοκνήσια, τὰ δὲ ἕτινι δὴ ποτε αἰτία προάγοντ' λέγειν, ὑμᾶς ὡς Ἀθηναῖοι τὸς

πολλῶς δὲ πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντας, ἀ τῆ πόλει νομίσετε
 συμφέρειν, ταῦτα καὶ ἑπιφέρει, καὶ πρῶτῃ φη. Id est: Conuenie-
 bat, Athenienses, ut omnes qui uerba apud uos facerent, neque
 odio cuiusquam, neq; gratia, oratione uterentur, sed quod opti-
 mum quisq; arbitraretur, hoc simpliciter enuntiaret: cum præ-
 fertim publicis maximisq; de rebus cōsultetis. Cum uerò quidam
 partim studio contendendi, partim alia quacunq; causa adducti,
 accedant ad dicendum: uos multos Atheniēses, rebus alijs omni-
 bus pr.etermissis, quæ ipsi interesse reip. putetis, ea tum suffra-
 gijs uestris comprobare, tum facere etiam oportet. Si diui-
 das.) Cicero ipse pro Cluentio Habito: Animaduerti Iudices om-
 nem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarū
 altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur inuidia iam
 inueterata iudicij Iuniani: altera tantummodo consuetudinis cau-
 sa timide, et diffidenter attingere rationem ueneficij criminum,
 quæ de re, lege est hæc quæstio constituta. Isocrates in oratione,
 quæ ab eo de pace inscripta est: ἅπαντες μὲν εἰώθασι μὲν οἱ πα-
 εῖοντες ἡθάρει, ταῦτα μέγιστα φάσκειν εἶναι, καὶ μάλιστα πρῶ-
 τῆς ἀξία τῆ πόλει, πρὸς ὧν ἂν αὐτοὶ μέλλωσι συμβαλέουσιν, ἔ-
 μὴν ἄλλ' εἰ καὶ πρὸς ἄλλων τινῶν πραγμάτων ἤρμοζε τοιαῦτα
 πρὸς πέτρ, δλοκί μοι πρέπει καὶ πρὸς τῶν νῦν παρόντων πρα-
 γμάτων ἡντιούθερ ποιήσασθαι τὴν ἀρχὴν. ἡκομεν γὰρ ἐκκλησιάζ-
 οντες πρὸς τε πολέμου, καὶ εἰρήνης, ἀ μεγίστην ἔχει δυνάμειν ἡν-
 τὸ βίω τὸ ἄνθρώπων. Id est, Consueuerūt omnes, qui huc ac-
 cedūt ad dicendū, ea maxima dicere esse, ac multo studio, & cō-
 tentione digna urbi nostræ, de quibus sententiā ipsi sunt dicturi.
 Enimvero si de alijs ullis rebus hæc præfari conueniat, uidetur
 mihi de ijs rebus, quæ nūc in deliberatione uertūtur, hinc ducen-
 dum initū esse dicēdi. Venimus enim in concionē de bello, ac pa-
 ce consultari: quæ due res maximā in uita hominū uim habent.

L A T O M V S.

Si complectare à principio.) Quod fit significando eo in

quo controuersia est, ut pro Milone in fine exordij, *Quoniam in hac causa Iudices T. Annij Tribunatu. Si definias.*) Ut Act. 6. Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium, ut amici eius morbum & insaniam, ut Siculi Latrocinium, ego quo nomine appellem nescio, rem uobis proponam: & quae sequuntur. In quibus est generis definitio per subiectarum partium enumerationem. Si diuidas.) Ut statim pro Cluentio, Animaduerti iudices. & in Verrem Act. 3. ante criminum expositionem. Vocant etiam diuisionem, cum ab eo, de quo conuenit controuersia sciungitur, ut pro Milone, non queri de facto, sed uter utri insidias fecerit.

Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliquid consequemur. Nam aut magna quaedam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quos res agetur.

STREBAEVS.

ATTENTIONEM excitant aut magna, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Magna pariunt admirationem: Necessaria uim incutiunt animis: Coniuncta, spe boni, fuga mali, mortales sollicitant. Magna proponuntur initio pro Rabirio perduellionis reo, quod paulò ante citabamus. & Ecloga quarta Vergilij: Sicelides Muse, paulò maiora canamus: & Aeneidos 7. Maior rerum mihi nascitur ordo, Maius opus moueo. Necessaria proponit Cic. Antoniana tertia: Serius omnino P. C. quàm tempus Reip. postulauit, aliquando tamen conuocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contra aras & focos, contra uitam fortunasq; nostras, ab homine profligato ac perdito non comparari, sed geri iam uiderem. Hic tempus Reip. dicit Necessitatem more suo. Coniuncta cum ipsis apud quos res agebatur, posuit in Verrem: Quod erat optandum maximè Iudices, & quod unum

ad inuidiam uestri ordinis, infamiamq; iudiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope diuinitus datum atq; oblatum uobis summo Reipub. tempore uidetur.

VALLA.

Nam ut magna.) Ut ipse in Verrem Cicero: Quod erat optandum maxime iudices, & quod unum ad inuidiam uestri ordinis infamiamq; iudiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope diuinitus datum, atque oblatum uobis summo Reipub. tempore uidetur. Inueterauit enim iam opinio perniciosa Reip. uobisq; periculosa, quae non modo Romae, sed & apud exterarum nationum omnium sermone percrebuit, his iudicijs quae nunc sint, pecuniosum hominem, quamuis sit nocens, neminem posse damnari. & Demosthenes contra Timocratem, Τὸ μὲν ἀγῶν⊕, ὡ ἀνδρες δικασταί, ἢ παρόντ⊕, ἔδ' ἄρ' αὐτὸν οἶμαι Τιμοκράτῳ ἐπέειν, ὅτι αἰτιός ἔστιν, ἀλλότῃς αὐτῷ πλείων αὐτὸς αὐτῷ. χρημάτων γὰρ δι' ὀλίγων ἀποσεβῆσαι βεβλόμεν⊕ τὴν πόλιν, παρὰ πάντας τῶν νόμων νόμου εἰσνεγκεν ἔτ' ἐπιτιμήσοι, ἔτε δίκαιον ὡ ἀνδρες δικασταί ὅς τὰ μὲν ἄλλα ὅσα λυμανῆται. καὶ χεῖρον ἔχη τὰ κοινὰ ποιήσει, κύνει⊕ εἰ γενήσεται, τάχα δὲ καθ' ἕνασθε ἀκούοντες ἐμὲ μαθήσεσθε. ἐνδ' ὁ μέγιστον ἔχω, καὶ προχερότατον πρὸς ὑμᾶς ἐπέειν δι' ἀπολέρομαι. τὴν γὰρ ὑμέτερον ψῆφον, ἢ ὁμωμικότες πλεὶ πάντων φέρετε, λύει, καὶ ποιῆι μηδ' οὐδ' ἀξίαν ὁ τῆσσι νόμ⊕. Non arbitror iudices ne ipsum quidem Timocratem dicere posse, alium huius iudicij autorem, quam ipsum sibi fuisse. Cum enim propositum haberet urbem fraudare non modicis pecunijs, contra leges omnes, legem ipse promulgauit, neque commodam iudices, neq; iustam: quae quam multis alijs modis corrumpet, ac deteriores faciet res nostras, perlata si fuerit, fortasse intelligetis, cum singula, quae dicam, attenderitis. Vnum autem, quod maximum, maximeq; in promptu habeo, dicere interea non grauabor. Sententiam enim uestram, quam iurati

omnibus de rebus fertis, antiquat, & nullius autoritatis ac momenti reddit istius lex.

L A T O M V S.

Aut magna.) *Vt pro Rabirio. Aut necessaria.) Vt Philip. 7. Parus de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur.*

Coniuncta.) *Ad commune commodum, uel periculum pertinentia, ut pro Rabirio.*

Sit autem hoc etiam in præceptis, ut si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquã ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad Principiorum præcepta transferri,

S T R E B A E V S.

PRINCIPIA sumuntur extrinsecus à tempore, ut pro Cælio: *A re aliqua, ut à præsijs armatis in foro, pro Milone: A loco, unde pro Delotaro: Ab interuentu alicuius, unde in Verrem, qui præter opinionem aderat iudicio. Est enim hoc quodã modo interuenire, quanquam improprie dictum. Ab interpellatione, Antoniana quarta, quum proposuisset hostem iudicatum Antonium, & populus acclamando interpellasset, adiecit: Nunc uerò multo sum erectior, quod uos quoq; hostem illum esse, tanto consensu, tantoq; clamore approbauistis. Ab aduersarij dicto, maxime in perorando, quia res est recentior: ut Philippica nona: Nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Seruilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Quæ suo loco de amplificatione dicentur, multa ex ijs poterunt ad principiorum præcepta transferri. Nam & Amplificatio sepe etiam*

prin

primum locum habet, quod ante monstratum est: & Principium atq; Peroratio communiter ad affectum comparantur, & sunt uerba quaedam figuræq; communes utriusq; partis: & principia finibus, fines principijs optimè respondent. Quibus de causis Initia & Perorationes habere quaedam præcepta communia, nihil est cur miremur. Legito infra de amplificatione præcepta: & quæ transferri possunt ad initia, traducito.

VALLA.

Sit autem hoc etiam.) Quintilianus, Ad causam, inquit, extra pertinet Tempus, unde principium pro Cælio: Locus, unde pro Deiotaro: Habitus, unde pro Milone: Opinio, unde in Verrem. Deinceps, ne omnia enumerem, fama iudiciorum, expectatio uulgi. Nihil enim horum in causa est: ad causam tamen pertinent. Et in perorando.) Hoc est, in ipsa conclusione quod dictum fuerit (quoniam ultimo dictum loco, magis hæret) dabit aliquando exordij nobis occasionem.

LATOMVS.

Sit autem hoc etiam in præceptis.) Hoc genus extra causam est, ab occasione aliqua petitum, ut pro Murena à comprecatione solenni, quæ in comitijs fieri solebat: pro Milone, ab armato præsidio: pro Cælio, à tempore. Quæ tamen raro solt, sed cum officijs, laudibus, insectationibus personarum sumuntur.

Et quæ suo loco de amplificatione dicemus.) Nempe quo genere uerborum in amplificando utendum sit, de quo in peroratione dicitur.

C. F. Quid? in Narratione quæ tandem cōseruanda sunt? C. P. Quoniam Narratio est rerum explicatio, & quaedam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiā in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assum-

pta ad ornandum. Nam ut dilucidè, probabiliterq; narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas: eaq; sapissimè in narratione laudatur: de qua supra dictum est.

S T R E B A E V S.

IN partibus orationis Narratio ferè secunda est. Ea finitur ab autore, rerum explicatio. Vfus illius ab eodem traditur, ut sit quædam quasi sedes, ad fundamentum constituendæ fidei: quia quod argumentorum continet breuis expositio, fusius & apertius extendit & explicat Narratio: unde & Propositio breuis pro Narratione collocari potest. Quòd si Propositio est sedes ac fundamentum argumentationis, erit & Narratio, ex cuius partibus ferè nascuntur argumenta. Tertio loco Narratio diuiditur in ea, quæ sunt necessaria, & ea quæ sunt assumpta, ad ornandum Dilucidè, probabiliterq; narrare necessarium est, ut res intelligatur, fidemq; mereatur: sed assumimus suauitatē. Ex quo Quintilianus deduxit hoc præceptum: Ego narrationem, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia et uenere exornandum puto. Cur autem suauitas adhibeatur, idem Fabius ostendit: Nec in ulla parte, inquit, intentior est iudex, eoq; nihil rectè dictum perit: præterea nescio quomodo, etiã facilius credit, quæ audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Hæc ille. In quo refellit eorum fallacem opinionem, qui arbitrabantur esse Narrationem simplicem, nudam, figuris, ornamentis, probationibus destitutam. Prima Narrationis est uirtus, explicandi, & illustrandi: ad quod facit illud antè dictum genus orationis dilucidum, & illustre, quod est plusquam dilucidum. Altera uis est breuiter exponendi, de qua breuitate supra differebat. Igitur cadunt

cadunt in Narrationem genus Dilucidum & Illustre, & Breue, & duo quæ sequuntur, Probabile, & Suaue. His quinque uirtutibus optimum narrandi genus perficitur. Breuitas si nõ semper, tamen sæpissime in narratione laudatur, quia non diu suspendit animos, & memoria facile tenetur.

VALLA.

Quoniam narratio) Post exordium continuò sequitur Narratio. Fundamentum) Quoniã narrantur quæ facta sunt, aut quæ præsentia: ex quibus magna uis argum. entorum elicitur. Assumpta.) Quæ non tam necessaria, quam ornantia sunt. Ut dilucidè.) Quid Dilucidum, quid Probabile, quid Suaue in dicendo sit, iam memorauimus.

Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea quæ narrabuntur, consentient, si cuiusq; facti, & euenti causa ponetur: si testata dici uidebuntur: si cum hominum opinione, autoritate: si cum lege, cum more, cum religione coniuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autem Narratio est, quæ habet admiraciones, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

STREBAEVS.

QVAE tradit hinc Cicero de Narratione probabili, & suaui, ea multis oscitanter omnia legentibus, obuia, facilia, dilucida uidentur. Res. liter habet. Quotus enim quisq; intelligit, aut illustrat exemplo? Omnes id dicunt, Narrationem debere esse breuem, dilucidam, uerisimilem, & probabilem: quum uentum
m s est

est ad narrationis expositionem, mirum est quàm cæcutiamus, non uidentes id quod in arte loquebamur: & quod fœdus est, scriptores commentariorum hæc subinde præcepta repetunt, nõ sine lectorũ summa molestia, nec tamẽ usquam monstrant locum ubi talia usu tractata reperiantur. Itaq; facturus operæ pretium uideor, si paulò diligentius id quod quæritur exemplo patefaciam. Sumamus igitur narrationem Ciceronis actione tertia in Verrem de Lampfaceno Philodamo: cuius honestam ac pudicam filiam Verres rapere, transferre, uiolare contendebat, unde exortus est tumultus, ministri Verris alij cæsi, alij uulnerati, ipse penè domi combustus est: Philodamus tandem cum filio damnatus, atq; securi percussus. Raptus ille idoneis personis attribuitur, ut Rubrio homini facto ad Verris libidines, qui miro artificio, quocunq; uenerat, hæc inuestigare omnia solebat. Datur negotium comitibus nequissimis, turpissimisq; hominibus: Ut, inquit, mos erat Verris, & cum suæ libidines facere admonuerant. Age, quod tempus erat opportunum magis ad rapiendam mulierem, quàm nocturnum? quàm post cœnam lautiorẽ? quàm cum frater abesset, & propinqui? quàm cum frequentes conuenissent comites illi Verris, qui more Græco bibissent? qui poposcissent maioribus poculis? qui celebrassent omnium sermone lætitiãq; conuiuium? Quid autem maturius? quàm quòd Lampfaceni postridie mane in concionem ueniunt, quærent quid optimum factu sit, in Verrem prodeunt, ignem subiiciunt ædibus. Sic enim facta consilio uidentur omnia. Ne dicas ea sic exposita, quia hoc modo gesta sunt, sed ita ab Oratore quæsitã & digesta, ut probabilis esset expositio. Porrò considerauit Orator sapientissimus, qui locus rei conueniret, migraret ne Verres ad Philodamum: quod erat facturus, nisi retinuisset hospes: deinde, eo ne mitteret Rubrium delicias suas, in omnibus eiusmodi rebus adiutorem suum & conscium: præterea quo seruos loco constitueret Rubrius, quos ad fores stare iubet, ut ingredientem

aufe

auferant. Postea, ut Verres Philodamum uocarit in Asiam ad
 Neronem, ut iniquitate loci facilius damnaretur: ut in foro Lao-
 diceæ spectaculo acerbo sit necatus. Pergamus. Quam diligen-
 ter cuiusq; facti, & euenti causam posuit: Lampfaceni, inquit, ma-
 xime se ad & quieti non irruunt igitur, nisi laceßiti, nisi consi-
 lio capto, nisi re decreta. Mittitur Rubrius, quia factus ad
 Verris libidines: dantur idonei comites, quia nequissimi. Hæc
 mulier præter cæteras appetitur, quia eximia pulchritudine,
 & quæ uirum non habebat. Rubrius reliquit hospitem, quia
 parum laute diuersari mentiebantur. Philodamus ægre Ru-
 brium admittit, qui Prætores & Consules, non Legatorum
 asseclas recipere soleret: ut maior sit eius hominis autoritas, &
 eius offensio multo grauior. Quid moror? nihil enim dictum
 sine sua causa, ut sit in neruoso quodam genere dicendi. Venia-
 mus ad id quod quaritur est. Testata dici uidentur, & aperta
 atque uulgata: quia, ut inquit, ciues Romani, qui Lampfaci ne-
 gotiabantur, assuerunt: Quia Verres nullam causam excogita-
 re potuit, quamobrem commiserit, aut quid euenerit, ut in tan-
 tum periculum ueniret: quia Cicero ea se Lampfaci cognosse di-
 xit, & C. Varro ex Philodamo audisse. Quod quintum est, quis
 non opinetur grande flagitium à Verre commissum, propter
 quod Lampfaceni socij P. R. Legatum saxis, ferro, igni aggre-
 diuntur: ægre diuiduntur? Quanta autoritas, & in Philodamo,
 & in toto oppido, concione uocata? dictis sententijs? omnibus uno
 animo consentientibus? Contrà, quis non existimet id fecisse
 Verrem pro ea autoritate, qua Legatus abutebatur? Quis non
 iudicet iniuria damnatum Philodamum autoritate Dolabellæ,
 corruptiq; iudicij? Lex hospitalitatis à Philodamo seruatur: Ru-
 brius laute de more tractatur: probabile est. Homo nequam le-
 gem uiolat hospitij, morem honestum repudiat: & hoc probabi-
 le. Sanctimoniam, religionemq; hospitem spernit aduiter im-
 pudens: credibile est. Eadem religiose conseruat homo, genere,
 honore,

honore, copijs, existimatione facile princeps Lampſacenorum: hoc etiam credibile. Quid tandem? Probitas narrantis significatur his uerbis: Nemo iam iam Dolabella, neque tui, neque tuorum liberum, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Quanto dicit affectu, quanta probitate? quia Dolabella Philodamum damnauerat: quanta memoria, quanta fide, totam conficit narrationem? qui locos, qui tempora, qui personas, qui facta, qui dicta, qui omnia et tenuit, et digessit? Quam commodè significatur et consuetudinum et antiquitatum obseruatio? Græco, inquit, more bibebatur: hospes hortatur: poscunt maioribus poculis. Hæc et alia per multa probabilem faciunt narrationem: quæ notasse breuiter idcirco uolui, ut interpretis officio ne deessem. Quid quod in eadem expositione sunt omnia, quæ de suauitate tradit? Admirabere incredibilem sceleratorum audaciam, sed magis fratris eius mulieris aduentum, pugnam, cædes, uulnera: et iterum concursus in concionem, fidem. Lampſacenorum in Philodamum Philodami constantem animum ad ulciscendam iniuriam. Vbi principium audieris, illectus rei nouitate in longum uocabere, non sine expectatione iucunda, quid Rabrius sit factururus, quid frater mulieris, quid Lampſaceni, quid tandem Verres immanis et ferox. Quumque ex leni principio, rixas, pericula, uerba, cædes ortas cognoueris, tenebunt animum exitus inopinati: tum que senties interpositos motus animorum, quando mollitus animo, haud temperabis à lacrymis. Ibidem colloquia personarum: Quæso, inquit, Philodame, cur non ad nos filiam tuam intrò uocari iubes? Hic tum alius ex alia parte: Enin uero ferendum, hoc non est, uocetur mulier. Hic dolores patris et filij, metus cum totius domus, tum Philodami: tum Verres Letitiæ in conuiuio, cupiditates stupri, iracundiæ in ulciscendo. Huc adde Dilucidum genus ex uerbis proprijs, usitatis, et dispositis: adde genus illustre, quo res ob oculos ponuntur: adde Breuitatem eam quæ nihil frustra petit.

petit. In una hac ista narratione cuncta reperies, quæ proponuntur ab eodem autore seruanda. Vt autem res sit apertior utere contrarijs, dicq; Narrationem Incredibilem, quæ neq; personis, neq; temporibus, neq; locis consentit: quæ nullius facti & euenti causam ponit: in qua intestata dici uidentur: quæ nititur aduersum hominum opinionem, autoritatem, morem, legem, religionem: quæ narrantis improbitatem significat, aut eius nouitatem, aut obliuionem, aut mendacium, aut uitæ inconstantiam. Suauitas autem percipitur ex uaria humanæ mutationis contemplatione, tædium à similitudine.

V A L L A.

Probabilis.) In Rhetoricis ueteribus, Probabilis, inquit, erit Narratio, si in ea uidebuntur esse, quæ solent apparere in ueritate: si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi uidebuntur: si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem de qua narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum qui audient opinionem, accommodabitur: ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Quæritur enim, ut sit probabilis narratio, quis, quid, cur, ubi, quādo, quemadmodum, quibus adminiculis, natura nostra, opinio Iudicum, uulgi mos: quæ sunt omnia, persona, factum, causa, locus, tēpus, modus, facultas, opinio. Si testata.) Id est, de quibus testimonia habita sint. Euenti.) Euentus, inquit ipse in Rhetoricis, est exitus alicuius negotij, in quo queri solet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere, ut commodius quid euenturum sit antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire considerandum est, hoc modo: ex arrogantia odiū, ex insolentia arrogantia. Opinione.) Opinio est, cunctorum ad quæ ancipiti feramur sententia, uni uel pluribus propensior existimatio. Autoritate.) Autoritas est mentis & corporis quædam dignitas, quæ efficit
tum

tum sua presentia, tum etiam oratione, ut ceteri ei reuerentiam præsent. Si cum lege.) Lex, ut Papin. inquit, est commune præceptum, prudentium consultum, delictorum, quæ uel sponte, uel ignorantia contrahuntur, coërcitio communis Reip. sponso.

Cum more.) Mos est, quod inter homines solitum est fieri.

Cum religione.) Religio est, quæ diuinæ naturæ cultū & cæremonias affert. Si antiquitas.) Id est, ueneratio. Si memoria.) Ne uera exciderint, & falsa narret. Suauis autem narratio.) Vt Cælij in Antonium: Nanq; ipsum offenderrunt temulento sopore profligatum, totis stertentem præcordijs, ructuosos spiritus geminare, præclarasq; contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circum iacere passim: quæ tamen examinatæ terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen in clamabant, frustra ceruicibus tollebant: blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat: quarum omnium cum uocem, tactumq; noscituræ proximæ cuiusq; collum amplexu petebat, neq; euigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubinarumq; iactabatur.

L A T O M V S.

Si personis, si temporibus, si locis.) Vt cædem à sicario nocte in deserto loco factam: uenenum ab uxore adultera in balnea datum. Si cuiusq; facti & euenti causa.) Exempla ferè omnium istorum suppeditat narratio pro Milone: item uaria & multiplex in Verre, & pro Cluentio. Sic testata dici.) Testata testibus cognita, ut Fauonium dictum Clodij de Milone ad Catonem detulisse. Si cum hominum opinione, autoritate coniuncta, &c.) Id est, si opinioni hominum, autoritati, mori, legi, crunt cõsentanea. Si antiquitas.) Id est, antiquitatis notitia. Si memoria.) Superiorum tẽporum recordatio. Si orationis ueritas.) Id est, uera dicendi consuetudo.

Vitæ fides.) Id est, dictorū factorumq; constantia. Quæ habet

habet admirationes.) *Quæ efficit ut admiretur auditor, ut expectet exitū rei, isq; inopinatus ponatur.* Motus autē animorum habet narratio quæ significat in exponēda re, quomodo hic uel ille affectus fuerit, & interim inducit colloquia personarum, & dolentes, iratos, metuentes, letantes, cupiētes exprimit. Hinc illa sunt in Comœdijs, *Quid ais? Occidi, Perij, Miserum me, Discretior animi, O cælum, ô terra, Prô Deūm atq; hominū fidē, Mi Pamphile, Euge Carine.* Et apud Ciceronem, *Tum uerò illa egregia ac præclara mater exultare letitia, ac triūphare gaudio coepit. Ille inflammatus scelere ac furore in forum uenit. Herere homo, aduersari, rubere. Tum appellat hilari uultu hominē Bulbus, ut blandissimè potest, Quid tu, inquit, Pacete. Ecce tibi eiusmodi sortitio. Attendite exitum. Quid deinde, quid censetis? Furtum fortasse aut prædā expectatis aliquam: quorum plenæ sunt narrationes pro Cluentio, in Verr. & in alijs causis.*

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare uolumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne quod in controuersiam uenit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio.

STREBAEVS.

NARRATIONI iuncta serè Partitio est, sed ipsa Cōfirmationi cedit, cuius est fundamentum. Confirmatio pars orationis est tertiā. Ea est duplex: aut nostra cōfirmamus, aut redarguimus contraria. Prior dicitur propriè Cōfirmatio: posterior, Reprehensio & Resutatio. Omnis autem Cōfirmatio adhibetur *Quæstioni: alioqui frustra tela conijcias, si nihil est quod petatur.*

tur. *Quæstiones omnes numero sunt tres, An est? Quid est? Quale est? Nam si rem non constet esse, quæritur an sit: si cõstet: aut quid sit, aut qualis sit: propterea quòd omnia sunt aut res ipsa consistens, aut rei accidentia. Ex tribus Quæstionibus oriuntur tres Oratorum status: Coniectura, quæ rem suspicionibus inquiri: Definitio, quæ uim rei definiendo, uerum nomen accomodat. Ratio, quæ est rerum qualitas, & ostendit cuiusmodi sit illud de quo agitur. Hic qualitas latius extenditur, quàm in Categorijs Aristotelis, qui & quæstiones aliter tradit Posterioribus Analyticis. Proponuntur autem constitutiones, quia omnes loci (quod ait in Topicis) ad plerasque quæstiones sunt, sed alij ad alias aptiores.*

V A L L A.

Quæ ad fidem.) Nam tametsi Narratio ad fidẽ faciendã pertinet, in primis tamen Cõfirmatio & Cõsuetatio. Quoniã omne.) Genus totius artis est Rhetorices facultas. Rhetoricæ uerò species tres, quæ tria genera causarũ appellantur, Iudiciale, Demonstratiuum, Deliberatiuum. Materia, quæcunq; Quæstio, circa quam uersari Oratoris possit oratio. Partes huius materiæ Quæstio Infinita, & Definita. Definita, diuiditur in Constitutiones, siue Status, seu cõtrouersias libeat appellare. Eæ itaq; omnes aut in scripti alicuius causa uersantur: aut ex re ipsa sibi nomen uendicant: & proinde quæ in scripto, Legitimæ: quæ in re, Rationales nominantur. In scripto, cùm unus scriptoris uerba defendit, alter sententiam: qui status, Scriptum et uoluntas appellatur. Alter, si inter se leges dissentiant, & utraq; pars defendatur, status, Leges contrariæ. Tertio, cùm scriptũ de quo contendit, sententiam amplectitur ambiguã, Ambiguus status dicitur. Quarto, cùm ex eo quod scriptum non est, per collectionem aliquid intelligitur: quod quia per ratiocinationem & per syllogismi collectionem inuestigatur, à Græcis Syllogismus, à nostris Ratiocinatio nominatur. Quinto, cùm scriptum quidẽ est, sed in quo uis est

est id uerbum non clarescit, finis uel finitiuus in scripto nominatur status. Earum porro constitutionum illæ quæ Rationales appellantur, ita distinguuntur iuxta Ciceronem in Rhetoricis: quanquam uaria est de his inter Rhetores opinio, sicut de memoratis. In his ergo quæritur an sit, & quale sit: et præter hoc, an iure, an more possit tractari iudicium. Quod si quod factum negatur, Coniecturalis, uel Inficialis status appellatur: si factum constet, & quo nomine sit appellandum quæritur, Finitiuus status: quod si utrunq; controuersia careat, sed quale id sit quæritur, Generalis status nominatur. In hoc aut quæritur de præterito, aut de presenti, aut de futuro: si de præterito, Iuridicialis: si de presenti uel futuro, negotialis. Iuridicialis igitur, cuius inquisitio præteritum respicit, in duas partes diuiditur. Aut enim in ipso facto uis defensionis est, & absoluta constitutio nominatur: aut extrinsecus assumitur, & assumptiua nuncupatur. Hæc porro diuiditur quadrisariam: aut enim conceditur crimen, aut remouetur, aut refertur, aut (quod est ultimum) comparatur. Conceditur crimen, cum nulla facti inducitur defensio: sed uenia postulatur. Id fieri duobus modis potest: si deprecaris, aut purges: deprecaris, cum nihil excusationis attuleris: purgas, cum facti culpa his ascribitur, quibus obsisti, obuiariq; non possit: sunt autem imprudentia, casus, necessitas, error. Remouetur uerò crimen, cum ab eo qui incesitur, transfertur in alium. Id duobus fit modis, cum aut causa refertur, aut factum refertur: causa, cum aliena potestate aliquid factum esse contenditur: factum uerò, cum alius aut potuisse, aut debuisse facere demonstratur. Refertur crimen, cum iuste in aliquem facinus commissum esse contenditur, quod is prouocarit, laceßueritq; iniuria. Comparatio, cum meliore de causa factum dicitur. Nunc quid hinc Cicero dicat, intueamur.

L A T O M V S.

In primo coniectura ualet, &c.) Coniectura uerisimilibus,

bus, & proprijs rerum notis constat. Definitio genere & proprietate declaratur, sepe etiam communium frequentia: item contrarijs, dissimilibus, paribus, consequentibus, & interim descriptio adhibetur. Ratio, probatio est, non ad coniecturam, neq; ad definitionem, sed simpliciter ad fidem accommodata. Sed hæc omnia ex locis ducuntur, qui supra descripti sunt, tametsi alij alijs quæstionibus aptiores sint. Itaq; singulorum generum proprij sunt loci.

C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In uerisimilibus, & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia Verisimile, quod plerunq; ita fiat: ut adolescētiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum negotiorumq; naturis. In personis naturæ primum spectantur, ualitudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, foeminarum: atque hæc quidem in corpore, Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia. Atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitia, libertas, & ea quæ sunt ijs contraria.

STREBAEVUS.

ASSIGNAT Coniecturæ locos, qui partes eorum sunt qui principio libri numerabantur. Argumenta coniecturæ alia, aut sunt Verisimilia, aut Propriæ rerû notæ, ut quæ dicuntur ἐν ὁρᾷ καὶ τελεσίξει. Verisimilia definit, quæ plerûq; ita fiunt ut adolescentiâ procliuorem esse ad libidinem. Proprias notas appellat, signa & argumenta necessaria, quæ aliter esse non possunt, certumq; declarant: ut sumus ignem: quæ si cadunt in coniecturam, litem cõtrouersiamq; dissolunt. Verisimilia reperiuntur aut in personis, aut in rebus ipsis. Res sunt ὑποθέσεις, quæ circumstantiæ uocantur: ut locus, tempus, facta, euenta, rerû negotiorumq; naturæ. Nã Quintilianus res omnes, unde argumeta ducit Orator ut à negotijs, complectitur causis, loco, tempore, modo, facultatibus. Alia tamẽ est ratio rerum quæ dicuntur simpliciter, alia ὑποθέσεων. Res personis cõseruntur, ut omnia dicantur aut res, aut personæ. Περὶ ἑκάστου, id de quo agitur, ambiunt quodammodo, atq; comitantur, & esse personarum, quemadmodum, rerû, dici solent. In personis tria spectantur, quot sunt genera bonorum, & quot malorum. Alia enim corporis, alia animi, alia fortunæ. In corpore spectantur ualetudo, figura, uires, ætas, sexus. In animo uirtutes, uitia, artes, & ex contrario inertie: motus itẽ qui sunt quatuor, ut antè monstrauius ex tertia Tusculana, cupiditas, metus uoluptas, molestia. In fortuna, genus, parentum, maiorumq; amicitie: liberi, ut filij filie'ue: propinqui, id est cognati affines, ex connubio: opes, in hominibus et rebus honores, in magistratibus: potestates, in auctoritate et gratia: diuitie: libertas: & ea quæ sunt contraria, ut inimicitie, orbitas, inopia. Nam contraria non ad posteriora tantum, sed etiam ad priora refert. Proferamus ex singulis singula enthymemata, quoniam in una causa omnia reperiri nequeunt: ut, Qui aduersa ualetudine uteretur, domo non exijt: Pulcher & formosus libidine ferebatur. Robustus petulanter egit. Auarè fecit senex. Venenum propinauit

uit mulier. Non deseruit uir fortis. Latuit miles ignauus, Ignarus rerum forensium rusticus. Fallet præuaricator. Cupiditate regni bella in patriam geret Cæsar. Nullum bellum suscipiet timidus. Voluptate literarum captus operam dabit. Molestum uitæ genus deseret Cato. Gloriabatur insolenter loco nobili natus. Fretus amicis has suscepit inimicitias. Nihil magni faciet Proletarius. Propinquos inopes ditare eupiebat. Affinitate noua Pompeij fretus Cæsar, res nouas mouebit. Neuius, qui opibus & gratia plurimum ualeret, Quintium sine re uocauit in ius. Antonius prouinciam adeptus, nihil non licere arbitrabitur. Homo potens non metuit, ne ab rustico & bonis euerso traheretur ad Iudices. Diues iniuriam facit. Liberari cupit seruus. Ego quidem Ciceronis exempla proferre possum, sed immensa rerum magnitudo me terret, qui breuitati maximè studeo. Quocirca satius esse duxi compendiosis Enthymematis omnia notari, quàm ingenia cõfundi immodica rerum prolixitate. Nec illud nouum est quòd argumentũ uerbo cõcludimus. Etenim uideas Oratorum narrationes inspergi probationũ seminarijs: ex quibus argumentationes fieri totidem possunt. Singulis enim uerbis singula per sepe notantur argumenta. Quod quum fit, ea uerba assignari debèt, & mutata pronuntiatione auribus insigi, ut in hac oratione: Nullum bellum suscipiet, timidus: tertium uerbum suspenditur, ut in distinctione compuncta, deinde paulò summissius enuntiatum ultimum uerbum. Sic alia debent actione adiuuari, ut notetur argumentum.

V A L L A.

Nunc coniecturæ.) Hoc dicit: Quoniam Rationaliũ Constitutionum prima est Coniecturalis, uelim mihi explices locos, unde in hac questione possim argumẽta deducere. In uerisimilibus.) Id est, quoniam factum esse negatur, à uerisimilibus & proprijs notis rerum argumentandum. Proprijs autem notis ait: id est, signis unde uideri possit, aut factum, aut non factum esse quidpiam. Vt fumus.) Videtur siquidẽ unde fumus erumpit,

pit, ibi ignis esse. Ex partibus, &c.) Quod facit Cicero pro Milone, cum in narratione ipsa nihil apparatus fuisse Miloni ostendit, ut insidias faceret: at contra fuisse Clodio. Naturæ.) Sint ne procliuves ad id, an minime. Quemadmodum affecti.) Hoc est, an bene educati, an secus. Artibus.) Nunquid lasciuu, uagi, errabūdiq; sint: nulla arte instituti, an secus. Inertis.) Hoc est, an sint artium expertes. Aut quemadmodum commoti.) Ut facilius potuisse fieri, aut non potuisse ostendatur, si affectuosos, aut minime, esse ostēdamus: si nullo, uerbi causa, modo ad iram prouocari potuisse, ut id fecerint, contendamus. In fortuna.) Quibus omnibus probari potest, aliquid fieri potuisse. Ope.) Quibus colimur, quæ non tam usum, quam laatum usum rerum nobis suggerunt, ut canes uenatici, & similia. Diuitiæ.) Quibus utimur: ut si abundemus frumento, uino, oleo, cæterisq; huiusmodi.

L A T O M V S.

In uerisimilibus & proprijs rerum notis posita est, tota.) Verisimilia probabilia sunt. Propriæ rerū notæ signa certa ac necessaria, quæ uel naturæ sunt, ut, fumus ignem significās: uel è factis existūt, ut cicatrix ex uulnere. Verisimilia repe-riuntur ex partibus & quasi membri narrationis.) Ex partibus, hoc est, ex ijs rebus quæ in causa sunt, & in narrationem ueniunt. Hæc ab alijs uocantur circumstantiæ, ut quis, quid, cur, ubi, quando, quomodo. Ipse in ueteri Rhetorica attributa personarum & negotiorum appellat. Omnis eorum materies in locis causarum, euentorum, coniuكتورum uersatur, qui supra enumerati sunt. Exempla multa suppeditat causa Milonis, in qua est persona Clodij, seditiosi ac uolēti hominis, inimici Milonis. Locus pugne, Appia uia. ante fundum Clodij. Tempus, quo Consulatum petebat Milo, præturam Clodius, pugna ante uesperam commissa Facti consilium in Clodio, qui odit Milonem, sperauit commodum, noluit Consulem fieri Milonem, sperauit impunita-

tem. Coniuncta cum persona Clodij, quæ tum consilium, tum uoluntatem arguunt, ut, armatus, expeditus fuit, comites delectos habuit. Euentus ante rem, iter Milonis necessarium, cōcio Trib. plebis eodem die habita, eaq; neglecta à Clodio, Senatus serò dimissus. Post cædem, reditus Milonis in urbem, rumores contempti, dictorum factorumq; constantia. Natura negotij, uis, cædes, insidiæ, quæ sunt inimica legibus, periculosa, inuisa, maximeq; offensa in candidatis.

In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montosi: læues, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: ædificati, an uasti: obscuri, an rerum gestarum uestigijs nobilitati: consecrati, an profani.

S T R E B A E V S.

VERISIMILIA quoniam posita sunt in personis, & locis, & temporibus, & reliquis, altera pars distributionis est locus. In locis quædam naturalia, quædam fortuita. Illa talia sunt sine hominum industria, & fortunæ temeritate, hæc cōtrà. Membra partitionis huius bina iungenda sunt, propterea quòd contraria contrarijs opponuntur, & in hac dispositione facilius intelliguntur: Maritimi loci, sunt mari finitimi, Remoti à mari, mediterranei dicuntur. Verbum montuosi improbarunt uiri doctissimi, & montosos dicere maluerunt: quibus ego consentio, sicq; legendum contendo. Enimuerò à monte ducitur montosus, ut à facinore facinorosus, dedecore dedecorosus. Vergil. v 11.

Et te montosæ misère in prælia Nurse.

Quintil. qui & alia multa, & hunc locum transtulit in suos libros, montanos locos nominauit. Læues opponuntur asperis, differunt à planis, in quibus spectatur situs æquabilitas, et aperta porrectio campestris. In Leuibus aliud consideratur, ut rasa terra

terrae facies, dorsumq; Leuigatum. Vasti sunt uacui, neq; ædificati. Obscuri, ignobiles. Hoc in cōiectura quale sit, illustremus exēplo. Scipio missus aduersus Annibalem, deliberat, quā sit facturus iter Pœnus in Italiā. Non traiciet Annibal per Alpes, loca montosa, aspera, insalubria, opaca, inculta, deserta, uasta, ubi sit extrema perniciēs hominum atq; iumentorum: maritima sectabitur, propiora subsidijs, & Carthagini: mediterranea uitabit, ubi timeat exercitum intercludi: quodq; turmis equitum præstat, planis feretur campis et facilibus, quā uideat cultiores agros, & frequentiores populos, unde spes oriatur prædæ amplioris. Teneamus igitur oram Liguriæ, & Galliæ fines. Locum Cicero tractauit pro Milone, pro Quintio, contra Sediulium Rullum, ubi coniecturam facit locos pestilentes uenum iri. Pro Cælio, pro Deiotaro, sed in Verrem frequentissimè, tum ad coniecturam, tum ad qualitatem. Abstiniui longioribus exemplis, quæ minimo negotio peteres è fonte.

VALLA.

In locis autem.) Loci ad coniectandum argumenta maxime suppetent, cum in omni genere, tum in Deliberatiuo: ut si queratur, an Cæsar Rhenum transgressus, Sueuos obstantibus locorum iniquitatibus possit debellare: an Morinos, qui se in paludes condant, & huiusmodi alia. Læues.) Prima producta accipiendum, hoc est minime herbidi, uel arborosi. Opaci.) Crebris arboribus solares radios arcentes. Aprici.) Sole gaudentes: unde, Apricis statio mergis: &, Apricos meminisse senes, Vergilius, Persiusq; dixerunt. Celebres.) A multis habitati. Obscuri.) Incogniti. Profani.) Ab omni religione remoti. Ex his proposita materia cuius ducere argumenta minime erit difficile.

In temporibus autem, præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis uetusta, recētia,

instantia paulò pòst, aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notât, ut hyems, uer, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tēpestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta & euentus, aut consiliū sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cū aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cū aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda.

S T R E B A E V S.

TEMPORVM *partitio est, in præsentia (quæ aliquoties Quintil. appellat Instantia.) in Præterita, in Futura. Præterita diuiduntur in uetusta, & recentia. Futura partiuntur in futura paulò pòst, & olim futura. Sunt qui Recentia & Instantia paulò pòst referunt ad Præsens: quos fortè iuuat ratio Philosophorum, qui docent nullum tempus esse Præsens. sed tantum momentū, quod à Græcis τὸ ὕψι uocatur: sed dici præsens κατὰ χρόνον id quod adest. Cicero secutus est tritam loquendi consuetudinem, quæ non dicimus recentia, aut instantia paulò pòst, esse præsentia, si nihil habent præsens, sed præsentia quæ nunc sunt, id est, præsentis momento non interrumpuntur, etiam si quid eorum præteritum est, & futurum. Qui autem recentia dicit, aut Instantia paulò pòst, nihil loquitur præsens. Præterea in temporibus quædam naturalia, quædam fortuita. Naturalia duplicia: aliam temporis quasi naturam notant, & opportunitatē uel agendi, uel non agendi, χρόνος, dicitur à quibusdam Latinis speciale tempus, ut hyems, uer, interdiu, noctu. Alia sunt anni tempora, quæ generalia dicuntur, non habita ratione agendi negotij: ut mensis,*

mensis, dies, nox, hora, tempestas, quod est tempus simpliciter dictum, ut hîc sumitur. Sic Quintil. Diuidit tempora in naturalibus naturalis occasio, in fortuitis fortuita. Fortuita spectant humanas actiones: ut sacrificia, dies festi, in bello, in conuiuio. Ex præteruo colligitur præsens. Vergil.

— Non tu in triuijs indoctè solebas

Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Rerum difficultatem etiam tempus ostendit. Idem:

Quinetiam hyberno moliris sydere classem,

Et medijs properas aquilonibus ire per altum,

Crudelis.

Tempore laudabilior est uirtus. Idem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omneis,

Alituum pecudumq; genus sopor alius habebat,

Quum pater in ripa, gelidiq; sub ætheris axe,

Aeneas tristi turbatus pectora bello

Prôcubuit, seramq; dedit per membra quietem.

A tempore atrocitas rei colligitur. Cicero pro Calio: Si quis Iudices fortè nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis uestræ, miretur profectò, quæ sit tanta atrocitas huiusce causæ, quòd diebus festis, ludisq; publicis, omnibusq; negotijs forensibus intermissis unum hoc iudicium exerceatur. Tempus in oratione pro Milone Cicero tractat & in narratione, & in argumentis: ut Clodius uideret ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses Præturam gerere posset: ut Prætura manca ac debilis esset futura Consule Milone: ut sciret iter solenne Milone esse Lanuuium: ut Roma pridie profectus sit: ut Milo in Senatu fuerit, quoad Senatus dimissus est: ut sit domi commemoratus: ut profectus sit id temporis, quum iam Clodius redire potuisset: ut factus sit obuiam Clodio hora ferè undecima, aut non multò secus. Quem si interficere uoluisset, inquit, quantæ, quoties occasiones, quàm præclaræ fuerunt? In his omnibus

est quedam ratio conclusa temporibus. Talia reperies propè infinita in Verrem: sed mihi sat est monstrasse uiam, & digitum ad fontem intendisse. Facta in distributione uerisimilium quarta fuerant. Ea aut consilij sunt, aut imprudentia: quia rem facimus aut consultò, aut ignoranter. Imprudentia autè, & eiusmodi ignoratio, est aut in casu, cum aliter accidit ac putabamus: aut in quadam animi permotione, id est, perturbatione, ut obliuione, errore, metu, cupiditate, quibus mortales sensus frequenter occaecantur. Habet igitur imprudentia quandam necessitatem, quoniam errore ducta, quò alioqui minime uelit, pertrahitur. Euentus eodem modo diuiduntur, ijq; factis adiunguntur: quia secundum facta eueniunt, & subsequuntur: ut bellum factum atq; confectum sequitur clades, captiuitas, seruitus, exilium. Hi sunt belli grauiores euentus: feliciores autem, uictoria, corona, trophæum, ouatio, triumphus. Facta & Euenta melius ita distinguuntur, quam cum sumuntur pro eodem: nec prodeunt semper à causis apertis, sed frequenter à fortuna. Quanquam postea definit Euentū, id quod est Effectum: & Euentu Signa complectitur. A facto coniectura ducitur. Verg.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles,

Talis in hoste fuit Priamo.

A crudeli facinore Pyrrhi, ducit argumentum, Achilles eum non esse filium. Ab euentu. Cic. pro Ligario: Causa tum dubia, quòd erat aliquid in utraq; parte, quod probari posset: nūc melior certè etiam ea iudicanda est, quam dij adiuuerunt. De imprudentia, & animi permotione: Cic. pro Sex. Roscio: Consilium ceperunt plenum sceleris & audaciæ, ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem ueterem compararet, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: deniq; ut quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines, quòd iudicia tam diu facta non essent, condemnari cum oportere, qui primus in iudiciū adductus esset:

huic

huic autem patronos propter Chryfogni gratiam defuturos: de bonorum uēditione, & de ista societate uerbū esse facturū neminem: ipso nomine parricidij, & atrocitate criminis fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atq; adeo hac amentia impulsī, quem ipsi cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum uobis tradiderunt. Hic Rosciorum explicatur error, & amentia, & imprudentia, ad probandum falsum crimen intentatum.

V A L L A.

Tempestat.) Tempus quo aliquid agitur: ut cum dicimus, hac tempestate hoc non fit: ut, Nulli maior fuit usus edendi Tempestate mea: dixit Iuuenalis. Fortuita.) Quæ obueniunt, ut ipsis fortē libuerit hominibus colere. Et euentus.) Suprà quid per Euentum accipere oporteat, exposuimus. Casu.) Est siquidem propriè Casus aut in ratione carentibus, aut prorsus anima: sicut fortuna, in ratione utentibus, cum aliqua præter propositum eueniunt. Nunc ergo Casum, fortuitum euentum accipiendum. In imprudentia.) Quoniam prudentia, ac imprudentia arbitrariæ, ac in nostra optione positione neutiquam sunt.

L A T O M V S.

Iam facta & euentus aut consiliū sunt, aut imprudentiæ.) Factis & euentis causæ subijciuntur, quæ tum consiliū sunt, tum imprudentiæ. Consiliū, ut telum misisse. Imprudentiæ, ut percussisse quem nolueris. Casus, incertus euenus est, cuius causa ignoratur, ut si agrum fodiens æselaurum inuenias. Permotio in obliuione, errore, metu, cupiditate posita est: quoniam hæc quoq; imprudentibus nobis atq; inuitis aliquid efficiunt, ut, Icarus oblitus præceptorum patris in mare decidit: errore Mutius obruncauit scribam pro rege: metu aliquis se hosti prodidit, fugit incautus, præcipit: cupiditate aurigandi Phaëton perijt. Ex his iam intelligitur in imprudentia etiam necessitatem uersari, cum quid imprudenter commissum, quò minus eueniat, uitari non potest, ut si
tormen

tormento emisso ferias quem nolueris: aut nauì conscensa iacteris tempestate: aut inuito itinere fluuio intercludare.

Rerum autem bonarum & malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ, perlustrandę animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda.

S T R E B A E V S.

RERVM ipsarum, negotiorumq; natura, postrema fuit in Verisimilium diuisione. In quo quidem hæere possis, qua ratione motus recidat in ea bona ac mala, quæ paulò antè personis attribuerat: deinde res & negotia à factis & euentis quid, quantumq; differant: & tandem, quod sit hoc argumentandi genus. In personis hæc tria rerum genera spectamus, ut personarum momenta deprehendamus. Eadem & per se citra complexum personarum considerantur, quam uim habeant, quid efficiat: quæ maiora, quæ minora, quæ consentanea, quæ contraria, quæ repugnantia: qua ratione non incommode separantur à personis, ac sola tractantur & in Demostrationse, & Deliberatione, sæpe etiã in Iudicio. Differuntq; à factis, quia rerum, negotiorumq; naturæ præcurrunt: ut impulsiones, causæq; motrices: facta & euenta subsequuntur. Nam quid aliud Cicero significare uoluit per rerum, negotiorumq; naturas, quas tribus bonorum, & malorum generibus concludit, quam causas efficientes illas: unde colligit Orator aut aliquid esse factum suadente opinione boni, aut non esse factum dissuadente opinione mali? Rerum enim bonarum opinione ad faciendum quid impellimur, à malis rebus auocamur. Querendum igitur in suspitione coniecturæ, quale sit negotium, & quæ uis eius atq; natura: ut quid efficiat in animis nostris, intelligatur. Vtrum relegatio Sexti Roscij, qua pater cum relegauer

relegauerat in agrum, potuit efficere parricidium: quid odium, ira, amor, ebrietas efficiant: quid cōmiserit Verris audacia: quid factura sit Antonij libido: quid ambitio mouebit: an pudorē uincet libido, auaritia magnificentiam: inuidiā ne possit esse cum amicitia, grauis amor sine probro. Quicquid sit igitur, ab aliquo fieri necesse est, & in tempore, & in loco, & aliqua de causa fieri, et ad aliquem exitum perducī. Quamobrem partiebatur Verisimilium fontes in personas, tempora, locos, negotiorū naturas, facta, et euetus. Hæc est probationū materia quæ ὕλη dicitur et sylua quædā, unde conficiuntur argumēta. Igitur perlustrandæ animo, & diligenter excutiendæ partes erunt omnes, ut ad id quod agatur, ex singulis, si quid modò subministrant, coniectura capiatur.

VALLA.

Perlustrandæ.) ut quoties quæstio aliqua coniecturalis in quouis genere fuerit oblata, ex his omnibus sedibus educere possimus argumenta.

LATOMVS.

Rerum autem bonarum & malarum.) Hæc ad naturam rerum & negotiorum pertinent, quæ posterius explicabuntur in deliberatiua quæstione.

Est etiam genus argumentorū aliud, quod ex facti uestigijs sumitur, ut telū, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorū aliquid quod sensu percipi possit: etiā si præparatū aliquid, si cōmunicatum cum aliquo, si postea uisum, auditū, indicatum.

STREBAEVVS.

FACTI uestigia Signa dicuntur, quæ Quintil. separauit ab argumentis. Cicero ad aliud argumentorum genus retulit, quàm quæ animo, non sensu ut uisu audituq; capiuntur. Hæc popularia magis, illa artificio maiore constant. Signum est, quod
ex

ex eo de quo quæritur natum, sub oculos uenit, ut sanguis ex cæde. E signis aliud est necessarium, ut cicatrix perpetuum est indicium uulneris. Aliud non necessarium, ut telum repertum in uulnere, uel cruentum, ut cruor aspersus, clamor editus, id est emissus: titubatio: quod est consternatæ mentis indicium: permutatio coloris, uacillantis animi signum: oratio inconstans, mendacij scelerisq; nota: tremor, timoris index. Et eorum aliquid, quod sensu percipi possit.) Vt strepitus, eiulatus, imploratio, tumor, sudor, uultus iratus, diuisa coma, dissecta uestis.

Si præparatum aliquid.) Vt Clodius palam agere cœpit, & aperte dicere occidendum Milonem, seruos agrestes & barbaros ex Apennino deduxerat. Si communicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum.) Vt coniuratio Catilinæ primum cum Curio fuit communicata: deinde cum Fulvia: tum postea indicata, audita, uisa: hisq; signis manifesto comprobata.

V A L L A.

Ex facti.) Quæ signa superius diximus appellari, de quibus superius abundè dictum est. Quod sensu.) Præsertim uisu & auditu: qui omnium acerrimi sunt.

L A T O M V S.

Est etiam genus argumentorum aliquod, quod ex facti uestigijs sumitur.) Hoc quoq; genus factis adiunctum est, sed differt à cæteris, quòd illa intellectu tantum, hoc etiam sensu comprehenditur, ut quæ oculis, auribus, cæterisq; sensibus in facto ipso, uel antè, uel post percipiuntur. Ea proprie signa uocantur, ut telum & cruor signa cædis, fumus ignis, cicatrix uulneris, dictum Clodij Milonem triduo periturum esse, signum futurarum insidiarum, quod cædem antecessit.

Verisimilia autem partim singula mouent suopondere, partim etiã si uidentur esse exigua per se,

se, multū tamen, cū sunt coaceruata, proficiunt.

STREBAEVS.

ASSIGNAVIT Locos, unde eruuntur argumenta coniecturalia: nunc ut inuenta digeramus, in aciemq; ducamus utendi causa, præcipit. Verisimilia si mouent suo pondere, singula collocantur: si sunt infirma, tamen coaceruata proficiunt. De quo Quintil. in hanc sententiã: Firmis̄simis argumentorum singulis instandum, infirmiora congreganda sunt: quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sint appareant. Hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustinentur. Itaque si non possunt ualere, quia magna non sunt, ualebunt quia multa sunt, quæ ad eiusdē rei probationem omnia spectant: ut si quis hæreditatis gratia hominē occidisse dicatur, Hæreditatē sperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellaberis, & offenderas eum cuius hæres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singulis instat in Clodium, ut initio confirmationis, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositum, magnas utilitates fuisse demonstrat. Coaceruatis utitur pro Sexto Roscio. Quid, si accedit eodē, ut tenuis antea fueris? quid, si ut auarus? quid, si ut audax? quid, si ut illius qui occisus est, inimicis̄simus? &c.

VALLA.

Multum tamen.) Dixisse enim, ideo uideri hunc illum occidisse, quòd cum oderat, parum est: at & quòd mitatus erat se occisurum, & quòd inuentus cum gladio cruento, & quòd argutus titubarit, & cætera huiusmodi si addantur, hac coacervatione fieri uidetur iam indubitatum.

LATOMVS.

Multum tamen cū sunt coaceruata, proficiunt.) Ut pro Milone, Video adhuc constare omnia iudices, Miloni etiam utile fuisse Clodium uiuere, illi ad ea quæ concupierat optatissimum interitum Milonis, & quæ sequuntur. Item pro Sexto
Ros.

Ros. Quid si accedit eodē ut tenuis antea fueris? quid si ut avarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est, inimicus?

Atque in his uerisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ.

STREBAEVUS.

SI propriæ notæ Argumentum suprâ definiit, quod nunquā aliter sit, certumq; declarat: Verisimile, quod plerunque ita fit: quī fieri potest, ut in uerisimilibus insunt etiam certæ rerum, & propriæ notæ? Sic enim erit argumentum necessarium, idemq; minime necessarium: quod fieri non potest. Id Cicero non dicit, sed in uerisimilibus coaceruatis certas esse, propriasq; rerum notas, hoc est ex his argumenta nonnunquam suboriri necessaria: quemadmodum paulō post dicit ex communibus, proprium quid sit, clucere: ut, Eras in eo loco cum telo, solus eras, furens agitare, redijisti cruentus, titubasti, mente concidisti: hominem igitur occidisti. Nullum istorum necessarium est, uniuersa sunt necessaria, ut Rhetores utuntur appellatione Necessarij. Aliō trahi possunt uerba Ciceronis, fieri posse ut quæ prima fronte uerisimilia uidebuntur: postea excussa diligentius reperiuntur necessaria. Hoc non probo. Non enim dicit: In illis, quæ prima fronte uerisimilia uidentur, insunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ, sed in his uerisimilibus, id est, quæ prius exposita sunt. Non exposui, quæ falsò uidebantur uerisimilia, sed quæ sunt similia ueri coaceruata, ad quæ pronomen illud His, debet referri, ut sint hæc continua. Multum tamen, quum sunt coaceruata, proficiant, atq; in his uerisimilibus insunt, &c.

LATOMVS.

Atq; in his uerisimilibus insunt nonnunquam etiā)
Ea intelligit quæ paulō antè ex facti uestigijs sumi dixit, nempe signa propria ac necessaria, ut cicatrix uulneris, lac concepti fœtus, ruina portarum stantis quondam urbis. Hæc enim
quamuis

quamuis orientur ex factis, & idcirco communi nomine uerisimilia appellentur, tamen quia re ipsa uerisimilia non sunt, sed propriae ac certae rerum notae, idcirco eximuntur de numero, et ad diuersum genus, quod in prima diuisione seiunctum fuit, referuntur.

Maximam autem facit fidem ad similitudinē ueri primū Exemplum, deinde introducta rei similitudo; fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commouet.

STREBAEVS.

EXEMPLVM maximam facit fidem ad similitudinem ueri, hoc est, ut res uerisimilis esse uideatur. Differt à similitudine, & fabula. Nam Exemplum, est rei gestae utilis ad persuadendum commemoratio: Similitudo, collocatio rerum in qualitate: Fabula, quae neq; ueras, neq; uerisimiles continet res: propterea dicit eam incredibilem. Exemplum est pro Cluentio, ad capiendam coniecturam de Staleno iudice corrupto: iam hoc ignoratis iudices, ut etiam bestiae fame dominante plerumq; ad eum locum ubi pastae aliquando sint, reuertantur? Haec similitudo est: subdit exemplum: Stalenus ille biennio ante, quam causam bonorum Safinij Atellae recepisset, sexcentis millibus nummum se iudicium corrupturum esse, dixerat. Quae cum accepisset à pupillo, suppressit, iudicioq; facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam quum pecuniam profudisset, & sibi nihil, non modò ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset: statuit ad easdem sibi praedas ac suppressiones iudiciales reuertendum. Fabula est coniecturalis in Antoniana quarta: Quid legio Martia? quae mihi uidetur diuinitus ab ipso Deo traxisse nomen, à quo Pop. Rom. generatum accepimus: non ne ipsa suis decretis prius, quam Senatus, hostem iudicauit Antonium? Si Mars genuit Pop. Rom. uerisimile est & hunc Martiae
o legioni

legioni suum nomen dare uoluisse. quod Cic. fabulosum nouit, ut ostendit libris de Natur. deor. Non ne in secessione plebis Romanæ in sacrum montem, mouit animos infensos Agrippa, fabule de membris & uentre commemoratione? Hæc ideo proposuimus exempla, quod arbitrantur multi, in coniectura, quum probanda res est, non habere locum Exemplum, non Similitudinem, & multò minus Fabulam. Quæ tamen potentissima sunt, ac frequentissima, & maxime, si coniectura sumitur de futuro, ut in Deliberatione. Exempla reperies infinita & in historijs, & in concionibus, & in omni fere sententia.

V A L L A.

Primum.) Si proferamus alios idem fecisse, & similitudinem ostendamus. Fabula.) Quod ex usu ipso apparet.

L A T O M V S.

Maximam autem facit fidem ad similitudinem ueri.) Exemplum est, Antonium centuriones Brundusij in conspectu uxoris occidisse, ergo inimicis suis Romæ parsurum non esse. Similitudo, ut pro Cluentio, iam hoc ignoratis iudices? ut etiam bestię famę dominante plerunq; ad eum locum ubi pastæ aliquando sint, reuertantur? Deinde adiungit exemplum de iudicio bonorum Safinij Atellæ, quod cum Stalenus corrumpendum suscepisset, pecuniam suppresserit. Eiusdem generis est pro Sestio, ubi nocendi facultas etiam in ignauis magistratibus ostenditur, Sed ita est iudices, ut si gladium paruo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum uel fortissimi uiri corpus accesserit, possit acie ipsa uel ferri uiribus uulnerare: ita cum hominibus eneruatis atq; exanguibus consulatus tanquam gladius esset datus, qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperij nomine armati Rempub. trucidauerunt. Fabula est res ficta, nec uerisimilis, ad mores pertinens, ut apologi Aesopi. Hoc genere sepe uitur Horatius: nam in Cicerone non occurrit exemplum, sed Epist. lib.

lib.1. apud Horat. est,

Quòd si me populus Romanus forte roget, cur
 Non ut porticibus, sic iudicijs fruatur ijsdem:
 Aegrotò uulpes quondam quod cauta leoni
 Respondit referam, quia me uestigia terrent,
 Omnia te aduersum spectantia, nulla retrorsum.

Quibus uerbis negat se ciuilibus rebus implicari uelle, quod
 multi in ijs perierint, facit credibile à fabula. Eiusdem generis
 est dissidium illud membrorum apud Lium in oratione Mene-
 nij Agrippæ, qui plebem dissidentem à patribus, & in monte sa-
 cro sedentem, collui me fabulosa ad concordiam reuocat.

C. F. Quid: definitionis quæ ratio est, & quæ
 uia? C. P. Non dubium est id quidem, quin de-
 finitio genere declaretur, & proprietate qua-
 dam, aut etiam communium frequentia, ex qui-
 bus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de
 proprijs oritur plerunque magna dissensio, defi-
 niendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex
 dissimilibus, sæpe ex paribus.

STREBAEVS.

QVAESTIO Quid est, in ordine secūda, per definitio-
 nem explicatur: quo sensu Definitio uenit in iudicium. Nam quum
 tota uis explicandæ causæ sit in definitione, eiusq; confirmatio-
 ne, non immeritū genus illud causæ ab eo quod præcipuum est,
 Definitio nominatur. Quare miror, haud defuisse recentiores,
 qui tanto uiro obstreperent, quum diceret in iudicium uentre
 definitionem. Est autem Definitio (utar Quintiliani uerbis) rei
 propositæ propria, & dilucida, & breuiter comprehensa uer-
 bis enuntiatio. Ab Aristot. primo lib. Topic. sic finitur: Definitio
 est oratio, quæ quid res sit significat. Conficitur à Genere, & à
 Differentia, quam uocant essentialem, si modò nominari potest,

quod perrarò contingit: ut, Animal est corpus animatum sensu præditum: Homo est animal rationale: Pecus est animal rationis expers. Sunt istæ propriæ definitiones, ac breuissimæ: sed adeò pauca, ut Oratori copiam querenti nunquam fere respondeant. Quamobrem differentiam tacet Cic. Proprietatem generi coniungit, quæ etiam differentiam aliquam accidentariam complecti possumus. Nam res à rebus etiam Proprietate distinguuntur: & late patet Differentia accidentaria, ut ostendit Porphyrius: & Proprii nomen esse multiplex scribit Aristotel. v. lib. Topic. Omnis autem Differentia aut in substantia est, aut in accidente. Illam genere possis includere, sicut Aristot. hanc communibus accidentibus, de quibus hic facit Cic. mentionem. Quid? in re quæ uideatur ambigua, si sero sententiam, calumniatores arripiunt alium sensum, ut turbæ puerorum sapere uideantur. Definitiones ex genere & proprietate: ut Ignis est elementum calidissimum: est ignis Proprium calere. Ales est animal uolatile. Sacrilegium, sacri direptio. Tyrannicida, Tyranni percussor accepto consilio reipublicæ liberandæ. Rhetorice est bene dicendi scientia, Grammaticæ loquendi, Dialecticæ disserendi, Physicæ causarum naturalium. Prudentia uirtus est intelligendi, longa experientia quæsitæ. Eiusmodi finitiones ex genere & proprietate quadam multæ reperiuntur. Quòd autem propria ad communia referuntur, annectit secundum finiendi genus à communium frequentia, ex quibus Proprium quid sit, eluceat. Utamur Ciceronis exemplo: Hæreditas est pecunia: commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit: nondum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, Iure. iam à communitate res disincta uidebitur: ut sit explicata definitio sic: Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis, adde, Nec ea aut legata testamento, aut possessione

seſſione retenta: confectum eſt. Hæc duo, inquit Boëtius, non ſunt in ſubſtantiæ definitionis: quomobrem definiendi non exactè atq; perfectè, ſed interpretandi cauſa inchoatè & imperfectè, reliqua ſatis ſunt. Nolo quas trado definitiones ſubijci limæ Dialecticorum, qui tam multa tradunt definitione ex genere & differentiæ maxime propriè dicta: de cæteris aut nihil, aut perperum. Rhetoribus aut obmutefcendum, aut agendum liberius. Tradit alia definitionum genera, propterea quòd de proprijs oritur plerunque magna diſſenſio: quoniam quid ſit cuiusque rei proprium, sæpe dubitatur: ut an lucere & calere ſint ignis propria: proprium ne ſit oratoris argumentari, an ne Dialectici? amici fauere: ſenis agere parcè: meretricis exigere: ſervi fallere: lenonis blandiri: amatoris polliceri. Vnde Quintil. ita ſubſcribit: Sæpiſſimè autem, quid ſit proprium cuiusq;, quaeritur: ut ſi proprium tyrannicæ negemus, Tyrannum occidere, quia ſi carniſex eum occidat, non ſit Tyrannicida, neque ſi quis imprudenter occidat. Ad eas diſſenſiones euitandas aliquando finiemus ex contrarijs. Horatius in Epistoſis:

Virtus eſt uitium fugere, & ſapientia prima,
Stultiicia caruiſſe.

Iuſtus, qui neq; ſibi neq; alteri ſit iniurius. Prudens, qui non decipitur ignoratone rerum quas noſſe oporteat. Aliquando ex diſſimilibus: Rex eſt, qui pietate & iuſtitia in ſuos utitur, Tyrannus qui iniuſtitia & crudelitate. Sunt definitiones, ut ipſe teſtatur in Topicis, partitionum: ut, Ius ciuile eſt, quod in legibus, Senatusconſultis, rebus iudicatis, iuriſperitorum autoritate, edictis magiſtratum, more, æquitate conſiſtit. Tamen quia diſſimilia propoſuit, quibus ex aduerſo paria reſpondent, legamus ex partibus, non ex partibus. Nam & Quintil. comparationes prodeſſe finitionibus dicit. Et ſi definimus à diſſimili, id poſſumus à pari: ut, continentia eſt in rebus noſtris, quod abſtinentia in alienis: per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur.

Quid definitionis.) Post Coniecturalem statum sequitur, ut paulò ante ostendimus, Finitiuus. Tractatis ergo coniecturæ locis, sequitur iam, ut finitui quoque status locus pariter exponat.

Non dubium.) Quintilianus ubi hunc statum tractat, Qui priuatam pecuniam, inquit, de templo surripit, sacrilegij reus est: culpa manifesta est: quæstio, An huic crimini nomen, quod est in lege, conueniat: ergo ambigitur an hoc sacrilegium sit. Accusator quia de templo sit surrepta pecunia, uitur hoc nomine: Reus, quia priuatam surripuerat, negat esse sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus sic finiet: Sacrilegium est surripere aliquid sacri. Vterque finitionem alterius impugnat. Ea duobus generibus euertitur, si aut falsa est, aut parum plana. Docet ergo Cicero definire. Non dubium, &c.) Hoc dicit: Definitio fit multis modis, sed potissimum genere, & differentia: ut, Homo est animal, genus expressi: Rationale, adiecta iam est à cæteris separans animantibus differentia, quam Cicero nunc Proprium uocat. Quid autem intersit inter Differentiam, & Proprium, ab Aristotele in Topicis, & Porphyrio in quinque uocibus percipi potest. Sed addit: Aut communium frequentiam. Id autem fit, cum Proprio, aut Differentia caremus: ut si dicas, Homo est animal bipes, latis unguibus, & protensis, sursum in cœlum spectans, cui ab humeris bina demittuntur brachia: & cætera hoc modo. Ex quibus.) Nam ex omnibus uideri potest proprium factum esse. Definiendum.) Subaudiendum, addita negatione: ut Horatianum illud: Virtus est uitium fugere, & sapientia prima Stultitia caruisse. Id maxime solet fieri de principijs, quoniam genera superiora non habent: ut, Punctum est, cuius pars nulla. Dissimilibus.) Ut si dicas, Rhetorica est ars liberalis, quæ nec Grammatica, nec Poëtica, & reliquas enumerando, aliam ab alijs esse significes.

Partibus.) Ut Rhetorica est, quæ inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiationeque consistit.

L A T O M V S.

Quid: definitionis quæ ratio est, & quæ uia? Definitionem intelligit quæstionem quid est, quæ definiendo explicatur, ut cum quæritur quid sit sacrilegium, quid maiestas, quomodo utrumque definiendum, ut sit ne sacrilegium surreptio pecuniæ de loco sacro, an aliter definiendum sit. Ea declaratur genere & proprietate, quam differentiam uocat Aristoteles, ut Rhetorica est bene dicendi scientia. Sed cum proprietas deest, utimur communium frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat, ut, Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad alium peruenit iure, eaque nec legata testamento, nec possessione retenta. Sed quoniam de proprijs oritur plerumque magna dissensio.) Proprietas si uera est, ueram definitionem efficit, sin contra, falsam: quare tota ferè disputatio circa eam uersatur. Habet enim magnam obscuritatem in rerum natura, suntque qui nullam ueram ac propriam teneri putant, sed sumi pro uera quæcunque proximè accedat. Itaque non sufficit breuis illa & circuncisa definiendi formula, quæ à Dialecticis traditur, cum alius aliam ferè proprietatem asserat, sed definiendum est planius, & quid sit res pluribus sepe uerbis demonstrandum. Itaque definimus non solum ex genere & proprietate, sed etiam ex contrarijs, dissimilibus, paribus, & interim descriptiones adhibemus, & enumeramus consequentia, & interpretatione uocabuli ac nominis utimur, quæ omnia iam non unam definitionem efficiunt, certa lege comprehensam, ut apud dialecticos, sed latius uagantur, & longa disputatione quæstionem explicant. Fit igitur ex contrarijs hoc modo: Etenim cum inter bellum & pacem medium nihil sit, necesse est tumultum, si belli non sit, pacis esse, quo quid absurdius dici, aut existimari potest? Philip. 8. Item Horat.

Virtus est uitium fugere, & sapientia prima Stultitia caruisse. Ex similibus, Si quis nauim in qua ipse uehitur, cum possit in tempestate non seruat, non ne idem in patria si fecerit, proditor merito appellabitur? Quæ uera similitudo est secundum Agricolum, & in docendo ualet plurimum, parum in probando. At Cicero similitudinem cum exemplo & paribus confundit, quemadmodum supra in locis explicandis, & in Topicis admonuimus. Itaque à simili ei est, Ergo Annibal hostis? ciuis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic aut non fecerit, aut non faciat, aut non molitur & cogitet? totum iter Antonij quid habuit, nisi depopulationes, uastationes, cædes, rapinas? quæ non faciebat Annibal, quia multum ad usum reseruabat? A dissimili autem, Non eandem esse exulem, & patria expulsam, quoniam exilium delicti poena sit, se benemeritum de Repub. uel & armis expulsam fuisse. Et pro Cluentio, Censoriam notam non esse iudicium, quoniam in iudicem consentiat liigator, in censorem non consentiat is qui notetur. Eodem modo ex repugnantibus fit, ut ipse tradit in Topicis, ubi plures locos, definitioni attribuit. ut, Et si ille nullo modo consul, uel quod ita uiuit, uel quod ita Rempub. gerit, uel quod ita factus est: quæ repugnant consulatui, & sub differentibus uel dissimilibus comprehendi possunt. Ex paribus definitio est, Si tutoris est fidem præstare, & procuratoris. Si fortem uirum appellas qui hostem occidit, ergo & qui malum ciuem. Si liberatorem patriæ, qui tyrannum, ergo & qui malum tribunum. Quæ uiceuersa refelli possunt à dissimili, Non idem esse malum ciuem quod hostem occidere, quod hic armis uincendus sit, illum in iudicium uocare possis. Nec idem esse tribunum seditiosum, quod tyrannum necare: quod illum priuatim accusare possis, hunc non possis: ille legibus sacer sit, hic legibus inimicus. Sic pro Cecinna ex pari, uel potius à maiori ipse definit hoc modo, Ego exercitus maximos sepe pulsos & fugatos esse dico terrore ipso, impetuque hostium, sine cuiusq;

cuiusquam non modò morte, uerum etiam uulnere. Etenim Recuperatores non ea sola uis est, quæ ad corpus nostrum uitamq; pertinet, sed etiam multò maior ea qua periculo mortis iniecto formidine animum perterritum loco sæpe & certo de statu dimouet. Itaq; saucij homines cùm corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, &c. quibus uerbis probat uim factam esse animo percusso, etiamsi corpus tactum non sit.

Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio cõsequentiũ, in primisq; commouet explicatio uocabuli, ac nominis.

STREBAEVS.

DEFINITIONES omnes, præter eã, quæ constituitur genere & differentia, quidam putant esse Descriptiones: in quo mea sententiã falluntur, saltẽ uerbis abutuntur. Non uident hic octo definiendi species Ciceronem facere, & à reliquis partibus Descriptiones separare: quia uocet Descriptiones, personarum, rerumq; suas & apertas explicationes, quibus omnia dilucidius exprimentur: quæ sunt Definitiones *Ἐπιτομικαὶ* ex accidentiũ congerie. Nec obest eas descriptiones figuras uideri. Alia ratione sunt figuræ, alia ratione sunt earum rerũ quas definire uolumus, explicationes. Quod si qualitates ostendũt, quale sit potius id quod definitur, quàm quid sit, id ne te moueat. Ex qualitatibus enim rerum natura persæpe cognoscitur. Et hoc cõtendit Orator aperte demonstrare, quod explicandum suscepit: quod quia facere non potest illa subtili & ad morem Dialecticorum formata definitione, ac præcisæ cõprehensionis necessitate, ideo latius fundit orationem: & ut intelligãt omnes, hoc assequitur euidenti rerum descriptione. De quo Fabius, Rarissima, inquit, apud Oratores reperietur illa ex consuetudine Philosophorum ducta seruitus. Est enim certè seruitus, ad certa se uerba ad-

stringēdi. Ergo si, quid sit ledere maiestatem, definire uoles, utilius erit explicare multis, qui lege, qui consuetudine, qui sermonibus hominum dicantur ledere maiestatem: quæ uis ea sit uerbi, quæ ratio, quæ natura: utilius erit, inquam, hæc explicare, quã circumscriptam, breuemq; implicare definitionem. Cice. de Orat. lib. 2. Quantum uterq; nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset, maiestatem minuere. Etenim definitio primùm reprehensio uno uerbo, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinã redolet, exercitationeq; penè puerilem: tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest. Hæc ille. Ex quibus intelligas Oratori magis conuenire Descriptiones, quam Dialecticorũ definitiones. Sic Sallust. Catill. describit, Annibalem Liuius, Pisonem Cicero, Famẽ Ouidius, Parasitum Terent. Sic explicat, quid sit afferre uim, Cic. in oratione pro Cecinna. Definimus enumeratione consequentium, quum, quæ necessario uel tanquam necessario consequuntur, enumeramus ad explicandum quid sit unde prodeunt. Etenim ex prioribus posteriora, & ex posterioribus priora monstrantur. Hoc definiendi genere utitur V I I I. Philip. Dum Brutus oppugnatur, non est bellum? Mutina obsidetur, ne hoc quidem bellum est? Gallia uastatur, Claterna recepta est, fugati equites, prælium commissum, occisi aliquot, delectus tota Italia decreti: sublati uacationibus, saga cras sumentur: utrum hoc bellum non est? Enumerauit ea quæ bellum susceptum consequi solent: quæ si posita sint, necesse est esse bellum. Consequentia quidem Cicero dicit ea quæ rem necessario consequuntur: tamen adiuncta etiam Consequentia dicuntur: nec incommodum est in enumeratione posuisse uel adiuncta, uel consentanea: quanquam fortiora sunt necessaria. Si mortuus est homo, neque spirat, neque ullam sentiendi facultatem habet. Postremum definiendi genus, est Explicatio uocabuli ac nominis. Cice. eadem V I I I. Philipp. Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut non maior timor

oriatur? unde etiam nomē ductum est tumultus. hæc ille. Tumultus est timor multus, & tantus, ut nō maior timor oriatur, quia est omnium maximus. Ergo quia definitio est Locus, & ex ea ducitur argumentum, & hic singulorum statuum proprii loci designantur. Hæc de definitione tradita sunt: quæ iuuatur à contrarijs, à dissimilibus, à paribus, à notatione, ab enumeratione: qui quidem loci per se sunt, sed tum iuuant definitionem, quum materiam definiendæ rei præstant.

V A L L A.

Quamobrem.) Subaudi, quoniam desunt propria: ut si dicas: Homo est, in quo pietas, in quo iustitia, in quo æquitas, in quo religio? & rursus flagitium, scelus et cætera, quæ tam uitiorum, quàm uirtutum nomen habere inueniuntur. Enumeratio.) Quæcunq; res id quod definias, consequi uideantur. In primisq;.) Hoc est, Etymologia. Idem ait Quintilianus: Maximus enim, inquit, usus in approbando refellendoq; sine Propriorum ac Differentium: nonnūquam etiam etymologiæ: quæ tamen omnia, sicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, ut non maior timor oriatur: unde etiam nomen ductum est Tumultus? Et Cicero: qui, sicut pro Cælio per consequentia definit Accusare hoc modo: Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet: ita pro Balbo aduersarij etymologiam uerbi carpit, inquiens: erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, comiter esse communiter: quasi uerò priscum aliquod, aut insolitum uerbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suauis homines esse dicuntur, qui erranti comiter monstrant uiam benignè non grauatè. Comiter quidem certè, non communiter conuenit. In hoc genere.) Subaudi, qualitatis. nam postea, quàm an sit, & quid

quid sit nouit, quærit tertio loco, quale sit, hoc est, statum qualitatis: qui tertius Rationalis est status.

L' A T O M V S.

DESCRIPTIONES ex rebus adiunctis & consequentibus fiunt, ut famæ apud Vergil.

Fama malum quo non aliud uelocius ullum,

Mobilitate uiget, uiresq; acquirit eundo: & quæ sequuntur.

Sed ibi definitur ornandi causa. Docendi autem gratia in orat. pro Sestio, de popularibus & optimatibus, ubi cum breuiter definisset, qui essent populares, qui optimates, eandemq; in rem exemplis usus esset, postea describit his uerbis. Itaq; temporibus illis qui populares erant offendebant illi quidem apud graues & honestos homines, sed populi iudicijs atq; omni significatione florebant. His in theatro plaudebatur, hi suffragijs quod contendeabant, consequebantur, horum homines nomen, uultum, incessum amabant. Qui autem aduersabantur ei generi graues & magni homines habebantur, sed ualebant in senatu multum, apud bonos uiros plurimum, multitudini iucundi non erant, si suffragijs offendebatur sæpe eorum uoluntas, plausum uerò etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset pertimescebat. Enumeratione consequentium definimus, cum ex rerum adiunctarum consequentiũq; frequentia quid sit ostenditur, hoc modo: Dicitur in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi hominum multitudo, ubi instructi, & certis in locis cum ferro homines collocati, ubi minæ ac pericula, terroresq; mortis, ibi uim non fuisse? pro Cecinna. Et in Antonium, Philip. s. bellum esse cum tumultus sit, Dum Brutus oppugnatur, non est bellum? Mutina obsidetur, ne hoc quidem bellum est? Gallia uastatur, quæ potest pax esse certior? Illud uerò quis potest bellum non esse dicere, quo fortissimum uirum cum exercitu misimus. Et paulò post, Deici præsidium. Claterna potitus sum, fugati equites, prælium commissum, occisi aliquot, quæ pax potest esse maior? delectus tota

Italia

Italia decreti sublatis uacationibus, saga cras sumentur, Consul se cum præsidio descensurum dixit. Vtrum hoc bellum non est? an etiam tantum bellum quantum nunquam fuit? quæ omnia sunt ex consequentium enumeratione. Explicatione nominis ipse quoque in eadem orat. utitur, Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut timor maior oriatur: unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque maiores nostri tumultum Italicum, quod erat domesticus, tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. Sic in Officijs fidem, quia fiat quod dictum est, à ueteribus dictam fuisse dicit.

C. F. Sunt exposita iam ferè ea quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum constat, & nomen, qualia sint uocatur in dubium. C. P. Est ita ut dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitia, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, calu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quæritur, ex controuersia, iure, & recte ne actum sit, quæri solet: quorundem disputatio ex locorum descriptione sumenda est.

STREBAEVS.

FACTVM coniectura quæritur facti nomē, & appellatione, definitione. Tertius est Status Qualitatis. Is est duplex, unus Absolutus, quo iure factum depellitur, tãquam per se probabile: hoc est, ad facti defensionem nihil extrinsecus assumitur: ut Cicero fatetur Ligarium in Africa fuisse, quod ipsa rei natura non erat

erat improbandum. Alter est κατ' ἀντίληψιν, à Latinis dicitur Assumptiuus, in quo factū per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur: ut Clodiū insidiatorē Milo iure interemit: assumitur insidiarū crimē, ut factum iure uideatur, quod alioqui non licebat. Hęc assumptiua pars iterum multiplex. Aut enim assumit in defensionem causam doloris ulciscendi, quando crimē alterius facti causa tuemur, nostraq; defensio cōstat eius accusatione, qui uindicatur: ut, Occisus est Clodius, qui uim inferebat. Hęc relatio criminis appellatur, aut trāslatio. Aut assumit pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patrie nomen: id est, factum tuetur ex aliqua utilitate Reipub. aut hominum multorum, aut ipsius aduersarij. Hęc remotio criminis est dicta. Differt à relatione, quòd illa causam tuetur ex contrario facto: hęc ex utilitate defensionem suscipit: ut, Si Nafica fateatur à se occisum esse Tyberium Gracchum: si Brutus Cæsarem, idq; pietatis, religionis & patrie nomine, simul utetur & relatione criminis, & remotione: quia dominationis adferet crimen, cedemq; Reipublice commodis adiunget. At si, quae mandata legatus acceperat, haud exposuit, reus factus utilitate nitetur, quòd exponi talia nō expedire patrie duxerit. Si Trebonius miles excuset à se factam caedem, pudicitiae nomine remouebit crimen. assumitur etiam necessitas, inscitia, casus. Purgationem uocat libro de Inuentione. Necessitas, ut si quis obire munus ingrauescente morbo non potuit. Inscitia, id est ignorātia, ut si tenueris alienum, quod putar as esse tuum. Casus, ut si cupiens in sylua confodere feram imprudenter hominem conficiat: siq; ludo certans aduersante fortuna concertatorem interimat. Colligamus paucis: Qualitas est absoluta, cum iure factum depellitur. Relatio criminis, quum factum depellitur ulciscendi doloris gratia. Remotio criminis, quum pietatis, aut religionis, aut patrie nomine factum defenditur. Purgatio siue Concessio, quum ducitur in defensionem necessitas, inscitia, aut casus. Postrema Deprecatio, quia minus est in ea praesidij,

minusq;

minusq; firmamenti: ea tum necessaria, quum quid fecimus motu animi & perturbatione siue ratione ueniamq; deprecamur. Et hæc, inquit, defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habet, quod ordinarij iudices & legibus, & iureiurando, atque religione teneantur: sed in liberis disceptationibus, quum qui disceptat atq; cognoscit, legibus est solutus: ut Rex, ut populus uniuersus, misereri quidem potest, ac ueniam dare supplicanti, qui omni præsidio relictus, ad unam confugit misericordiam. Altera est Deprecatio iuncta defensionem, in omni fere iudicio perutilis, & in Peroratione frequens. Posteaquam partes generis huius ostendit, ut locos ad confirmationem monstret, hoc addit: Ex controuersia naturaq; questionis huius quæri solet, Sit'ne actum iure, hoc est, legibus, & Iure Ciuili, Recte'ne, hoc est, ex æquo & bono. Quorum duorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est, tum ea quæ principio digerit locos Rhetoricos, tum ea quæ postea tradetur in explicatione causarum forensium. Ex his enim multa repetentur in tribus illis generibus dicendi, quia se mutuis auxilijs omnia iuuant.

V A L L A.

Aut iure factum.) Ut Orestes, qui ideo se matrem defendit occidisse, quia illa patrem suum occiderat. Necessitate.) Hæc in diuisione qualitatis status superius exposuimus. In legitimis.) Quia legum præscripta iudices sequi oportet. In liberis.) Ut sunt apud Principes, qui statuunt liberè ut uolunt animaduertendo, ignoscendo ue. Ex locorum.) Quos ipsa proferet nobis causa.

L A T O M V S.

Quæ sunt igitur in eo genere partes.) Qualitatis partes due sunt, una absoluta, cum iure factum depellitur, ut hoste, furem nocturnum, proscriptum interfectum est. Altera assumptiua, cum, ut rectè factum defendatur, causa assumitur, eaq; aut doloris ulciscendi, ut insidiatorem cæsum esse: aut pietatis, ut parentem,

tem, fratrem, propinquum defensum esse: aut pudicitiae, ut adulterum, raptorem punitum esse: aut religionis, ut sacrilegum interemptum: aut patriae, ut proditorem, tyrannum, seditiosum interfectum esse. Necessitate denique causamur aliquid factum esse, ut foedus Numantinum, pactio Caudina. Inscitia, ut si ciuem pro hoste imprudens interemeris. Casu, ut si in feram iaculatus, hominem percusseris. Has species assumptiuas alij in relationem, comparisonem, remotionem, & purgationem diuidunt: ut relatio sit in dolore ulciscendo: comparatio in pietate, pudicitia, religione, patria tuenda: remotio & purgatio in necessitate, inscitia, & casu uersentur. Nam quae motu animi & perturbatione.) Motus animi uehementiores necessitate habere uidentur, sed non est ita, quia uoluntarij sunt. Itaque in legitimis iudicijs & apud iuratos iudices defensionem non habent, apud principem uel populum, uel senatum habere possunt. Hi enim non iudicant legibus, sed liberi & iniurati sunt: itaque ignoscere possunt, ut Caesar Ligario, quam causam egit Cicero sola fere deprecatione usus. At pro Milone, & pro Sestio recte factum defendit, deinde extremo loco deprecationem adhibuit. Itaque intelligendum est in legitimis iudicijs solum deprecationem non ualere: in caeteris ita ualere, si quasi ex abundanti addatur ad commouendos iudices.

C. F. Agehis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diuiseras orationis fide, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum quod in argumentatione aduersarius sumpsit, si fictum aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea quae pro uerisimilibus sumpta sunt. Primum dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici. Tum ex ijs quae sumpsit, non effici quae uelint.

STREBAEVS.

QVAE ad faciendam fidem pertinent, in Cōfirmationem & reprehensionē diuiduntur, dictum de altera, nunc exponenda reprehensio, siue refutatio. Qui refellit aduersarium, aut ficta falsa ue negat, aut redarguit ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt, in quibus aduersarius arbitratur esse firmum præsidium. Extra hæc duo nihil est. Nam si quem reprehendimus, aut negamus ab eo dicta aut admittimus. Sic constituuntur duæ partes. Si quid admittimus, id à causa nostra tribus modis amolitur. Aut enim certum est, aut dubium: si dubium, contemnimus, eludimus: si certum dicimus aut in perspicuè falsis idem posse dici, aut ex eo non effici quod uelit aduersarius. In hæc genera reprehensiones omnes cadent. Aristoteles VIII. Topic. Quod simpliciter est improbandum, quodq; simpliciter non uidetur probabile, & quod minus probabile conclusione, non est ei qui respondet, admittendum. Ibidem de refutatione multa dicit: sed hæc proposito sunt accommodatiora. Proponamus exempla. Si erit palam falsum, negare satis est, inquit Fabius: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. Ficta sunt pro Sexto Roscio: Postquam isti intellexerunt summa diligentia uitam Sexti Roscij custodiri, neque sibi ullam cædis faciendæ potestatem dari, consilium ceperunt plenè sceleris & audaciæ, ut nomen huius de parricido deferrent. Est alia quidem ratio falsi, alia ficti. Comœdias fictas, non itidem falsas dicimus. Contrà sunt argumenta falsa, quæ non dixeris esse ficta: quamobrem à Cicerone diuiduntur. Dubia pro certis assumuntur, ut qui Cluentij nomen detulerunt, nitebantur argumēto tanquam necessario, iudicium pecunia fuisse corruptum, non ab Oppianico, qui damnatus esset, sed à Cluentio qui uicisset. Cicero trahit in dubiū, facitq; uerisimile, ab Oppianico, quamuis postea damnato, iudicium pecunia tentatum. Idem pro Sexto Roscio sic refellit aduersariorum crimina, ut eadem conuenire dicat accu-

satoribus, etsi putant perspicuè falsum uideri Roscium ab se de medio sublatum. Idem pro Cluentio, ex ijs, quæ sumpserant aduersarij de nota Censoria, demonstrat non effici quod uelint, Cluentium pecunia circumuenisse innocentem, sed à ueritate deuisse Censores.

V A L L A.

Aut totum est.) Posteaquam de Confirmatione dixit, sequitur locus Reprehensionis: de quo Quintilianus: Patronus, inquit, neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atq; ut sic dixerim, clamosa est actio. Hinc mille flexus, & artes desiderantur. Tum accusator meditata pleraque domo affert: patronus etiam inopinatis frequenter occurrit: accusator dat testem: patronus ex re ipsa refellit, &c. Ideoq; accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt: bonus defensor nemo, nisi, qui eloquentissimus fuit. Nam (ut quod sentio semel finiam) tanto est accusare, quam defendere: quanto facere, quam sanare uulnera, facilius, &c. Primum igitur intuendum est id, cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicij, an ad causam extrà acceritum. Nam si est proprium, aut negandum, aut defendendum, aut transferendum, Extra hæc in iudicijs ferè nihil est. Deprecatio quidè, quæ est sine ulla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos Iudices, qui nulla certa pronuntiandi forma tenentur: quanquam illæ quoq; apud C. Casarem, & Triumuiros pro diuersarum partium hominibus actiones etiam si precibus utuntur, adhibent tamen patrocina: nisi hoc non fortissimè defendentis est, dicere: Quid aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? Quòd si quãdo apud principè alium ue, cui utrum uelit liceat, dicendū erit, morte quidè dignum eum pro quo loque mur fatebimur: clementia tamen seruandū esse. Hic non cū aduersario, sed cū iudice res erit: Inde Deliberatiue potius, quam Iudicialis materiæ forma est. In perspicuè.) Dicemus nanq; talia esse

esse accusantis argumenta, ut in manifesto falsis eadem dici possint. Non effici.) Hoc est, non sequi ex eis quæ arguerit.

L A T O M V S.

Si fictum aut falsum esse possis dicere.) Fictum plus est quam falsum, nempe quòd cõmentitiũ est: falsum ab errore profectum, ut ficti rumores in Milonẽ, falsæ de eodẽ Pompeij suspensiones. Sic finxerant in Sex. Roscium argumenta criminis accusatores, quòd patri inuisus fuisset, quòd pater eũ exheredare uoluisset: falsa erat opinio hominum de innocentia Oppianici, item falso crimine Iuniani iudices damnati fuerant. Primum dubia sumpta esse pro certis.) Dubia, id est, uerisimilia, sed incerta nec confessa, ut Milonẽ sperasse commodum ex morte Clodij, Sex. Roscium à patre odij causa rus ablegatum fuisse, quæ nõ solum ut dubia reprehenduntur in eisdem causis, sed etiam in contrarium uertuntur. Deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici.) Ut pro Roscio, multos filios familiãs qui patribus charissimi sint, ruri haberi: & cõtra spem utilitatis, Eãdem suspensionem in quemuis innocentissimum conferri posse.

Tum ex ijs, quæ sumperint, non effici quæ uelint.) Ut, Non quisquis commodum speret maleficio se obstringere: nec si negligentius habuerit filium Roscius, idcirco illum exheredaturum fuisse: neq; si id sciret ac metueret filius, tamen ea causa parentem interfecturum fuisse.

Accedere autem oportet ad singula: sic uniuersa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditũ non sit: conquirenda conditio communis periculi, si ingenijs hominum criminoforum sit exposita uita innocentium.

S T R E B A E V S.

HIC tria sunt de Resutatione præcepta. Primum Quintil.

interpretatur. Quæ turba ualebūt, inquit, diducenda erunt: quod paulò antè dixi. Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. Vrgent uniuersa: at si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet. Alterum commune præceptum de exemplorum commemoratione tractat in Oratione pro Roscio Amerino, ubi narret Coelij Tarracinensis adolescentes filios iudicio absolutos, & suspitione omni liberatos, quorum nomina de parricidio delata fuerant: quia neque seruus quisquam reperiretur, neque liber ad quem ea suspicio pertinere, præter duos adolescentes filios, qui cum patre iugulato dormierant. In qua disputatione actoribus creditum non est. Deinde locus est communis, in quo conquerenda, id est deploranda conditio communis periculi, si ingenijs hominum criminoforum, qui sunt accusatores in falsum crimen proniores, sit exposita uita innocetium: quod idem in oratione pro Quintio facit: Quintus Hortensius, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, contra me dicturus est: cui summam copiam facultatemq; dicendi natura largita est. Ita fit, ut ego qui tela depellere, & uulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum aduersarius nullum iecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, quum & uitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit, & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi uenenatum aliquod telum, iecerint, medicine faciendæ locus non erit. Hic & de conditione causæ, & accusatoris ingenio, & periculo imminente conqueritur.

V A L L A.

Accedere.) Singulas, inquit, partes reprehedemus, quo uniuersam argumentatione improbemus. Commemoranda.) Alia in mediū profereamus exēpla, in quibus licet tales adhibite sint argumentationes, tamē non est creditū. Conquerenda.)

Hoc

Hoc dicit. Exclamabimus, & ingemendo, quàm sit conditio humana periculis obnoxia, ostendemus, si acumine dicentis alicuius, innocentes pericula subire cogantur, & infamias, & damna.

L A T O M V S.

Commemoranda sunt etiam exempla.) Tale est in eadem defensione Roscij de duobus adolescentibus, apud quos cum pater in eodem cubiculo mortuus repertus esset, illi autem dormientes, creditum non sit eos paternæ necis conscios fuisse, itaq; iudicio absolutos. Conquirenda conditio communis periculi.) Quod sit in eadem Roscij causa, ubi monetur improbitati & licentiæ calumniatorum resistendum esse, propter commune periculum, idq; exaggeratur à tempore.

C. F. Quoniam unde inveniuntur, quæ ad fidem pertinent, habeo; quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C. P. Argumentationem quærere uideris, quæ est argumenti explicatio; quæ sumpta ex ijs locis qui sunt expositi, conficienda & distinguenda dilucide est. C. F. Planè istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut suprâ dictum est) explicatio argumenti, argumentatio; sed ea conficitur, cum sumpleris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se uidetur.

S T R E B A E V S.

QVINTILIANVS hunc sequutus autorem, de Cõfirmatione primùm, postea de Refutatione, postremũ de Enthymemate & Epicheremate dicendum putauit: quia natura prius est inuenire quò pugnemus argumento, siue nostra confirmare, siue obiecta refutare cupiamus: posterius est, ex argumèti seminario producere argumentationem. Argumentatio definitur ar-

gumenti explicatio, hoc est materiae ad faciendam fidem comparata tractatio. Ea sumitur ex locis tum communibus, tum proprijs singulorum statuum, ex quibus omnia deriuari necesse est. Argumentatio conficienda & distinguenda dilucide est: quia argumentum proprie dictum, non confectum sed inchoatum: non distinctum, sed implicatum: non dilucidum, sed obscurum est. Argumentatio multò fusior explicat argumentum. Argumentum est: Ne persequare filium pater. Argumentatio est: Natura parentibus ingenuit amorem & charitatem liberorum, firmumq; uinculum propinquorum colligauit, ut patres filios, filij patres pie sancteq; tuerentur. Quo foedere, qua necessitudine deuinctus es optime parens. Ne tu igitur filiū, tuumq; sanguinē multò charissimum persequare. Nonne uides ut uno uerbo res eadem inuolui, & argumentatione explicari potest? Sunt qui faciunt hoc discrimen, ut sit Argumētum, res quae probationi alterius adhibetur: Argumentatio, argumenti elocutio: illic, sententiae, hic uerba intelligantur: quod quidem in idem recidit, quia explicatio & elocutio plura uerba desiderant, certumq; constituunt ordinem. Ad conficiendam argumentationem sumenda sunt aut non dubia, quae certa sunt: aut probabilia, quae si non certa, tamen uerisimilia sunt. Ex indubitatis efficies & colliges id quod erat dubiū, ex probabilibus minus probabilia. Hoc quale sit, explicat Quintilianus his uerbis: Cum sit argumentum ratio probationem praestans, qua colligitur aliud per aliud, & quae, quod est dubium, per id, quod dubium non est, confirmat: necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat: alioqui nihil erit quod probemus, nisi fuerit quod aut sit uerū, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Certum est Antonium Caesari diadema imponere uoluisse: uidit enim totus serē pop. Roma. Ex illo conficies Antonium seruire uoluisse, quod dubium uidetur. Probabile est à filio rustico frugi bonoq; non interfectum patrem: ex illo Cicero conficit non esse Roscium parricidam: quod erat minus probabile.

Dialectici materiam probandi ducunt è locis, ut à coniugatis, argumentum est. Coniungunt in figuram aut primam, aut secundam, aut tertiam, argumentatio fit, & syllogismus. Assumunt autem aut non dubia, aut probabilia: quia dubia & improbabilia non facile admittuntur, nec probant eum syllogismum, cuius pars antecedens non est apertior & notior conclusione. Idem faciunt & Oratores: sed illis tractatio diuersa.

V A L L A.

Ex his locis.) Quos in Cõfirmatione et Reprehensione attingimus Hypotheseos, id est causæ, siue controuersie. nam loci Theseos, id est infinitæ questionis antè expositi: & quemadmodum ex singulis argumeta educatur, abundè ostensum est. Explicatio.) Quid sit argumentum, supra abundè ostensum est. Argumentatio igitur est argumenti extensio. Argumentationis autem duo sunt genera, unum Syllogismus Græcè, Latine Ratiocinatio: alterum Inductio à Latinis, à Græcis Epagoge nominatur. nam Epicherema parum admodum à syllogismo differt. Nam ut Quintilianus inquit, differt à syllogismo nullo, nisi quòd illi, & plures habent species, & uera colligunt ex ueris, quemadmodum in Mathematicis. Epicherematis frequenter est usus circa credibilia. Quare serè semper Epicheremate Orator, raro syllogismis utetur. Utitur & Enthymemate, quod à syllogismo nascitur, propositione una modò detracta. Ex quibus id.) Quoniam, si tam certum est quod argumentatione accusatoris collectum est, ut responderi non possit, stultum est contradicere.

L A T O M V S.

Quæ est argumenti explicatio.) Argumentum res est quæ probandi causa sumitur, nempe probabile inuentum ad faciendam fidem. Argumentatio, oratio, qua id inuentum dilucidè atq; distinctè explicatur, proponendo, confirmando, concludendo, quæ est confectio argumentationis. Cum sumpseris aut non dubia, aut probabilia.) Non dubia, sunt certa & perspicua,

ut peccandi consuetudinem fuisse in Clodio, quod manifestum erat. Probabilia sunt per se credibilia, quamuis certa & confessa non sint, ut eundem habuisse impunitatis spem, sperasse Milone interfecto se regnaturum esse. Sic non dubium est quin Medea filium interemerit: probabile filios diligi à parentibus.

CHRIST. HEGENDORP.

Cum sumpseris aut non dubia.) Vt cum sic colligo, Omne quod lege permittente fit, iure conceditur: Adulterum occidere, lege permittente fit: ergo adulter iure occiditur. Aut probabilia.) Probabilia sunt, quae uidentur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus: & his uel omnibus, uel pluribus, uel maxime notis. Ita Aristoteles lib. Elenchorum s. Exemplum: Omnia spirant quae fistulam habent, & recipiunt aërem: autor Aristotel. lib. de Nat. ani. 6, cap. 12. Delphinus habet fistulam, & recipit aërem: ergo delphinus spirat.

Argumentandi autem duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directè spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid quod probaret, sumpsitque ea quibus uteretur: atque his confirmatis, ad propositum sese retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio quasi retrò, & contrà prius sumit quae uult, eaque confirmat: deinde id quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum.

STREBAEVS.

IN argumentatione spectatur fides, & motus, ut antè dictum est: quamobrem duo facit argumentandi genera, alterum quod ad fidem, id est, rei dubiae probationem sine affectuum ratione spectat: alterum quod se inflectit ad motum, hoc est, suscipitur magis ad mouendos animos, quam ad simplicem propositionis fidem: quanquam plurimum adiuuat eam: sed aliud etiam spectat officium. Prior argumentatio fere directò, non semper, constituitur,

hoc est, recto modo, rectoq; ordine digerendæ argumentationis, Dirigitur, inquit, si propositio primum, deinde assumptio ponatur, & utraq; confirmetur, si modò cõfirmationis eget, deinde complexio & conclusio propositi consequatur: ut, Bonum est uirtus. Nam id demum bonum est: quo nemo malè uti potest: uirtute nemo malè uti potest: bonum est ergo uirtus. Syllogismus dicitur, quo perraro bonus utetur Orator, quia puerile quiddam sapit: sed utetur Epicheremate paulò remotiore ab illa concisa & molesta conclusione: quæ, ut Quintilianus ait, contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium parit. Epicherema est Philippica secunda: Cur prouinciæ Cassio et Bruto datæ? cur Questores additi? cur Legatorum numerus additus? Atqui hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint, quandoquidem tertium nihil potest esse. Peius hoc modo collegisset: Prouinciæ per te Cassio & Bruto datæ: prouincias non dedisses homicidis: non igitur homicidæ, sed liberatores tuo iudicio sunt. Dicat quispiam: Sunt ne Enthymemata argumentationes? Quædam se explicant: ut, Bonum est uirtus, quo nemo malè uti potest. Quædam inuoluta & implicata sunt: ut Vincetur infirmus. Hic enim in duobus uerbis est propositio, atq; ratio. Priora sunt argumentationes, posteriora non sunt argumentationes, sed argumenta. Nam argumentatio est argumenti explicatio. Altera est argumentatio, quæ se inflectit ad motû: ea prius sumit quæ uult, ut quæ possunt animos hominû mouere: eaq; confirmat, si natura debilia sunt: deinde propositionem per motis animis & affectu concitatis iacit, & impetu dicendi contorquet ad extremû. Id autè eò fit, quòd si initio rem proponeret, eamq; simpliciter confirmaret, non tam uehementer arderet affectus: ut in argumentatione Dialectica nullæ graues excitantur tragœdiæ, quando rectissimum argumentandi ductum profeq; itur. Huiusce rei proferamus exemplum ex actione tertiâ in Verrè:

Nam quæro abs te, circumsessus'ne sis Lampsaci? coepit'ne domum, in qua diuersabare, illa multitudo incendere? uoluerint'ne legatum pop. Rom. comburere uiuum Lampsaceni? negare non potes. Hæc Cicero sumpta uoluit, deinde confirmat: Habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eundem literas misisti. Addit alteram cõfirmationem: Bellum'ne pop. Ro. Lampsaci ciuitas facere conabatur? deficere ab imperio ac nomine nostro uolebat? Video enim & ex his quæ legi & audiui, intelligo, in qua ciuitate non modò Legatus pop. Rom. circumsessus, non modò igni, ferro, manu, copijs oppugnatus, sed aliqua ex parte uiolatus sit nisi publicè satisfactum sit, ei ciuitati bellum indici atq; inferri solere. Hactenus confirmationes. Assumit aliud. Quæ sit igitur causa, cur cuncta ciuitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam concurreret? Iterum confirmat: Tu enim neq; in literis, quas Nero ni mittis, neq; in testimonio causam tanti tumultus ostendis ullam. Obsessum te dicis, ignem allatum, sarmenta circumdata. Lictorem tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causas huius tanti terroris occultas. Deinde quod proponendum fuerat, iacit id extremum. Cùm igitur, quæ causa illius tumultus fuerit, testes à nobis producti dixerint, ipse celarit, non'ne causam hanc quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas perpetua confirmat? Hæc multò uehementiora, quàm si more syllogismi tractentur. Vim afferre uolueras Philodami filia. Nam Lampsaceni non sine causa te incendere uoluerunt. Nulla est alia causa præter illam, ergo ea est. Quòd si grauiores affectus, & exempla quæris, inuenies duobus locis ubi tractamus amplificationem: Noluimus hoc argumentandi genus cum amplificatione permiscere, etsi aliquid habet commune cum illa, nec eam Cicero excludit: sed exemplum proponere robustius, amplius, & concitatius, quàm quod rectè argumentandi rationem obseruat. In quo si dicat ipse, se proposuisse

fuisse causam, quam iacit ad extremum, non hic quidem, sed narratione superiore proposuit: nec tritam secutus est argumentandi uiam, ut uehementius urgeret aduersarium.

VALLA.

Argumentandi.) Id est, duobus temporibus utimur argumentatione, & cum probare aliquid ex aliquo uolumus, & cum mouere acrius uolumus auditorem. Dirigitur.) Sanè Cicero ipse in primo Rhetoricorum ueterum copiosissime argumentationem nobis exposuit: illincq; petere satius est, quam à nobis perdiscere, quæ in hac re dicenda sint. Paucis tamen tum ipsius, tum Quintilianis sententia, quod obseruandum, dicemus. Quare argumentatio, quæ Ratiocinatio est appellata, tres habet Aristotelis consensu & ferme aliorum omnium, partes. Nam ita habet ista natura, ut sit de quo quærat, & per quod probetur. Tertium additur uelut ex consensu duorum antecedentium. Prima ergo erit pars Intentio, secunda Assumptio, tertia Connexio. Ut si quærat, an uirtus sit utilis: ita texatur argumentatio: Omnis habitus bene institutus & mētis, est utilis: uirtus est habitus bene institutus & mentis: ergo uirtus est utilis. Sunt qui quinq; faciant partes, ut Cicero in Rhetoricis ostendit, ut sit Propositio: deinde Ratio eius, tum Assumptio, et eius Probatio, quinta Complexio: sed neutram probationum à suis separare oportet propositionibus, præsertim cum sint aliquando tam notæ propositio & assumptio, ut probatione non egeant. Sunt, inquit Cicero, qui putant nonnunquam posse & oportere complexione supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione, hoc modo: Si peperit, uirgo non est: peperit autem: hic satis esset proponere, & assumere: quod conficiatur, quoniam perspicuum sit, complexionis non indigere. At Cicero existimat omnino inferendam complexionem, hoc modo: Concubuit: igitur cum uiro. Hoc si nolis inferre, inferas quod sequitur: Fecit igitur incestum. Poterimus etiam breuius colligere, ut dicamus: Quoniam peperit,

cum

cum uero concubuit: uel per interrogationem: Cùm peperit, quis dubitat adulterium cõmississe? Quòd si ad motum tendemus, pluribus uerbis rem ipsam amplificabimus. Comcre ergo & expolire conuenit orationem multa aggerendo, non statim concludendo. Subiungit porrò Cicero: Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit hoc, tum Inductione, tum Ratiocinatione: deinde in ipsa argumentatione nõ semper à propositione incipere, neq; semper quinq; partibus abuti, neq; eadem ratione partitionis expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum à probatione alterutra: tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Illud quoq; uolumus intelligi nos probè tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in Philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa nobis abhorrere ab usu Oratorio uisa sunt. Illa autem altera.) Quæ percellere audientiũ animos cupit. Quali retrò.) Quæ non directè proponit, assumit, & concludit: sed quæ uult concludere, sibi primò assumit, deinde confirmat. Deinde id.) Quòd in prima parte collocandum. Permotis animis.) Iam incalentibus ob ea quæ dicta sunt. Iacit.) Et iacuit, inquit, hoc est, uel aliqua exaggerationis, & ardore uerborum profert.

L A T O M V S.

Argumentandi autem duo sunt genera.) Directa argumentatio est, quæ propositione, confirmatione, & conclusione constat. Sed his partibus non semper utimur, quare ad perfectam duntaxat pertinent. Tum enim propositionem, tum conclusionem omittimus, quando ultrò se offerunt, uel cùm breuitati studemus. Ipse in ueteri Rhetorica ratiocinationem tradit quinq; partitam, ex propositione, approbatione, assumptione, approbatione assumptionis, & conclusione. Autor ad Heren. collectionem facit,

cit, eamq; totidem partium, ut sit in ea propositio, ratio, confirmatio, expolitio, conclusio. Sed hæc omnia ad tria rediguntur. Etenim summa ratiocinationis est in propositione, assumptione, conclusione, ut docet Fabius lib. 5. de Epicheremate. Collectio, ut differat à forma ratiocinationis, tamen & ipsa ad tria recidit, quæ hic ponuntur à Cicerone, ut sit quod proponatur ad probandum, deinde probatio ipsa, postremò conclusio. Ita sub probatione ratio, confirmatio, expolitio comprehenduntur: in ratiocinatione autem approbationes succedunt ijs quibus adduntur, nec nisi duo efficiunt. Sed hæc quoq; duo non sunt nisi una probatio, cui si addas propositionem à fronte, & sequatur conclusio, erit huius loci argumentatio, Exemplum huius est in oratione pro Milone, Quonam igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodium. hæc propositio est, deinde probatio siue confirmatio. Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse, & quæ sequuntur. Habet enim probatio rationem, confirmationem, et expolitionem siue amplificationem, quas collectionis partes esse diximus. Postremò additur conclusio, P. Clodij præturam non sine maximo rerum nouarum motu, &c. At simplicior est postea in eadem oratione, & citra collectionis partes, Sed huius beneficij gratiam Iudices, fortuna populi Romani & uestra felicitas, & Dij immortales sibi deberi putant, hæc propositio est. Deinde confirmatio, Nec uerò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam uim coelestem existimat, &c. Deinde conclusio. Ea uis, ea est igitur quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atq; opes attulit. Sed breuior adhuc quæ sequitur, & sine conclusione, Non est humano consilio, ne mediocri quidem, usq; Nisi fortè hoc etiam casu factum esse dicimus, quæ & ipsa per se argumentatio est, sed iam sine propositione & conclusione, usque, Nisi uerò non eadem. Nam uariè tractatur hoc genus, sicut paulò post præcipietur. Inflexa ad motum argumentat

gumentatio contraria priori est, & quodam modo præpostera.
 Nam cum omnis sit præceptus & inconsultus affectus, isq; ex-
 primendus orationis genere, quod non abhorreat à natura & uo-
 luntate dicentis, nulla propositione facta statim apprehenditur,
 id, quod ualet ad incitandos animos, eoq; prolato, iacitur ad ex-
 tremum quod proponendum fuit, non exponendo, sed attin-
 gendo duntaxat significandoq; ut intelligatur id cui efficiendo
 motus adhibetur. Exemplorum omnia plena sunt, sed profera-
 mus unum atq; alterum ex actionibus in Verrem, in quibus hoc
 genus argumentationis criminum obiectionis crebro interponi-
 tur. Septima actione, expositis ciuium Rom. supplicijs ipse in
 affectum sic prorumpit, O nomen dulce libertatis, ô ius eximiũ
 nostræ ciuitatis, ô lex Portia, legesq; Sempronie. Deinde in fi-
 ne tangit id ad quod instigantur iudices, nempe tantam crudeli-
 tatem uindicandam esse. Etenim uerebatur ne populus Rom. ab
 isto eas poenas ui reperiisse uideretur, quas ueritus esset ne iste
 legibus & uestro iudicio non esset persoluturus. Item in eadem
 act. de ciuibus in Latumias coniectis. Si quis rex, si qua ciuitas
 exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in ciuem Rom.
 eiusmodi, &c. Deinde in fine quasi insultans iacit, Num ego tibi
 ullam salutem, ullum per fugium putem, cum te implicatum seue-
 ritate iudicum, circumretitum frequẽtia populi Rom. esse uideã,
 significans poenã crudelitatis euasurum non esse. Videtur alicubi
 esse propositio in principio, ut Act. 3. Huic homini parcetis igitur
 iudices. Et rursus, 7. Per deos immortales iudices, quo tan-
 dem animo feretis? Sed hæc instigationes sunt, non propositiones,
 quia non proponitur efficiendum esse, ut iudices condemnent
 reum, sed iam re ipsa ut id faciant impelluntur. Illa autem pro-
 positio est, pro Milone, Quid restat? nisi ut orem obtesterq;
 uos iudices, ut etiam misericordiam tribuatís fortissimo uiro,
 quam ipse non implorat. Item in subiecta mox argumentatione,
 Nolite si in nostro omnium fletu. In quibus adhuc quieta est ora-
 tio,

tio, & ad fidem magis, quàm ad motum accommodata, Miloni ut fortissimo uiro misericordiam tribuendam esse. At paulò post liberius, plenisq; ut aiunt, uelis erumpit, O frustra suscepti mei labores, ô me miserum, ô me infelicem, quæ iam pleno ardentiq; motu sine lege & quasi per abrupta feruntur. Ergo in uehementioribus affectibus hæc forma argumentandi locum habebit, in temperatis alia esse poterit.

CHRISTOPH. HEGENDOR.

Ad fidem directò spectat.) Directa argumentatio est, cum proponitur propositio maior, & eius confirmatio: deinde subiungitur assumptio, & eius confirmatio: postremò conclusio, & coræ coronis additur. Exemplum: Solus spiritus sanctus fingit animos hominum, primo Regum 10. Insiliet in te spiritus domini, et mutaberis in alium uirum. Sed literæ sacræ adstant ijs, qui eas uel audiunt, uel legunt, spiritum sanctum. hic enim inquit Lucas Actorum 11. Cum autem exorsus esset sermonem, illapsus est spiritus sanctus in eos, &c. Ergo solæ literæ sacræ animos hominû fingunt. Illa autem altera, &c.) Sic apud Demosthenem, apud Ciceronem, inter argumentandum sepe minor proponitur, deinde maior propositio substituitur, sepe conclusio præponitur.

Est autem illa uarietas in argumentando, & non iniucunda distinctio, ut cum interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus: quæ sunt cum alijs compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus, breuiterq; interdum quæ erunt satis aperta, ponemus: quodq; ex his efficitur, si id

si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

S T R E B A E V S.

QVIA similitudo parit satietatem, contrà uarietas iucunditatem, qua ratione uariemus argumētationes, ostendit. Varietas est aut in figuris, aut in ordine. Figuræ numerantur quatuor, quibus interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus. Quæ quoniam non solæ sunt, in his accipi uult & alia plura sententiarū ornamenta, id est figuræ, ut Communicationem, Permissionem, Exclamationem. Ordo tribus modis dirigitur. Vnus immutat treis illas argumentationum partes, ne semper anteponatur Propositio, deinde ponantur Assumptio & Connexio. Alter interserit quædam præter argumenta, ut ossa neruūq; confirmationis alijs quibusdam rebus, ueluti carne & cute, contegantur: quòd nihil est odiosum magis, quàm crebra, ieiuna, nuda, litigiosa argumentorum frequentia. Alius ordo breue Enthymema collocat pro longa partium dispositione, ac conclusione. Interrogamus nosmetipsos.) Terentius: Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidē, cū accersor ultro? Enthymema est. Ire debeo, quia me accersit ultro: Percōtari quid sit, ostendit Quintil. his uerbis. Quid tam commune, quàm interrogare uel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, quum alterum nocendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. Hæc ille. De Percontatione luculentum est exemplum, quod paulò antè citauimus ex actione tertia in Verrem. Imperamus.) Cicero pro Rabirio, Quin continetis uocem indicē stultitiæ uestræ, testem paucitatis? Increpat, ac imperat. Facies enthymema nudum hoc modo, Tacere uos præstat, quia clamor hic ostendit & stultitiam uestram, & paucitatē. Optamus.) Idem in eodem loco. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hæc prædicare, C. Rabirij manu Lucium Saturnin

turninum hostem pop. Rom. interfectum. Fiet Enthymema purum sine figura: Auderem prædicare à Rabirio Saturninū esse cæsum, quia hostis erat pop. Rom. A proposito non orditur Cicero pro Milone: Quòd si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune uoluerunt: quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Hic ratio, deinde intentio. De altero ordine, qui multa commiscet ornamenta & motus, non est exemplum exponendum, quia nimium prolixum. Constat autem inter argumentationes esse locos communes, figuras, sententias, affectus, expositiones, commorationes, quæ sunt argumentationis ornamenta, & quæ sic interseruntur, ut imperiti uix sentiant argumenta, dicantq; Oratores nulla pugnare argumentatione. Breuiter interdum quæ erunt satis aperta ponemus, neque concludemus. Cicero pro Milone: Eius mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Fusius istuc explicari potest: Eius ulcisci mortem iniquum est, cuius ipsi uitam restituere nolitis. P. Clodij uitam restituere nolitis, ideo mortis eius ultores sedere non debetis.

V A L L A.

Interrogamus.) Quintilianus: Quid enim tam commune, quàm interrogare, uel percontari? nam utroque utimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. Interrogamus igitur cum nosse uolumus: Percõtamus, contendendi, & instandi, urgendiq; causa: ut Cicero ipse pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret tamen me, antequam uidit, Reipublicæ reddidit. Aliiter pro Caelio, ficta interrogatione: Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? & totus ille locus. Cui diuersum est, cum alium rogaueris, non expectare responsum, & statim subijcere: ut, Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges. Aliquando conuiciantes, & tamen inter-

rogantes, quasi scire cupientes: ut in Pisonem: Scire cupio, quid tandem isto in uersu reprehendas, Cedant arma togæ: tuæ dicis, inquit, togæ summū Imperatorem esse cessurum. quid nunc te asine literas doceam: non opus est uerbis, sed fustibus: non dixi hęc togam, qua sum amictus, nec arma, scutum, & gladium unius Imperatoris: sed quod pacis est insigne, & otij toga, contrā autem arma tumultus, atq; belli, more poetarum locutus, hoc intelligi uolui, bellum ac tumultum paci atq; otio concessurum. Imperamus.) Ut pro Cluentio: Vestram, Iudices, æquitatem. & mansuetudinem una mater oppugnat: at quæ mater? quam caeca crudelitate & scelere ferri uidetis: cuius cupiditatem nulla unquam turpitudine retardauit: quæ uitij animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est, ut eam nemo hominem: ea uis, ut nemo foeminam: ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit, & c. eò iam deniq; adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Quare, Iudices, si scelus odistis, prohibete aditum matris à filij sanguine. Aut optamus.) Quod frequentissimè quotidie solet fieri, cum dicimus: O utinam nunc elucescat uerum: taciteq; id ita esse uolumus significare. Quæ sunt.) Quoniam infinitis propemodum inflexionibus uti ad reprehendum possumus, dicendiq; ornamentis: quæ nos figuræ locutionis docent. Vitare autem.) Docuit argumentari nos posse uarijs modis: docet rursus uitare nos posse similitudinem, uelut si non ex ordine, ut res postulat, orsi fuerimus: & si non omnia confirmare contendamus: & si quæ erunt aperta, paucis comprehendamus.

Quodq; ex ijs.) Id est, significatur tota argumentatione.

Necesse.) Ne fallatur animus audientis, si forte minus, quam inferre oporteat, cognouerit.

L A T O M V S.

Cum interrogamus nosmetipsos: aut percõramur.) Interrogamus nosmetipsos explanandi causa, hoc modo: Cur igitur

tur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contra Rempub. senatus factam esse decreuit? quia nulla uis unquam est in libera ciuitate suscepta inter ciues non contra Rempub. Item, Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur: quid porro quærendum est? factum ne sit? at constat à quo: at patet. Et paulò post, Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certe nulla: quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Percontamur instandi causa, nempe quod negari, uel dici non potest, ut, Dixit ne tandem causam C. Fidiculanus Falcula? Et, An uerò iudices uos soli ignoratis? uos hospites in hac urbe uersamini? uestræ peregrinantur aures? neque in hoc peruagato ciuitatis sermone uersantur? Item, Quem igitur cum omnium gratia uoluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? Et, Quid enim Tubero tuus ille in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quod ultimum arguit, priora tum affirmant, tum negant instando. Imperamus hoc modo: Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur. Ferte citi flammæ, date uela, impellite remos. I, sequere Italiam uentis, pete regna per undas. Et pro Milone, Excitate, excitare eum ab inferis, frange-tis impetum uiui, cuius uix sustinetis furias insepuisti. Optamus autem, Utinam dii immortales fecissent, ut P. Clodius non modo uiueret, sed etiam prætor, consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum uiderem. Ex hoc genere sunt etiam dubitationes, obiurgationes, comprecationes, detestationes, adhortationes, aliq; id genus. quibus affectus in dicendo exprimuntur. Vitare autem similitudinem poterimus.) Huius præcepti exempla paulò antè attigimus, in declaranda directâ argumentatione, sed multa ubiq; sunt obuia, tum in coniectura pro Milone, tum in alijs disputationibus. Quod dicit interdum quæ aperta sunt, breuiter poni, id non solum de oratione intelligendum est, sed etiam de singulis uerbis, ut, I, sequere Italiam uentis: pete regna per undas: ubi periculum nauigationis duobus uerbis expressum est.

Hæc sæpe frequentatur pluribus, ut, Recordamini per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus eius? qui ingressus in forum ardente curia? quæ magnitudo animi? qui uultus? quæ oratio? & quæ sequuntur.

C. F. Quid illa, quæ sine arte appellantur, quæ iam dudum assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. Illa uerò indigent: & nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maximè in testibus. Nam de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, uolūtatum: utendumq; est exemplis, quibus testibus creditum non sit: & de singulis testibus, si natura uani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsus, si præmio, si gratia adducti: comparandiq; superiore cum autoritate testium, quibus tamen creditum non sit.

S T R E B A E V S.

QVONIAM causis alijs alij sunt aptiores loci, proprios singulorum statuum locos assignauit, eos quidem certè, qui sæpius occurrunt. Nunc autem ex ordine ac ratione scribendi statuum omnium communes arte metitur, ut testimonia, & quæstiones: quibus etiam primas assignare non erat alienum à consuetudine collocandi. Ad testimonia pertinent rumores, iusiurandum, præiudicia, tabulæ, uaticinationes, autoritates. hæc esse testimonia supra commonstrauimus. Testimonia dicuntur Inartificialia, quòd ea non parit Oratoris ars, ut argumenta ratione collecta: sed à litigatoribus ad se delata, tamen arte tractat, ut uires & robur

robur accipiant, uel amittant. In testes alter est locus communis de toto genere testium, qui ratione multitudinis in arte præcedit. Alter est proprius de singulis. In genere dicendum est plus adhibendum fidei, rationibus, quàm testibus: quoniam argumenta sunt rerum propria, id est, natura monstrant ea, quorum sunt, & ostenduntur argumenta, & inde nomen habent à demonstratione. Testimonia autem sunt uoluntatum: idcirco quisq; pro sua libidine confingere potest. Utendumq; est exemplis, quibus testibus creditum non sit. Singuli refelluntur, si natura uani, hoc est, ueritatis inanes, & rerum bonarum uacui, nulliusq; bonæ frugis homines, in sermone si leues, sine gravitate, pondere, constantiaq; dictorum. Si cum ignominia, ut adulteri deprehensi. Si spe boni assequendi. Si metu mali impendentis, Si iracundia, id est, feruore animi. Si misericordia impulsus, si præmio, si gratia, id est fauore uel amicitia inducti. Comparandiq; superiore cum autoritate testium, quorum exemplis paulò antè dixerat utendum: ut si melioribus creditum non sit, deterioribus multò minus credatur. Usus est hac arte pro Flacco: ubi primò insectatur uniuersum genus testium Græcorum, tanquam diffluens uanitate, atq; leuitate. Testimoniorum, inquit, religionem & fidem nunquam ista natio coluit, & quæ sequuntur. Deinde comparat eos Romanis testibus, ijs quibus etiam credi non uult. Postea accedit ad singulos, tandemq; colligit: Nihil religione testatum, nihil ueritate fundatum, nihil dolore expressum: contraq; omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur: quæ quoniam longiora sunt, apud eum legenda tibi relinquo. Argumenta testibus anteposuit pro Cælio: Vos abducam à testibus, neq; huius iudicij ueritatem, quæ mutari nullo modo potest, in uoluntate testium collocari sinam: quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti, ac detorqueri potest: Argumentis agenius. Reliqua sumes ex Oratione in Vatinium testem. Hec & similia dicuntur in testes. Pro testibus autem dicenda

sunt contraria. Assumpta.) extrinsecus in causam recepta. Ecquonam modo.) an aliquo modo.

V A L L A.

Quæ sine arte.) Id est, loci quos artis expertes diximus, superiusq; tractauimus: ubi cæteros quoq; Theseos locos excusimus. Argumenta rerum.) Ad res explicandas. Propria.) Testes enim, ut ex sua pronuntiant uoluntate, ita res esse uideri faciunt: & contra testes memorat locos, quibus non credi oportere dicit, quoniam hæc pars reprehensionis est.

L A T O M V S.

Quid illa quæ sine arte appellantur?) Dixit de argumentis insitis, quomodo in confirmatione & reprehensione tractanda sint, nunc de assumptis loquitur, quæ priuatam præceptionem habent. De toto genere testium ipse disputat in oratione pro Flacco, ubi Græcos testes reprehendit. Argumenta & testimonia confert in oratione pro Cælio, item pro Sylla, ubi uitam ante actam testimonijs opponit. De singulis testibus dicit in eadem oratione pro Flacco, item pro Cecinna.

Sæpe etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, moriçq; maluerunt falsum fatendo, quàm uerè inficiãdo dolere. Multi etiã suam uitam neglexerunt, ut eos qui his chariores, quàm ipsi sibi essent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis uim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in eos quos oderant. Atq; hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin, quoniam in utraq; parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam

dam loci, in contrarijs contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta sunt: si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

STREBAEVS.

QUÆSTIONES tormenta sunt, quibus exquiritur ueritas. Illis non esse credendum probatur, quod alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas necessarium. Infirmi dolorem fugiunt: ideoq; falsum confitentur. Robusti metu supplicij aut mortis uim tormentorum perferunt: alij ementiuntur in eos quos oderunt, ut Casca pro Milone: aut pro charis amicis ne uitæ quidem parcent. Id eò frequentius accidebat, quod Romæ serui, miserum hominum genus, non liberi, tormento cruciabantur. De seruis in tormenta coniectis, quædam pro Cluentio, quædam pro Milone: sed nihil ad hæc præcepta, quæ temporibus nostris etsi usu euenire possunt, non tamen apud nos habent firmum præsidium. In utranque partem sunt exempla: ut argentarij cuiusdam seruus innocens, qui dolorem ferre non posset, in tormentis ementitus, supplicio mortis affectus est. Contrà, seruus Antonij oratoris noluit uerum confiteri. Idem ad coniecturam faciendam loci sunt, quales assignauit in statu coniecturali, unde sumuntur argumenta. Ad hæc, testimonia & quæstiones refelluntur, si quid ambiguè dictum, quod in alium sensum trahi possit: aut inconstanter, ut dissentaneum prioribus: aut incredibiliter, quod alienum à ueritate: aut aliter ab alio teste dictum. Cicero pro Cecinna Fidiculanum testem arguit, quoniam aliter dixisset, quam ceteri testes, quoniam inconstanter, qui nullos armatos fuisse quum dixisset, postea seruos suos armatos fuisse dixit.

VALLA.

Quæstionibus.) Vbi torti homines & excruciiati contra nos responderint. Inficiando.) Proferendo, ne diutius torquerentur. Inficiari est in factum ire, hoc est, negare se quicquam deliquisse in quo arguatur. Suam uitam.) Et perinde mori maluerunt, ut alios liberarent, quos amarunt. inde nobis nascuntur argumenta, quæ ad nos faciunt. Natura.) Vt Cappadoces. Atque hæc.) Docendo aliquos qui id fecerint.

LATOMVS.

Sæpe etiam quæstionibus resistendum est.) Quæstiones sunt tormenta, quæ & confirmari & reprehendi solent, ut pro Milone, pro Cælio, pro Cluentio. Sed tota disputandi ratio & in his, & in testibus circa personas, & circa ea quæ dicta sunt, uersatur. Itaque in personis spectatur natura, affectio, fortuna. In dictis, si quid ambiguit, inconstanter, incredibiliter, uariè dictum est, de quo toto genere tradit Fabius lib. 5.

C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè uelim audire. C. P. Facilius est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas partes. Amplificationem, & Enumerationem. Augendi autem & hîc est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur Amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & uerborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauiora, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non uulgata, superlata,

lata, imprimisq; translata, nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora. Omninoq; semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed grauib; referta uerbis, ad augendum accommodatior.

STREBAEVS.

PERORATIO est extrema conclusio, quæ natura sequitur alias partes: ut finis ac modus orationis. Diuiditur in duas partes, Amplificationem, & Enumerationem. Aut enim mouere uolumus affectus, facilius obtinendæ causæ gratia: aut dissipata spersaq; argumenta in unum colligere: ut quid efficiant, intelligat auditor. Vtrûq; locis utile. Inde natae duæ partes, duplexq; ratio perorandi. Motus est prior. Is in amplificatione maxime consistit. Amplificationi locum attribuit: eam deinde finit: & deum qua ratione conficiatur, ostendit. Locus est ei proprius in perorando. Sed & aliquando primas habet: aliquando sequitur in cursu quæstiones, quum egreditur & declinat Orator ad amplificandum, quod argumentando probauit. Exempla utriusque supra citauimus. Amplificatio est grauior quædam affirmatio, quàm simplex illa argumentatio, quæ motu animorum magis, quàm rebus probandis conciliet in dicendo fidem. Ijs enim quibus animus mouetur, multò facilius credimus. Conficitur Amplificatio, quemadmodum omnis oratio, certo quodam genere uerborum, ac sententiarum. Prius autem uerba tractat, deinde sententias, etsi natura sententiæ uerbis sunt priores, & inuentio rerum præfertur elocutioni: sed initio faciliorem maluit expedire partem. Nam quemadmodum ordine naturæ progredi possumus ab animi conceptione ad explicationem uocis, ita contrà

à notioribus nobis ad occultiora, ab ore ad animum mentemq̄ penetrare. Vtrunque uiam methodici probant. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustradi, illa nimirum insignia, quæ rem constituent penè antè oculos, & orationis lumina, ac uerba figurata: ut, Importuni locutores nullo rerum pondere innixi, uerbis humidis & lapsantibus diffluunt. His uerbis res euidenter exprimitur. Ponenda ab usu nihil abhorrentia: quoniam inusitata, sunt illustribus aduersa, & absurdum uidetur, in illustri genere dicendi reperiri uerba paucis aut nemini cognita, ut Silèta, Mançiole, Triseclisenex. Sunt autem grauiora uerba cum pondere & autoritate: ut, Patrem patriæ parricida trucidauit: grauius est, quàm istuc: Cæsarem Brutus occidit. Plena à sonantibus differunt. Sonus est in amplitudine literarũ: ut a, o, r, thrax, bos, ros, ampla uerba sunt & sonantia, etiam si constant una syllaba. Plenũ illud est in magnitudine uerborum, quæ cõplet actionem, & illã pronuntiadi contentionem, & ex illa mole uerborũ res quodãmodo facit uideri grandiores: ut, Luctantes uentos, tempestatesq̄ sonoras. Cæsar deorum immortalium beneficio, cum sua uirtute, tum approbatione autoritatis meæ incitatos latronis impetus retardauit. His adde iuncta, quæ sunt composita: ut consceleratus, perturbare, condolere, & siqua sunt compositione grauiora. Facta, quæ facit Orator, ut Dicturiebat impotens animi, & æstuebat colluione uerborũ teterrima. Facies autem parcius in hac misera superstitione Latinorum. Cognominata reddi ad uerbũ σὺνὸνμα, quæ re sunt eadem, sed nomine diuersa, ut immanis, tetra, crudelis, & importuna bellua. Non uulgata, nõ adeò trita, ut nihil moueant animos, qui solent excitari noua dignitate uerborum: ut uulgatum est: De re tanta nemo potest mediocriter loqui. Non uulgatum, & ideo robustius: Tanta rerum magnitudine omnis inferior esse uidetur oratio. Extollitur ultra uulgare dicendi genus. Vulgatum est: Nos patriam fugimus. Amplius est, Extorres à patria profugimus. Sic oratio in Amplificatione summo

summouetur à uulgo, non ut ambiat affectionem & inauditum uerborum genus, sed ut ampliorem acquirat ex uerbo dignitatem. Superlata, hyperbolica: Ferit aethera clamor. An superlata, quæ Grammatici superlatiua dicunt: ijs enim frequenter utuntur illi, qui res amplificant. Translata, metaphorica: Habet Lucium fratrem, quam facem dij immortales? quod facinus? quod scelus? quem gurgitem? quam uoraginem? Soluta sunt quæ dicuntur sine coniunctione, ut plura esse uideantur. Soluuntur autem singula, soluuntur & continentia, quæ sunt coherentia, & sic inter se iuncta, ut uno conatu pronuntiari debeant. Cice. Nos penates, aras, focos, sepulcra maiorum: nos leges, iura, libertatē, cōiuges, liberos, patriam defendimus. Hæc singula: M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, euertat, prædam Reip. causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dissipet parricidis. Hæc continentia dissoluta. Relata uerba dicuntur, quum propositis aliquot, & constitutis, totidem penè referuntur. Cice. Antonij promissa cruenta, tetra, scelerata, dijs hominibusq; iniusta, nec diuturna, neq; salutaria nostra contra honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis. Iterata sunt uerba repetita. Cicero pro Milone: Vbi nunc Senatus est, quem sequuti sumus? ubi Equites Romani, illi, illi, inquit, tui? Vbi studia municipiorum? ubi Italiæ uoces? Duplicata sunt in eadem peroratione. Valeant, inquit, ualeant ciues mei: & Equites Romani illi, illi tui. Ea quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora, sic habent, ut maius alio gradatim superueniat. Cice. in Verrem: Facinus est uincire ciuem Romanum: scelus uerberare: propè parricidium, necare: quid dicam in crucem tollere? In amplificatione semper quasi naturalis oratio, hoc est, uelut sponte fusa, etsi latet aliquid ornatus, accommodatior est quàm explanata, id est elegantia uerborum plana ac molli perpolita. Querenda igitur grauius, non ambitiosè ac nimis eleganter ornata.

Extrema,) Quoniam de partibus fidem facientibus dictum: de ultima parte, hoc est, Peroratione dicendum, in qua imprimis motus excitari consueverunt. Nam est,) Amplificationem, & Enumerationem. Quintil. Peroratio sequebatur, quam Cumulum quidam, Conclusionem alij uocant. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in effectibus. Rerum repetitio, & congregatio, quæ Græcè dicitur ἀναεφαλάωσις, à quibusdam Latinorum Enumeratio, & memoria Iudicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. In hac, quæ repetemus, quàm breuissimè dicenda sunt, & quod Græco uerbo patet. decurrendum per capita. Nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autem enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris utique uarianda. Augendi autem,) Prima sanè species augendi, in nomine ipso est: cum eum, qui sit cæsus, occisum: qui sit improbus, latronem dicas. Quatuor autem maxime generibus constat: InCREMENTO: ut, Facinus est uincere ciuem Romanum, scelus uerberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? COMPARATIONE: ut, P. Scipio Pontifex maximus Gracchum mediocrè labefactantem statum Reipub. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendio uastare cupientem, nos consules perferemus? RATIOCINATIONE: ut, Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quantum ille uini in Hippie nuptijs exhausserit, quod ferre, & concoquere non posset illa corporis gladiatoria firmitate. CONGERIE: ut, Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? Quid cupiebas? Quid optabas? Est etiam Comparatio, cum congerie

nista,

mista, ut pro Cluentio: Quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Qu. Confidio constantior? quis iudiciorum, atq; eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis uersari debet, peritior? quis uirtute, consilio, auctoritate præstantior? ne is quidem absoluit. Longum est, de singulorum uirtute ita dicere. Quæ quia cognita sunt ab omnibus, uerborum ornamenta non quærunt. Et pro Quintio: Qui mæror dignus inueniri in calamitate tanta potest? Miserum est exturbari fortunis omnibus: miserius est, iniuria. Acerbum est ab aliquo circumueniri: acerbius, à propinquo. Calamitosum est, bonis euertere: calamitosius, cum dedecore. Funestum est, à forti atque honesto uiro iugulari: funestius, ab eo cuius uox in præconio quæstum præstitit. Indignum est à pari uinci, aut superiore: indignius, ab inferiore atq; humiliore. Luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. Horribile est causam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est. Iuncta.) Quæ per compositionem nouata: de quibus superius dictum, ubi de ui Oratoris præcepta exposuimus. Facta.) Quæ ex sese inuenta: de quibus item dictum. Cognominata.) Ut si dicas per Antonomasiam euerforem Carthaginis, & Scipionem uis intelligi. In continentibus.) Quæ per dissolutam figuram proferuntur: de quibus iam dictum. Etiam relata.) Quintilianus de Ciceronis uerbis locutus: Relationem, inquit, quid accipi uelit, non liquet mihi. nam si Apallagen, aut Epanodon, aut Antimetabolen dicit: de omnibus locuti sumus. Gradatim.) Gradationem figuram dicit, de qua diximus. Naturalis.) Quæ ex naturali sensu animi proferri uideatur, non in ornamenta ambitiosa diffusa.

L A T O M V S.

Extrema tibi pars orationis restat.) Peroratio in amplissime

plificationem & enumerationem diuiditur. Amplificatio earundem rerum est quarum confirmatio. Sed in exornando ad uoluptatem, in suadēdo ad spem, in dissuadēdo ad metū, in iudicijs ad seuitiā, uel ad clementiā iudicis accommodatur. Enumeratio pertinet ad capita & firmamenta orationis, & memoriā renouat.

Est igitur amplificatio.) Amplificatio argumētatio est inflexa ad motum, de qua prædictum est. Grauior hic appellatur, quòd uehementior sit. Tota enim uis eius in augēdo posita est, ut id quod sumitur ad mouendū, grauius efficiatur. Itaq; nomē amplificationis proprie accipit, cū argumentationis sit generale. Ea fidem conciliat, hoc est, firmam opinionem in hanc, uel illam partem, non docendo, sicut directā ad fidem, quæ dubia ex certis uel probabilibus colligit, sed motu animorum in hanc uel illam partem auditorē impellendo. Vt enim quisq; affectus est, ita ferè credit: neq; idem in eadem causa inuido ac beneuolo, irato ac miseranti uerū esse uidetur, sed suam sibi quisq; opinionem ex affectu induit. Itaq; non solum in perorando amplificationes adhibentur, sed implicantur etiam argumentationibus, & in toto cursu dicendi crebrò interponuntur. Verba ponenda sunt.) De hoc toto genere uerborum dictum est, sed rursus singula percurramus. Illustrant, quæ rem quasi ante oculos constituunt. Non abhorret ab usu, quæ nota sunt omnibus. Noua enim & obsoleta uetustate, quia obscurant orationē, ideo nec mouent. Grauias sunt aspera intellectu, atq; atrocia, *δευόρεπα* Græcis, ut quem tu in crucem rapiebas. Plena, grandia, ut illud ipsum rapiebas: & Ductores Danaūm, Regnatorem Asiæ, immania pocula, Sonantia, uocalia ut quæcunq; aures clarè, iucundè, acriter ferunt. Iuncta, compositione nouata, ut hominem proripi ac deligari, consecrata mens quæ etiam grauias & sonantia sunt. Facta, nouata sunt, aut similitudine, aut inflexione, aut imitatione, ut stridentes lamine, crepitus plagarum, quæ rerum naturam imitantur.

Cognominata *συνώνυμα*, & idem significantia, ut confici, concidi,

concidi, expelli, exterminari, eijci. Non uulgata, quia communia quæ sunt, humilem orationem efficiunt, ut Milo domum uenit, calceos & uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est, quæ narrationi conueniunt illo in loco, amplificationi non essent idonea, quæ noua, insignia, & magna requirit. Superlata, ut Saxa & solitudines uoce respondent, Translata, flumen eloquentiæ, tempestas seditionis, inflammatus animus. In continentibus soluta, quæ membratim & sine coniunctionibus dicuntur, ut, Me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos, coniugemq; meam uexauerat. Relata, ut, uicit pudorem libido, timorem audacia, rationē amentia: ubi tria ad unum uicit, referuntur. Iterata, num ego tibi ullum per fugiū, ullam salutem putem? Duplicata, iam minime miror, occidi, occidi. Et quæ ascēdunt gradatim, ut inflammari, excindi, fūnestari. Facinus est uincire ciuem Rom. scelus uerberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucē tollere? **Omni-**no (q; semper.) Naturalis oratio est, quæ ex affectu erūpit. Nō explanata quæ non perfectè exposita, sed quasi abrupta est, ut, En cui liberos tuos cōmittas. Quæ malū est ista tanta audacia atq; amentia. Item, Tantæ ne tuæ Verres libidines erunt. Talis est fere tota peroratio pro Milone, præsertim ubi ardet. Nam initio sedatior est, ac proinde explanatior. Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis. At quantò uehementiora quæ sequuntur, ac proinde minus explanata, O frustra inquit, suscepti mei labores, ô spes fallaces, ô inanes cogitationes meæ. Ardentissima uerò illa, & iam planè abrupta, Quid iam restat? quid habeo? quid dicam pro tuis in me meritis? Item, ô me miserum, ô me infelicem. Quod etiam ualet plurimum in exprimendis affectibus, ut non tantum subita & quasi erumpens sit ratio, sed etiam interclusa motu ac sensu ipso abrupta: ut, Quos ego, sed præstat motos componere fluctus. & apud Terent. Ego ne illam? quæ me? quæ illum?

illum? quæ non? mori me malim. Hæc grauibus referta uerbis esse debent quod ijs adiuuatur amplificatio, sine qua nullus magnus affectus excitari potest.

Hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus, & gestus congruens, & apta ad animos per-
mouendos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidetur perabsurda, cum grauiora sunt quàm causa, diligenter ferè quid quæ que deceat, iudicandum est.

S T R E B A E V S.

NIHIL proderit optimis uerbis uti, nisi qualia sunt, talia in aurem perferantur: quod fiet apta pronuntiatione, quam antè distribuit in uocem, in uultum, & in gestum: causamq; scripsimus. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenenda, ut sciamus, si ne digna tam grauibus tragœdijs, quia furiosum esset paruis in rebus deos atq; homines commouere. Hic igitur ut in alijs rebus obseruandum est in arte præcipuum decorum. Qui nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facitè dicere, præsertim quum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ, si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur. Hæc Cicero in Oratore. Idè ibidem: Quàm enim indecorum est, de stillicidijs quum apud unū iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus: de maiestate uerò populi Romani summissè & subtiliter? In omnibus rebus uidèdum est, quatenus. Etsi enim suus cuiq; modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parum.

V A L L A.

Quod quencq; deceat.) Ut seruemus tò πῶτος decorum: quod perquam difficile est.

L A T O M V S.

Quibus actio uocis.) Actio elocutionis est propria, idcirco uerbis adiungitur. Sed in hac moderanda causa noscenda est, & pro re agendum, ne ut in capitis periculo, ita in re pecuniaria contendamus.

Rerum amplificatio sumitur eisdē locis omnibus, quibus illa quę dicta sunt ad fidem; maximęq; definitiones ualent conglobatę, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causę, & ea quę sunt de causis orta, maximęq; similitudines & exempla: fictę etiam personę, muta deniq; loquantur.

S T R E B A E V S.

RERVM amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus argumenta eruuntur: ut definitione, consequentibus, contrariis, dissimilibus, repugnātibus, causis, effectis, & exemplis: quorum uim naturamq; prius exposuimus. Definitiones ualent conglobatę, & in unum collectę, quia rem uehementer illustrant. Antonius 11. de Oratore sic amplificat historiam: Historia uerē testis temporū, lux ueritatis, uita memorię, magistra uitę, nuntia uetustatis, qua uoce alia, nisi Oratoris, immortalitati commendatur? Hic quinque sunt tanquam definitiones. Tibi ne uilis est illa doctrina Rhetoricę? quę sit orandi facultas? ars bene dicendi? scientia grauitē & copiose differendi? inueniendi magistra atq; disponendi, cum elocutione, memoria, & apta pronuntiatione? quę dicit accommodatē ad persuadēdum? quę docet, monet, atq; delectat? hic sex definitiones cōglobatę. An definitiones cōglobatas dicit singulas descriptiones, quę rerum frequentia densę, rem auctius demonstrant? Certē definitio multis & uerbis & rebus grauibus aucta, non tantū genere & proprietate uel dif-

ferentia comprehensa, ad demonstrandum quid res sit, plurimum ualeat, & eiusmodi conglobata dici potest. Consequentium frequentatio, est enumeratio consequentiū crebra: qualis est in conclusione pro Milone: Quid uos Iudices? quo tandē animo eritis? memoriā Milonis retinebitis, ipsum eijcietis? & quæ sequuntur. Damnationem Milonis hæc sequuntur, eiectio uiri, & digniorē esse locum in terris qui hanc uirtutem excipiat, & milites quōdam fortissimos, ignauos fuisse in ciuis inuicti periculo, & à Cicero in patria non eum potuisse retineri, à quo reuocatus erat in patriam, & eundem non habiturum quod respondeat liberis, Quintoq; fratri. Idem facit in Oratione pro Murena multò fufius ac uehementius. Contraria si conferuntur, elucescunt, & inde uires addunt orationi. Cicero: O spectaculū illud non modo hominibus, sed undis ipsis & littoribus luctuosum, cedere patria seruatore[m] eius, manere in patria perditores. Dissimilia sunt differentia, quæ differunt à pugnantibus: quòd etsi omnia pugnantia sunt Dissimilia, tamen omnia Dissimilia non sunt Pugnantia: ut luxuries & arrogantia non repugnant, sed dissimilia sunt. Cicero de uilla M. Varronis: O tecta ipsa misera, quàm dispari domino tenebantur? Studiorum enim suorum M. Varro uoluit esset illud, non libidinum diuersorium. Quæ in illa uilla antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? iura pop. Rom. monumenta maiorum, omnis sapientiæ ratio, omnisq; doctrina. At enim te inquilino, non enim domino, personabāt omnia uocibus ebriorum, natabant pauimenta uino, matedebant parietes. ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter matre familiās uersabātur. Repugnātia sunt decima Phil. Quæ est enim ista tua oratio Calene? quæ mens? qui nunquā post Calend. Ianu. idē senseris quod is qui te sententiam prius rogat? Cur nunquam tam frequēs Senatus fuit, quo unus aliquis tuam sententiam secutus sit? Cur semper tui dissimiles defendis? Cur quū te & uita & fortuna tua ad otium & dignitatem inuitet, ea probas, ea decernis, ea sentis,

quæ

quæ sunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ? Hæc in re-
 pugnantibus pono, quia (ut ait) dignitas hominis & eius uerba
 pugnant, & sui dissimiles, id est probus improbos, ille defendit.
 Aptius est exemplum pro Roscio Comædo: Qua in re mihi ri-
 diculæ es uisus esse inconstans, qui eundem & lederes, & lauda-
 res: & uirum optimum, & hominem improbissimū esse dices.
 Eundem tu & honoris causa appellabas, & uirum primarium
 esse dicebas & sociū fraudasse arguebas. Cause, & ea quæ sunt
 de causis orta, id est, Effecta, iuuāt amplificationem. Cicero, Tã-
 tæ ne tuæ Verres libidines erunt, ut eas capere, ac sustinere, non
 prouinciæ popu. Rom. non nationes exteræ possint? Tu ne quod
 uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id
 ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ, cupiditatiq; pa-
 ruerit, imitentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates
 non modò pacatæ, uerum etiam sociorum atque amicorum,
 ad uim atq; arma confugient, ut ab se atque à liberis suis, legati
 pop. Ro. scelus atq; ibidinem propulsare possint? Causam præ-
 mittit, effrenatam libidinem, deinde Effecta postponit, & inde
 uehementer amplificat Similitudines. Cicero pro Archia Poëta,
 Saxa & solitudines uoce respondent, bestię sæpe immanes can-
 tu flectuntur, atq; consistunt: nos instituti rebus optimis, nõ Poë-
 tarum uoce moueamur? Hic tres similitudines addit. Exemplum.
 Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum, Chij suum uindi-
 cant, Salaminij repetunt, Smyrnei uerò suum esse confirmant:
 itaq; etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt. Per multi alij
 præterea pugnant inter se atque contendunt. Hæc posuit ad am-
 plicandam Poëtæ laudem. Fictæ personæ, pro Cælio, Pufio fra-
 ter, Appius senex. Muta loquuntur, ut Cicero in Catilinam lo-
 quentem facit patriam. Exempla proposuimus hinc & inde sum-
 pta, quia non poterant, uno eodemq; loco uniuersa reperiri. Nec
 eò data sunt præcepta, ut omnibus omni loco sine gratia uaricta-
 tis uteremur, sed ut è multis optima quæque materiæ præsentii

accommodaremus. Ne quis autem exemplorum multitudinem, ut opus laboriosum relinquat: hoc apud se cogitet, inutilia fore et hæc & reliqua præcepta, nisi exemplorum demonstratione usq; cognoscantur.

VALLA.

Definitiones.) Sanè definitionem Plato ita definit, *ἄριστος ἔστι λόγος σύντομος, διλωτικός αὐτῆς φύσεως τῆς ὑποκειμένης πράξεως*: id est, definitio oratio brevis est, quæ subiectæ rei naturam exprimit. Aristoteles autè in Topicis hoc modo, *ἄριστος ἔστι λόγος ὁ τὸ τι ἢ ἀρασημάτων*: id est (ut uerbū nerbo reddamus) definitio, est oratio quid erat esse significans: ubi ERAT PRO EST ponitur, ut sæpe etià Porphyrius, & alij ponūt. Non differt igitur à Platonica sententia Aristotelica quoq; definitio. Hoc ergo dicit: *Multæ definitiones ad amplificandum in conclusione copulabuntur, hoc est, expressiones rerum: de quibus iam dictum supra, ubi de finitiua questione locos tradidimus ad argumenta eruenda.* Similitudines.) Nam à similibus exempla ducuntur. Fictæ etià) *Quintilianus: Illa adhuc quædam ciora & maiorū (ut Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, quæ ὑποπαιστικὰ dicuntur. Mire nanq; tum uariant orationem, tum excitant. His etià aduersariorum cogitationes uelut secum loquentium protrahimus: quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter introducimus, & suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando personas idoneas damus, & quæ sequuntur. nam pluribus hanc figuram prosequitur, quam hic scribendum existimarim.* Muta.) Nam (ut Quintilianus inquit) urbes etià & populi uocem accipiunt: quemadmodum Cicero ipse in Catilinam, inquit: *Etenim si mecum patria mea, quæ mihi uita mea multò est charior, si cuncta Italia, si omnis respub. sic loquatur, M. Tulli quid agis? & ea quæ sequuntur.*

L A T O M V S.

Rerum amplificatio sumitur.) Ex eisdem locis & argu-
 menta ad fidem, & materia affectuum ducitur, id quod Agrico-
 la lib. secundo demonstrat, Definitiones conglobatae sunt: Vidimus
 templum sanctitatis, aram sociorum, portum omnium gentium:
 quod exemplum supra positum est. Consequentium frequentatio
 est, Hæc uerò in palatio atq; in pulcherrimo urbis loco poticum
 esse patiemini furoris tribunitij, sceleris consularis, crudelitatis
 coniuratorum, calamitatis Reip. doloris mei defixum indicium,
 ad memoriam omnium gentium sempiternum: pro domo sua, &
 in Verrem, constitue nihil opis esse in hac uoce, ciuis Röm. sum;
 iam omnes prouincias, iam omnia regna, iam omnes liberæ ciui-
 tates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris homini-
 bus maxime potuit, ciuibus Rō. ista defensione præcluseris. Cō-
 traria, dissimilia, & inter se pugnantia ferè coherent, id quod
 supra etiam demonstratum est. Contraria enim sunt, ut bellum
 & pax. Dissimilia, ut paci tempestas, bello tranquillitas. Repu-
 gnantia contrariorum consequentia, ut cædēs, ut incendia, rapi-
 næ consequuntur bellum, paci repugnant otium, iudicia, leges,
 consequuntur pacem, bello repugnant. Ergo ex his amplificatio-
 nes ducuntur hoc modo, Ex contrarijs, ut quam damnatis seruis
 crucem fixeras, hanc indemnatis ciuibus reseruares. Ex dissimi-
 libus. Sic habete iudices, plures esse à Syracusanis istius aduentu
 deos, quā uictoria Marcelli homines desideratos. Ex repugnan-
 tibus, Quid me reducem esse uoluistis? an ut inspectante me ex-
 pellerentur hi per quos essem restitutus? Valent etiam causæ ad
 amplificandum, ut Verres ne tibi tanti fuit, ut eius libidinem ho-
 minum innocentium sanguine lui uelles? Et paulò post, Tu ne
 quod uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris
 nisi libidini tuæ cupiditatiq; paruerit inuententur homines, expu-
 gnabuntur domus. ciuitates nō modo pacatæ, uerum etiam socio-
 rum atq; amicorum, ad uim atq; ad arma cōfugient? Item affecta

ex causis, ut, Doletis tres exercitus populi Ro. interfectos, interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues: eos quoq; uobis eripuit Antonius. Autoritas huius ordinis afflictæ est: afflixit Antonius. omnia deniq; quæ postea uidimus (quid autè mali nõ uidimus?) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Item similitudines. ut, Hic Dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, uenisse Ennam, & nõ Proserpinam asportasse, sed ipsam abrupuisse Cererè uideretur. Et alio in loco, Non enim Charybdim tam infestam, neq; Scyllam nautis: quàm istum in eodem freto fuisse arbitror. Exemplis ipse utitur in eundem Verrem, ubi Marcellum & Africanum aliquoties cum Verre comparat. Itè Act. 6. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut cum uidisset monile, ut opinor, ex auro & gemmis, pulchritudine eius incensa salutè uiri proderet. Similis istius cupiditas, &c. Et Act. 7. Versabatur in Sicilia longo intervallo alter non Dionysius ille nec Phalaris, & quæ sequuntur. Ficta persona est, ut Appij Cæci in orat. pro Cœlio. Muta loquuntur, ut patria cum ipso in Cætilinam, Marce Tulli quid agis.

Omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidentur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea quorum obscuræ causæ, ut in terris mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusq; si attendas, ad augendum permulta suppetunt. Usu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut charitate mouentur homines, ut Deorum, ut patriæ, ut parentū: aut amoræ, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut
fam

familiarium; aut honestate; ut uirtutum, maximè earum quæ ad communionem hominum, & liberalitatem ualent. Ex ijs & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos à quibus ea uiolata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur, proprius locus augēdi in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo.

STREBAEVS.

NON omnis causa patitur adhiberi magna, sed si quando patietur, orationem efficient ampliore. Cicero: Non uult pop. Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua postulat, inaudita desiderat: nō de Prætoris Siciliae, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Includuntur in carcerem cōdemnati, supplicium constituitur in illos. sumitur de miseris parentibus Nauarchorum. adire ad filios suos, liberis suis cibum uestitumq; introferre prohibentur. Patres hi quos uidetis, iacebant in limine, matresq; miseræ pernoctabant ad hostium carceris, ab extremo complexu liberū exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Hæc Cicero uelut admiranda proponit. Alia sunt magna natura, alia usu. Natura, ut coelestia, tonitrua, imbres, tempestates, siderum stellarumq; insolitæ mutationes, ut diuina oracula, uaticinia, responsa, somni: ut ea quorum obscuræ causæ latent, ut luce uideri cometæ, lupos ululare in ciuitate, monstra gigni, tristem apparere naturam. Omnium istorum pulcherrimum reperies exemplū in fine lib. 1. Georg. ubi Vergil. admirabiliter amplificat illam Cæsarianæ mortis atrocitatem. Cicero tertia actione in Verrem loquens de simulacris ex fano Apollinis à Verre sublatis, uitur hoc amplificandi genere: Tum subito tempestates coortæ sunt maxime, Iudices: ut non modò proficisci cum cuperet Dolabella non posset, sed uix in oppido consisteret: ita magni fluctus eieci-

bantur.

bantur. Hic nauis illa praedonis istius onusta signis religiosis, expulsa atq; eiecta fluctu, frāgitur: in litore signa illa Apollinis reperiuntur: iussu Dolabellæ reponuntur, tempestas sedatur. Vsu & consuetudine uiuendi magna sunt, quæ profunt uel obsunt homini uehementius, ut hæc tria charitas, amor, uirtus: & cōtraria. Charitas est in Deos, in patriā, in parentes. Amor in fratres, cōiuges, liberos, familiares. Charitas amor est sanctus: amor autē latius patet. Honestas est in omni genere uirtutū: & quædā citra uirtutem honesta sunt, ut elegans ratio loquendi, ut gestus decens. Qui fufius utuntur nomine uirtutis, eiusmodi paruas honestates dicunt esse uirtutes. Hisce rebus utitur in peroratione pro Milone, cuius in patriā charitatem, in ciues amorē, in agendo uirtutē uehementer explicat. Ex ijs & cohortationes sumuntur ad ea retinēda, & in eos à quibus ea uiolata sunt, odia incitantur, quæ tractat ipse grauitè x. i. Philip. in Dolabellā Consulē, qui Treboniū crudeliter occiderat. In amplificationibus mouentur affectus à patribus pro liberis, à liberis pro patribus, ab infantibus, à propinquis, à familiaribus, ab ijs qui uel autoritate uel miseratione possunt commouere Iudices. Exempla pro Sylla, & pro Flacco.

V A L L A.

Natura.) Quintilianus de Profopopœia: Quin deducere Deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est: & quæcunq;, inquit, inducentur, quæ modò prodesse aut obesse hominibus possint, ad mouendos audientium affectus. Et in eos à quibus uiolata) Ut Cicero in Catilinam inuectus facit.

L A T O M V S.

Omninoq; ea sunt adhibenda.) Omnis affectus ex opinionione boni uel mali nascitur, & personam subiectam habet, cui quid dignum uel indignum accidere, accidisse casurum esse uideatur: eaq; aut nostra persona est, aut coniuncta, aut aliena. Itaque fit, ut quantò maius apparet id esse, quod alicui accidit, tan-

tò grauior affectus oritur. Magna autem uidentur alia natura, alia usu, quæ in bonis malisq; rebus colliguntur argumentatione ex eisdem locis, ex quibus paratur fides, quæ argumentatio, amplificatio appellatur. Natura magna uidentur, ut cœlestia ac diuina, quæ ad naturam potestatemq; decorum pertinent. Obscuræ causæ eorum sunt, quæ in terris mundoq; admirabilia sunt, ut ardorem cœli, terræ motuum, tempestatum, defectionis solis ac lunæ, uicissitudinis temporum, æstus maris, inundationum, quæ explicantur à Philosophis, & à uulgi scientia remota sunt, atq; idcirco admirabilia. Valent maxime in demonstratiuo genere, ubi mouent expectationem, & orationem admirabilem efficiunt. Vsu magna uidentur, quæ prodesse nobis uel obesse uehementius possunt, eaq; tum ad charitatem, tum ad amorem, tum ad honestatem pertinent. Chari nobis sunt dii, patria, parentes. Amore fratres, cõiuges, liberos, familiares complectimur. Honestæ sunt, quæ cum uirtute coniuncta sunt, ex quibus ea maxime fiunt, quæ ad societatem hominum tuendam, & ad liberalitatem ualent. In his obtinendis, tuendis, recuperandis, contrarijsq; eorum uitandis amplificationes uersantur per cohortationem, ut Philip. 1 1 1. Aliquando per Deos immortales. P. C. patrium animum uirtutemq; capiamus, aut libertatem propriam Romani generis & nominis recuperemus, aut mortem seruituti antepoſuamus. Odiâ incitantur in eos qui hæc uiolant, ut in Verrem de religionibus, locisq; sacris spoliatis, Act. 6. Item de uiolatis pupillis ac uiduis, Act. 5. de uil, libidine, & crudelitate, Act. 4. & 7. sed alijs etiam multis in locis. Miseratio mouetur ex eisdem rebus per conquestionem: ut de Philodamo & filio securi percussis, Nemo iam Dolabella neq; tui neq; liberum tuorum, quos tu miseris in egestate & solitudine reliquisti, misereri potest, Verres ne tibi tanti fuit, &c. deinde odium incitatur in ipsum Verrem, Tantæ ne tuæ Verres libidines erunt. Item Act. 7. de ciue Ro. in crucem acto, Si hæc non ad ciues Ro. non ad aliquos amicos nostræ ciuitatis,

non ad eos qui pop. Rom. nomen audissent, deniq; si non ad homines, uerum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua disertissima solitudine ad saxa, & ad scopulos hæc conqueri & deplorare uellem, tamen omnia mutis atq; in anima tanta & tam indigna rerum atrocitate commouerentur, & quæ sequuntur. Proprius locus augendi in his omnibus est aut amissis, aut amittendi periculo. Amissis, ut Act. 3. de pupillis spoliatis. Itaq; de Iunio pupillo, Quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium atq; insigne fortunæ, hoc ab isto prædone creptum esse grauius & acerbè homines ferebant, Et pro Sylla, Domus erit credo ornata, aperientur maiorum imagines, ipse ornatum ac uestitum recuperabit. Omnia Iudices hæc amissa sunt, omnia generis, minis, honoris, insignia atq; ornamenta unius iudicij calamitate occiderunt. Amittendi periculum tractatur pro Milone, pro Sylla, pro Murena. Sed in his breuiter omnia exprimenda erunt, ne languescat affectus, qui in medio etiam dolore abrumpendus est: ut pro Milone, sed iam finis sit, neq; enim præ lacrymis iam loqui possum. Nec nimis in augendo quicquam enucleandum est, nempe persequendo singula, sed præcipua duntaxat ponantur, eaq; quasi ultrò se offerentia.

Nihil est enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat: & à quorum charitate diuelatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurus ue sit, exprimatur breuiter. C I T O enim arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquã in amplificatione nimis enucleandum est. Minuta est enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicij, quo quæq; in causa genere utamur augendi. In illis enim causis quæ ad delectationem exorantur,

nantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum. In iudicijs, accusatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerunque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam.

STREBAEVS.

NIHIL est tam miserabile, quàm ex beato miser: quale sit hoc, intelliges ex oratione pro Rabirio Posthumo: Occultat pecuniam Posthumus. Latent regie diuitie. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirij Posthumi nummo sestertio sibi addici uelit? Sed miserum me: Quanto hæc dixi cū dolore? Hem Posthume, tu ne es Curij filius? C. Rabirij iudicio & uoluntate filius? natura, sororis filius? tu ne ille in omnibus tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit? qui nihil profudisti? nihil unquam in libidinem contulisti? Tua Posthume nummo sestertio à me addicuntur? O meum miserum acerbumq; præconium. Hoc insigne amplificandi genus. In miseratione non esse commorandum monuit Rhetor Apollonius: quia citò arefcit lacryma, præsertim in alienis malis: quod sic Quintilianus exposuit: Nunquam debet esse longa miseratione. Nec enim sine causa dictum est, nihil facilius, quàm lacrymas inarescere. Nam quum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus imago, in qua si moramur, lacrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo quem ceperat impetu ad rationem redit. Obseruandum præterea, ne quicquam nimis enucleatū sit, hoc est fusè & subtiliter explicatum: quia minuta est omnis diligentia, multaq; parua dicit, qui omnia dicere conatur. Amplificatio grandia requirit: qualia sunt quæ paulò antè uerbis & rebus

bus diuisa ponebat. Faciendus ergo delectus, nitendumq; iudicio, quo quaq; in causa genere utamur augendi: aliud enim alijs conueniet locis. Nec quæ de amplificatione dicuntur, in unam causam cadunt omnia. Nam cum sint tria genera causarum, in exor natione siue demonstratione, quæ ad delectationem comparatur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. Expectatio est ex nouo genere dicendi: quo laudauit Archiam Poëtam, in cuius admirationem ducit auditores cum uoluptate. Demonstratio ferè constat suauis narratione. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos. In cohortationibus, & genere suasio, bonorum ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum: ut in Orationibus contra Seruilium Rullum uideas: quale istuc est luculentissimum: Vnum ne fundum pulcherrimum pop. Rom. caput uestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum uestigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? Subdit exemplum: An obliti estis, Italico bello, amissis cæteris uestigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus aueritis? In genere Iudiciali disceptatores concitat accusator: ut ipse facit in Verrem frequentissime. Contrà mitigat patronus, ut idem pro Milone. Aliquando mutantur officia pro questionum uarietate, ut ipse erga Sthenium misericordiam mouet accusator. Defensor idem iracundiã in Roscios Sexti Roscij propinquos, quod nunquam faceret in litigatorem suum.

V A L L A.

Citò enim arefcit.) Ita in Rhetoricis: Commotis autem, inquit, animis diutius in cõquestione morari nõ oportebit. Quæ admodum enim dixit Rhetor Apollonius, lacryma nil citius arefcit: idq; est tibi ultimum de conclusione præceptum. Nimis enucleandum.) Ne illud arguendi acumen ipsi officiat amplificationi: quod ipse ostendit. Minuta est omnis diligentia.) Hoc est, si humilis sit & deiecta. Ad delectationem.) Hoc est,

in Demonstratiuo genere. In cohortationibus.) Id est, in Deliberatiuo. In iudicijs.) Iudicali genere. Accusator misericordiam.) Vt in pupillo cōpilato. Et defensor iracundiam.) si falso, et à pessimis accusatum se hominibus dicat.

Enumeratio reliqua est, non unquam laudatori, suafiori non sæpe, accusatori sæpius quàm reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si aut memoriæ diffidas eorum apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim & habitura maiorem. Et reo rarius utendum est, quòd ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate labet, aculei pungent, Sed erit in enumeratione uitandū, ne ostentatio memoriæ suscepta uideatur esse puerilis, Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

STREBAEVS.

RERVM repetitio, quod ait Quintilianus, & congregatio, quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλáωσις, à quibusdam Latinorū Enumeratio, & memoriæ iudicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. Enumeratio laudatori nunquam, & suafiori non sæpe necessaria. Ille memoriæ auditorum non diffidit, quia nihil periclitatur. Genus est ad uoluptatem ferè comparatum, fissum, copiosum, securum: in quo tam multa repetendo, noua quædam duceretur oratio. Hic sententiam dicit eam, quam diceret si non uteretur argumentis. studet breuitati, neq; uersatur in causa tam molesta, quàm qui iudicia tractant. Adde, quòd in utroq; ge-

nere

nere sunt rerum Expositiones & Amplificationes, quæ repetitione decreſcunt. Nihil obest tamen aliquando breuiter argumenta firmiora collegiſſe, ut quid efficiatur ex illis, aperte cognoſcat auditor, præſertim in confuſiore cauſa. Quod ſi fiet, non erit tamen Enumeratio neceſſaria, præſertim in laudatione, cum poſſit ſine ullo periculo omitti. Enumeratio accuſatori ſæpius quàm reo neceſſaria, quia multa iactat accuſator, infirma forte ſingula, ſed quæ tandem collecta, turbæ multitudi-
 ne roborantur. Reo ponenda ſunt contraria, quorum diſſolutio in breuitate latebit: aculei pungent. Sic ille paulò poſt. Sensus eſt, reo ponenda ſunt contraria ijs, quæ obiecit accuſator, quorum diſſolutio & reſutatio in breuitate & anguſta Enumeratione minus intelligetur: aculei pungēt, hoc eſt accuſatoris frequentata firmamenta, repetitione deſenſoris iterum ferient aures, pungent animos, & comparata breui diſſolutioni, maiorem uim habere uidebuntur. Non ſunt aculei deſenſoris argumēta, ſed acria illæ tela quæ uehementer intorſit accuſator, ut aurem ferirent: quæ quidem reo ponenda ſunt, ſi medelam contrariam in Enumeratione uelit adhibere. Poſteaquam præcepit à quo fiat Enumeratio frequentius, & in quo genere cauſarum, temporis aſſignat opportunitatem. Fit igitur aut quia memoriæ diſceptatorum diffidit, Orator, aut quòd frequentatis firmamentis, id eſt argumentis unum in locum ſtipatis, uim eſt habitura cauſa maiorem. Memoriæ diffidit eorū apud quos agit, uel interuallo temporis, ſi quis eandem cauſam multos dies egit: quod ſæpe accidebat in difficilioribus cauſis, ut ultra decimum diem agendo producerentur: uel longitudine orationis, quæ memoriæ confundit. Cicero paucis Enumerationē conficit in frumētaria, pluribus in ultima Actione, modicè in Oratione pro Cecinna: Quum iudicium de uī ſit, is qui arguitur, uim ſe hominibus armatis feciſſe fateatur: & quæ ſequuntur. Ea eſt Enumeratio pro reo. In Enumeratione uitandū, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta uideatur eſſe puerilis. Etenim puerile

puerile est artis memoriæ signum dare, ostentare ingenium, præ se ferre nimiam diligentiam: quod fecisse multos hac præceptione monstrat. Ergo singula delibanda seruatò rerum pondere.

VALLA.

Et reo rarius.) Rarò contingit, ut reus Enumeratione utatur, quoniam contraria ab accusatore sibi referèda sunt. Quorum.) Subaudi, enumeratorum, brevis ponatur dissolutio.

Aculei pungent.) Hoc est, acumen inuentionis & responsionis: ut quemadmodum animalium aculei in cutem figuntur: ita uis argumentorum animos audientium percellat: ac sicut accusator ipsum reum multitudine, ita reus accusatorem acumine urgeat & obtundat. Deniq; Cicero in Rhetoricis conclusionem in tres diuidit partes, Enumerationem, Indignationem, Conquestionem: & indignationem quidem, quindecim: conquestionem uerò, sexdecim locis tractandam esse docet. Verumenimvero quoniã exemplis plerunq; magis, quàm præceptis commonemur, atque erudimur, existimo utriusq; eminentissimi Oratoris, Græci alterius, & alterius Latini exemplis ostendere, & quomodo enumerandum, & quomodo amplificandum in peroratione esse uideatur. Amplificationis itaq; unicum, cum multa sint, exemplum satis erit Ciceronis pro Cœlio: Quare obtestor, oroq; uos Iudices, ut qua in ciuitate paucis diebus his Sextus Clodius absolutus sit: quem per biennium, aut ministrum seditionis, aut ducem uidiſtis: qui ædes sacras, qui censum pop. Rom. qui memoriam publicam, suis manibus incendit: hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, uita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in palatio atq; in urbis oculis, seruitia ad cædem & inflammandam urbem incitauit: in ea ciuitate ne pati: mihi illum absolutum muliebri gratia, M. Celiū libidini mulieris condonatum: ne eadem mulier cū suo coniuge, & fratre turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse uideat

uideatur. Demosthenes uerò de Haloneso, Καὶ τάντων τῶν ἐπι-
 εολῶν τινὲς εὖ ἔφασαν γεγραῖθαι οἱ πολλὸν ἄν δικαιοτέρου ὑφ'
 ὑμῶν ἢ Φιλίππου μισοῖντο. ἐκείνου μὲν γὰρ ἑαυτῷ κτώμενου
 καὶ δόξαν, καὶ μεγάλα ἀγαθὰ, πάντα καθ' ὑμῶν πράττει. ὅσοι
 δὲ Ἀθῆναιοι ὄντες, μὴ τῆσ' αὐτοῦ, ἀλλὰ Φιλίππου, εὐνοιαρ
 ἔνδ' ἐκινῶν, προσήκει αὐτὸς ὑφ' ὑμῶν κακὸς κακῶς ἀπολωλέ-
 ναι. εἴ περ ὑμεῖς τ' ἐγκέφαλον, ἢ τοῖς κροτάφοις, ἀλλὰ μὴ ἔν τῶσ
 π' ἔργου καὶ ἀπεπατημένον φορεῖτε. Atq; epistolam hanc quidē
 recte esse scriptam dicebāt: qui multò iustius odio uestro digni
 sunt, quam Philippus. Ille enim sibi gloriam, et magna commoda
 comparans, omnia contra uos agit, qui uerò Athenienses cū sint,
 beneuolentiam non patriæ, sed Philippo ostentant, par est, ut ij à
 uobis mali malè perdantur: si modò cerebrum uos in tempori-
 bus, non etiam in talis inculcatum gestatis. Enumerationis autem
 pulcherrimum est Ciceronis septimæ actionis in Verrem: cū
 inquit: Nunc te ò Iupiter Optime Maxime, cuius iste donum re-
 gale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque
 ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum
 ab regibus, tibi dicatum, atq; promissum, per nefarium scelus
 de regijs manibus extorsit: cuiusq; sanctissimum, et pulcherri-
 mum simulacrum Syracusis sustulit: teq; Iuno regina, cuius duo
 fana duabus in insulis posita: et totus ille locus: quem, utpote pau-
 lò longiorem, annotare supersedimus: præsertim cū eo mōstra-
 to, quilibet sibi eum possit uendicare. Demosthenes uerò contra
 Aristocratem, ὁ πρῶτος νόμος ἀντικρὺς ἔρηκεν, ἄν τις ἀπο-
 κτείνῃ τινὰ, τῶν βασιλῶν δικάζειν, ὃ γὰρ, ἄν τις ἀποκτείνῃ, αὐτὸς
 γέγραφε ἀγῶγιμον εἶναι, τὸ το φυλάττειν, καὶ μέμνηται, ὅτι
 πάντων θνατιώτατος ὅστις (φ) κτείνῃ τὸ μὴ διδόντα κείσιν
 ἐκδοτορ ποιεῖν, ἔκ' ἐὰ μετὰ ταῦτα ὁ δεύτερος νόμος ἔδ' ἐ τὸν
 ἑαλωκότα ἀνδρὸ φόνου λυμάνεαι, ἔδ' ἐ χρέματ' αὖ πρᾶττεαι,
 ὃ γὰρ (φ) ποιεῖν ἀγῶγιμον, πάντα ταῦτα δέδωκεν, ἐπὶ γὰρ τοῖς λα-
 βδοσι ἔσαι ποιεῖν, ὅτι ἄν βέλων. ἀπάγειν ὁ νόμος ὡς τὸς θεομο-
 θέτας

θέτας κελύει, καὶ τὸτο καὶ ἔν τῇ ᾠδῇ πεπονθότῳ λάβη τις πα-
 τείδι ὁ δ' ἀγώγιμος αὐτῷ (ᾠδ) τὴν αὐτίαν ἐπονεγκόντι δίδωσι
 ὡς αὐτόν, καὶ τ' ἀλλοτρίας πῶς λάβη, ἔστι ἐφ' οἷς ἀδικήμασι
 δίδωκεν ἀποκρίνην ὁ νόμος, ὁ δ' ἔδλεν ὑψηλῶν, καὶ ἐπὶ τῶ-
 τοις τις κτένη, δίδωσι ἐκδοτορ ἢ ἀδωρ ἀφελμύον ἔν τοις νό-
 μοις. ἄρ τις πᾶν τι τοῖστον, δίκας ὁ νόμος κελύει ἀπαυτῆρ
 πρῶτορ. ὁ δὲ τ' ἔναντιορ ἔδεμείαρ κείσιμ ἔτε αὐτὸς εἰπῶν, ἔτε
 πᾶρ ὡρ ἄξιοὶ λαβεῖν αὐτήσας, ἀγώγιμος ἐποίησε, καὶ τις ἀφαι-
 ρῆται, παραχρῆμα ἕκαστοδορ ποιεῖ, τὸ ἀνδρολήφιον, πᾶρ οἷς
 ἄρ ὁ δράσας ἦ, ἄρ μὴ διδῶσι δίκας, κελύεισι οἱ νόμοι μέχει
 τειῶν εἶναι. ὁ δὲ, ἄρ ἀφέληται τις ἢ ἄγοντα, μὴ βελόμην
 πρὸς δίκης ἐκδῆναι, δίδωσι ἕκαστοδορ ποιεῖ. δεῖ ἕξ νόμορ ἄρ μὴ
 τὸν αὐτόν ἐπὶ πᾶσι τῶν τις, εἰσφέρειμ. ὁ δ' ἐπ' ἀνδρὶ γράφα
 ψήφισμα ἰδίορ. δεῖ ἕξ ψήφισμα ὁ νόμος κελύει τὸ δορ εἶναι νόμος,
 ὁ δ' ὑπαρχόντων τοσῶτων νόμων, ψήφισμα ποιεῖ κείορ,
 τὸς νόμος ἀναίρων ταῦτα φυλάττει, καὶ μεμνῆμνοι κἀνοσθε.
*Prima lex aperte dixit: Si quis quempiam interfecerit, Senatus
 cognoscito: hic autem si quis interfecerit, statim addidit abduci
 ad supplicium licere. Hoc servate, ac memoriæ mandate, omnium
 maximè contrarium esse iudicio, nullo dato iudicio ad supplicium
 dedere. Deinde non finit secunda lex, ne condemnatum quidem
 homicidam uiolari, ac pecunias ab eo exigi. Is uerò, dum permit-
 tit abduci, omnia ista concessit. Erit enim in potestate illorum, qui
 abduxerint, omnia suo arbitratu facere. Abduci præterea lex ad
 Thesmothetas iubet, atq; ita demum, si in necati patria sit à quo-
 piam deprehensus: hic autem illi ipsi qui crimen intenderit, per-
 mittit priuatam suam in domum abducere, uel si alicubi in alie-
 na patria sit comprehensus. Sunt delicta ob quæ lex concessit in-
 terficere: hic autem, sine ulla exceptione, si ob hæc delicta quis
 interfecerit, abduci permisit eum, quem leges noxæ exemerunt.
 Si cui tale quippiam contigisset, ab eo primum rationem iudicio
 exigi lex imperat: hic autem nullum iudicium neq; ipse promit-*

tens, neq; à quibus accipi putat oportere, requirens, abducendū dedit. Ac si quis exemerit, confestim fœderum exortem esse iubet. Pignerationes in eos, apud quos homicida fuerit, si causam nō dicant, ad tres usq; leges statuunt: hic uerò, si quis abducenti exemerit, quia nollet causa indicta dedere, hunc statim fœderum exortem facit. Non patitur lex legem, nisi propter omnes feratur, promulgari: hic autem unius hominis causa priuatum decretum scribit. Non sustinet lex decreti maiorem uim atq; auctoritatem esse, quàm legis: hic autem cū tot sint leges, decretum ratum facit, leges interea abrogans. Hæc seruate, ac memoriæ mandantes, in consilium ite.

L A T O M V S.

Enumeratio reliqua est.) Enumeratio in perorando duabus de causis adhibetur, memoriæ reficiendæ, & causæ confirmandæ gratia. Memoria reficienda erit, si interrupta fuerit actio mora aliqua, aut si longior fuerit oratio. Causa confirmanda, si conuictis in unum firmamentis ac frequentatis, uis eorum maior futura est. Sed hoc reo quàm accusatori rarius faciendum est, quia contraria, hoc est, firmamenta accusatoris ponenda sunt in enumerando, ut cum eisdem dissolutio nostra conferatur, quod cū sit, pungunt quasi aculei in animis iudicum, & crimen confirmant: nostra autem dissolutio, quia in breuitate enumerationis explicari non potest, latet.

CHRISTOPH. HEGENDORPH.

Aut frequentatis firmamentis.) Id est, in unum locum coactis, quò aut grauior, aut criminiosior oratio sit. Fit enim frequentatio, cū res dispersæ in unum locum cogantur. Ita Cicero libro ad Herenn. 4.

C. F. Quoniam & de ipso Oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremū proposuisti quæstionis locum.

C. P.

C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus & personis, Controuersiam, Causam appello: alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, Propositum uoco. Sed est Consultatio quasi pars Causæ quædam, & Controuersia. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de Proposito dicamus, cuius genera sunt duo: cognitionis alterum: eius Scientia est finis, ut ueritatem sint sensus: alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid: ut si quaeratur, quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit nec ne, quid sit, quale sit. Sit nec ne, ut, Ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, Sit ne ius id quod maiori parti sit utile. Quale autem sit, Iuste uiuere sit nec ne utile.

STREBAEVUS.

IN treis partes distributa est omnis doctrina dicendi: in ipsam Vim Oratoris, deinde in Orationem, tum in Quæstionem. Nunc de Quæstione tertia parte, quæ est materia Rhetorices. Nec enim, si cadit in præcepta, ideo non est materia Rhetorice. Est autem Quæstio, quæ in utranque partem disputatione trahi potest. Quæstio infinita, in qua aliquid generatim quaeritur, ut, Expectandi ne est eloquentia? Quæstio finita, in qua quid in personis, atque certa, & constituta re quaeritur. Necessè est quidem, aut de toto genere quæstiones fieri, aut de eius aliqua parte: ut de toto genere parricidij, uel de uno aliquo parricidio: ut de uniuerso hominum genere, aut natione, aut ordine, uel de uno, paucis uel certis. Nam infinitum, non tantum genus, sed etiam speciem in hac

parte complectitur. Sic natura rerum duas genuit *Quæstiones*, Certam, & Incertam. Priorem ex singulis, uel tanquam singulis, quæ *Logica* Indiuidua à Græcis ἀτομα dicuntur. Alterā ex tota specie, uel uniuerso genere. *Quæstio* Infinita dicitur *consultatio*, de quo nomine supra diximus. dicitur & *Propositum*, quod est Græcè θέσις. *Quæstio* Finita, *Causa* dicitur, & *Controuersia*. *Querat* aliquis, cur & hic, & secundo lib. de Oratore Finitam *quæstionem* solis comprehendat personis & temporibus, qui latius in *Topicis* metiatur? *Causa*, inquit, certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Nam & *Controuersia* sunt de loco solo, de certa actione, de certo negotio. Arbitror eum personas & tempora, ut frequentiora, posuisse, in quibus ea, quæ sunt eiusdem rationis, intelliguntur. *Consultatio* est tanquam genus: & ideo pars *Causæ* quædam, & *Controuersia*, quia inest infinitum in definito, sicut in specie genus, quod explicabamus per definitionem. Homo est animal rationale. Duæ sunt partes hominis, animal quod est genus: rationale, quæ differentia est. Aut *Cōsultatio* dicitur pars *Causæ*, quia causa ex *Peristasi* & *Propositio* conficitur, ut antè diximus. Ad genus tamen referuntur omnia, ut partes referuntur ad totum, summamque cōprehensionem. Genus ita natura postremum, arte & tractatione primū: quamobrem incipit à *Consultatione*. Scio *Aristotelem*, & *Porphyrīum* dicere genus esse natura primū: sed alter species fecit æternas, alter posuit *Ideas* *Platonis*. Ego uerò dico ἀτομα, primas esse substantias, ut *Aristoteles*: species autē & genera secundas: et partes natura toto priores, & species genere eodem modo: & cum fuisse ordinem rerum conditarum. aliam autem esse naturā *Logicā*, qua genus si tollitur, perimit speciem, non species genus: aliā naturā *Physicā*, de qua loquor. *Aristot.* in *Politico* dicit, totum prius esse natura partibus, sed Prius intelligit excellētius. Nam ibidem ostendit ciuitates à societatum partibus duxisse originem. *Quæstionis* Infinitæ genera

sunt

sunt duo: *Cognitionis alterū, cuius finis est scientia: alterū Actionis, quod refertur ad efficiendum quid. Etenim in mortalibus solus homo rerū uim, naturamq; speculatur, & illius propriae sunt quæstiones. Si quid inquirit cognoscendi gratia, non agēdi, quæstio est contemplationis, ut, Veri ne sint sensus, an ne fallaces? Sol' ne maior est terra? Vbi cōcrescunt pluuia? Vnde fit tonitruū? Sunt' ne in octauo cœlo positæ stellæ? & innumerabiles eiusmodi quæstiones, quæ in Philosophia tractantur. Vnde Quæstio Infinita à quibusdam Quæstio Philosophica nominata est. Hæc & similia sunt animi notiones, & ornamenta, ad agendum non ita necessaria. Si quid inquirit homo agendi causa, quod uel persequatur tanquā bonum, uel fugiat tanquam malum, Quæstio est Actionis. His duobus membris omne Propositum cōtinetur: quia si quæstio est humanæ perscrutationis, homo aut tantum scire cupit, aut etiā agere sciendo: necesse est his duobus omnia cōtineri. Dicat aliquis: Hæc diuisio conuenit etiā Controuersia, ac Finitæ Quæstioni: ut quæsitum est, An Socrates esset omnium sapientissimus: quod est contemplationis: & An idem uiolasset religionē: quod est actionis. Existimo utriusq; partis esse diuisionē. Sic enim confirmat in Topicis: Quæstionum, quacunq; de re sint, duo sunt genera: unum Cognitionis, alterum Actionis. Quod non magis absurdum, quam diuisionem proximam utriusq; Quæstionis esse cōmunem, sit nec' ne? quid sit? quale sit? Cur ergo tribuuntur infinitæ quæstioni? Quia quod in genere monstratum est, illud in specie quoq; planū factū est. Quæstio speculationis igitur in tria genera partitur, Sit, nec' ne: quod est coniecturæ. Quid sit: quod est definitionis. Quale sit: quod est qualitatis. Plura de re quæri non posse, antè demonstrauimus: quoniam si rem non cōstat esse, sit, nec' ne, quæritur. Si constat, aut de accidentibus agitur, aut de eo, cui accidunt. Hic quid sit, illic quale sit, quæritur. Exempla nō sunt huius interpretationis. Hoc nosse satis est, sensus plerunque ueros haberi. Nam Aristot. lib. de sensu existimat in propria ma-*

teria non decipi sensum, ut oculum in ueris coloribus: aliquando in communi decipi, ut oculum in figura, ac magnitudine. Cicero primo de Finibus: Quod porro animo cernimus, id omne oritur à sensibus: qui si omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum deniq; poterit aliquid cognosci, & recipi. Quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt, ij remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod differūt. Hisce uerbis: fuisse rem contro- uersam de sensibus, ostendit, & ea de re suam pronuntiat senten- tiam. Ius, tum natura, tum more constat, ut omnibus est notum. Nam è Iure Naturali profluxere bonæ leges, boniq; mores. Non semper ius esse, quod maiori parti sit utile, iudicarunt ij, qui à le- gibus agrarijs abhorruerūt, quiq; passim uenari, piscari ue pro- hibuerunt. Iuste uiuere utile est, si utile ab honesto non separet. Quibus officijs colatur amicitia, cognosces ex eiusdem libro de Amicitia. Amico concedenda sunt omnia usq; ad aras & Deos, ut dicebat Pericles. Gellius de hac re, capite tertio libri primi. Cice- ro de Amicitia paucis complectitur: Virtus inquam, C. Fanni, et tu Q. Muti, & conciliat amicitias, & conseruat. In ea est enim conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia. Aristoteles Ethicorum VII. Quatenus communicat, eatenus est amicitia. Eodem modo se habet Iustum: & prouerbum rectè, ea quæ sunt amicorum, communia dicit esse. Est enim amicitia in communio- ne quadam, atq; societate. Hæc ille.

V A L L A.

Duo sunt.) Duabus expositis libri partibus, & perinde ge- neribus, quod in ui Oratoris est, & quod in orationis partibus: tertium restat genus quod in quæstione positum est. Repetit ergo quod à principio dictum est, duo esse quæstionum genera. Infini- tum unum, Finitum alterum. Itaq; Infinitum, quod Propositum uocat, in duo rursus diuidit genera, sicut & in duobus præterea alijs tradit locis in lib. de Oratore, ac in Topicis. Et quoniam plu- rimum (tametsi idem dicat in lib. de Oratore) differre uideatur,
non

non alienum putamus eius hic uerba referre. Ait itaq;: Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi de qua queri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptetur, siue in his causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione uersantur: neq; est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq; referatur. Nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq; perquiritur: ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur. Aut agendi consilium exquiritur: ut, Sit ne sapienti capeſſenda Respub. Cognitionis autem tres modi, Coniectura, Definitio, & ut ita dicam, Consequutio. Nam quid in re sit, coniectura queritur, ut illud: Sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæq; res habeat, definitio explicat: ut si queratur, quid sit sapientia. Consequutio autem tractatur, cum quid quanq; rem sequatur, inquiritur: ut illud: Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad cōiecturam, eamq; in quatuor genera dispartiuunt. Nam aut quid sit, queritur, hoc modo: Naturā ne sit Ius inter homines, an opinionibus: aut, Quæ sit origo cuiusq; rei: ut, Quod sit initium legum, aut rerum pub. aut causa & ratio: ut si queratur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, Num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes: ut cum queritur, Quid in cōmuni mente quasi impressum sit: ut si differatur, Id ne sit Ius, quod maxime parti sit utile: aut cum, quid cuiusq; sit proprium, exquiritur, ut, Ornate dicere proprium ne sit Oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, ut si queratur, Quot sint genera rerum expetendarum: aut, Sint ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum: aut cum, quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusq; sit, describitur: ut si queratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consequutionis autem questionum duo prima genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio: ut si differatur, Expetendā ne sit glo-

ria. Aut ex comparatione: Laus, an diuicie magis expetendæ sint. Simplicium autem tres sunt modi, de expetendis, fugiendis ue rebus, ut Expetendî ne honores sint: Num fugienda paupertas: de æquo, aut iniquo: Aequum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, ut hoc, Sit ne honestû gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum idem ne sit, an aliquid intersit queritur: ut Metuere & Vereri, ut Rex & Tyrannus, ut Assentator & Amicus: alter, cum quid præstet aliud alij queritur: ut illud, Optimî ne cuiusq; sapientes, an populari laude dicantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè doctissimis hominibus describuntur. Quæ uerò referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione uersantur: quo in genere, quid rectum, faciendumq; sit, queritur: cui loco omnis uirtutum & uitiorum est sylua subiecta, aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedenda, tollendâ ue tractantur. Huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, cõsolationes, miserationes, omnisq; ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. (Vt uerine.) Nam à Philosophis quæsitum est, εἰ ἀληθεῖς αἰ αἰσθησὶς καὶ αἰ φαντασίαι. id est, An ueraces sint sensus & imaginationes. Τὰς μὲν αἰσθησὶς ἀληθεῖς, ἦ δὲ φαντασιῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς, τὰς δὲ ψευθεῖς. καὶ ἢ μὲν αἰσθησις μοναχῶς ψευδοποιεῖται ἢ τὰ νοητὰ, ἢ ἡ φαντασία διχῶς. καὶ γὰρ αἰσθητῶν φαντασία ἔστι, καὶ νοητῶν. Id est, Sensus quidem esse ueraces: imaginationum autem quasdam esse ueraces, fallaces alias. Ac sensus quidem unico modo fallit, per intellectibilia: imaginatio autem bisariam: est enim tum sensilium rerû imaginatio, tum etiam intellectibiliû. Quibus officijs.) Vt, An propter amicos ab honestate aliquando declinandum sit: quod Aulus Gellius quoq; querit, & à plurimis quæsitum fuisse ostedit. Vt ius in.) An Ius Naturale dici possit, an in consuetudine collocatum. Sanè, ut Vlpianus inquit, Ius aliud Publicû, aliud Priuatû. Publicum

cum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat: Priuatum est, quod ad singulorū utilitatem pertinet. Sunt enim quædā publicè utilia, quædā priuatiu. Publicū ius, in sacris, & sacerdotibus, & magistratibus cōsistit: Priuatū ius tripartitū est: collectū est enim ex naturalibus præceptis, aut gentiū, aut ciuilibus. Ius naturale est, quod natura docuit omnia animantia. Nam ius istud non solū humani generis propriū est, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur: auium quoq; cōmune est, &c. Ius gentiū est, quo gentes humanæ utuntur: quod à naturali recedere facile licet intelligere: ueluti (ut inquit Pōponius lib. v 1.) erga Deū religio, Vt parentibus & patriæ pareamus. Ac (u Hermogenianus lib. 1. inquit) ex hoc iure gentium introducta bella sunt, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, emptiones, uēditiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ. Ius Ciuile, inquit Vlpianus lib. 1. Instit. est, quod, neque in totum à naturali, uel gētium recedit: nec per omnia ei seruit. Itaque cū aliquid addimus, uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, Ciuile efficiamus. Papin. autem lib. 1. Digest. Ius Ciuile, inquit, est, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentium uenit. Ius Prætorium est, quod Prætores introduxerunt, adiuuandi, uel supplendi, uel corrigendi Iuris Ciuilis gratia propter utilitatem publicam: quod & Honorarium dicitur, ab honore Prætorum, sic nominatum.

L A T O M V S.

Controuersiam & causam appello.) Controuersia appellatur, quòd disceptationem in se contineat. Causa, quòd in disceptando in causam aliquam recidat, qua sublata, quæstio esse nō possit. Propositum Græci θέσις uocant, quòd in disputationem proponatur. Sed idem quia consultandum est in causa explicanda, consultatio à Cicerone nominatur. Ea pars causæ est, sicut genus speciei, cū sit consultatio generalis de uniuersa re: causa special

cialis. Sicut igitur animal inest in homine, ita consultatio in controuersia: neq; tamen explicari hæc sine illa potest, sicut nec species sine genere. Itaq; in explicanda causa ad consultationem referuntur omnia. Veri ne sint sensus.) id est, fallant ne nos sensus sicut opiniones. Vide Aristotelem de sensu & sensibili.

Ius in natura sit, an more.) Id est, à natura ortum ne sit ius, an à more, & hominum consensione.

CHRIST. HEGENDORP.

Cognitionis alterum.) Ut, Artium aliæ positæ sunt in inspectione, id est, cognitione & æstimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, ut ipso actu perficiantur, quæ πραγματικὴ appellatur. Itaque quoq; sunt quæstiones aliæ quidem cognitionis, aliæ actionis. Exempla quæstionum cognitionis require apud Aristotelem in Problematis, & Alexandrum Aphrodisæum.

Actionis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, Quibus rebus adipisci gloriam possis, aut Quo modo inuidia uitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, usumq; refertur, ut Quemadmodum fit Respublica administranda, aut Quemadmodum in paupertate uiuendum.

STREBAEVS.

TRIA sunt rerum genera nostræ mortalitati comparata: quedam bona, quæ natura persequimur, ut gloria: quedam mala, quæ declinamus, ut inuidia: quedam media, ut paupertas, & administratio reipublicæ: quibus & bene uti, & abuti possumus. Hinc quæstiones actionis: una de bono persequendo, & de malo uitando; altera, de commodo, usq; rerum utroque uersus spect

ſpectantium, quo pacto uertamus in commodum noſtrum. Sunt hæc & in *Πρόβλετα*, & controuerſia. Gloria uera uirtute comparatur: Inuidia, modeſtiæ nomine, & aliorum commoditate uitatur: quod Auguſtus Cæſar optimè uidit. Reſpublica adminiſtratur bonis legibus, maturo conſilio, & uiribus conſilio obtemperantibus. Hæc latè patent, ut apud Platonem uidere eſt, & Ariſtotelem in *Polit.* In paupertate ita uiuendum, ut te tuo pede metiare, tuoq; ſis contentus.

VALLA.

In paupertate.) An contentum eſſe oporteat ea conditione: an quærendum, quomodo poſſis ipſam deuitare.

LATOMVS.

Duo ſunt genera.) Horum alterum ad perſequendum declinandum ue pertinet, alterum ad utendum.

Rurſus autem ex cognitionis conſultatione: ubi, ſit, nec ne ſit, aut fuerit, futurum ue ſit, quaeritur: unum genus eſt quaëſtionis, Poſſit ne aliquid effici: ut quum quaeritur Ecquiſnã perfectè ſapiens eſſe poſſit? Alterũ, Quẽadmodũ quidq; fiat, ut Quonã pacto uirtus pariat, natura ne, an ratione, an uſu. Cuius generis ſunt omnes in quibus, ut in obſcuris naturalibusq; quaëſtionibus, cauſæ rationeſq; rerum explicantur.

STREBAEVS.

QVAESTIO Infinita coniecturalis eſt præteriti tẽporis. & iſtantis, & futuri. Ea natura prior eſt. Hoc quaerit, poſſit ne aliquid effici: quod eſt omnium primum. Si non poteſt fieri, ſubſiſtimus: ſi poteſt, ultra progredimur. Et proximum eſt inuenire cauſam, unde aliquid oriatur, & quemadmodum quidq; fiat, quod Phyſicorũ proprium eſt, cauſas rationeſq; rerum explicare: ſed & Orator perſæpe retrolegit cauſas, ut effecta depreh

prehendat. Id esse Physicorum, naturamq; contemplantium, demonstrat his uerbis: In quibus, ut in obscuris naturalibusq; questionibus, causæ rationesq; rerū explicantur. Causa refertur ad questionem. An sit, ut ait in Topic. Nam rem esse tum cognoscimus, quaq; ratione fiat intelligimus, quum causas eius, & principia scimus. Sapiencia duplex est: una Philosophiæ eius, quæ natura potest homini contingere: & hac aliquis perfectè sapiens esse potest: ut is qui Aristoteli felix est in uita contemplationis. Altera perfectæ summæq; uirtutis, quam Stoici negant cuiquam contigisse. Hoc modo nemo perfectè sapiens esse potest, nisi numinis afflatu longè ultra communè hominum conditionem euolarit. Virtutem à natura seminariū, ab ratione usuq; incrementum accepisse, Cicero docet in officijs. Aristoteles negat uirtutes esse naturales, quia sint habius ratione, usuq; contracti. Sed & ipse de uirtute naturali facit mentionem v. 1. Ethic. Ad fortitudinem, inquit, & ad temperantiam nati, & cæteras ex ortu uirtutes habere uidemur, sed tamē quærimus aliquid aliud quod est propriè bonum. Certè à temperamento corporis est inclinatio, à ratione & usu uirtutis perfectio.

V A L L A.

Rursum autem.) Primum genus Questionū, quod in cognitione uersatur, hinc trifariā diuidit: in Topicis autem in quatuor partes: Cōiecturæ, inquiens, ratio in quatuor partes distributa est: quarū una est, cum quæritur, Sit ne aliquid: altera, Vnde orum sit: tertia, Quæ id causa effecerit: quarta, Qua de mutatione rei quæritur. Ecquisnam.) Quoniam solus est Deus sapiens. Quonam pacto.) Naturæ ne, an ratione, an usu. Nam sunt, qui dicant naturalem esse: quæ si ita sit, omnes utique homines, cum ab eadem ui naturæ orientur, uirtutem habebunt. Item, quod à natura est, laudabile non est: quoniam mutari non potest: nō igitur uirtus erit laudabilis: atqui mutari potest, sicut & uitium, non ergo à natura. Sunt, qui apud Platonem dicant

eam diuino concessu traditam hominibus. Sunt tamen etiã uirtutes naturales: sed illæ non morales dicuntur, ut appetendi escam, concoquendi, & id genus aliæ. Alij porrò, uirtutes morales in ratione esse collocatas protulerunt: quoniam cum prudentia in ratione posita sit, & à prudentia omnes morales uirtutes dirigantur: ipsas in ratione positas esse duxerunt: quod tamen nõ sequitur. Nam tam ex affectibus, qui à parte oriuntur irrationali, quàm ab ipsa proficiuntur prudentia, quæ de ratione manat. Alij porrò per actum, hoc est, assuetudinem fieri uirtutes putauerunt: quòd frequentes actus habitus faciant. Naturalibusq;.) Quæ sunt in naturali Philosophia.

L A T O M V S.

Rursus autem.) Hæc iterata partitio est, qua priora rursus in alias partes diuiduntur: subdiuisionem scholastici uocant.

Illius autẽ generis, in quo, quid sit id de quo agitur, quæritur duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia & perseuerantia. In altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit auarus, aut, quid sit superbia.

S T R E B A E V S.

CONIECTURAM partius, ex ordine partitur definitionem. Duo sunt tempora, quum adhibemus definitionem. Si disputatur, an aliud, aut idem sit, utrunque definire oportet quorumq; definitiones erunt uel per similes, eadem esse iudicabimus, & contra: ut perseuerantia, & pertinacia sunt alia, non eadem. Perseuerantia est in ratione bene constituta, stabilis, permanensq; constantia: Pertinacia, in ratione malè constituta firma permanens. Aristoteles, v. 1. Topic. Videndum, si genus utriusq; non idẽ, sed hoc quidem bonum, illud autem malum: hoc uirtus, illud scientia. Et si genus est idem, an differentie de utroque dicantur.

cantur. Tradit alia præcepta, quibus cognoscamus idē & aliud. Transcribere nihil est necesse. Alterum definiendi tempus est, quando uim, naturamq; rei breui descriptione uolumus explicare. Id fit dupliciter, aut accidentium enumeratione rerum imaginem exprimimus: ut si pingas auarum suis coloribus: aut genere ac proprietate uim totam comprehendimus: ut, Superbia est animi elatio prætergrediens meritos honores.

V A L L A.

Illius autem generis.) In Topicis uerò aliquantò secus dicit: quod tamen in idem recidere uidetur. Ait enim: Cùm autem quid sit queritur, notio explicanda est, & proprietates, & diuisio, & partitio: hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio, ut pertinacia, & perseverantia. Varro de lingua Latina ad Ciceronem: A qua re sit, inquit pertinacia cùm queritur, ostenditur esse à pertēdendo, in qua re sit impositum. dicitur, cum demonstratur, in quo non debet pertendi, & pertendit, pertinaciam esse: quòd in quo oportet manere, si in eo perstet perseverantia sit.

Tertio autem in genere, in quo quale sit queritur: aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicēdum est. De honestate sic, ut Honestum ne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De utilitate autē sic, ut Sit ne utile in re publica administrāda uersari. De æquitate uerò sic, ut Sit ne æquum, amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit queritur, exoritur aliud quoddam disputādi genus. Non enim simpliciter solum queritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum: sed etiam ex cōparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atq; etiam, quid honestissimū, quid utilissimū

lissimum, quid æquissimum: cuius generis illa sunt, Quæ præstantissima sit dignitas uitæ. Atq; ea quidem quæ dixi, cognitionis sunt omnia.

STREBAEVS.

HAEC est partitio Qualitatis, quæ tertia fuerat in speculatione. In qualitate aut simpliciter queritur, aut comparatè. Comparatè querimus dupliciter, aut comparatione facta duorum, aut multorum superlatione: in qua re nulla est difficultas. Cicero Offi. lib. i. Eorum autem ipsorum quæ honesta sunt, potest incidere sepe contentio, & comparatio de duobus honestis, utrum honestius: qui locus est à Panætio præternissus. Simpliciter queritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate. Hic obrepit cogitatio, utrum ne omnia sint honesta? aut uilia? aut æqua? possit ne tam fusa qualitas hisce tribus partibus comprehendì? Ego quidem sic existimo, uoluisse Ciceronem tractare quæstiones pro Oratorum dignitate: idcirco nullam habuisse rationem earum, quæ rebus humanis utilitatè nullam ferent: nec putauit artè esse proponendam de uilissimis quibusq;: sed optima quæ scribenda censuit, atq; speculatione dignissima. Valeant igitur argutuli nugatores, qui minutim sectis infinitis propè quæstionibus, arbitrantur ingenium summi uiri altà quædam speculatione superasse: quibuscum actum præclare uideretur, si centesimam tanti uiri partem essent assequuti: quem quum reprehendunt, suspicionem de se relinquunt omnibus doctis, singularis ingenij uirtutes non potuisse complecti. An potuerit esse Fabius? an fuerit? unde fuerit creatus? an arma ceperit? an in bello fuerit? an bellum gesserit in Veientes? Non ne, si constat bellum gessisse Fabium in Veientes, reliquæ sunt superuacue quæstiones? Ergo si rerum qualitas in dubitationem uenerit, aut quaeremus illa media, ut alborem, pallorem, frigus, sapores, odores, pōdus, quæ raro perscrutatur Orator: aut de bonis & malis agemus, in quibus Oratoris frequens

uersatur oratio. Relictis itaq; uanioribus, ad meliora progressus, in tres partes bona & mala distribuit, in honesta, turpia: in utilia, inutilia: in æqua, iniqua: quæ quidem plurimū iuuant Oratorem, & in Demonstratione, & Deliberatione, & Iudicio. Honestæ quid ab utilibus differant, sciunt omnes: quid ab æquis, non item sciunt. Honestum, iuris est etiam summū: æquum, clementiæ, mitiorisq; iuris. Illud spectat officium citra turpitudinem: hoc & officium, & quid cuiq; bonum sit, obseruat. Æquum bonum, ut docet nos Aristot. v. Ethic. est emendatio legis ea parte qua deficit. Lex omnis in uniuersum scribitur. Fieri autem non potest, ut de quibusdā in uniuersum bene dicatur. Quod igitur omisit lex, id quod plerunq; fit, amplectens, illud supplet æquum bonumq;. Homo, inquit, bonus & æquus, qui non exactè iustum in deteriore rem exequitur partem: sed & si ad illud legem habet adiutricē, in mitius reducit. Honestum ne sit pro amico periculum subire? Pericula subiisse dicuntur Achilles pro Patroclo, Theseus pro Pirithoo, Pilades pro Oreste, Nisus pro Euryalo. In paupertate, inquit Aristot. cæterisq; calamitatibus unicum esse perfugium amici putantur. Sit ne utile in repub. administrāda uersari? Utile sanè, & honestum, si repub. bene administres: quāquam Demosthenes, alijq; multi tum Philosophi, tum regendæ reip. periti, cæteros ab eo munere terruerunt. Sit ne æquum amicos cognatis anteferre? Gradus societatis collocat Offic. lib. i. Vltimus est hominis alieni, & ignoti: propior eiusdem gentis, nationis, linguæ: interior hominum eiusdem ciuitatis: præterea familiaritatis: arctior est colligatio societatis propinquorum.

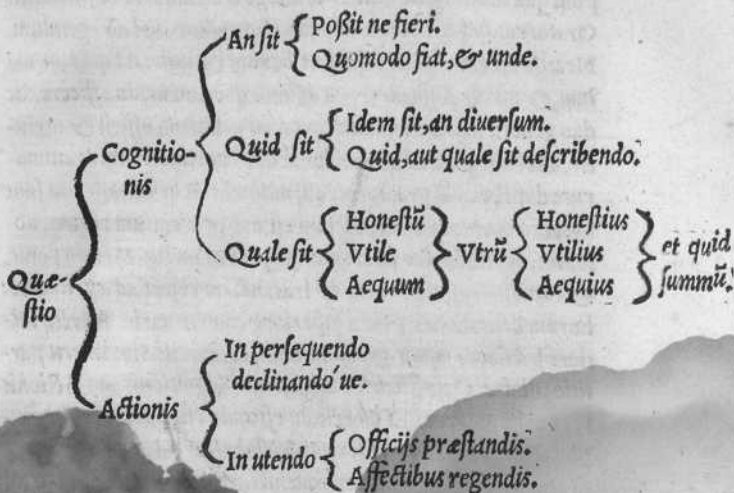
V A L L A.

Tertio autem.) In Topicis autem aliter hunc locū tradit: inquit namq;: Cū autē queritur, quale quid sit, aut simpliciter queritur, aut comparatè: simpliciter, Expetenda ne sit gloria: comparatè, Præponenda ne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera sunt, de expetendo, fugiendoq;: de æquo, & iniquo: de honesto,

honesto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio: alterum de maiore, & minore.

L A T O M V S.

Aut de honestate.) Separat æquitatem ab honestate, sicut laudabile à recto, non re, sed sine querendi. Exoritur aliud quoddam.) Nempe comparatiuum, cum alterum simplex sit.

Restat actionis locus, cuius alterum est præci-
piendi genus, quod ad rationem officij pertinet:
ut, quemadmodum colēdi sint parentes. Alterū
autem ad sedandos animos, & oratione sanādos,
ut in consolandis mœroribus, ut in iracūdia cō-
primenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate
minuenda. Cui quidem generi contrarium
est disputandi genus, ad eosdem illos animi mo-
tus, (quod in amplificanda oratione sæpe facien-
t dum

dum est) uel gignendos, uel concitandos. Atque ferè hæc est partitio Consultationum.

S T R E B A E V S.

HÆC duo membra non tibi uidebuntur absoluerè totum corpus actionis, nisi propius inspicias. Proponamus igitur hic poni quæstiones, quæ utiliter oratione tractantur. Constituamus Oratorem, qui proponat aliquid uel agendum, uel nõ agendum. Necessè est eum suadere quid, ut bonum & utile: aut quid, ut malum, & inutile, dissuadere: aut animos quodam modo afficere. Sic duo genera nascuntur, unum, quod ad rationem officij & uirtutis, alterum quod ad mouendos animos pertinet. Motus animorum duplices, alij grauiiores, alij mitiores. Rursum affectus sunt numero quatuor, ut antè dictum est: duo presentium rerum, uoluptas, ægritudo: duo futurarum, cupiditas, metus. Metum ponit, & cupiditatem: mcerorem & iracundiam refert ad ægritudinẽ. horum definitiones pete à superiore commentario. Affectu mitiore sedamus animos, grauiore motu cõcitamus. Similis erit partitio Finite Quæstionis. Nam est aut Cognitionis, aut Actionis rerum singularum. Et quærit, an est, quid est, quale est: nec simpliciter, sed aliter & aliter, ut Consultatio. Ad agendum autem proponit certa quædam persequenda, & declinanda, & ad usum trãferenda. Item officia quærit singula, uel motus animi. Nullũ est ex ijs, quæstionum genus, quod non incidat in orationẽ. Orator enim treis habet status, & totidem quæstiones: multaq; loco differit, non ad agendum modò, sed etiam cognoscendum: idq; facit aliquando generatim, sæpenumero singulatim: in quibus uersatur omnis ratio quæstionum. Quemadmodum colendi sint parentes, id ostẽdit in officijs. In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum, ex quibus, quid cuiq; præstet, intelligi possit, ut prima dijs immortalibus, secunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. Arist. 1 x. Ethicorũ,

Liberi

Liberi parentibus alimentum ministrare, opem ferre, honorem sicuti dijs exhibere debent, & illis sine quibus non fuissent, potius quàm sibi subuenire.

VALLA.

Restat actionis locus) Qui ad uirtutem, & uitium totus refertur. Quod ad rationem.) Ut totus Ciceronis Officiorum liber est. Alterum ad sedandos.) Ut cùm consolamur, ut ipse in *Quæstionibus Tuscul.* facit Cicero: et præterea plerunq; in orationibus: qui propriè locus est conclusionis, cùm aliquid amplificamus, indignationem commouemus, aut in questionem descendimus.

LATOMVS.

Cuius alterum est præcipiendi.) Alterum ad rationem officij, alterum ad regendos affectus pertinet.

C. F. Cognoui: sed quæ ratio est in his inueniendi & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliam ne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in alijs ratio, eadem huc transfertur.

STREBAEVS.

QUI θέωμ, & Propositum tractare uolet, è definitione, genere, specie, differentiâ, alijsq; locis ducet argumenta: nec alia ratione disponet, quàm quæ sunt finitæ controuersiæ. At hæc uidetur repugnare superioribus. Dicebat enim: Collocationis in Infinita Quæstione ordo est idem serè, quem exposui locorum. In definita autem adhibenda sunt etiam, quæ ad motus animorum pertinent. Illic diuersam statuebat collocationem: hic constituit eandem. Dicemus, utroq; modo Thesis collocari posse, & ordine locorum, & dispositione causæ. Quamobrè subdiderat: Quæ de causa dixero, in qua est propositum, de utroq; dixero. si do-

cere, tantum uolumus, ordinem locorum seruare possumus: si docere, & mouere, eadem est dispositio Consultationis, & Controuersiae. Ad hæc, de Inuentione potius, quàm de collocatione respondet: quod hæc uerba significant. Ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia.

V A L L A.

Collocandi autem.) Quæ est exposita in alijs, quàm tradidimus supra, ubi de Motu, & pariter de Collocatione locuti sumus,

Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, cōtrouersiarum, causarū genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur auriū; alterius, ut obtineat, probet & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaq; illud superius, Exornatio dicitur, quod quū latū genus esse potest, sanecq; uariū, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus, & ad improbos uituperādos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicēdū, aut utilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis Orator in cognitione uirtutū, uitiorūq; uersetur. Reliquum autem genus causarum aut in prouisione posterius temporis, aut in præteriti disceptatione uersatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudiciij. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt. Vnum, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum.

STREBAEVUS.

PROPOSITAE sunt Consultationes, & Quaestiones infinitae, ad quas referuntur omnia, ut ad genera prima: Succedunt in ordine controuersae causae, quae sunt finitae quaestiones, in tria genera distributae. In quo putet aliquis inscite nos affirmasse omnem Consultationum diuisionem causae conuenire, quia postea causam diuidat. Superioris, inquit, genera sunt tria, sit nec ne, quid sit, quale sit. An non haec pertinent ad Causam? Negari non potest. At aliter ad Propositum, aliter ad Causam pertinent. Sane est alia ratio generis, alia partis: sed quaestiones in arte proponuntur simplices, an est, quid est, quale est, ut utroque referantur. An non est contemplatio & actio rerum singularium, id est *ἑνὸς ὄντος*, sicut *ἑνὸς ὄντος*: An Scipio euertet Numantinos? Actionis est quaestio definita. An Scipio satus est à serpente: contemplationis quaestio definita. At contemplatio generis est uniuersi. Hoc dicitur, quia intellectus apprehendit genus uniuersum, non sensus: sed & intellectus à sensu capit singula, ac ducit in contemplationem. Et si scientia non est eorum, quae sentiuntur, ab illis tamen colligitur: oportetque percurrere, & explorare singula, ut perfecte sciamus uniuersa. Et tria genera postrema infinitae quaestioni conueniunt. Nam & in genere laudamus, ut omnem uirtutem: & consultationes aliquando cadunt in deliberationem. Pugnandum ne auxilijs, an ciuibus? Et Thesis frequens est in iudicio, an ciuem perniciosum indemnatum liceat occidere? At sunt diuersae proprietates. Quis nescit? Sed uocabula quaestionum sunt eadem. An est, quid est, quale est, quomodo? quo pacto, an laudabile, an utile? an aequum, an iniquum. Quid? nulla Thesis sine Hypothesi, nulla Hypothesis sine Thesis? Sunt igitur quaestiones utriusque generis communes, sed aliae diuersaeque rationes, quibus finitum distinguitur ab infinito. Sic Aristoteles quaestiones ponit simplices. An sit, Quid sit, An hoc insit illi, Quamobrem insit. Quod tria genera causarum fere tractat Orator, ad eumque deferuntur causae,

& finitæ quæstiones, subiecit illi parti, cui propius adherere uidebantur: unde genera *Causarum* dicuntur, non item *Consultationum*. Id cognoscere non erit operosum, si retrò spectas iter. Vbi causam detulit ad Oratorem litigator, primùm contemplatur eius uim, atq; naturam, & quo genere dicendi contineatur: deinde qui status quæstionis: postea ad quem finem contendat oratio: tandem qua probatione finem assequatur. Remotiores sunt status, & actiones, & contemplationes, quæ cadunt in probationem: quod qui spectauerit, uidebit apertius omnem Quæstionum partitionem. Genus est causæ, quod sectatur aurium delectationem: Demonstratio nominatur, & Exornatio: Alterum contendit, ut obtineat, probet, efficiat quod agit. Id si uersatur in prouisione, id est, cautione posteri temporis, Deliberatio est: si in præteriti disputatione, Iudicium. Ex qua partitione tria genera *causarum* nata sunt, Genus Demonstrationis, inquit, latum, saneq; uarium esse potest: quia nihil est in uniuersitate naturæ, de quo non aliquid in utranq; partem dici queat, aut ornandi gratia, aut improbandi, aut certè docendi. Sed quoniam hominum præcipua laus est, hoc unum ex omnibus deligitur, ex quo ceterorum ratio cognoscatur. Postea quam proposuit, quinam uteretur nomine demonstrationis, eam commendat. Nullum genus uberius ad dicendum, quoniã in eo explicare liberè potest Orator omnes eloquentiæ uirtutes, eò quòd magna ex parte comparatum sit ad uoluptatem. Nullum genus utilius ciuitatibus: quia, quod paulò post affirmat, nõ ad bene dicendum solum, sed etiam ad honestè uiuendum ualet. Hortatur ad uirtutes, reuocat à uitijs: commendat bonos, uituperat improbos: implet animos admirabili quodam amore uirtutum. Quumq; plurimum orator in cognitione uirtutum, uirtutumq; uersetur, non aliorum modò, sed suos ipse mores meliores efficit. Adde, quòd Deliberatio constat eisdem rebus aliter positis, honestis & utilibus. Aristot. auctor est Rhetoric. 1. Et iudicia laude ac uituperatione miscentur.

Vnde constat magnas generis huius esse partes, ideoq; principio non incommode tractari.

VALLA.

Propositarum.) *Questionum, quæ sub Thesi continetur.*

Controuersiarum.) *Id est, Causarum quæ sub Hypothesi definitaq; questione sunt. Causarum.) Prorsus supersunt tractanda tria causarum genera, Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale. Delectationem.) Demonstratiuum genus dicit.*

Alterius ut obtineat.) *Quæ est Deliberatiui, & Iudicialis generis. Latum genus esse.) Laudando ac uituperando.*

Saneq; uarium.) *Id est admodum multiplex. Vnum ex eo.) Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus esse possit. Quintilianus in huius generis tractandi exordio: Potissimum incipiam, inquit, ab ea, quæ constat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Aristoteles, atq; eum secutus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est, πραγµατικῆς remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse, & id eius nominis, quod ab obstetatione ducitur, proprium esse: sed mos Romanus etiam negotijs hoc munus inseruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex Senatusconsulto Magistratibus sepe mandantur: & laudare testem, uel contra, pertinet ad momentum iudiciorum: & ipsis etiam reis dare laudatores licet: & editi in competitoribus in L. Pisonem in Clodium, & Curionem libri, uituperationem continent. & tamen in Senatu loco sententiæ habiti sunt.*

Reliquum autem genus.) *Id est, reliqua duo genera quæ unum separatum à superiore genus facere uidentur, quatenus illud in delectatione positum: in hoc autem aliquid, ut supra dictum est, statuit auditor:*

LATOMVS.

Vberius ad dicendum.) *Quia cæteris generibus intercurrit, & ad amplificandum magnam uim affert. Utile est ciui-*

tatibus, quia in concionibus, iudicijs, consilijs, commendat uirtutes, uitia & scelera insectatur.

Quamobrem de primo primùm, si placet disputemus. C. F. Mihi uerò placet, C. P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad benedicendum solùm, sed etiam ad honestè uiuendū ualent, exponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudādi, & uituperādi. Omnia enim sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt: & quæ cum uitijs, uituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudō. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisq; factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut cōfirmandam accommodatè. Non enim dubia firmantur, sed ea quæ certa, aut pro certis posita sunt, augētur. Quamobrem ex ijs, quæ antè dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.

S T R E B A E V S.

PRINCIPIA laudandi & uituperādi sunt, habere nota omnia quæ laudi, quæq; uitio cedunt: ea paucis amplectitur. Omnia, inquit, sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt: & quæ cum uitijs, uituperanda. Omnes enim uirtutes, & omnia quæ referuntur ad uirtutes, iure laudantur. Arist. enumerare conatur omnia, quæ laudari solent. At, inquit Fabius, nimium multa dixit, nec tamen totum: quamobrem maluit Cicero paucis admodum cōprehendere, quod ingenio quisq; suo capere posset. Hæc si principia tenebit Orator, finem sibi proponet aut honestatem, aut turpitudinē: non quod omnis Demōstratio tantū uer-

setur

setur circa honesti questionem (id enim Fabius improbat) sed quod ad eum finem præcipuum contendunt omnia: quæ qui prouiderit, eò sine ullis erroribus facilius perueniet. Hoc genus habet liberum proœmium. De proœmio communiter antè dictum est: qua ratione adductus omisit hanc partem. Conficitur genus hoc dictionis, id est, perpetuæ orationis, narrandis exponendisq; factis, quibus etiam dicta & indicia quædam uirtutum comprehendito. Sic est Demostratio, perpetua quædam factorum, dictorumq; narratio. In ea nullæ sunt argumentationes. Causam ponit hanc: quia non dubia firmantur, sed ea quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur: quibus argumentationem adhibere, tam stultum est, quam lucem asferre Soli. Quæ uerba sic accipimus: Argumentationem, firmanq; probationem, & elocutione distinetam, huic generi non esse necessariam, spargi tamen seminaria argumentorum, & ex alijs alia colligi. Nam robustius est illud dicendi genus, quod inspergit argumenta, quodq; loco dilatat argumentatione: quod & Cicero facit, & Quintil. probat, his uerbis: Ut desiderat autem laus, quæ negotijs adhibetur, probatione: sic etiam illa quæ ostentationi componitur, habet interim speciem aliquam probationis. Quale sit istuc, intelligemus exemplo proposito. Cicero pro Milone, sumit in defensionem, Clodium fuisse insidiatorem. Hoc si ualere debet, necessario probandum est, quia Iudicium est: non ita res habet in Demonstratione. Idem proponit Antonium decoxisse, uulgare scortum fuisse, Curioni prostitutum, familiarem Clodio in Tribunatu fuisse, & alia complura, quæ non probat, quia genus est Demonstrandi, Idem pro Cornelio Balbo Pompeij uirtutes argumentatione firmat: quoniã etsi laus est, negotijs tamen adhibetur. Hoc & similia præcepta non sunt aliqua necessitate firmata, sed his de rebus tradita, quæ frequenter accidunt. Deinde si quæ sunt argumentationes, non tam sunt ad fidẽ faciendã accommodatæ, quod propriũ est argumentationis, quàm ad animi motus leniter suauiterq; tractandos: ut sit

potius Amplificatio, quàm illa simplicior argumentatio. Quòd si genus hoc Expositione constat & Amplificatione, certè iuuabitur his, quæ de narrãdo, amplificãdoq; superiore loco dicta sunt.

V A L L A.

Ad bene dicendum.) Quoniã quæritur delectatio. Ad honestè.) Quoniam laudatur, & uituperatur. Alterius.) Hoc est: laudationis finis est, Honestas. Alterius.) Id est, uituperationis finis est, Turpitude. Argumentationibus.) Itaq; & Quintilianus: Manifestumq; est, inquit, errare eos qui nunquam Oratorem dicturum, nisi de re dubia, putauerunt. An laudes Capitolini Iouis perpetuæ, sacri certaminis materiæ uel dubiæ sunt: uel non Oratorio genere tractantur? Vt desiderat autè laus, quæ negotijs adhibetur, probationem: sic etiam illa, quæ ostentationi cõponitur, habet interim aliquã speciẽ probationis. ergo locus hic intelligendus Ciceronis est, sine ullis argumẽtationibus acerbis, acutis, uehementibus: ut sunt aliorũ generũ: ut tamen scias speciẽ argumẽtationũ in hoc quoq; genere aliquã adhibẽdã.

L A T O M V S.

Narrandis exponendisq; factis.) Vt pro lege Manilia de laudibus Pompeij, & in Antonium, secunda Philip, & in Pisonem, quibus crebræ amplificationes implicantur.

Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem referatur, utendum erit his in oratione singulorũ uerborum insignibus: quæ habèt plurimum suauitatis: id est, ut factis uerbis, aut uetustis, aut translatis frequenter utamur: & in ipsa constructione uerborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè, non ad similitudinem uerborum suum, sed ad explendum aurium sensum apto quasi

quasi quodam uerborum modo.

STREBAEV S.

MATERIAM Laudandi posuit, deinde finem, postea tra-
 ctationem. Nunc addit ornamenta uerborum, & sententiarum.
 Quoniam in his causis omnis ratio, id est doctrina dicendi, ad uo-
 luptatem auditoris refertur, utendū erit insignibus, id est, orna-
 mentis, quæ habent plurimum suauitatis. Insignia non modò ap-
 pellat insigniores uerborum figuras, sed omnia uerba illustrio-
 ra, quæ maiori quodam lumine splendent: ut facta, ut uetusta,
 ut sonantia, ut graua, ut translata. Insigniores figuræ sunt, paria
 paribus, similia similibus relata, contraria, geminata, amplifica-
 tionis figuræ. His omnibus accidit numerosa circumscriptio, quæ
 suauis est periodus, & compositio, & ad aurium uoluptatē, pedi-
 bus excurrens oratio. Cicero in Oratore: Omnino duo sunt, quæ
 condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucunditas. In uer-
 bis inest quasi materia quædam: in numero autem expolitio. Isto-
 rum quidem posuimus exempla, iterum tamen illustrasse locum
 non pigebit. Sumamus illud de Laudibus Siciliæ prouinciæ, IIII.
 Act. in Verrem: Et quoniam quasi quædam prædia pop. Ro. sunt
 uestigialia nostra atq; prouinciæ: quemadmodū propinquis uos
 uestris prædijs maxime delectamini, sic pop. Rom. iucunda sub-
 urbanitas est huiusce prouinciæ. Iam uerò hominum ipsorum, Iu-
 dices, ea patientia, uirtus, frugalitasq; est, ut proxime ad nostrā
 disciplinam illam ueterē, non hanc quæ nunc increbuit, uidean-
 tur accedere. Nihil simile Græcorū, nulla desidia, nulla luxuria:
 contra summus labor in publicis priuatisq; rebus, summa parsi-
 monia, summa diligentia. Tres hinc sunt numerosæ, circūscriptio-
 nes, non certis pedibus ad similitudinē uersuum incedentes, quod
 uitiosum esset, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quo-
 dam uerborum modo, hoc est, suauis quadam mensura, atq; modu-
 latione confectæ. Paria paribus relata sunt periodo prima. Nam
 tria sunt mēbra eodem propè numero syllabarū: nec enim sylla-

b.e in pari relatione numerantur exactæ, ut censet autor ille qui scripsit ad Herennium. Contraria sunt, Desidia, & Diligentia: Luxuria & Parsimonia: Verbum factum, Suburbanitas. Ad hæc repetitio uerborum aggeratio, dissolutio coniunctionum, imago, similitudo, uerba sonantia, grauiæ epithetis aucta, in hac oratione breui reperiuntur. Translatio est paulò antè: Cella penaria, Nutrix plebis Romanæ: & postea: Ara legum. Similia sunt eodem in loco: Sed ita reliquit ornatam, ut esse idem monumentum uictoriæ, mansuetudinis, continentia, quum homines uiderent & quid expugnasset, & quibus pepercisset, & quæ reliquisset. Nam paria referimus ad numerum syllabarum, Similia ad similiter cadentia, & desinentia, & uerba finitima: ut Possis, Profsis: Fama, Flamma: de quibus multa Quintil. in nono. Paria certè sunt quantitate: Similia qualitate. Vetusta sunt,

Egrediè cordatus homo, catus Aelius Sextus,
Cethegus dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant homines, atq; æuum agitabant,
Flos delibatus populis, & suada medulla.

Infinita sunt apud ueteres, non tum uetusta, cum dicerentur, sed iam uetusta, si quis utatur: quod more Cic. parcè decenterq; facien-
dū est. Geminata: Vidit, uidit homo sapiētissimus, quid se deceret.
Geminatis autem omnis repetitio uerborū includi mihi uidetur.

V A L L A.

Insignibus.) Id est, Tropis, & Schematis, quæ orationē com-
munt, poliuntq;: & eis quæ supra ipse cōmemorauit. Factis.)
Id est, nouatis. Vetustis.) Non tamen nimium ab usu remo-
tis, ut supra diximus. Quæ sequuntur, omnia iam dicta sunt, ubi de
Elocutione locuti sumus. Versuum.) Admonuimus namq; in
oratione uersum clausulam cōcludere, uitiosum esse. Explen-
dum aurium sensum.) Ut tantum periodus tendatur, ut uno
spiritu possit enuntiari: nec breuius contrahatur, quàm possit ipse
spiritu

spiritus protrahere, ac ut pedibus iam dictis ambitus ille concludatur. Modo.) Id est, modulatu.

L A T O M V S.

Factis uerbis aut uetustis.) Hæc enim delectant. Itaq; factis sæpe utitur Horatius, Vergil. uetustis. Circumscripta numerosè.) Id est, apto numero comprehensa, sicut ipse explanat in Bruto.

Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia, nec opinata; siue significata monstris, prodigijs, oraculis: siue quæ uidebuntur ei de quo agimus, accidisse, diuina atq; fatalia. Omnis enim expectatio eius qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem.

S T R E B A E V S.

POSTEA QVAM leuiora posuit ornamenta uerborum, quorum pulchritudine iucundior efformatur exornatio, grauiora ponit ornamenta rerum, id est, sententias, quæ habent aliquam in audiendo uoluptatē: ut admirabilia, nec opinata, monstra, prodigia, oracula diuina, atq; fatalia. Hæc porro complent expectationem atq; desiderium audientis: inducunt admirationem: eoq; sæpenumero perueniunt, quò uentum iri non suspicabatur auditor qui exitus improuisus gratiorem inijcit uoluptatem. Quid si nihil est huiusmodi in eo qui laudatur? Sunt in eo uirtutes, & res gestæ, quæ uiribus eloquentiæ ad cælum tolli, diuinæq; dici possunt. Quædam commodè finguntur. Cùm Vergilius ad amplio-rem Aeneæ gloriam, Turnum exornare uellet, mirabilia, nec opinata finxit: hoc est insolita, & hominum opinione maiora. Nam lib. 10. Turnum, qui hostium mœnibus inclusus esset, summoq; periculo uersaretur, interritum, constantem, & securum facit.

Olli subridens sedato pectore Turnus,

Incipe,

Incipe, si qua animo uirtus, & consere dextram.
 Istuc profectò mirabile ubi accepit auditor, inclusum unum uirum, magna hostium manu circumuētum, mirabundus expectat, quoniam res sit abitura: tum nec opinatum subijcit. (Sic Inopinatum uocat Cicero etiam Philippica prima.)

Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
 In flauium dedit.

Idem poëta ad matrimonij commendationem, quo Lauiniam diuinitus adscitus Aeneas ducturus erat, excogitat monstrū. li. v. 11.

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis:

Huius apes summum densæ (mirabile dictu)

Obsedere apicem.

Id pro monstro posuit à uatibus explicando, etsi potest natura factum uideri. Paulò post de re eadem attulit prodigium:

Visa, nefas, longis comprehendere crinibus ignem,

Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari.

Continuò superiora firmat oraculo Fauni:

Ne pete connubijs natam sociare Latinis,

O mea progenies, thalamis neu crede paratis:

Externi ueniunt generi.

Nec ita multò post reperies accidisse diuina atq; fatalia, cum penuria adegit edendi uiolare malis audacibus orbem fatolis crusti: Aeneasq; dixit, Salue fatis mihi debita tellus. Hec ex arte sunt omnia, ideoq; conuenientiora. Si oratoria quæris exëpla, suppeditabit Panegyricus ad Traianū: subministrabunt Orationes Isocratis. Id quærendum potius, quid à monstris differant prodigia. Cicero de Diuinat. lib. 1. confundere uidetur. Portentorum, inquit, exercitatisimi interpretes extiterunt, quorum quidem uim, ut tu soles dicere, uerba ipsa prudenter à maioribus posita declarant. Quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt: ostenta, portenta, monstra prodigia dicuntur. Valerius Maxim. etiam monstra prodigijs complectitur. Donatus in Eunuchum

Terentij, *Monstrum finit, quicquid est contra naturam: & prodigium contra naturam est. Hoc tantum differunt, quòd monstrum minus est admirabile, quàm prodigium: ut monstrat hìc Cicero, qui in enumeratione à minimo progreditur ad maximum.*

VALLA.

Ornamenta rerum.) *Id est figuræ sententiarum. Admirabilia.) Cùm ea dicimus, quæ mirentur auditores. Monstris.) Cùm quid nascitur insolitum: ut si mula pariat. Prodigij.) Ut cùm arma in coelo splenduisse, aut crepuisse dicuntur.*

Oraculis.) *Quæ Apollo, aut alius dæmon, aut sanctus etiam uir prophetatus fuerit. Diuina atq; fatalia.) Quæ diuinitus & fato quodam prouenisse uideantur: hoc est, quod necessario futurum uideretur.*

LATOMVS.

Illà ornamenta rerum.) *Quæ magna & mirabilia sunt natura, & de Romulo, Tarquinio Prisco, Iunio Bruto.*

Sed quoniam in tribus generibus bona, mala uerfantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modiceq; laudato, aut si erit infame, prætermisso: si humile, uel præterito. uel ad augendam eius quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit & facultatibus dicendum: postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ uirtutem maximè significat facillimè forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendū: quorū collocatio triplex est. Aut enim temporum seruandus est ordo; aut in primis recentissimū quodq; dicendum; aut multa & uaria facta in propria uirtutū genera sunt digerenda.

TRIA sunt genera bonorum, malorum'ue. Hic enim bona,
 & mala ad hominem solum comparata dicuntur. Aut igitur ex-
 trinsecus assumuntur, ut externa: aut in eius corpore, & animo
 sunt, ex quibus homo componitur. Prima sunt externa, non di-
 gnitate, sed ordine naturæ: quoniam ante nos est natio, patria
 genus, & quædam facultates. Ex genere nascitur corpus, ani-
 mus autem postremus accedit, aut certe ab extremis incipit, ut
 ad propiora conscendat. Genus est in maioribus, & parentibus
 nostris. Eius ratio triplex, aut illustre est, aut Infame, aut Humi-
 le. Laudatur illustre breuiter modicèq; id est temperatè, modoq;
 seruato, ne quid nimis: quoniam uera laus est animi, non generis,
 & externorum. Caius Cæsar in ea laudatione, qua Quæstor
 Iuliam amitam laudauit è more pro Rostris. Amita mea Iulie
 maternum genus ab regibus ortum, paternum cum Dijs immor-
 talibus coniunctum est. Nam ab Anco Martio sunt Martij reges,
 quo nomine fuit mater: à Venere Iulij, cuius gentis familia est
 nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum
 inter homines pollent: & ceremonia Deorum, quorum ipsi in
 potestate sunt reges. Hæc è Suetonio. Infame genus prætermi-
 titur in laude, tractatur in uituperatione. Cicero Philippica ter-
 tia: Quæ porro amentia est, eum dicere aliquid de uxorum
 ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam proditoris
 filiam habuerit uxorem: ipse ex libertini filia suscepit liberos? Si
 genus Antonij fuisset infame, ut acerbè notaret, qui uellicat ux-
 orium? Humile præteritur: uel ad augendam eius quem laudas,
 gloriam, tangitur. Cicero contra Rullum: Mihi quidem apud
 uos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non quin ta-
 les fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisq; in-
 stitutos uidetis, sed quòd laude populari, atq; honoris uestri lu-
 ce caruerunt. Ex his efficit Consulatum suum paulò celebri-
 rem. Exempla duco à partibus orationum, quoniam nihil refert
 unde

unde sumas, si modò pars est generis huius, uerèq; demonstrationis. In rebus externis fortunæ sunt, hoc est diuitiæ. Sunt etiam facultates, quæ sunt opes in hominibus, rebusq; posita. Plinius Secundus epist. libro primo uerecundè cõmendat Aciliani facultates, Nescio an adijciam esse patri eius amplas facultates. Nam quum imaginor uos, quibus querimus generum, de facultatibus silendum puto: quum publicos mores, atq; etiam ciuitatis leges intueor, quæ uel in primis census hominum spectandos arbitrantur, ne id quidem prætereundum uidetur. Et sanè de posteris, et his pluribus cogitanti, hic quoq; in conditionibus deligendis ponendus est calculus. Postea de bonis corporis agendum, de ualitudine, robore, laborum patientia, agilitate, forma. In quibus quæ uirtutem significat, facillimè forma laudatur. Plato in Gorgia refert istuc in conuiujs solitum cani, Primum bonum, prosperam esse ualitudinem: alterum, egregiam formam: tertium, diuitias. Certè forma, id est corporis totius elegantia, habet aliquid liberale, dignumq; laude: maxime, cū uirtute coniuncta. Inde pulcher Iulus à Vergilio dicitur: Et, præstanti corpore Turnus. Et formosus Euryalus, Quo pulchrior alter Non fuit Aeneadam. Plinius in epistola modò citata, de Minutio Aciliano: Est illi facies liberalis, multo sanguine, multo rubore suffusa. Est ingenua totius corporis pulchritudo, et quidam Senatorius decor: quæ ego nequaquam arbitror negligenda. Sæpe tamen forma ducitur in argumentum libidinis: quamobrem non sine re dicit, eam formã posse laudari, quæ uirtutem maxime significat. Factorum, dictorumq; collocatio triplex est. Aut enim temporum seruandus est ordo: ut quo quæq; facta sunt ordine, sic exponendo digerantur: quod Ciceronem plerumq; seruare superiori commentario diximus. Sic enim res est dilucidior, & memoria firmitior, si ratio narrandi, & temporis ordo seruetur. Aut in primis recentissimum quodq; dicendum, & à nouissimis ad prima ueniendum, ut sit temporis ordo superiori contrarius. Aut uaria facta permiscuntur.

ſcentur, non habita ratione temporum: ſed uirtuibus in genera partitis, ad prudentiam reducuntur facta prudenter: ad fortitudinem, geſta fortiter. Sunt hi tres ordines, nec pauciores. Aut enim recta progredimur à primis ad ultima, aut reuoluimur ab ultimis ad prima, aut tempora confundimus. Primo ordine uſus eſt in Antonium Philippica ſecunda, poſtremo pro lege Manilia, quum dicit de Pompeij ſcientia militari, de uirtute, de auctoritate, & felicitate: quæ pro ratione cauſæ tum maxime laudanda uidebantur. De medio apud eum nullam reperies integram orationem, ſed tantum fragmenta quædam: ut quum Antoniana tertia C. Octauium commendat à patre adoptionis Iulio Cæſare, deinde à patre naturali, poſtea à Iulia, unde uenit Accia mater Auguſti. Hoc modo genus retrò legit.

V A L L A.

Sed quoniam.) Omnia ſiquidem bona, mala uel, aut animi, aut corporis, aut externa ſunt: animi, ut ſcientiæ, artesq; omnes, ac morales uirtutes: corporis, ut forma, robur, bona ualetudo: externa, ut gloria, amplitudo, amicitia: quæ omnia ſuas habet ſpecies: ſed quæ neceſſariæ ſunt, eas Cicero attingit. A genere.) Id eſt, quæ ſibi nomen uendicant à maioribus, qui excellentes fuerint: aut ſi uituperamus, qui obſcuri, aut infames. Breuiter, modiceq;.) Ut in laudandi genere ne nimij ſimus, ſed paucis attingamus. Infame.) Si infamiæ nota inſignitū ſit, dum reliqua laudamus, ipſum genus prætermittamus. Humile.) Si ignobile, præteribimus, inquit, aut agendo gloriã eius, quæ laudamus, quantum illuſtrauerit ipſum, ſignificabimus. Fortunis.) Quæ feliciter geſit, & quas opes iuſtè, ac piè, fortiter uel ſibi cumulauerit, dicemus. Forma laudatur.) Quòd quædã in ea uideatur ſpirare diuinitas, cultusq; animi: ſicut eſt diuerſo deformitas, incompoſitos, immanesq; mores ſignificare uideatur. Temporum.) Quia narratur hiſtoria. Recentiffimum.) Quoniã facilius perſuademus. Virtutum genera.)

Quæ

Quæ ad prudentiam, quæ ad fortitudinem, quæ ad iustitiam cæterasq; uirtutes pertinere uidebuntur: quod pro lege Manilia de Pompeij imperio ipse facit Cic.

L A T O M V S.

Modicè.) Id est modeste. Ad augendam eius quem laudas.) Ut ipse de se: Satius est me meis rebus gestis florere, quam maiorū opinione niti, in Sallustiū. Forma laudatur.) Ut laus Helenæ, & Grator est pulchro ueniens e corpore uirtus. Temporū ordo.) Ut in Antonium & Pisonem.

In propria uirtutum genera.) Ut pro Pompeio, in uirtutem, scientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem.

Sed hic locus uirtutum atq; uitiorū latissimè patēs, ex multis & uarijs disputationibus nūc in quandam angustam & breuem cōcludetur. Est igitur uis uirtutis duplex. Aut enim sciētia cernitur uirtus, aut actiōe. Nā quæ prudētia, quæ calliditas, quæq; grauissimo nomine sapiētia appellatur, hæc sciētia pollet una. Quæ uerò moderādīs cupiditatibus, regēdisq; animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui Temperantiæ nomē est. Atq; illa prudētia in suis rebus domestica: in publicis, ciuilibus appellari solet. Temperantiā autē in suas itidē res, & in cōmunes distributa est: duobusq; modis in rebus cōmodis discernitur: & ea quæ absunt, non expetendo: & ab ijs, quæ in potestate sunt, abstinēdo. In rebus autem incōmodis est itidem duplex. Nam quæ uenientibus malis obstat, fortitudo: quæ quod iam adest, tolerat & perfert, Patiētia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur. Ma-

gnitudo animi dicitur: cuius est liberalitas in usu pecuniæ: simulq; altitudo animi in capiēdis incommodis, & maximè iniurijs, & omne quod est eius generis, graue, infestatū, & turbulētum.

S T R E B A E V S .

SI laus omnis ad uirtutem reducitur, fons & origo laudationis est uirtus, & inde uera sumuntur argumenta laudis. Ergo lo cum uirtutum latissimè patentem, tritumq; disputatione Philosophorum, ut Platonis, Aristotelis, atq; Theophrasti, in angustam quandam breuemq; formam concludit: ut locus generis huius aperiat, non ad exactam Philosophorum disputationem, sed ad ueræ laudis eruendam probationē. Quicquid autem inde sumitur, ad genus & speciem communes locos pertinebit: ut si constet omnem uirtutem esse laudabilem, singulæ species generis sui participes, ad laudis ornamenta referantur. Id uerum est, quum uirtus aliqua simpliciter, ut laudabilis proponitur: alioqui potest definiti, comparari, causa statui, ad alios locos referri. Virtus omnis aut scientia, & contemplatione, quæ non in appetitu, sed in consideratione intellectus est, cernitur: ut Prudentia: aut actio: quæ non una, & sola speculatione contenta, operam actumq; desiderat, ut Temperantia. In priore genere sunt Prudentia, Calliditas, atq; Sapientia. Prudentia est, quæ constat scientia rerum bonarum, & malarum. Hoc modo definit ipse de Natura Deorum tertio: & eodem libro, Callidos, inquit, appello, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. Sic definit Aristoteles Ethic. v. 1. Prudentia habitus est agendi cum ratione uera, in ijs quæ sunt homini bona, ac mala. Quid autem à Sapientia distet Prudentiam, distinguit Officiorum lib. 1. Princeps omnium uirtutum est illa sapientia, quam σοφίαν Græci uocant. Prudentiam enim, quam Græci φρόνησις dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarū, fugiendarumq; scientia.

tia. Illi autem Sapiencia, quam principem dixi, rerum est diuina-
 rum & humanarū scientia: in qua continetur Deorum & ho-
 minum communitas, atq; societas inter ipsos. Hæc ille. Quibus
 uerbis ostendit esse multo inferiorem prudentiam, quæ tantum
 circa res expetendas fugiendaq; uersatur: Sapienciam multo su-
 periores, quæ expetenda, fugiendaq; uidet: rationes omnium
 rerum scrutatur: uera & falsa, diuina & humana cognoscit: quæ
 princeps est omnium uirtutum, nec ab illis separari potest. Sa-
 pientia, inquit Aristot. scientia est, & intellectus eorum, quæ na-
 tura primi sunt honoris. Prudentia est actionis, sapientia con-
 templationis. Illa res singulas & uniuersas, & singulas magis,
 hæc uniuersas inspicit. Prudentia est duplex: altera uersatur in
 rebus domesticis quæ οἰκονομικὴ dicitur: ea est scientia dispensa-
 tionis uniuersæ domus. altera est prudentia ciuilis, Græce πολι-
 τικὴ, quæ ratio est & scientia bene administrandæ ciuitatis. Igi-
 tur prudentia, calliditas, & sapientia polleat, uimq; suam osten-
 dant una scientia: quoniam sunt uirtutes intellectus, non appeti-
 tus. In actione quidem capiunt aliud nomen. Etenim, ut bene quis
 agat, imprimis cognitione rerum opus est, ut prudentia, sapien-
 tiaq; deinde actione, quoniam uirtus in agendo perficitur. Vir-
 tutis, inquit Offic. primo, laus omnis in actione consistit. Hæc
 uirtus agendi Temperantia nominatur: cuius proprium est, mo-
 derari cupiditatibus, regere motus animi, sedare perturbatio-
 nes, modumq; rebus adhibere. Hic autem nomine Temperan-
 tiæ complectitur omnes uirtutes, quæ in actione consistunt, &
 Morales uocantur: & ab una Temperantia, tanquam ab uno
 fonte, deriuat alia genera uirtutum: unde constat hoc nomen ex-
 tendi latius, quàm quum Temperantia quarta uirtutum species
 constituitur. Sic accipi uidetur ab Aristotele Ethicorum lib. v. 1.
 quum Temperantiā dicit esse conseruationem prudentiæ, quia
 moderatur uoluptatibus & doloribus, à quibus corrumpitur
 principium bene agendi. Illa autem non modò sunt gustus & ta-

Etus, sed (ut ait) eorum quæ cadunt in actionem. Ad temperantiã Cicero refert decorũ: quod ut latè patet, ita ostendit uirtutis huius amplitudinem. Temperantiã facit duplicem, unam priuatissimam in rebus, quæ nomine generis appellatur, aut moderationis. Alteram in publicis, quæ propriè iustitiã nominatur. Temperantiã priuatissimam in rebus est duplex. Aut enim res cõmodæ sunt, aut incommodæ. Temperantiã in rebus commodis, iterum duplex: aut enim adsunt, aut absunt commoda. Hinc Continentiã est in prætermittendis uoluptatibus: quod affirmat ipse. Voluptates autem sunt ex opinione boni præsentis, autor idè in Quæstionibus Tusculanis. Hinc etiã abstinentiã, quæ res absentes non concupiscit. Continentiã dicit Aristoteles eam uirtutẽ quæ uoluptates gustus ac tactus moderatur, non ut Temperantiã, quæ domat appetitum, sed ut pugnatricem aduersus inferiorem animum bella ferè perpetua superiori cientem. Abstinentiã & Continentiã alij dicunt idem: alij, id esse Abstinentiã in rebus alienis, quod est Continentiã in nostris. Certè Abstinentiã in nostris & in alienis est. Alia est Temperantiã in rebus incommodis. Quæ autem futuris incommodis obstat, Fortitudo: quæ præsentia tolerat, & perfert, Patientiã nominatur. Fortitudinem atq; Patientiã magnitudo animi complectitur: quia præsentibus incommodis, et futuris opponitur. Ea duplex, aut enim in rerum externarum desipientiã ponitur, & pecuniã tribuit, id est, quolibet possessionum genus: ea uocatur Liberalitas. Aut res gerit magnas, plenasq; laborum, & periculorũ, hæc uocatur Altitudo animi, quæ capit incommoda, iniurias, grauiã, insedata, turbulenta, qualia suscepisse se pro Republica Cicero gloriatur. De fortitudine et magnitudine animi, Offic. 1. Omnis fortis animus, & magnus, duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum desipientiã ponitur: altera est, ut res geras magnas illas quidem, & maxime utiles, sed uehementer arduas, plenasq; laborum, & periculorum tum uitæ, tum multorum, quæ ad uitam pertinent.

Patient

Patentia sic definitur ab eo secundo de Inventione: Patientia est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpassio. Ex his colligas licet Fortitudinem à Cicerone longius extendi, quàm ab Aristotele.

VALLA.

Sed hic locus.) Sensus est, Longè, lateq; de uirtutibus, ac uitijs hoc loco possemus utiq; disputare, sed cum non Philosophiam doceamus, uerum Oratorè, quid sit in laude uituperationeq; tenendum, admoneamus: satis esse ducimus, si angustè breuiterq; omnia attingamus. Scientia.) Id est, quæ scientiam parit, ab Aristotele, διανοητικὴ appellata: unde & omnis scientia, arsq; oritur. Aut actione.) Quoniam uirtutes morales omnes in actione sunt: siquidem, ut Aristot. Ptolemæus, Theonq; tradunt, aut homo inspector, aut agens est. Inspicit quidem, aut Theologica, aut Mathematica, aut Physica. Agitur uerò in Moralibus uirtutibus iuste, fortiter, temperatè, atq; in cæteris eodem modo.

Quæ prudentia.) Hæc (ut inquit Aristoteles) sapientiæ seruit, cum omnibus affectibus moderatur: ita enim in magnis Ethicis inquit. Ἀλλ' ἴσως ἔχει ὡσαύτῃ ἐν δικίᾳ ὁ ἐπίτροπος, ὅτι τὸ πᾶντων κύριος, καὶ πᾶσι διοικεῖ, ἀλλ' ἕτω ὅτι ἄρχει πᾶντων, ἀλλὰ παρεσκευάζει (ὅρ' δεσπότῃ σχολῆν ὅπως ἀρκεῖνος μὴ κωλύειν τὸ ἔπι ἀναγκάων, ἐκλήνῃ) τὸ καλῶν τι, καὶ προσκινῶν, πράττειν, ἕτω καὶ δμοίως τῶν ἡ φρόνησις ὡσπερ ἐπίτροπος τις ἐστὶ ἀ σοφίας, καὶ παρεσκευάζει τῶν σχολῆν, καὶ τὸ ποιεῖν τὸ αὐτῆς ἔργον, κατέχευε τὰ πᾶν, καὶ ταῦτα σωφρονίσει. Sed fortasse talis est, qualis in familia est is, cui domus curatio est mandata. Hic enim omnia in potestate habet, omniaq; administrat, ac moderatur: nō continuò tamen omnium dominium tenet: sed tantum domino otium, & quietem parit, ne ille rerum necessariorum cura impeditus, facere præclarum, seq; dignum quidpiam prohibeatur. Ita et ad eundem modum tanquã procuratrix quedã sapientiæ est prudentia, quæ illi otium com-

paret, quo ea quoque suo officio fungatur, comprimens perturbationes, easque intra modum cogens consistere. Calliditas.) Cicero de Natura Deorum, Versutos, inquit, eos appello, quorum mens celeriter uersatur. Callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. Sapientia.) Cum sit sapientia rerum diuinarum, humanarumque scientia. Moderandis cupiditatibus.) Quod prudentiae, ut diximus, est munus.

Domestica.) Quam Oeconomicam dicimus. Ciuilis.) Politica à Græcis nominatur. Temperantia autem.) Aristoteles autem, Σωφροσύνης ἢ, inquit, ὅτι τὸ μὴ θαυμάζειν τῶν μακρῶν ἢ δ' ὀνῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπολαυστικῆς ἀσχρῆς ἢ δ' οὐκ ἀνορεκτὸν, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δικαίαν ἀδελφίαν, καὶ τὸ τάχθαι περὶ τῶν βίον ὁμοίως ἔρτε μικροῖς, καὶ μεγάλοις. παρέπε) δὲ τῆ σωφροσύνης, ἀταξία, κοσμιότης, αὐδῶς, ἀνιάβεια. Temperantiae est, inquit, non admirari corporis uoluptates, et omnis inhonestae uoluptatis fructu appetitu non moueri: tum uel iustam quoque libertate metuere: ac eundem perpetuo in uita statum in paruis similiter, magnisque rebus tueri. Comitantur autem uoluptatem modestia, uenustas, pudor, cautio. Fortitudo.) De fortitudine inquit Aristoteles, ἀνδρείας ἢ ὅτι, τὸ δυσέκπληκτον ἔπι φόβων τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὸ θηράσθαι ἐν τοῖς θηροῖς, καὶ τὸ εὐτολμοῦν πρὸς τῆς κινδύους. καὶ τὸ μάλλον αἰρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ ἀσchrῶς σωθῆναι. καὶ τὸ νίκης αἰτιον εἶναι, ἔτι ἢ ἀνδρείας, καὶ τὸ πονεῖν, καρτερεῖν, αἰρεῖσθαι, καὶ δυνάσθαι. παρέπε) ἢ τῆ ἀνδρεία καὶ ἢ ἡθολμία, καὶ ἢ ἐμφυχία, καὶ τὸ θάρσος, ἔτι ἢ, ἢ τε φιλοπονία, καὶ ἢ καρτερία. Fortitudinis partes sunt, non excitari terroribus mortis, et confidere in aduersis: tum audere in periculis, ac optare potius honestam mortem, quam salutem turpem, et uictoriae autorem esse. Quin fortitudinis quoque illa sunt, laborare, tolerare, deligere posse. Accidunt autem Fortitudini, audacia, æquanimitas, confidentia, tum etiam susceptio laborum uoluntaria, et tolerantia. Magnitudo animi dicitur.) Aristoteles,

corum, hospitum, elegantięq; amantem.

L A T O M V S.

Scientia pollet una.) Id est, sola scientia, & rerum agendarum cognitione, qua constat. Itaque subiectam materiam habet ueritatem. Domestica.) Domestica est οἰκονομία: ciuilis, πολιτεία. Temperantia autem in suas.) Temperantię subijcit ceteras uirtutes, quę actionis sunt proprię, easq; rebus subiectis, hoc est, materia discernit.

CHRISTOPHOR. HEGEND.

Sed hic locus uirtutum.) Virtus est habitus, qui incitat ad agendum secundum rectam rationem. Recta ratio est cognitio earum sententiarum, quę natura nobis insunt: ut. 1. Neminem esse lædendum. 2. Benemerendum de benemerentibus: & ut Græci dicunt χερὲ χεῖρα νικῶντες. 3. Obtemperandū esse magistratibus: id quod Græci uno uerbo exprimunt, πειθαρχεῖν.

In communione autem quę posita pars est, Iustitia dicitur: eaq; erga deos religio, erga parētes pietas, uulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo.

S T R E B A E V S.

TEMPERANTIA, in suas res, & in communes distributa est. In cōmunione, & hominum societate posita pars est, Iustitia nomine, quę cuiq; suum reddit. Iustitia multiplex. Alia erga deos, quę Religio uocatur. Alia erga parentes & patriam: quę Pietas, aut Bonitas appellatur. Alia creditis in rebus, ut in pactis atq; conuentis. Ea Fides est, quę finitur dictorum conuentorumq; constantia, & ueritas. Alia in moderatione & temperantia animaduertendi, hoc est, maleficij corrigendi, cui lenitati nomen est. Alia in beneuolentia, & animorum cōiunctione, quę dicitur

dicitur Amicitia. In his omnibus officium est, tribuere cuique suum, atque seruare hominum communionem, ac societatem. Hæc sunt igitur nomina uirtutum scientiæ, Prudentia, Domestica & Civilis, Calliditas, atque Sapiencia. Actionis autem sunt Temperantia, Cominentia, Abstinentia, Fortitudo, Patientia, Liberalitas, Altitudo animi, Iustitia. Iustitiæ partes, Religio, Pietas, Fides, Lenitas, Amicitia. Quod si Philosophi, & idem Cicero aliam fecerunt uirtutum diuisionem, non ea de causa hæc traditio repudianda est. Quid enim uetat idem aliter, & aliter dici? quum sit ea uirtutum affinitas, ut una perfecta sine alijs esse non possit: & quamcumque posueris, aliæ ueluti catenatæ sequantur? Quis unam perpetuò miser anguste persequitur orbitam? Quis unquam breuius aut melius ista partitus est? Ridere possis inanem Georgiorum gloriam: qui totos Aristotelis locos huc adijciunt: non ut apertius expatiari, remque circumspectare liceat, quod faceret bonus interpres, sed ut extincto lumine confusis omnibus, peregrina & Græca tenere uideantur. Nec arduum est Aristotelis Ethica sumere in manum, & inde multa transcribere: nisi aliter Aristoteles, aliter Cicero tractare uoluisset, & melius esset ex ipso petere fonte, quæ possunt accommodari. Ego quidem existimo, ad Ciceronis interpretationem nihil esse melius, quam dicta Ciceronis opportunè citata. In tradendis uirtutibus naturam secutus est. Quia nulla est sine cognitione uirtus, hinc auspicandum fuit. Cognitiono rerum excellentior est prudentia. Hæc usu firmata, Calliditas: perfecta & omnibus numeris absoluta cognitio, Sapiencia est. Quod autem uirtus actione perficitur, alter fuit locus de uirtutibus actionis. Teperantiam, ut animi quandam moderatricem in componendis affectibus, summum genus constituit, ut quæ fusa esset per omnia, sicut & decorum: quod genus ante fecerant ij, qui dixere, Optimum esse modum, & Nihil nimis, & Modum summam esse uirtutem. Nam Temperantia, ut hic sumitur, propemodum significat medioe

diocritatem. Ex eo fonte deriuauit fortitudinem, quæ se, nõ alium spectat: deduxit iustitiam, quæ uirtus est ad alios comparata: subiecit illis species, ut prima quæq; uidebatur, proprium q; singulorum declarandi causa dedit: Secuerunt alij minutius: sed profusus est hunc locum uirtutum latissimè patentem, in angustam quamquam reuocaturum disputationem.

V A L L A.

Iustitia dicitur.) De iustitia quoque egregie Aristot. inquit, Δικαιοσύνης δ' ἔστι τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῖς κατ' ἀξίαν. τὸ σὺ ζεῖν τὰ πᾶσι ἔθνη, καὶ τὰ νόμιμα. τὸ σὺ ζεῖν τὸς γεγραμμένους νόμους. τὸ ἀληθεύειν ἐν ᾧ διαφέρουσι. τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας. ἔστι ἡ πρώτη τῶν δικαιοσυῶν πρὸς τὸ θεοῦ, εἶτα πρὸς πατρίδα, καὶ γονέας, εἶτα πρὸς τὸς κατοικομένους, ἐν οἷς ἔστι καὶ δούλεια, ἀκολυθητὴ ἢ τῆ δικαιοσύνη καὶ δσιότητι, καὶ ἀλήθεια, καὶ πίστις, καὶ ἡ μισοπωονηρία. Iustitiæ est, quod quenq; deceant, tribuere: iura, institutaq; patriæ seruare: leges iam scriptas tueri: ueritatem, ubi quid ambigitur, sequi: stare pactis conuentis. Est autem iustitia princeps ea, quæ ad Deū pertinet, proxima quæ ad patriam, parentesq;: tum quæ erga mortuos est: in quibus consistit & religio. Ad iustitiam pertinent, sanctitas, ueritas, fides, & prauitatis odium. Animaduertendi.) Id est, ulciscendi.

Lenitas.) De qua Aristot. Πραότης δ' ἔστι τὸ δύνανθαι φέρειν μέτρα ἐγκλήματα, καὶ ὀλιγωρίας μέτρας. καὶ τὸ μὴ ταχέως ὀργᾶν ἐπὶ τὰς τιμωρίας, καὶ τὸ μὴ σκικνῆτορ εἶναι πρὸς τὰς ὀργάς. ἀπικροῦ ἢ ᾧ ἔθει, καὶ ἀφιλόνητορ, ἔχοντα τὸ ἡρεμαίον ἐν τῆ ψυχῇ, καὶ εἰσμορ. Lenitatis est ferre posse mediocria crimina, & contumelias mediocres: non ad ulciscendum impelli celeriter, non facile in iram commoueri: uacare autem omni morum acerbitate, non esse contentiosum, habereq; animi sedationem quandam, & constantiam.

Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesq; sapient

piëntiæ, quarum altera, quæ sint in disputando uera atque falsa, quibusq; positis quid sequatur, distinguit, & iudicat: quæ uirtus omnis in ratione scientiæq; disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud Eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est atque latior, & ad motus animorum, uulgiq; sensus accommodatior. Custos uerò uirtutum omnium, dedecus fugiens, laudemq; maximè consequens, uerecundia est.

STREBAEVS.

MINISTRÆ comitesq; Sapiëntiæ, Dialecticæ & Rhetoricæ. Dialecticæ uera distinguit à falsis: quid è rebus positis uerè colligi possit, ut in syllogismo, iudicat: cuius proprium est ratione & scientia disputare. Rhetoricæ ex eodè hausta genere ueluti seminario differendi, uberior est atq; latior, & ut Zeno dicebat, tanquam manus aperta: ad motus animorum, quos frequenter admiscet, & ad uulgi sensus accommodatior. Vulgus facilius capit expressum dicendi genus, quàm pressas abstrusasq; Dialecticorum subtilitates. Cur inquires, hæ dicuntur ministræ, comitesq; Sapiëntiæ, non item cæteræ disciplinæ? Arbitror hanc esse causam. Reliquæ disciplinæ uersantur in cognitione rerū, suntq; sapiëntiæ quædam particule. Ratio differendi & eloquentia cognitione rerum posteriores sunt: quoniam ante rem animo cogitasse, & cognouisse oporteat, quàm ore, & uerbis enuntietur. Nec unum quid proprium spectant, sed omnium sunt communes artium: quod affirmat Aristot. Rhetoric. 1. Ea de causa comites sunt, ministræq; sapiëntiæ, quòd subseruiant in exprimendis, ac sermone explicandis animi conceptis: ut uis illa sapiëntiæ, condita uirtute dicendi, ad alios perferatur. Nam Dialectica est
disput

*disputans sapientia, eloquentia copiosè loquens sapientia. Quidè
 igitur eloquentiam, sapientiamq; facit eandem? Verba sunt eius
 lib. 1 1 1. de Oratore. Hanc cogitandi, pronuntiandiq; rationem,
 uimq; dicendi, ueteres Græci Sapientiam nominabant. Et paulò
 post: Stoicis, inquit, habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquē-
 tiam uirtutem ac sapientiam esse dixerunt. Fateor eloquentiam
 cognitioni omnium rerum coniunctam atq; uirtuti, sapientiam
 esse. Tamen semper hoc manebit, eloquentiæ uim elocutione
 & actione monstrari, cuius officij ratione, dicitur ministra,
 comesq; sapientiæ. Id ostendit illius oratio: Nihil est, inquit, aliud
 Eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia. Hoc modo sapientia
 non est eloquentia, nisi quum loquitur, & copiosè dicit. Hoc etiã
 quæri potest, putet ne Dialecticem, siue rationem differendi, &
 eloquentiam, esse uirtutes? Certè alibi affirmat, eloquentiam unã
 esse de summis uirtutibus. Et id Quintil. argumentatione confir-
 mat x x 1. cap. lib. 1 1. ubi censet reliquas artes esse medias, quæ
 neq; laudari per se, neq; uituperari possint, sed utiles, aut secus,
 secundum mores utentium fiant. Rhetoricen autem, & illam
 Dialecticem disputatricem, uirtutes esse demonstrat & autori-
 tate Philosophorum, & argumentorum probatione: quam opi-
 nionem firmasse uerisimile est ex eo, quod Cicero duas artes in
 uirtutibus haberet, propterea quòd opera dicentis præstantiora
 sunt, ac hominum societati magis expetenda. Addamus & hoc,
 quamobrem initio sapientiam proposuit, ut quæ scientia contine-
 retur, & tamen aliò comites eius transtulit? Causa est: aliæ uir-
 tutes per se sunt expetendæ, propriæq; hoc nomine dicuntur: sa-
 pientiæ comites, nisi cum uirtute coniunctæ, nullam uim retine-
 re possunt, & nomen amittunt: ideoq; sapientiam & uirtutes na-
 tura sequuntur. Sic Verecundia postrema collocatur, qui uirtu-
 tum est omnium custos, cuius est natura, dedecus fugere, laudèq;
 maxime consecrari. Aristot. Ethic. lib. 1 1 1. De uerecundia ut de
 aliqua uirtute non est loquendum. Est enim potius affectus, quam
 hab*

habitus. Definitur φόβος τῆς ἀδοξίας, id est, timor quidam ignominiae. Huic opposita impudentia uidetur.

VALLA.

Sapientiae.) Id est, Philosophiae, quae Sapientia primò dicta, postea à Pythagora Philosophiae nomen sibi uendicauit. In disputando uera.) Dialecticam, id est, artem differendi dicit, cui haec attribuuntur omnia. Oratoria.) Quae Graeco nomine Rhetorica nominatur. Haec eadem propè, quae & Dialectica prosequitur: nisi quod praesius Dialectica, Eloquentia copiosius omnia tractat, motusq; animi disputationi adiungit.

LATOMVS.

Sunt autem aliae quasi ministræ.) Artes differendi & dicendi intelligit, quas prudentiae quasi comites & ministras facit. Altera enim ad iudiciũ ueri falsiq; cõprehendendi, altera ad eloquendum pertinet. Custos uerò uirtutum omnium.) Haec proprie temperantia, uel modestia, uel etiam uerecundia appellatur in quarto genere honestatis locata in officijs, ut certo ordine ac modo decorum in omnibus dictis factisq; tueatur.

Atq; hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi, sic affecti & constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti: à quibus ut quæq; res gesta est, ita sit honesta necesse est summeq; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutẽ, quasi præculti & præparati rectis studijs & artibus, ut in suis rebus studia literarum, ut numerorũ ac sonorũ, ut mensuræ, ut syderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorũ. In communibus propensiora studia in aliquo genere uirtutis colendo, aut diuinis rebus deseruendo, aut parentibus, amicis hospitibus, præcipuè atq; insigniter diligendis.

TRIA numero omni uirtuti cōueniunt. Nam uirtus omnis est habitus animi. Habet aliquid proprium. Honestā est summeq; laudabilis. Virtus Habitūs animi dicitur, ut quaedam qualitas stabilis, ac diu manens, usu & consuetudine comparata, qua mouetur animus ad illud genus rerum, ex quo nata firmataq; est. Virtutem habitū facit Aristot. Ethicorum secundo. ἐστὶν ἀγαθὴ ἀρετὴ, ἔστις προαρετῆσιν, ἐν μεσότητι: ἴσα τῆ πρὸς ἡμᾶς ὡσεὶ μὲν λόγῳ. καὶ ὡς αὖ ὁ φρόνιμος ὁρίσασθαι. Id est, uirtus est habitus electionis potens, in eo medio constitutus, quod humanæ uitæ ratio prudensq; definiat. Habitūs illi sunt inter se proprio uirtutis genere distincti. Aliter cōstituitur animus ad liberaliter agendum: aliter habet se ad pericula capeffenda: aliter afficitur ad pietatis officia. Nam pro uirtutum distincta uarietate, animū uariè comparari necesse est. Alij sunt habitūs animi, & constitutiones eius in cognoscendis artibus. Etenim artium cognitio, qualitas est animi: sicut & uirtus. Cicero in Academicis, scientiam nusquam esse censebat, nisi in animi motionibus, atq; rationibus. Habitūs isti perfecti uidentur, quod animum excolendo perficiunt, quodq; rectis studijs, et honestis artibus ad uirtutem præparantur. Possis epitheton Perfecti, referre ad animum, sicut ad habitum, & fortè rectius. Ij sunt duplices: alij uersantur in suis rebus, hoc est proprijs, non communibus: alij uerò in communibus. In proprijs sunt hæc: ut studia literarum, quæ Grammaticæ est: ut studia numerorum, Arithmetice: ut sonorum, Musice: ut mēsuræ, Geometria: ut syderum, Astrologia: ut equorum, ἵππικῆ, ars equorum domandorum: ut uenandi, κυνηγετικῆ, de qua Xenophon scripsit libellum, sicut & πρὸς Ἰωάννην. dicitur & θηρολογικῆ ab Aristotele in politicis: ut armorum tirocinium: de quo Plato in Lachete. καὶ δὲ καὶ τὸ ὁπλιτικὸν τῆτο, εἰ μὲν ἔστι μάθημα, ὃ πᾶσι τοῖσι δὶδασκοντες. καὶ Νικίας λέγει, καὶ αὐτὸ μάθημα. Hæc studia nonnunquam conferuntur in

comm

matices nomen adeptæ sunt. Vt numerorum &c.) Hoc est, Mathematicæ omnes disciplinæ, quarum dux Arithmetica est, quod ut ostendam, Nicomachi, & nihil amplius, uerba apponam: qui in 1. Arithmet. inquit, Οὐσὸς μὲν γεωμετρίας, ἀνάγκη καὶ ἀριθμητικῶν ἐπιφέρειαυ. ἅμα γὰρ τρίγωνον, ἢ τετράγωνον, ἢ ὀκταέδρον, ἢ ἐικοσάεδρον, ἢ διπλάσιον, ἢ τριπλάσιον, ἢ ὀκταπλάσιον, ἢ ἡμιόλιον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, ὡς γεωμετρία λέγει, καὶ ὅκ ἀνδρῶν ἑκάστῳ συνεπιφανομένων ἀριθμῶν ἐπινοεῖαυ ταῦτα δύναται πῶς γὰρ οἶοντε τρίπλάσιον τι εἶναι λέγειαυ, μὴ ὑποκειμένης τῆς τρία ἀριθμῶν. ἢ ὀκταπλάσιον, μὴ τῶ ὀκτώ. ἐμπαλιπῆς, τὰ τρία εἶναι αὐτῶν, καὶ τὰ τέσσαρα, καὶ τὰ ἕξις, μὴ ὄντων ὁμωνύμων σχημάτων, συναυρεῖ ἄρα ἡ ἀριθμητικὴ τῶν γεωμετρίων. ἀλλ' ὁ συναυρεῖται ὑπ' αὐτῆς. καὶ συνεπιφέρει) μὴ ὑπ' ὀκείνης, ὁ συνεπιφέρει ἢ αὐτῆς. πάλιν δὲ ἐπὶ αἰ μεσικῆς, ὁ μόνον γὰρ ὅτι προγενέστερον τὸ καθ' αὐτὸ ἢ πρὸς ἑτέρου, ἀλλ' ὅτι καὶ αἰ μεσικαὶ συμφωνία διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν καθ' ἀριθμὸν εἰσι, ἄνομασμένα ὁμοίως, καὶ τὸς ἀρμονικὸς λόγος ἀριθμητικὸς πάντως ἔχασιν. ἢ μὲν διὰ τεσσάρων ἐπιτρίτου. ἢ ἢ διὰ πέντε ἡμιόλιον, ἢ δὲ διὰ πασῶν διπλάσιον, τρίπλάσιον δὲ ἢ διὰ πασῶν ἅμα, καὶ διὰ πέντε. τετράπλάσιον ἢ ἢ τελειότης, ἢ διὰ πασῶν. ὁκταπλότου γέμω ἢ σφαιρικῆ δι' ἀριθμητικῆς τυγχάνει πάντων ἢ προσηκόντων αὐτῆ σκεμμάτων. ὁ μόνον ἔπειθ' ἢ μεταγενεστέρα γεωμετρίας ὅτι, (ἢ γὰρ κίνησις, φύσει μετὰ τῶν μονῆ) ὁ ἢ ὅτι ἀρμονίας ἐμμελὸς ὅκ πάντος τὰ ἢ ἀσέβων κινήματα ἔτυχευ. ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀριθμῶν πωρίοδ' οἰς καὶ ποσότησι, ἀνατολά τε, καὶ δύσεος καὶ προσωδισμοί, καὶ ἀναωδισμοί, διαφθέρει). Existente Geometria, necesse est etiam Arithmetica esse. Simul enim trigonum, aut tetragonum, aut octaedrum, aut duplum, aut triplum, aut octuplum, aut sescuplum, aut aliquid aliud est eorum, quibus Geometria utitur: ac sine ijs numeris, qui una compositi apparent, cogitari ista non possunt. Quo enim modo triplum aliquid esse dici posset, si non Tri numerus subsisteret: aut octuplum,

plum, si non octo? Quin contra potius, & tria esse possunt, & quatuor, & cetera deinceps, etsi cognomines ijs figuræ nullæ subsint. Sublata igitur Arithmetica simul Geometriam perimitur, non etiam ab ea perimitur. Et hæc ab illa simul subinfertur: non etiam ipsam subinfert. Rursum autem & in Musica eodẽ modo: non ob id tantũ, quòd quæ per se constant, priora sunt ijs, quæ ad aliud relationem habent, sed quòd & ipsæ etiam Musicæ modulationes, diatessaron, diapente, diapason, numerorum nominibus similiter notantur: eodem modo & harmonicas proportionales, Arithmeticas omnino habent. Diatessaron, sesquiterciam: Diapente, sesquiplam: Diapason, duplam: Triplam, Diapason simul et Diapente: Quadruplam deniq; perfectio, quæ Disdiapason est. Manifestius autem Sphærica suas omnes considerationes per Arithmeticam consequitur non ideo tantũ, quòd Geometria posterior sit, (motus enim natura post quietem est) neque quòd harmonicis modulationibus motus celebretur astrorum: sed etiã quòd per numerorum circuitus ac quantitates, ortus, occasusq; & progressiones, regressionesq; constituuntur. Vt numerorum.) Hoc est, Arithmetices. Sonorum.) Hoc est, Musices. Mensuræ.) Id est, Geometriæ. Siderum.) id est, Astrologiæ. Propensiora studia.) Hoc est, in quibus scientijs magis se exerceat is, quem laudemus. Diuinis.) Operam dando religioni.

L A T O M V S.

Sunt autem aliq.) Disciplina & studia bonarum artium intelligit, quibus ad uirtutem & ad omnem humanitatẽ formamur. Hæc differunt ab artibus dialecticis & rhetoricis, quòd illa instrumenta sunt prudentiæ exercendæ, hæc nos instituant ad actionis officia, ut in ijs sine errore & difficultate uersemur.

Atq; hæc quidem uirtutum: uiticorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt dili-

genter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in uoluptatibus alpernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contempnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas. & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioque uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquendi. Studijs autem bonis similia uidentur ea, quæ sunt in eodem genere nimia.

S T R E B A E V S.

SI contrariorum disciplina persimilis est, ex uirtutum diuisione cognoscimus uitiorum genera contraria: qualia sunt imprudentia, imperitia, stultitia, intemperantia, libido, effrenata cupiditas, incontinentia, intolerantia, ignauia, desidia, impietas, inertia. Quum uirtus sit mediocritas quædam, ponitur inter duo extrema uitiosa. In altero defectus est, in altero excessus. Ex quibus intelligitur plura esse uitia, quam uirtutes. Extrema quædam nominantur, ut audacia, timiditas, profusio, auaritia: quædam nominibus carent, ut uitia opposita intemperantiæ, ambitioni, iracundiæ. Vitia quæ uirtutem uidentur imitari, trahunt nos in errorem, & ad praua deducunt, ut turpium rerum laudem sequamur: quod uir bonus euitabit. Orator, nisi communi utilitate ducetur. Tum licere putant malis rebus nomina bona imponere: de quo Quint. in 111. Idem Aristoteles præcipit. Id quoque mox Cornelius Celsus propè supra modum

modum inuasit: quia sit quaedam uirtutibus ac uitijs uicinitas, utendum proxima deriuatione uerborum: ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus: quæ eadem etiam contrà ualent: quod quidem Orator, id est, uir bonus, nunquam faciet, nisi forte communi utilitate ducatur. Prudentiam imitari uidetur malitia, quam definit de Natura deorum libro III. Est malitia, uersuta & fallax ratio nocendi. Et Tusculana quarta, Malitia, inquit, certi cuiusdam uitij nomen est: Vitiositas omnium. Cicero Malitiam, dolum fallacem, malumq; uulgus autem Vitiositatem capit. Immanitas est feritas quaedam, asperitasq; morum in uoluptatibus aspernandis: qualis est in nimia, & prorsus inhumana uiuendi seueritate. Quia proprium nomen huic uitio non est impositum, illud periphrasi suppleuit. Magnitudo animi est inter superbiam, quæ præter modum extollit animos: & despicientiam, quæ despicit honores. Effusio, est prodiga largitio. Audacia, est inconsulta in periculum propensio. Duritia immanis, est indigna ac beluina toleratio malorum. Acerbitas, in exigèdo iure acrior & immanior seueritas. Quæ iustitiam ambiunt uitia, proprijs carent nominibus. Superstitio, uana, importuna, inepta, formidolosa religio. Mollitia animi, remissior est indulgentia. Disputandi prudentiam, id est, Dialecticam, imitatur concertatio, captatioq; uerborum: quæ est Sophistarum cõtentiosa garrulitas. Eodem modo oratoriam uim, & eloquentiam affectatur inanis quaedam profluentia loquendi: hoc est, immoderata uerborum redundantia sine ullo pondere sententiarum. Studijs autem bonis, ut Grammaticæ, Arithmeticæ, Geometriæ, similia uidentur ea quæ sunt in eodem genere nimia: ut superuacue rerum subtilium inuestigationes, & inanis illa diligentia, quæ Curiositas appellatur: de qua Cicero v. lib. de Fin. Omnia quidem scire, cuiuscunq; modi sint, cupere, curiosorum est: duci uerò maiorum rerum conuemplatione ad cupiditatem scientiæ summorum uirorum est putandum.

Vitiorum.) Posteaquã uirtutes omnes amplexus est, earũ nunc ad uituperationis materiã suggerit contraria. Nam & prudentiam) Prudentiæ cõtraria cnumerans Aristoteles, inquit, Αφροσύνης δέ ἐστι τὸ κείναι κακῶς τὰ πράγματ'α. τὸ βουλεύσασθαι κακῶς. τὸ ὁμιλῆσαι κακῶς. τὸ χρῆσασθαι κακῶς τοῖς παρῶσιν ἀγαθοῖς. τὸ ψευδῶς δοξάζειν περὶ τῶν εἰς τὴν βίον κακῶν, ἢ ἀγαθῶν παρακολυθεῖν ἢ τῆ ἀφροσύνη, ἀμαθία, ἀπειρία, ἀκρασία, ἐπαρισερότης, ἀμνημοσύνη. Imprudentia autẽ est, perperã de rebus iudicare, malẽ cõsulere, malẽ cõgredi, presentibus bonis malẽ uti, corruptè existimare de bonis, malisq; ad uitam pertinẽtibus. Sequitur porrò imprudentiã imperitiã, inexperiẽtiã, intẽperantiã, sinisteriorũ ac deteriorũ delectus, obliuio. Et temperantiã.) Hoc dicit: Sunt, qui dũ temperantes uideri uolũt ac uoluptates aspernari, immanes fiãt, truces, immites. Et magnitudinem.) Hoc est: Alij dũ magnanimi uideri uolũt, dũ animos extollunt, elati nimium animo, superbi, & intolerabiles fiunt: quod sanẽ genus hominum odit Deus. Quare & Augustinus in Psalmum LVIII. David: Illud est uitium, inquit, capitale, quòd cum quis bene profecerit, superbia tentatur, ut perdat totũ quòd profecit. Deniq; omnia uitia in malefactis timenda sunt: superbia in benefactis plus metuenda est. Et despicientia.) Sũt enim, qui dum honores contemnere uidentur, & minime ambitiosi uideri uolunt, in aliud maius uitũ deuoluuntur, dum omnes homines contemnunt. Et liberalitatem.) Alij, dum liberales esse cupiunt, effusi sunt, & prodigi. Et fortitudinem.) Alij existimant se fortes uisum iri, si audaces extiterint. Duritia immanis.) Alij, dum nimis patientes uideri uolunt, incidunt in duritiã quandã immanem. Et iustitiã acerbitas.) Alij, dum nimium ad unguem iusti esse uideri cupiunt, agrestes, duri, barbariq; efficiuntur. Inde, ut inquit Cicero, Summum ius, summa iniuria, factum iam tritum sermone prouerbiũ est.

Et religionem.) Seruius Sulpitius religionem esse dictam tradit, quæ propter sanctitatem aliquam remota, ac seposita a nobis sit quasi à relinquendo dicta: ut a carendo ceremonia. Lactantius autem in quarto: Nimirum, inquit, religio, ueri cultus est: superstitio, falsi. Superstitiosi autem uocantur, non qui filios superstites optant (omnes enim optamus) sed aut hi qui superstitem memoriam defunctorum colunt: aut qui parentibus suis superstitibus colebant imagines eorum domi, tanquam Deos penates. Nam qui novos sibi ritus assumebant, ut Deorum uice mortuos honorarent, quos ex hominibus in coelum receptos putabant: hos Superstitiosos uocabant: eos uero qui publicos, & antiquos Deos colerent, Religiosos nominabant. unde Vergilius:

Vana superstitio, ueterumque ignara Deorum.

Idem quoque Lactantius rursus de religione locutus, Hanc sequamur, inquit, hoc uinculo pietatis obstricti Deo, & religati simus unde ipsa religio nomen accepit, non ut Cicero interpretatus est, à relegendendo: qui in libro de Natura Deorum 11. ita dicit: Non enim Philosophi solum, uerum etiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui sibi filij superstites essent: superstitionis sunt appellati: qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent: hi sunt dicti Religiosi à relegendendo, ut eligentes ex eligendo, tanquam à diligendo diligentes. His enim in uerbis omnibus, inest uis legendi eadem, quæ in Religioso. ita factum est in Superstitioso, & Religioso, alterum uitij nomen, alterum laudis. Et lenitatem.) Ut qui lenis haberi uult, plerumque nimium remollescit.

Et uerecundiam.) ut qui uerecundi sunt, in proximum uitium delabuntur, timiditatem. Et illam disputandi prudentiam.) Hoc est, ut qui Dialectici esse uolunt, Sophistæ sint, & capiunculis sermones aucupentur, & illi rei soli studeant. Et hanc Oratoriam.) Hoc est: Fit etiam, ut qui oratores uideri

cupiant, inani uerborum tinnitu, & loquaci utantur, ac inutili oratione. Studijs autem bonis.) In omni, inquit, studio, quicquid est nimium, carpi potest.

L A T O M V S.

Malicia.) *Fraus, astutia, calliditas.* Immanitas.) *Duritia, quæ humanitati contraria est.* Acerbitas.) *Nimia seueritas.* Profluentia.) *Verbū nouum est, sicut paulò antè despiciētia.*

Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sumetur uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè, quæadmodum quisq; generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus moratusq; fuerit: & si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximèq; si id diuinitus accidisse potuerit uideri: tum quod quisq; senserit, dixerit, gesserit: ad ea quæ proposita sunt uirtutum genera accommodabuntur, ex illisq; iisdem inueniendi locis causæ rerum, & euentus, & consequentiâ requirentur.

S T R E B A E V S.

M A T E R I A *Laudandi, uituperandiq; sumitur è locis uirtutum, atq; uitiorum. Virtutes igitur argumentorum Loci dicuntur, nō amplissimi loci, generibus pauci, qui Rhetorici nominantur: sed illorum species, propioresq; loci. Nam uirtutis est uelut unum corpus, partes eius plurimæ: quæ, cum ad unum genus, ut corpus, reducuntur, uno loco generis continentur. Est enim uirtus, genus, cuius species paulò antè numeratæ sunt. Non dico omnia, quæ sumuntur è uirtutibus, ad genus referri, sed ut minores loci ad maiores referantur, ostendo. Quæ sumentur ab ijs locis, siue erunt argumenta, siue materia dicendi, in toto quasi contextu*
orat

orationis, & filo quodam perpetuo, erunt illustranda maxime, hoc est, exponenda genere orationis illustri: quod quale sit, ante declarauit. In temporum gradibus generatio præcedet, educatio subsequetur: deinde institutio, morumq; disciplina. Tum ordine naturali cogitata, dicta, facta ponentur, suoq; generi singula accommodabuntur, ut prudentiæ, ut fortitudini, ut temperantiæ. Magna, incredibilia, diuina, quoniam animis afferunt uoluptatem, ornate, & suauiter erunt explicanda: qualia exempli gratia paulò ante ex Vergilio citabamus. Causæ mirum in modum faciunt ad laudem: propterea queritur, qua de causa quidq; factum sit: ut si Spurius Melius annonam leuasset solo nomine liberalitatis, id erat factum laudabile: credita est alia causa, ut ambitio regni: quæ turpem uidebatur effecisse largitionem. Constituendæ sunt igitur honestæ causæ, ut similes esse uideantur effectus. Ex causis agunt aliæ necessariò, aliæ sine ulla necessitate. Ex illis Consequentia, quæ necessariò consequi dicit in Topicis: ex his profluunt Euentus, qui non eueniunt ex causis necessariò: ut cum Cicero D. Brutum laudat Antoniana tertia: O ciuem natum Reipub. memorem sui nominis, imitatoremq; maiorum: ponit euentum causæ minimè necessariæ. Nam genus illud à Iunio Bruto, qui Tarquinos exegit, uidetur impulisse D. Brutum ad interficiendum Cæsarem: sed non fuit necesse. Cum uerò Seruium Sulpitium exornat his uerbis: Nec uerò silebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & penè diuina eius in legibus interpretandis, æquitate explicandis, scientia: ponit consequentia. Necesse est enim posita penè diuina scientia, consequi gloriam, & nomen eius apud multos. Hic, ne quis requirat illam Philosophorū necessitatem, necessaria cum Cicerone dicimus ea quæ uix unquam fiunt aliter, agente sponte natura. Causæ rerum, & euentus, et consequentia requirentur ex illis inueniendi locis, qui principio numerabantur: non ex his minoribus, unde laudandi uituperandiq; materia depromitur.

VALLA.

Generatus.) *Quales parètes habuerit.* Educatus.) *Mol-
liter, ac delicatè, an contrà.* Institutus.) *Quibus cum uersa-
tus sit, peritis ne, an imperitis: quales mores habuerit, & si quid
diuinitus ei apparuerit.* Proposita sunt.) *Vt, si iuste, si for-
titer, si argutè, si facundè dixerit, feceritq; quidpiam: id illis
ipsis uirtutibus adiungatur, de quibus illū laudantes locuti sumus.*

Neq; uerò mors eorum, quorū uita laudabi-
tur, silentio præteriri debet, si modò quid erit
animaduertendum aut in ipso genere mortis,
aut in ijs rebus quæ post mortem erunt conse-
cutæ. C. F. Accepi ista, didiciq; breuiter, non so-
lùm, quemadmodum laudarem alterū, sed etiam
quemadmodum eniterer, ut possem ipse iure
laudari.

STREBAEVS.

AB ipso genere mortis, & ab ijs rebus quæ post mortem
erunt consecutæ, laus accipi potest: sicut à maioribus, ac paren-
tibus ante nos, & à modo nascendi capitur: ut laudatus est Iulius
Cæsar, qui uulneribus acceptis sinum ad ima crura deduxit, quò
honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Lauda-
tus est ab ijs rebus, quæ post mortem erant consecutæ. Nam re-
latus est in Deos, ac percussorum firè neq; triennio quisquā am-
plius superuixit, neq; sua morte defunctus est. Hactenus de ra-
tione uirtutum, quarum tractatio sicut ad laudem facit, ita etiam
ad bene beatq; uiuendum. Sic enim uoluit optimam disciplinam,
quam magnificeret, ab utilitate commendari.

VALLA.

Neq; uerò mors) Hoc dicit: Si quid nobile in morte eue-
nerit, ne id quidem silentio prætereundum est: uel quòd mortem
constantissime tulerit, & si quid post mortem ipsam laudabile
accid

acciderit, obliterandum silentio non est.

L A T O M V S.

In ipso genere mortis.) Ut ipse de ijs qui ad Mutinam occubuerant Philip. 14. Caesar autem laudari possit à cometa & prodigijs, quæ post mortem eius consecuta sunt, quasi diuinitatis ipsius & iræ Deorum testimonia.

Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quam omnia referuntur in consilio dando, sententiæq; dicenda: ut illa prima sint suasori, aut dissuasori uidentia, quod aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quantum uis utile sit: & si quid necesse est (Necesse autem id est, sine quo salui, liberi uel esse non possumus) id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur quid fieri possit, uidentium etiam est, quam facillè possit. Nam quæ perdifficilia sunt perinde habenda sæpe sunt, ac si effici nō possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium uidebitur, uidentium tamen erit, quam sit magnū. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasionem & dissuasionem, suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, nec suscipiatur.

tur. Sic suafori utrunq; docendum est, dissuafori alterum infirmare sat est.

S T R E B A E V S.

DICERE sententiam, est aliquid oratione decernere: quod fit in deliberando. An hoc genus statuitur, secundum quod à facili-
 oribus ad difficiliora, à leuioribus ad grauiora bene progredi-
 mur? An quod Thesis prior est Hypothesi, sæpiusq; cadit in ex-
 ornationem, & in deliberationem, quam in iudicium? Quod au-
 tem Honestas in demonstratione finis est, in deliberatione Vtili-
 tas, qua complectitur honestatem: proposuit illud genus in quo
 queritur quid honestum sit: quia posterius est, an honestum utile
 sit. Eundem ordinem Quintil. tenuit. Aristoteles non anxie ser-
 uat hunc ordinem. Sic ille, τεία γένη τ̄ λόγων τ̄ ῥητορικῶν, συμ-
 βουλευτικῶν, δικαιοκῶν, ἐπιδημητικῶν. Paulò post. διαφετέρον πει-
 ῶν συμβουλιῶν, καὶ πειῶν δι' ἐπιδημητικῶν λόγων. τείτον ἢ πειῶν
 αἰ δίκαια. Principio constituit finem, ad quem referuntur omnia.
 Hoc eò fit, quod natura finem spectans initio, quem postremum
 assequatur, ad eum reducit omnia. In deliberatione recte statui-
 tur finis Vtilitas, etsi Quintilianus improbat. Deliberationes, in-
 quit, miror à quibusdam sola utilitate finitas. Eos excusat postea:
 nec dubito quin secundum opinionem pulcherrimam, ne utile
 quidem, nisi quod honestum esset, existimarint. Sic res habet. Ci-
 cero paulò post, Vtilitas, inquit, in discernendis bonis. malisq; uer-
 satur. Bonis subijcit honesta, quæ proficiscuntur à uirtutibus: hoc
 modo utilitate comprehendit honestatem. Sed uir sapiens intelle-
 xit in deliberando honesta considerari, non simpliciter, & ut
 sunt honesta, sed sæpius, ut nobis utilia, uel ad gloriam, uel ad bo-
 ni consecutionem: quod cum sit, Vtilitas postremus est finis. De-
 liberationis sunt duæ partes: Suasio, & Dissuasio. Vtriusq; est
 uidere primum, quid aut possit fieri, aut non possit: & quid ne-
 cesse sit, aut non necesse. Si quid effici non potest, deliberatio tol-
 litur.

litur, quamuis utile sit: ut si constet Isthmon intercidi non posse, frustra in posterum deliberet Cæsar. necesse quid accipi uelit, ostendit. Videbat enim fore, qui dicerent necessarium hic non habere locum: quod Quintilianus arripuit. Quantalibet, inquit, uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere. Necesse est igitur & quod aliter fieri non potest, & quod, si fieri potest, tamen saluus nobis, aut salua dignitate nostra fieri non potest. Hic Necesse est, quod arbitratur reliquis honestatibus in civili ratione, & commodis anteponendum: ut Antoniana septima bellum cum Antonio necessarium dicit: quia pax esse non potest salua libertate populi Rom. Pax est tamen sua natura & honestior, & commodior, quam pugna civilis. Rursus utranq; partem diuidit: Querendū est an omnino fieri possit, & quā facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint: ut effeci potuit, Annibalem in Italia uinci: uerū, quia perdifficile erat, non putarunt id effeci posse Romani, ideoq; reuocauerunt in Africam. Querendū est eodem modo, quid omnino necessarium, quidq; magni intersit tanquam necessariū. Mancinus facere fœdus illud Numantinum necessarium uidit, si militem seruare uellet: fecitq; necessitate ductus. Roma seruos armauit in Annibalem prope necessariò: id enim uidebat opem ferre posse Reip. Hoc quoq; necesse duxit. Suasori proponitur una ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Vna ratio dicitur, cū uideatur esse duplex: quia utrunq; docendum est, ac ut unum colligandum, si & utile est, & fieri potest, fiat. Sic Cicero bellum suadet in Antonium Philip. v 11. Si pace frui uolumus, bellum gerendum est: si bellum omitemus, pace nūquam fruemur. Vtile proponit pace frui. Quòd autem bellum fieri possit, ostendit. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, cum consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem Respublica accipere possit sine culpa Senatus. Dissuasori duplex ratio proponitur: una, si non utile est, ne fiat: altera, si sic. i

non potest, ne suscipiatur. Idem in eadem oratione, in qua partes suasoris & dissuasoris agit: Cur igitur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Suasor igitur utrunq; docet, dissuasor altero contentus esse potest. Illi proponitur unica uia, hic habet optionem, utram malui uiam tenere.

V A L L A.

Est igitur in deliberando.) Traditis in Demostratiuo genere præceptis, nunc iam Deliberatiui generis præcepta explicat, eiusq; finem facit Vtilitatem: à quo planè dissentit Quintil. inquit: Deliberatiuas quoq; miror à quibusdam sola utilitate finitas. Ac si quid in his unū sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiæ genus dignitate maxime contineri putat. Nec dubito quin ijs, qui sunt in illa priori sententia, secundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestum esset, existimarint. Et hæc est ratio uerissima, si consilium contingat semper bonorum atq; sapientium. Verum apud imperitos, apud quos dicenda frequenter sententia est, populumq; præcipue qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum magis communes intellectus loquendum. Cicero tamen, ut hic, ita in Topicis finem facit Vtilitatem.

Vtilia prima.) Quintil. autem, Quare in suadendo, inquit, & dissuadendo tria primùm expectanda erunt, quid sit, de quo deliberetur: qui sint, qui deliberent, qui sit, qui suadeat. Rem de qua deliberetur, aut certum est posse fieri, aut incertum: si incertum, hæc erit quæstio sola aut potissima: Sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidem fieri, esse faciendum, deinde fieri non posse. Cum autem de hoc quæritur, coniectura est, An Isthmos intercidi, An siccare palus Pontina, An potius fieri Ostiæ possit, An Alexander terras ultra Oceanum sui inuenturus. Sed in his quoque, quæ constabit posse fieri, coniectura aliquando erit: ut si quærat, An utiq; futurum sit, ut Caribaginem superent Romani: Ut redeat Annibal, si Scipio in Africam exercit

exercitum transtulerit: Seruent fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædam & fieri posse, & futura esse, credibile est. Et paulò post: Possibile, fas, iustum, pium æquum, mansuetum, subijci possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucundum, sine periculo, ad quæstionem pertinet utilitatis: qui loci oriuntur ex contradictione. Est quidem utile, sed difficile, paruum, iniucundum, periculosum. Tamen quibusdam uidetur esse nonnunquam de iucunditate sola consultatio, ut si de ædificando theatro, instituentis ludis deliberetur. Itaq; cum constet hoc genus causarum.) Subaudi, difficile atq; necessarium. Sic suasori.) Subaudi, & utile esse, & fieri posse. Dissuasori.) Si alterum infirmat, sat est, ut aut inutile esse, aut fieri non posse dicat.

L A T O M V S.

Est igitur in deliberando finis utilitas.) Tota deliberatio ad utilitatem refertur, sed quia res futuri temporis est, uidentum erit, ecquid possit fieri, quid non possit: quid sit necesse, quid non necesse: quæ sunt partes deliberationis, quibus in utrâq; partem tractatur. Nam si utile est, & si fieri potest, fiat multò autè magis, si etiam necesse est. Sin uerò inutile, aut non potest fieri, ne fiat, multò minus, si non necessarium est. Ergo priores tres suasoris partes sunt, posteriores dissuasoris. Sed hoc interest, quod suasori semper duo confirmanda sunt, utile esse, & fieri posse, nec opus est docere, quod sit necesse. Dissuasori è duobus alterum sufficit, aut non esse utile, aut fieri non posse, nec satis est docere, quod non sit necesse. Simplex igitur est suasoris ratio, quia duo semper confirmanda sunt: duplex dissuasoris, quia duobus propositis alterum infirmare satis est. Cæterum quæcunq; plures sint partes deliberationis, tamen omnes ad duo referuntur, utilitatem & facultatē, hoc est, quid expediat, & quid fieri possit. itaq; ad ea omnis præceptio accommodatur. Si utile est, & fieri potest, fiat.) Ut, Antonium bello perf. q. ei dum esse.

esse. Octauio Cesari imperium mandandum. Vna, si non utile est, ne fiat.) Ut, Non esse pacem faciendam cum Antonio, quia turpis sit, quia periculosa Reipublicæ, quia fieri non possit.

Quare, quoniam in his uersatur omne consilium duobus, de utilitate autem dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas: ut liberi, coniuges, germani parentes. Partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea quæ sita sunt in officijs, atque uirtutibus: alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiam. Eorum autem quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea quæ proficiuntur ab ijs uirtutibus de quibus paulò antè est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodam modo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut uires, forma, ualitudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ.

S T R E B A E V S .

UTILITAS in discernendis bonis, malisque uersatur, id est, rebus expetendis, atque fugiendis. Bonorum, quibus utilitatem metimur, alia necessaria, hoc est, sine quibus salui, liberi uel esse non possumus (sic antè definit Necessaria) ut uita, pudicitia, libertas: ut liberi, coniuges, germani, parentes. Tolle uitam, perimus. Si liberi, coniuges, germani, aut uita, aut fama periclitatur, iterum quodam modo perimus, aut periclitari uelle debemus:
 quon

quoniam illorum uita nobis æquè chara debet esse, atq; nostra. Si adimitur libertas, aut pudicitia, miserè, turpiterq; seruiamus. Seruitute mors omnis optabilior est, si Ciceroni credimus. Dicamus uno uerbo: Nullam existimat uitam sine libertate, & honesta conditione uitæ. Hæc autem plurimum ualent ad persuadendum, & in Antonium frequenter usurpat. Bonorum partim non necessaria, quibus destituti uitam, libertatemq; retinere possumus, non uniuersis quidem destituti, sed aut singulis, aut multis eorum. Ea sunt duplicia. Alia sunt per se expetenda, ut officiū: quod ab ipso finitur hoc modo: Officiū est, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit. Quanquam officiū ad alium finem tendit, ut ad felicitatem: tamen ut ea non sequatur, per se honestum est, & expetendū: quod & Aristoteles in Ethicis non modò de uirtutibus, sed etiam de gloria & honore confirmat. Alia non per se expetuntur, sed quòd aliquid cōmodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorū quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Quæ diuisio mirabilè quandam uidetur habere difficultatem. Nam secundum membrum confundit, & priori cōmiscet. Et paulò post diuicias referre uidetur ad ea, quæ sunt per se expetenda, quas antè subiecerat his, quæ aliquid commodi efficiunt. Deinde tria genera bonorum reuocat ad ea, quæ propter se expetuntur. Quo modo propter se expetuntur? Hæc mihi relinquenda uidebantur ijs, qui putant omnia esse peruia. Non erat uerendum, ne mihi uitio darent meam negligentiam, si quid intactum reliquisssem: sed timendum potius, ne meam accusent diligentiam, quæ multò facilius sui tedium parit: etsi uereri non debeam, eloquētiæ præcepta copiosè tractare, si qua mihi data fuisset eloquēdi facultas: sed quia turpe sit in copiosa ratione dicendi, inopia & ieiunitate laborare. Illi sciunt, nos nescimus: perficiunt, uix bene conamur: compendia uiarum sequuntur: longiora, si modò sunt apertiora, malumus: nihil usquam reperiunt impeditenti, nos circa mo-

menta luctamur. Impellamus igitur & hunc scopulum. Expeten-
 dorum tria sunt genera. Aliud est simpliciter honestum, ut offi-
 cium & uirtus. Aliud honestum utilitati copulatum, ut gloria.
 Aliud uero simpliciter utile, ut diuitiæ. Primum genus honesta-
 te sola petitur, quia nihil est utilius. Alterum non honestate mo-
 do, quæ porior est, sed etiam commoditate quadam expetitur,
 ut honos, & gloria. Tertium utilitate sola ducitur, ut uires, for-
 ma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Sunt igitur duo ge-
 nera Commodorum: unde totidem diuisiones. Diuitiæ perti-
 nent ad secundum genus: nec sunt propter se expetendæ. Bo-
 norum tria genera sunt propter se expetenda, si modo iungun-
 tur honestati. Sed quædam bona sunt diuersa, hoc est, nulla cum
 honestate coniuncta, ut diuitiæ, clientelæ. Ex his obiecta dissol-
 uimus. Hanc autem rerum diuisionem hic uideas, quum dicit:
 Quorum, scilicet commodorum, alia sunt quasi quodam mo-
 do cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut
 forma, uires, ualetudo. Videas & 11. lib. de Inuentione: Re-
 rum expetendarum, inquit, tria genera sunt. Nam est quid-
 dam quod sua ui nos alliciat ad sese, non emolumento captans
 aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus uirtus, scientia,
 ueritas est. Aliud autem non propter suam uim & naturam, sed
 propter fructum atq; utilitatem petendum: quod genus pecunia
 est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua
 ui & dignitate nos inducit, & præ se gerit quandam utilitatem,
 quò magis expetatur: ut amicitia, bona existimatio. Hæc ille.
 Prima diuisio satis aperta est. Alia sunt per se expetenda, ut ea
 quæ sita sunt in officijs atq; uirtutibus: alia, quòd aliquid com-
 modi efficiunt, ut opes & copiæ. Secunda est obscurior. Eorum
 quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim com-
 moditate aliqua expetuntur. Priore membro significat simpliciter
 honesta, ut eius uerba demonstrant. posteriore honesta, &
 commoda: quæ differunt ab ijs, quæ tantum aliquid commodi
 efficiunt

efficiunt, quia laudem, & utilitatem afferunt, ut bona corporis, & fortunæ, non simpliciter, sed quum ad exercendum uirtutem conferuntur. Nam possunt cum honestate iungi, ut honos & gloria: possunt & citra uirtutem haberi, ut uires, forma, ualetudo. An ponit differentiam inter ea quæ sunt per se expetenda, & ea quæ propter se expetuntur? Per se expetenda sunt laudabilia ipsa per se, ut uirtutes, & quæ ab illis proficiuntur. Propter se expetuntur omnia bona animi, corporis, & fortunæ: propter se inquam, hoc est, propterea quòd ipsa bona sunt, aut propter suam naturam bonam. Hæc interpretatio & breuior est, & apertior.

V A L L A.

Sita sunt.) Est autem (ut in tertio de Finibus bonorum & malorum Cicero inquit) Officium, quod ita factum est, ut eius facti, probabilis ratio reddi possit. Atque uirtutibus.) Est autem Virtus, ut inquit Aristoteles, μεσότης τῶν ἀγαθῶν, mediocritas perturbationum. Plato autem: Αρετή, inquit, ἕστιν ἢ καθ' αὐτὴν ἐπαυετὴ ἕξις, καθ' ἢ τὸ ἔχειν, ἀγαθοῦ λέγει. Virtus est habitus per se laudabilis: secundum quem id quod illam habet, bonum dicitur. Laudabilia.) Nam, ut Aristoteles docet in Ethicis, in anima esse dicuntur duplicia bona: alia honorabilia, alia laudabilia: honorabilia quidem, ut memoria, consilium, iudicium, ingenium, intelligentia, & huiusmodi alia, unde artes, scientiæque scaturiunt: laudabilia autem, ut uirtutes sunt morales omnes. Valetudo.) Quæ tamen uocabuli significatione anceps est.

Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitijs: amicitiae autem charitate & amore cernuntur. Nam cum Deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellent, ad charitatem referri solet. Confuges

autem, & liberi, & fratres, & alij quos usus familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam charitate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu quæ sint contraria.

S T R E B A E V S.

EST etiam quasi quedam materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitijs: hoc est: amicitie partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur: ex quibus ut è materia ducitur argumentum deliberanti. Amicitia, inquit secundo de Inuentione, uoluntas est erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam, adiungimus, ut eorum quoq; causa petenda uideatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quanquam sunt, qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solùm: sunt qui propter se, & utilitatem: quorum quid uerissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utranque propter rem amicitiam esse expetendam. Hactenus Cicero. Ex his colliges cur amicitiam ab ijs, quæ per se expetuntur, separauerit, quum paulò antè numerauit inter iustitie partes. Certè magna affinitas est amicitie, & iustitie. Amicitia, inquit Aristoteles, & iustitia in eisdem uidentur esse. In omni societate aliquid est iusti, aliquid amicitie. Est enim amicitia in communicatione. Amicitie duplices. Nam charitate, & amore cernuntur. Charitas est sanctus amor, & cultus Deorum, parentum, patrie, sapientium & illustrium uirorum. Hæc charitas est amicitia quedam excellentior ac sanctior, quam colere debemus. In hoc genere sunt inferiores ac impares, & obseruantes magis officium nostrum, quàm quo nos amant, amorem. Altera est amicitia

tia, quæ amore maximè continetur: hoc est, quæ tum firma ac stabilis est, quum utrinq; certatim calefcit amor. In charitate suspicimus maiestatem, in amore benevolentiam. Dicit aliquis, coniuges, fratres, liberi etiam charitate iunguntur, nec in illis suspicitur maiestas. Non est ita: Veremur, coniugium, & sanguinis propinquitatem, & familiaritatem quorum nihil non maximum est, atq; sanctissimum: & præter hæc habemus rationem amoris eius, quo nos prosequuntur aut pares, aut minores.

VALLA.

Quæ sint contraria.) Et proinde uituperanda.

LATOMVS.

Est etiam quasi quædam.) Dicit charitatem & amorem honestati subiectam esse, quasi materiam quandam: quòd in eos, quos charitate & amore complectimur, certa officiorum genera conseruemus.

Quòd si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multùm egeremus. Sed quia tēporibus, quæ uim habent maximam, persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerū contentio plerunq; deliberationes efficit, ne aut oportuna propter dignitatē, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solùm, sed etiam ad opiniones eorum qui audiunt, accommodanda est oratio, hoc primùm intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati: alterū expolitum, quod rebus omnibus dignitatē anteponat. Itaq;

huic generi laus, honos, gloria, fides, iustitia, omnisque uirtus; illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusque proponitur, atque etiam uoluptas, quæ maximè est inimica uirtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat; quam immanissimus quisque acerrimè sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteposit. In suadendo, cum ei generi hominũ consilium des, sæpe sanè laudanda est.

STREBAEVS.

AD deliberandum parata materia est, ut omnia genera bonorum: quæ uel honestate ipsa, uel commoditate expetuntur. Quid proximè coheret? Proximum uidetur id, spectare, qui sint qui deliberent: ut habita ratione personarum, ex utilitate causæ spectet Orator, quæ quibus bona debeant accommodari. Si semper optima tenere possimus, ut in consilio bonorum atque sapientium, haud sanè consilio multum egeremus: quoniam quidè perspicua sunt optima quæque, nisi mortalitatem nostram occæcarent utilitas. In aliena causa optima quæque; facile uidemus, & illa sequentem laude ferimus: in nostra plerumque cæcutimus. Nam uaria temporum conditio, & opportunitas agendi capit hominum mentes. Diuortium facit honestorum, & utilium. Inde succrescit populare deliberandi genus, in quo opportuna cum dignitate, honesta cum utilitate certant. Opportunitas autem, ut ait de Finibus, est *ἀναγκαῖα*, & temporis occasio, rebus agendis conueniens, in qua maximè spectatur utilitas, sicut honestas in dignitate. Vtrumque deliberandi genus Oratori uidendum, cuius oratio ad opinioniones eorum qui audiunt, accommodatur, ut animos tractare, & ad suum finem perducere queat, si non ueritate, rectaque uia, certe errore uiarum, quæ ducunt ad ueritatem. Is igitur indoctum & agreste hominum genus, hoc est neque literis, neque

neq; civili prudentia politum, utilitate pelliciet. Expolitum uero disciplinis, & honesta ratione uiuendi, facilius dignitate rerum commouebit. Huic generi polito, laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus proponitur. Laus est omnium rerum bonarum. Honos exhibetur in testimonium uirtutis aut dignitatis: & in re, non in uoce positus est. Gloria est incorrupta uox iudicantium de eccellente uirtute. Sic finit ipse Tusculana 111. Illi generi indocto, quæstus, emolumentum, fructusq; proponitur. Quæstus est pecunie. Emolumentum dicitur, quicquid prodest, ὠφέλιμος Græcè. Huic contrarium, detrimentum. Fructus hic omne commodum accipitur. Quid autem differat ab emolumento, tradit ipse 111. de Finibus. Illa quæ profunt, aut quæ nocent, id est emolumenta, & detrimenta, aut bona sunt, aut mala: quæ sunt paria necesse est. Commoda autem & incommoda in eo genere sunt, quæ præposita & reiecta dicimus: ea possunt paria non esse. Significat emolumenta bona esse, fructus indifferentes, per se nec bonos, nec malos. Indocti etiam uoluptate capiuntur: quam Stoici definiunt, sublationem animi sine ratione opinantis se magno bono frui. Habet letitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. Voluptas est maximè inimica uirtuti, quia, ut inquit primo de Legibus, imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium: cuius blanditijs corrupti, non cernunt ea quæ natura bona sunt, quia res honestæ dulcedine hac & scabie carent. Hæc ille, Quòd igitur imitatrix boni uoluptas, blandissima domina est, & eadem illecebra turpitudinis: honesti, boniq; naturam fallaciter imitando adulterat: quippe quæ habeat quiddam simile naturali bono. Lenitatis est enim, & suauitatis. Multæ uoluptates sunt laudabiles: quod ostendit Aristoteles x. Ethicorum: quamobrem non est absurdum quod ait Cicero: Voluptas sepe sanè laudanda est. Nemo bonus obscenam, foedamq; laudet, quæ turpibus tantum & perditis est uoluptas: sed eam laudet, quæ retinet aliquam speciem honesti. Voluptatem imma-

niſſimus quiſq; acerrimè ſequitur: quoniam quantò immanior eſt quiſq; tantò propius accedit ad beluas, quæ uoluptate ducuntur. Atqui uidentur hæc repugnare ſuperioribus: dicebat antea: Temperantiam immanitas imitatur in uoluptatibus aſpernandis. Sed immaniſſimum capit hic, qui ſenſum ſecutus, à naturali bono longiſſimè receſſit: ibi immanitatem capiebat, atrociorè nimiàmq; temperantiam.

V A L L A.

Optima tenere.) Senſus eſt: Habenda apud malos, aliquando etiam indoctos eſt oratio, apud quos conſultandum, ſi nō quid honeſtum, ſaltem quid utile. Quod ſi optima teneremus, nullus eſſet conſultationi locus. Quilibet enim quid ſibi præſcribendum foret, cognosceret. Opportuna.) Subaudi, quæ in ipſa eſt honeſtate. Ad opiniones.) Nam Orator totum ſe ferè audientium accommodat ſententiæ, aut non multum ab ipſorum mente ſe abdicat: ita enim ſiue utilia, ſiue honeſta, tum demum poteſt obtinere. Illi autem alteri.) Subaudi, agreſti, & ſordido generi, quæſtus, emolumentum, fructusq; proponitur, hoc eſt, undecunq; poſſit utilitatem nanciſci. Voluptas.) Subaudi, corporis: quoniam ea eſt uirtuti inimica. Nam uirtutis uoluptas, auget animi bona. Boniç.) Quia dum quis id bonum exiſtimat, quòd imperet, pecuniam habeat, & reliqua huiuſmodi ſiue iure, ſiue iniuria: non quærit, dum uideatur laudandus & honorādus, accedere ad uera bona quæ ſunt uirtutis. Neceſſarijs.) Vt patriæ, ut parentibus, ut liberis: quod in primis quæri oportuit.

L A T O M V S.

Quod ſi ſemper optima tenere poſſemus.) Monet unde in cōſultationibus oriatur bonorum quæſtio, quamuis optima ferè quæq; perſpicua ſint. dicitq; id fieri tēporibus, hoc eſt, cauſis quibus accidat, ut bona uideantur pugnare cum utilibus, & contra utilia quædam uideri, quæ honeſta non ſunt, quæ diſtrahantur in diuerſas ſententias. Itaq; conſultationibus opus eſſe, & quid

Et quid ueri in his sit oratione explicandum. Et quoniam non ad ueritatem.) Præcipit non solum ad ueritatem, sed etiã ad opiniones auditorum deliberationem accommodandam esse. Itaq; distinguit duo auditorum genera, in quibus non sit eadem bonarum & malarum rerum opinio.

Et illud uidendũ, quanto magis homines mala fugiant, quã sequantur bona. Nam neq; honesta tam expetunt, quã deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquã expetat, quã ut ignominiam, infamiam, cõtumeliam, dedecus fugiat: quarũ rerum dolor grauis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, prauisq; opinionibus omne corruptum. Quare in cohortando atq; suadendo propositũ quidem erit nobis illud, ut doceamus qua ui bona cõsequi, malaq; uitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimum de laude, & de honestate dicemus, maximeq; ea uirtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaq; uersantur. Sin apud indoctos imperitosq; dicemus, fructus, emolumẽta, uoluptates, uitationesq; dolorum proferantur: addantur etiam contumeliã, atq; ignominia: Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex ijs quæ dicta sunt, reperietur.

STREBAEVS.

QVID rudibus, & politis maxime conueniret, ostendit.

Nunc utrisq; deliberando proponenda mala censent, quia multo magis homines mala fugiunt, quam sequuntur bona: neque honesta tam expetunt, quam deuitant turpia. Ergo sumenda etiam contraria suasori, ut honos ignominia, gloria infamia, laus contumelia, decus dedecus. Hoc si feceris, honos, gloria, laus, decus te sequetur: si non feceris (quod omen Dij auertant) pessundabit te ignominia, infamia, contumelia, dedecus. Hominem ad honestatem esse natum sic ostendit Aristot. primo lib. Ethic. Ut homini, sic stirpibus est facultas alendi. Ut homo sentit, sic & bestiae. Restat igitur actio rationis. Est itaq; hominis opus, actio animae per rationem, uel non sine ratione. Quò fit, ut humanum bonum sit actio animi per uirtutem. Sed quò fit ut genus hominum ad honestatem natum, non tam honesta expetat, quam deuitet turpia? Subijcit causam, quòd malo cultu, prauisq; opinionibus omne corruptum est, nec uirtute & scientia excolitur, nec certa re-ctaq; consecratur. Etenim utilitas & uoluptas, iactura & dolor tenebras offuderunt oculis mortalium, & effecerunt, ut honestum posthaberetur, ut mala pro bonis, bona pro malis essent. Ergo docebit Orator in consilio, qua ui bona consequi, quaq; ratione mala uitare possimus. Ex bonis autem plurimum ualent, quae in communi hominum utilitate tuenda augendaq; uersantur: quod genus est iustitia, fides, liberalitas, omnisq; uirtus, quae spectat hominum societatem. Exemplorum quae ferant hanc speciem, plenae sunt Liuianae conciones.

V A L L A.

(Quarum rerum.) Ignominiae, infamiae, contumelie, dedecoris. Atq; haec non publicis modò consilijs, sed etiam priuatis: atq; adeò magis in priuatis spectanda sunt. Malo cultu.) Quòd si male colatur, ut si inhonestum uideatur, in alterius adduci non possit sententiam. Bene institutos.) Qui rebus bonis instructi fuerunt. Addantur etiam contumeliae.) Subaudi: Ut deuitari possint.

L A T O M V S.

Et illud uidendum.) Hoc præceptū generale est ad omnes pertinens, quare a priori sententia separatur. Est genus hominum.) Hoc additur επιφωνηματικῶς, & est prioris sententiae approbatio. Genus hominum dicit, pro cunctis hominibus.

Quare in cohortando.) Concludit & præcipit quæ ratio suadendi sit, siue apud hos, siue apud illos dicamus.

Quid autem possit effici, nec ne possit (in quo etiā quā facile possit, quāquē expediat, quæri solet) maximè ex causis ijs, quæ quāquē rem efficiant, est uidendū. Causarū autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt, aliæ quæ uim aliquam ad cōficiendum afferunt. Itaq; illæ superiores, cōficientes uocētur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his cōfici nō possit. Conficiēs autē causa, alia est absoluta & perfecta per se: alia aliquid adiuuans, & efficiēdi sociā quædam: cuius generis uis uariā est, & sæpe aut maior, aut minor, ut & illa quæ maximā uim habet, sola sæpe causā dicatur. Sunt autem aliæ causæ quæ aut propter principium, aut propter exitum cōficientes uocantur. Cum autem quæritur quid sit optimū factū, aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus: de efficiendi ratione dicamus, Quo toto genere, quibus cum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorū, pecuniæ, sociorū, earum ue rerū quæ ad quāquē rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendū est. Nec solum

lùm ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ aduersantur, uidentia. Et si ex contentione procliuïora erunt nostra, non solùm effici posse quæ suademus, erit persuadendũ, sed curandum etiã, ut illa facilia, procliuïa, iucunda uideantur. Dissuadendum autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiēdi difficultates efferendæ, necq; alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis.

S T R E B A E V S.

IN duobus uersatur omne consilium: si & utile est, & fieri potest, fiat. De utili priore loco dictũ est, quod quidem uidebatur esse natura secundum. Nam uidetur omnium primum, cognoscere, possit ne aliquid fieri: quia si quid effici non potest, deliberatio tollitur. Sed utilia cupimus: quĩ fruamur, inquirimus: idcirco hunc ordinem sequimur. Si ueniat in dubium, possit ne aliquid effici, quoniam coniectura ducitur, à causis sumetur argumentũ. Nam ut efficiatur aliquid, necesse est causam efficientem esse, & eam sine qua res effici non potest: cuiusmodi sunt materia, & instrumentum. Nihil est enim, quod sine causa naturaliter fiat. Itaque si dubitatio sit, possit ne aliquid effici, à causis ducitur probatio. Cicero in Diuinatione: In quo si te multum natura adiuuaret, si optimis à pueritia disciplinis & artibus studuisses, in his elaborasses: si literas Græcas Athenis, non Libybei, Latinas Romæ, non in Sicilia didicisses, tamen esset magnum tantam causam, tam expectatam, & diligentia consequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & uoce, & uiribus sustinere. Cæcilium causam sustinere non posse monstrat, cui natura, ars, & exercitatio, tres eloquentiæ causæ, defuerunt. Causa iudicialis est quidem, sed pars illa cohortantis, ne quid tentet Cæcilius supra uires. Causarum aliæ conficiunt, quæ efficientes inde uocitantur: ut pudor efficit ruborem: aliæ uim aliquam ad conficiendum affer

afferunt, ut instrumenta, tempus, locus, sine quibus aliquid effici non potest. Efficiens autem causa, alia est absoluta, & perfecta per se: quæ sola certò rem efficit: ut sol diem, ignis calorem. Alia aliquid iuuans, & efficiendi socia quædam: ut terra stirpes efficit, sed adiuta cultu, sole, pluuia, rore. Hæc aut maior est, aut minor, ut natura & usus ad eloquentiam plus faciunt, quàm cognitio præceptorum. Sunt autem aliæ causæ, quæ per se non consistunt, sed quia iuuant, Consistentes, inquit Cicero, uocantur. Iuuant autem, aut propter principium: ut materia, quod est principium rerum: aut propter exitum, ut finis rei quæ suscipitur. Ferrum, gladij causa est, quia materia. Artium finis est scientia. Quæ pertineant ad causas, alia tradit in Topicis. Hactenus de utilitate, & efficiendi potestate. Nunc usus est eorū, ut ad assentiendum impellant animos: quod facilius obtinebunt, si quæ rerum dicuntur Appendices, uulgò Circumstantiæ, ponentur, quibus cum, contra quos, quo tempore, quo loco, quibus facultatibus utamur si nostra, & aduersa inter se comparemus, ut ex duobus procliuiora uideamus. Quòd si ex contentione, id est comparatione, procliuiora, hoc est, faciliora nostra uidebuntur, non erit satis ita nobis uideri, sed erunt oratione demonstranda: ut non modò dicenti, sed alijs etiam facilia, procliuia, iucūda uideantur. Cic. Antoniana quarta facit hanc rerum contentionem ad cohortandum Pop. Rom. aduersus Antonium: Quibus cum bellum suscipiat, ut D. Bruto, C. Cæsare, ueteranisq;. Contra quem, ut alterum Spartacum Antonium. Quo tempore: ut quum ad recuperandam libertatem exarsit omnis Italia. Quibus facultatibus, ut Repub. Senatu, ærario, quæ non habet Antonius. Hinc sua facilia, procliuia, iucunda colligit, his uerbis: Ut igitur Catilinā diligentia mea, Senatus autoritate, uestro studio & uirtute fregistis: sic Antonij nefarium latrocinium, uestra cum Senatu concordia tanta, quanta nunquam fuit, felicitate & uirtute exercituum ducumq; uestrorum, breui tempore oppressum esse audietis.

Quem

Quemadmodum autem suasori proponitur una ratio, Si & utile est, & fieri potest, fiat: ita dissuasori duplex: aut utilitas ab eo labefactanda est, quod agit in Seruilium Rullum: aut efficiendi difficultates efferendæ: quod facit in dissuasione pacis, Antoniana septima.

V A L L A.

Quamquæ expediat quæri solet.) In deliberatio, inquit, genere quæri etiam solet, quàm sit utile: quàm fieri, aut non fieri possit aliquid. Causarum autem genera sunt plura.) Sicut ipse in Topicis docet. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt.) Quæ efficientes causæ nominantur. Ad conficiendum afferunt.) Id est, causæ quæ adiuuantes nominari solent: ut in libro de Fato ipse quoque ostendit. Principium.) Ut est causa materialis ac formalis. Exitum.) Ut causa finalis. nam cum Aristoteles causarum genera Materialem, Formalem, Finalem, Efficientemque fecerit, Plato his etiam addidit Exemplarem, atque Instrumentalem. Quæ aduersentur.) Stultum siquidem sit, quæ prosunt inspicere: & quæ officere possint, non considerare. Contentione.) Quæ solet in sententijs uarijs pronuntiandis nasci. Dissuadentibus.) Cōmonuit ac instruxit sententiam suam pronuntiantes, & consilium proferentes: nunc quid pariter facere oporteat deterrentes ab alieno proposito, docet. Suasionis locis.) Hoc est, ex his locis quibus alter suasit, ex eisdem dissuadebimus.

L A T O M V S.

Quid autem possit effici.) Transit ad alterum principem locum, de eo quod effici possit, uel non possit, & quàm facile possit, qui totus spectatur ex causis, & ad facultatem pertinet. Illæ superiores, conficientes uocentur.) Cōficiunt, quæ uel sua agunt, & conficiunt aliquid, ut duces, legati, auxilia, legiones, in bello: magistratus, leges, senatus, populus, in Reipub. administranda. Ut sine his confici non possit.) Hoc genus nihil agit, sed

sed quietum per se, & stolidum est: confert tamen ad efficiendum: itaq; sine eo effici non potest, ut sunt, materiae, instrumenta, locus, tempus, ceteriq; apparatus. Alia est absoluta & perfecta per se.) Vt sapientia per se sapientem efficit: Poëta, pictor, musicus, quisq; suum opus per se ac solus. Sic praetor iudicia, & bonorum possessiones solus dabat: magistratus promulgabant leges: decernebat senatus: populus de capite iudicabat. Alia aliquid adiuuans.) Vt auxilia & legiones in belli duces, centuriones, cohortes in praelio: remiges in classe: magistratus & iudices in Repub. Quæ maximam vim habet.) Vt imperator in bello, gubernator in classe. Sic ipse contra Catilinam Rempub. seruasse dicitur: Marius contra Cimbrs. Propter principium.) Vt, Romulus conditor urbis: Cato autor deletæ Carthaginis, qui id bellum suasisit: Helena causa belli Troiani.

Aut propter exitum.) Vt Africanus minor cōfector belli Punici: Pompeius Mithridatici: Crassus seruilis. Cum autem quæritur.) Hoc est, comparatiuum deliberationis genus, quod eisdem locis tractatur, utilitatis & spei efficiendi.

CHRIST. HEGENDORP.

Quid autem possit effici.) Cause quæ conficiunt, ut ignis calorem facit, Deus omnium in nobis uirtutum effector: Oppressio plebis seditionem in urbe facit: Iniuriæ rixas pariunt. Alia est absoluta.) Vt, Deus per se agit omnia in omnibus: Concionatores sunt cause adiuuantes ut uerbum Dei in pectoribus hominum fructum producat 1. ad Corinth. 3. Et sæpe aut maior &c.) Vt spiritus inclusus in terra est maior causa terremotus, quàm aqua subter in terrarum cauis undans fluctibus. Vide Gellium libro 2. cap. 6. Quo toto genere.) Exemplum habes in prima Philippica τὸ Διμωδῆυς.

Vterq; uerò ad augendum habeat exemplorum,

rum, aut recentium, quò notiora sint: aut ueterū, quò plus autoritatis habeant, copiā. Maximæq; sit in hoc genere meditatus, ut possit uel utilia ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maximè proficiet, si incitandī erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium faciendum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebūt. Sin autem reprimendī, de incerto statu fortunæ dubijsq; euentis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atq; hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Non enim simplex ut ad iudicē uenit orator, sed hortator, atq; autor. Quare proponere quæ mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, & grauis, & sententijs debet ornatiores esse, quàm uerbis.

STREBAEVS.

A PROPRIIS argumentorū locis ad cōmunes ordine perducitur. Vnus est exemplorum: alter contentionis honestorū & utilium: tertius affectuum: quartus autem figuræ orationis. De exemplis in hoc genere Quint. hoc modo: Vsum exemplorum nulli materiæ conuenire meritò ferè omnes consentiunt, quum plerunque uideantur respōdere futura præteritis, habeaturq; experimentum, uelut quoddam rationis testimonium. Alia exempla sunt recentia, eaq; notiora sunt: alia uetera, in quibus plus est autoritatis: utraq; Ciceroni frequentissima. Alterum est
com

commune præceptum, Oratorem in hoc genere deliberandi esse oportere meditatam, hoc est exercitatum schola, & priuata cogitatione, ac paratos habere communes Locos, ut promptius dicat, aliquando pro utilitate contra dignitatem, aut pro dignitate contra opportunitatem: quoniam hæc aliquando cōsistuntur: ut qui uoluerunt acta Syllæ manere, non dignitate, sed utilitate firmarunt: aduersarij cōtrā: sed uicit utilitas. Cicero de actis Cæsaris: Primum igitur acta Cæsaris seruāda censeo: non quòd probem, quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendā maximè arbitror pacis & otij. Ponit exemplū Quint. in 111. de Opiterginis. Honestum, & utile consuetudine, non re, dissentiuunt. Cic. in Offic. Hoc autem de quo nunc agimus, id ipsum est, quod Vtile appellatur. In quo uerbo lapsa cōsuetudo deflexit de uia, sensimq; eò deducta est, ut honestatem ab utilitate secernens, constitueret honestum aliquod quod utile non esset, & utile, quod non honestum: qua nulla perniciēs maior hominum uitæ potuit afferrī. Aliud præceptum commune de mouēdis affectibus: Aut incitantur animi, aut mitigantur atque reprimuntur. Si incitandi erunt huiusmodi sententiæ proficiunt, quæ ad explendas cupiditates, hoc est, ad implenda desideria concepta opinione boni futuri pertinebunt. Aut ad odium satiandum, id est, ad conficiendum, quod ira inueterata (sic odium finit) affectat. Aut ad ulciscendas iniurias. Etenim ex quatuor animi motibus duo incitant, ægritudo, cupiditas: duo reprimunt, uoluptas, metus. Non dico uoluptatem & metum nunquam incitare, sed affirmo, quod Cicero animos ægritudine & cupiditate sæpius incitari, metu & uoluptate reprimi. Ad ægritudinē odium pertinet, ad cupiditatem libido ulciscendi. Sic pro lege Manilia, odium cupiditatemq; Pop. Rom. conuincit in Mithridatem, qui ciues Romanos in Asia necauerat: exhortaturq; ad ulciscendam iniuriam. Videte quem nobis animū suscipiendum putetis. Maiores uestri sæpe mercatoribus, ac nauicularibus iniuriosius tractatis, bella gesserunt: uos tot ciuium

Romanorum nullibus uno nuntio, utq; uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? & quæ sequuntur. Si reprimendi erunt animi, tum ualebit metus: ad quæ pertinet incerta fortuna, dubius euentus rerum futurarum, & periculum: ualebit & uoluptas, quæ retinere secundam fortunam uelit. Quibus rebus utitur in Rullum frequētissimè, ut legis Agrariæ cupiditas inflammata restinguatur. Dicit aliquis: Quæ sunt illæ sententiæ, quæ sumuntur ex affectibus? Nō est artis huius omnes explicare: opus est consuetudine, & exemplis. Natura non deerit, quæ suggerat sententiæ ad odium commouendum, ad explendas cupiditates, ad ulciscendas iniurias: sepe cuiusmodi rerum citra artē nimis abundamus. Quarta præceptio de modo, & figura orationis. In deliberatione utendum breuibus Principijs, oratione simplici & graui, & sententijs, quàm uerbis, ornatiore. Quod præceptum Quintil. ut alia multa, arripuit atque dilatauit. In principio proponet, qua mente dicat, ut Antoniana quarta: quid uelit, ut septima: quibus de rebus dicturus sit, ut prima: hortetur ad se breuiter dicentem audiendum. Peto à uobis P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, uerba mea audiat. Tota oratio simplex, non exultans insolentia uerborum, & sententiarum: non eleganter exornata, ut demonstratio: non contentiosa & subtilis, ut iudicialis actio: sed grauis, sententiosa, plena ponderis, & auctoritatis. Quintil. tamen sic iudicat: Ciceronis sententiæ, inquit, & conciones, non minus clarum, quàm est in accusationibus ac defensionibus, eloquentiæ lumen ostendunt.

V A L L A.

Vterq; uerò.) Idē quoq; docet Quint. inquit: Tota autē oratio, simplex, & grauis, & sententijs debet ornatiore esse, quàm uerbis. Vsum exemplorum nulli materiæ magis cōuenire meritò ferè omnes cōsentiunt: cum plerūq; uideantur respondere futura præteritis, habeaturq; experimentū, uelut quoddā rationis testimonium. Breuitas quoq; ac copia, non genere materiæ, sed modo

modo constant. Ad explendas cupiditates.) Si agrestes erunt auditores. Reprimendū.) Hoc est, à cupiditate illa uehementi, fuerint reuocādi. Principia autem.) Quintilianus autem, Proemio, inquit, quale est in iudicialibus, non ubiq; eget, quia conciliatus est ei quisq;, quem consulit: initium tamen quodcunq;, debet habere aliquam proemij speciem: neq; enim abrupte, nec unde libuit, incipiendum: quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. in senatu utique, & in concionibus, eadem ratio, quæ apud iudices, acquirendæ sibi plerunq; eorum, apud quos dicendum sit, beneuolentiæ: nec mirum, cum etiam in panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non utilitatæ aliqua, sed in sola laude consistit.

L A T O M V S.

Vt possit uel utilia, uel necessaria.) Ut, Turpe est Ciceronem fugere, sed uile patriæ, quare uincat utilitas, quæ honestatem ad se conuertit. Vtile non irritare Antonium, nec bellum suadere, sed turpe uiro consulari deserere Remp. & libertatem prodere. quare uincat honestas quæ etiam si moriendum sit, tamen à uera utilitate non seungitur, cum satius sit emori, quam tyranno seruire. Tota autem oratio simplex.) Simplex, id est, minus compta ornataq;, cū ea probabilior sit, quales sunt Philippicæ fere omnes, excepta secunda, quæ demonstratiui generis, ac proinde liberius ornata est.

CHRIST. HEGENDORPH.

Ad explendas cupiditates.) Sententia est, oratio sumpta de moribus, quæ aut quid sit, aut quid in uita oporteat fieri, breuiter ostendit: autor Cicero libro ad Herenn. 4. ut, Homini est cordati quo iure, quaq; iniuria, quod suum est, uindicare. Aut ad odium.) Præstat odiosum esse quam miserabilem, Seneca. Aut ad ulciscendas iniurias.) Vini repellere licet. Si bene dixisses, audijisses bene. Cicero uidetur

nonnihil separare suasionem ab hortatione, id quod & plerique alij faciunt: ita quod suadendo id agatur, ut quis uelit: hortando, ut audeat: suasio probationibus doceat, exhortatio stimulis excitet: suaser sententiam mutet, exhortator animam addat. Suadeamus aut errantibus, aut certe hæsitantibus: exhortemur cessantes. Vide Erasmum in de Conscribendis. Sententijs debet ornatiores esse, quam uerbis.) Recipit tamen hoc genus orationis uerba sonantia, ampla, grauius translata, significantia. Sonantia: Soluite uela citi, Deus æthere missus ab alto, &c. Vergilius in 4. Aeneid. Ampla: Immortalia tuarum rerum decora nulla unquam obliuio obliterabit. Significantia: Fratrem ne desere frater. Item, Egregiam uero laudem & spolia ampla refertis Tuq; puerq; tuus. Vergil. in 4. Aeneid.

C. F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos: nunc quæ iudicijs accommodata sunt, exspecto: idq; nobis genus restare unum puto. C. P. Recte intelligis. Atq; eius quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut cum de uerissimò accusatore disputatur, aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis, quid æquius, æquissimum, ue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex ijs, de quibus mox dicitur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium, de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut sit ne actio illi qui agit, aut iam ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa ne lege, his ne uerbis sit actio, quæritur: quæ etiam, sit antequam
res

res in iudiciū uenit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt, tamen in ipsis iudicijs permagnum saepe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti, sero petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his uerbis, non hoc iudicio: Quarum causarum genus est positum in Iure Ciuili, quod est in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more positum: cuius scientia neglecta ab Oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria uidetur.

STREBAEVS.

IN omni genere tractando, statim initio prospiciendus est finis, ut rectius ad eum cætera dirigantur. Sicut igitur in exorlando finis ponitur Honestas, in deliberando Utilitas, sic etiam in iudicijs Aequitas. Est autem Aequitas, quam ratio naturalis persuasit: quæ et si à iustitia non separatur, tamen alia est Aequitas, alia iustitia. Cice. i. de Offic. Difficile est, quum præstare omnibus concupieris, seruare æquitatem, quæ est iustitiæ maxime propria. Aequitatem & iustitiam non eadem fecit: quia Aequitas est optima ratio iuris, recta moderatio legis & moris, uis honesti perpetuò constans, quæ neque legibus neque scriptis continetur, sed unde profluxere bonæ leges, & à quâ malæ corriguntur, per quam reguntur ea, quæ non sunt lege comprehensa, quæ infinita sint necesse est. Hac utuntur omnes boni, hanc requirunt, qui summo iure uexantur: hanc ore uersat omne genus hominum, quum subinde refert: Rationabile est istuc: (sic enim uulgò dicitur) id est æquum, bonumq;: Inde lex, & æquitas interdum uidentur ita discordare, ut relicta lege appelletur æquitas. Leges igitur, & quæ proficiscuntur à legibus, & à Iure Ciuili, semper ad facilitatem, æquitatemq; referenda. Cicero de Seruio Sulpitio: Penè diuina eius in legibus interpretandis,

æquitate explicandis, scientia. Et paulò post: Itaq; quæ proficiscen-
bantur à legibus, & à iure Ciuili, semper ad facilitatem, æquita-
temq; referebat. Quum igitur æquitate nemo ledatur, per mul-
ti legibus iniquis & moribus uexentur, iudiciorum finis consti-
tuitur Aequitas, ad quam omne ius lex omnis, & consuetudo
referuntur. Hanc æquitatem secuti sunt Oratores illi ueteres,
qui nullum Ius ciuile didicerant: & ea certè disputatio, pro-
pria est Oratorum materia. Oratores hic accipi uolo, qui sint
optime instituti sapientiæ præceptis, sine quibus æquum, bo-
numq; non facile cognoscitur. Aequitas simpliciter spectatur:
An æquum pro amico petere? Et ex comparatione aut duo-
rum, aut multorum: ut, Cæcilius'ne, an Cicero uerior erit
accusator? quæ controuersia, Diuiniatio neminatur: quæ,
quòd agitur ante legitimum iudicium, hic primas obtinet. Eo-
dem modo fiet comparatio inter multos competitores heredi-
tatis, si tres, plures ue petent sine lege, aut sine testamento. Nam
si lex esset, ut agnationis, aut testamentum, de re ipsa contende-
retur: sed quia non est, agitur ante iudicium, cui detur heredita-
tis actio. Quint. lib. 111. Diuersum his genus quod dicitur com-
paratiuum, cuius rei tractatus in parte causæ frequens est: ut quum
apud Centumuir os post alia quæritur & hoc, Vter dignior hæ-
reditate sit. Sicut autem agi potest de accusatore statuendo, ita
etiam nonnunquam de constituendo iudicio, quæ Translatio no-
minatur: an huic? an cum hoc? an hac lege? an apud hunc? an hoc
tempore liceat agere? & si qua sunt talia: ut, Non debes apud
Prætorem petere fideicommissum, sed apud Consules. Maior
enim Prætoria cognitione summa est. Non licet tibi agere mecum:
cognitor enim fieri non potuisti. Non debuisti interdicare, sed pe-
tere. Formulas tradit, Sit'ne actio illi qui agit: ut filio qui nocet
in ius dementiam patris. Aut iam'ne sit? ut Fabio repetenti cre-
ditum antequam coeptum sit deberi. Aut iam'ne esse desierit: ut
qui iudicet agrum post accennium. Aut illa'ne lege: ut possit'ne

cum Ebutio Cecinna ab agro prohibitus agere lege de ui, an potius iniuriarum. Aut hisce ne uerbis sit actio: ut Hipseo, qui petebat à Crasso prætore, ut ei quem defendebat, causa cadere liceret. Hec & similia non antequam in iudicium ueniunt, concertata sunt, id est, à partibus disputata: aut si cōcertata, nō tamē dijudicata, hoc est, sententia disceptatoris pronuntiata: aut si dijudicata, non tamen confecta, & omnino absoluta. Posteaquam igitur res in iudicium uenerit, illa permagnum habebunt pondus uel ad declinandum iudicium, uel etiam ad firmandam defensionem. Hec translatio pertinet ad actiones. Actio ius est persequendū iudicio, quod sibi debetur. Vis eius in rebus & in personis, sed in utrisque multiplex, & ea causa perdifficilis: de qua per multa Iurisperiti, nec tamen scribunt omnia. Quamobrem hoc causarum genus positum dicit in Iure ciuili. Ius autem ciuile constat legibus & more. Lex, & mos aut priuata spectant, ut bona singulorum: aut publica, ut ius totius ciuitatis. Iuris sciētia neglecta ab Oratoribus plerisque, ut à Galba, & Antonio præstantissimis Oratoribus, nobis, hoc est Ciceroni, ad dicendum necessaria uidetur. Cuius rei causas explicat 1. lib. de Oratore.

V A L L A.

Nunc quæ.) Quint. Nunc de iudiciali, inquit, genere, quod est præcipuè multiplex, sed officijs constat duobus, intentionis et depulsionis. Cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinque sunt. Proœmium, Narratio, Probatio, Refutatio, Peroratio. His adiecerunt quidam Partitionem, Propositionem, Excessum: quarum priores due, Probationi succedunt. Nam proponere quidem, quæ sis probaturus, necesse est, sed & concludere. Inde porro subiungit: Verum ex his quas constitui partibus, non ut quidq; primum dicendum, ita primum cogitandum est: sed ante omnia intueri oportet, quod sit genus causæ: quid in ea queratur: quæ profint: quæ noceant: deinde quid confirmandum sit, ac refellendum, tum quomodo narrandum. Expositio enim, proba-

tionum est præparatio: nec esse utilis potest, nisi prius constituerit quid debeat de probatione promittere. Postremò intuendum, quemadmodum Iudex sit conciliandus: neq; enim, nisi totis causæ partibus diligenter inspectis scire possumus, qualem nobis facere animum cognoscentis expediat, seuerum an mitem, concitatum an remissum, aduersum gratiæ an obnoxium. Neq; tamen ideo eos probauerim, qui scribendum quoq; Proœmium nouissimè putant. Nam ut conferrî materiam oportet, & quid quoq; loco sit opus, constare antè, quàm dicere, aut scribere ordiamur: ita incipiendum ab ijs quæ prima sunt. Inspicienda igitur materia est, quo præcipimus ordine scribenda, quo dicimus. Hæreditatis.) Hic status Negotialis appellatur: ut ipse ostendit in Rhetoricis Cicero. Fortunatianus autem & in scripto, & extra scriptum esse contendit. De constituendo ipso iudicio.) Hic status in Rhetoricis Translatio appellatur: quoniam de actione transferēda contentio est. Concertata.) De qua antè factum sit certamen. Dñjudicata.) Et tamen nondum definita. Necessaria uidetur.) Propter causas iudiciales, in quibus de iure sæpe queritur.

L A T O M V S.

De uerissimo accusatore.) Vt primâ actione in Verre, quæ diuinatio appellatur, uter accusare debeat, Cicero an Cæcilius. Aut cum hæreditatis sine lege.) Vt inter emancipatū fratris, & sororis filiū, ab intestato. Nullo enim testamento facto lex 12. tabularū post suos hæredes, agnatos uocabat. Agnatus autem nō est sororis filius, nec fratris emancipatus, cū agnatio per emancipationem rūpatur. Itaq; neuter hæreditatem lege petere poterat: petebat tamē uterq; bonorum possessionem à prætore, apud quē ea de re ex comparatione æquitatis disceptabatur. Sed hoc ius hodie mutatum est. De constituendo ipso iudicio.) Vt in causa Milonis, de quo actū fuit in senatu ueteribus legibus, an nouis querendum esset, sicut tradit Asconius, & oratio ipsa

ipsa declarat. Sic ne actio illi) Ut uxori in maritum, liberto in patronū, pupillo in tutorē, de quibus iure ciuili constitutū est.

Aut iam ne sit.) Ut ante diem dictam in contractu: ante impletam conditionem. Num iam esse desierit.) Ut in petenda bonorum possessione: & in iniurijs persequendis in quibus certum tempus agendi præfinitum est. Hisne uerbis) Quia ex præscripta formula agebatur, quam definiebat Prætor, à quo iudicia petebantur. Ab hac formula qui recedebat in agendo, causa cadebat, hoc est, litem eo iudicio amittebat. Plus petisti, serò petisti.) Hæc uerba exceptionis erant, quibus iniquitati actionis occurrebatur, uel ante iudicium, sicut modò dictum est: uel in ipso iudicio actione reprehendenda. Itaq; ipse pro Planco queritur de iniquitate aduersarij, qui cum accuset de ambitu, utatur lege de sodalitijs, ut iudices edat in reum.

CHRISTOPH. HEGENDORPH.

Sine lege.) Id est, lege nulla approbante: ut si filius spurius peteret hereditatem paternam, à qua lege arcetur in Aulien. de incest. nupt. Secus est si peteret maternam hereditatem. l. si qua. C. ad senatuscons. Orfic. Aut sine testamento.) Id est, ab intestato, de quo Instit. de hered. quæ ab intest. defer. Sicne actio.) Actio est ius persequendi in iudicio quod sibi uidetur. §. actio autem. Instit. de actionib. Plus petisti.) De quo est, l. unica, C. de plus petit. ut in iure Canon. de plus petito. Petitur autem plus re, loco, tempore.

Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisq; iudicijs, de excipiēda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt, ut quanquam in ipsum iudiciū sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda uideantur: paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quam diuisimilitudine generis.

Nam omnia quæ de Iure Ciuili, aut de æquo & bono disceptantur, cadūt in eam formam, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate & iure maximè consistit.

S T R E B A E V S.

DIVINATIONEM, & Comparationem, Translationemq; initio statuit, quod hæc ante iudicium, summum ueniant in certamen. Separantur ergo à iudicijs temporibus agendi: quia ante legitima iudicia agitantur: non dissimilitudine generis, quoniam cadunt in eadem præcepta, quæ postea tradentur. Constituere actionem, est actorem admittere, qui intendat actionem, hoc est, recipere in causam. Accipere iudicium, est illum unde petitur, admittere intentionem actoris, seclusa translatione. Excipere iniquitatem actionis, est agentis dolum malum, & iniustitiam excludere, ne subeunti iudicium fiat iniuria. Antiquum est: Inter bonos bene agere oportet, & sine fraudatione. Aequitatem comparare, est discernere ex duobus accusatoribus, aut petitoribus uter sit dignior, aut qui dignissimus ex multis. Si queris ad has controuersias, unde petatur facultas argumentationem: respondet hæc esse de Iure Ciuili, & de æquo & bono, hoc est, de æquitate: idcirco pertinere ad qualitatem, in qua, quale quid sit, ambigitur. Est autem aliud Ius Ciuile, alia Aequitas. Hæc legis, & iustitiæ uera & recta moderatrix: illud est, quod Iurisperdentes condiderunt. quamobrem Aequitatem à Iure separat.

V A L L A.

Constituendis actionibus.) Qua demum actione cum reo agatur. nam is mos fuit, nunc uerò ablati est. Separo à iudicijs.) Quoniam in eo iudicium non est, in quo Translatio est, & cum, qua actione agendum sit, queritur. Tempore agendi.) Quoniam id est, quod in questionem uenit. Dissimilitudine.) Quoniam non utiq; absimile id à iudicio uidetur.

Form

Formam.) Vt Iudicialis nomine appellentur. Quale quid sit.) Vbi qualitas de summo genere est, de qua supra mentionem fecimus, ipsamq; in suas distribuimus species.

L A T O M V S.

Paulum ea separo.) Quamuis hæc antè tractantur, quam ad causam ueniat, tamen & causa ipsa sæpe, & hæc omnia eodem genere questionis continentur, in quo quale sit, quæritur.

CHRISTOPH. HEGENDORPH.

De excipienda iniquitate.) Excipere, est elidere actionem actoris. Aut de æquo & bono discept.) Aequum & bonum ius est, non illud quidem lege comprehensum, id est, legitimum, sed legitimi iuris emendatio. Aristoteles in 5. Ethic. τὸ ἰστὶ τὸν νόμον δίκαιον, καὶ τὸ ἐπιεικὲς appellat. Iure maxime. Ius est, quod omnia iusta & inflexibilia exigit: autor Donatus in Adelphis Terent.

In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut quod obiicitur, factum neges: aut illud quod factum fateare, neges eam uim habere, atq; id esse quod aduersarius criminetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest, id quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendum ue defendas. Ita primus ille status, & quasi confictio cum aduersario, coniectura quadam: secundus autem, definitione, aut descriptione, atq; in formatione uerbi: tertius, æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est.

STREBAEVUS.

EX depulsione rei, id est, defensoris aut inficiatoris, tres sunt status, ex quibus oritur tripertita ratio iudicij tractandi. Sunt, inquit, tres gradus, qui sunt tanquam fundamenta defensionis, ex quibus unus aliquis capiendus est. si plures non queas, ad resistendum. Nam ita consistendum, & uelut in gradu pes firmadus est, ut quod obijcitur, factum neges: aut si fateare, neges id esse quod aduersarius criminetur: & de appellatione ac nomine cõtendas. Si neq; de facto, ut in coniectura: neq; de facti appellatione, ut in definitione, ambigitur: tertium est quod dicas, rectum esse quod feceris, ut sit in Qualitate Absoluta: concedendum uel defendas, ut sit in Assumptiua. Ita primus ille status, qui est quasi conflictio cum aduersario (ut interpretatur) coniectura tractandus est. Secundus definitione ex genere et proprietatibus: aut descriptione ex ijs, quæ rebus accidunt: ut est qualitas, & quantitas: aut informatione uerbi, hoc est, definitione ex notatione, & etymologia: quæ tria sunt definiendi genera. Tertius æqui & ueri & recti & humani ad ignoscendum disputatione tractatur. Quid æquum sit, aperte monstrauimus. Verum hîc dicitur iustum, ac iure factum, sicut pro Murena: Atenim agit mecum austerè & stoicè Cato. negat uerum esse allici beneuolentiam cibo. Verum, id est iustum. Rectum dicitur κατ' ὄγκωμα, id officium quod ab omni uitio prauitatis alienum est. Nam de Finibus, Recta, inquit, omnes numeros uirtutis continent. Hinc licet intelligas, inter æquum, uerum, rectumq; nullum esse serè discrimen. Humanum dicitur clementia, atq; mansuetudo, & lenitas animaduertendi: qualis fuit in Iulio Cæsare: quòd plurimum ualere ad ignoscendū satis ostēdit ipse pro Marco Marcello, & pro Quinto Ligario.

VALLA.

Tres sunt gradus.) Quintilianus autem: Discant igitur, inquit, ante omnia quadripertitam in omnibus causis esse rationē: quam primā intueri debeat, qui acturus est. Nam, ut à defensore potissimum

potissimum incipiam, longè fortissima tuendi se ratio est, si, quod obijcitur, negari potest: proxima, si non id quod obijcitur, factum esse dicitur: tertia honestissima, qua rectè factum defenditur. Quibus si deficiamur, ultima quidem, sed iam sola superest salus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hinc ille quæstiones siue actionis, siue translationis sunt. Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed iure concessa: ut in Duodecim Tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quæ legem mos publicus repudiavit. Et aliquid æquum, sed prohibitum iure: ut libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura inuenta sunt, quàm ut probet factum esse, hoc esse factum, non rectè factum, iure se intendere. Ita circa species easdem lis omnis uersabitur, translatis tantum aliquando partibus: ut in causis, in quibus de præmio agitur, rectè factum petitor probat. (Constitendum.) Contra aduersarium est respondendū. Factum neges.) Inde Coniecturalis, uel inficialis Constitutio nominatur. Eam uim habere.) Hoc est: Non debere eo nomine appellari: & proinde cum lis sit de nomine, & ui ipsius rei, deueniendum ad definitionem: quare etiam Finitiuus status appellatur.

(Aduersarius criminetur.) Vt si aduersarius, uerbi causa, sacrilegium uocet: tu defendas furtum, non sacrilegium dici oportere. Neges tale esse.) Quoniam si aduersarius iniuste factum dicat, tu iuste asseras. (Informatione.) Quoniam qui definit, circa uerbi formam uersatur.

L A T O M V S.

Tres sunt gradus.) Has tum quæstiones, tum status uocant in causis. Itaque res eadem est, nominibus diuersis appellatur.

CHRISTOPH. HEGENDOR.

Et ueri & recti.) Rectum est quod cum uirtute & officio fit. Verum est, quod mouet ut rem sicuti est, & sicuti scimus dicamus.

Et

Et quoniam semper is qui defendit, nō solum resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subijciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, inficiationemq; facti. Secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario ponitur in uerbo. Tertius, quod id rectè factum esse defendet, quod sine ulla nominis controuersia factum fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendū est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur, Continentia causarū uocentur: quam non ea magis quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam quæ affertur à reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quod defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem & ex firmamenti confictione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam disceptationem uoco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet.

S T R E B A E V S.

STATVS in Exornatione sunt, & Deliberatione: quia, si nulla quæstio est, nulla erit dicendi materia. Si qua uerò est, habeat

beat aliquid in quo stet Orator necesse est; qui sanè dicatur Status, quoniam in eo stat uniuersa disputatio. Sed Status in genere Iudiciali maxime spectantur, propter intentionem atq; depulsi-
 onem: quamobrem statuum rationem in genere præcipue consi-
 derauit. Quid alij de statu loquantur, nihil ad locum præsentem,
 quia mentem Ciceronis inquirimus. Hoc tenendum: Ciceronem
 accipere Statum, in quo primum consistit quasi ad repugnandum
 congressa defensio. Verba sunt eius in Topicis: Refutatio accusa-
 tionis, in qua est depulsio criminis, Græcè *ἑκείνῃ* dicitur: Latine
 appelletur Status, in quo primum insistit quasi ad repugnandum
 congressa defensio. Itaq; si is qui defendit, hoc dicat: Non feci: aut,
 Aliud feci: aut, Recte feci: hanc primam defensionem Cicero Sta-
 tum uocabit: quoniam stat, pedemq; sistit is, qui refellit. Quod Ci-
 ceronis consilium qui redarguunt, à natura, ueraq; ratione di-
 scedunt. Quintil. lib. III. posteaquam sententiam Ciceronis uer-
 bis eius exposuit, inquit: Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum
 essent frequenter in causa diuersi questionum status, in eo cre-
 derem statum causæ, quod esset in ea potissimū, & in quo res ma-
 xime uerteretur. Idem alibi: Verius igitur, & breuius, qui Sta-
 tum, & Continens, et Iudicationem, idem esse uoluerunt. Cicero
 perspexit oculatus homo, causam forenses, quoddam esse certa-
 men: in certamine, & armorum digladiatione, primum omnium
 esse loco consistere. Stationem in bello uocant: alterum, tueri lo-
 cum ratione captum: tertium, hostē sustinere. Simile est in actio-
 nibus. Etenim indicto litium bello, capit locum defensor, aut con-
 iecturam, aut definitionem, aut qualitatem: hæc prima statio. Vt
 autem eum locum tueri possit, ratione firmat, tanquam fossis &
 aggeribus: Ratio nominatur. Insurgit aduersarius, & omnia la-
 bes stare conatur: tum Continens est, atq; Firmamentum: quia
 comminus pugnatur, manusq; uelut prælio conferuntur. Hoc mo-
 do uerba, quorum studiosissimus est, accommodauit: quod non ita
 multò post se distinguendi gratia fecisse scribit: ut qui prouideret
 calum

calumniatores nunquam defuturos, quiq; nosset nimium multas de statu Rhetorum opiniones. Id meum de bello sicui minus arripdet, permittat tamen me cum rudibus agere pingui Minerua. Status ergo Ciceroni prima congressio est. Non feci: non hoc feci: iure feci. Si progrediare longius, rationem subijcies recusationis tue: que nulla datur in coniectura, sed negatio, & inficiatio pro ratione habetur. In definitione ratio est, quod non sit in re, ut in priuata pecunia sublata de sacro, quod ab aduersario ponitur in uerbo, ut sacrilegio. In qualitate ratio datur quod æquitas id uelit. His gradibus ab intentione ad Statum, & à Statu ad Rationē deuenitur: qua ui depulsor obfirmat aciem. Quid faciat aduersarius? Vnicuiq; rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset: hoc est, ratio rationi componenda, ut in aciem confertur acies. Accusatoris hæc ratio *συνέχου* dicitur, & Continens, causæq; Firmamentū: sine quo accusatio stare non potest. Non ubiq; sic utitur nomine Continentis, atq; Firmamenti. In quo docuit nos, nimis anxios esse de uerbis non oportere, si modò res intelligamus. Clodium occidisti, Intentio est: Rectè occidi, Status: Qui insidiabatur in uia, Ratio: Imò tu insidiator eras, non Clodius: hinc Firmamentū, Continens, et *συνέχου*. An insidiatus est Miloni Clodius? Quæstio est, quam Disceptionem uocat, & *κρίσιμον*, et Iudicationem, quoniam summa est iudicij, totiusq; disceptionis. Ex his, quid sibi Cicero uelit, facile est intelligere, quidq; differant hæc uerba, Intentio, Status, Ratio, Continens, Firmamentum, quæstio disceptionis, *κρίσιμον*, & Iudicatio. Quintil. in III. Cicero inquit in Partitionibus Oratorijs Firmamentum appellat, quod opponitur defensionis: quia Continens, quod primum sit, ab accusatore dicatur: Ratio à reo: ex rationibus & firmamenti quæstione disceptatio fit iudicationum.

V A L L A.

Non solum resistat.) Quintilianus: Alij Status crediderunt

runt primam eius, cum quo ageretur, deprecationem: quam sententiam Cicero his uel his complectitur: In quo primum cōsistit, quasi ad repugnandum congressa, defensio. Unde rursus alia quæstio, an eum semper is faciat, qui respondet. Cui rei præcipuè repugnat Cornelius Celsus, dicens, non à depulsiōe sumi, sed ab eo, qui propositionem suam confirmet: ut si hominè occisum reus neget, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare: si iure occisum reus dicit, translata probationis necessitate, idem à reo fiat: & sit eius Intentio. Cui non accedo equitè. Nam est uero propius, quod contra dicitur, Nullam esse litem, si is cū quo agitur nihil respondeat, ideoq; fieri statum à respondente. Mea tamen sententia uarium id est, & accidit pro conditione causarū, quia uideri potest propositio aliquando statum facere: ut in coniecturalibus causis: utitur enim coniectura magis, qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo Inficiale[m] esse dixerunt: & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, qui intendit. Et aliquantò post porro subiungit Quinil. Nostra opinio semper hæc fuit, ut cū essent frequenter in causa dixer si quæstionum status, in eo crederem statum cause, quod esset in ea potentissimum, & in quo maxime res uerteretur. Id si quis Generalem Quæstionem, uel Caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quàm si aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomē inuenerit. Sane status ac statuum nomina, supra memorauimus.

Status.) Qui coniecturalis appellatur. Rationem habet iniqui criminis.) Quoniam negat: in ipsa enim negatione ratio iniqui criminis inclusa est. Secundus.) Qui finitiuus, uel Definitiuius, uel finis appellatur. Quòd non sit in re.) Ut si sacrilegij accusetur reus, & ostendatur id furtum esse, non utiq; sacrilegium: & huiusmodi alia: ubi id definire opus sit, in quo quæstio posita est. Tertius.) Qui Qualitatis status appellatur. Rationi.) Subaudi, quam profert reus se defendendo. Opponendum est ab accusatore.) Subaudi, ad rei re-

A fellendam

fellendam rationem: quod Continens uocitatur. Hanc sanè totam rem ita explicat Quintilianus: His, inquit, inuentis intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid sit *Quæstio*, *Ratio*, *Iudicatio*, *Continens*, id est, *συνέχορ*, uel ut alij uocant, *Firmamentum*. *Quæstio* latius intelligitur omnis, de qua in utranq; partem, uel in plures dici credibiliter potest. In Iudiciali autem materia dupliciter accipienda est: Altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere cōtrouersiam: quo etiam minores omnes complectimur: Altero quo significamus summam illam, in qua causa uertitur: de hac nunc loquor ex qua nascitur status, An factum sit, Quid factum sit, An rectè factum sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores propriè *Quæstiones* uocant, Theodorus, ut dixi, *Capita generalia*: sicut illas minores, aut ex illis pendentes, *Specialia*. Nam & *Quæstionè* ex *Quæstione* nasci, & speciem in species diuidi, conuenit. Hanc igitur quæstionem uelut principalem uocant *ἑστῆμα*. *Ratio* autem est, qua id quod factum esse constat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo sunt nisi omnes ferè, exemplo? Orestes matrem occidit: hoc constat: Dicit se iustè fecisse: Status erit *Qualitatis*: *Quæstio*, An iustè fecerit: *Ratio*: Quia Clytemnestra Agamemnonem maritum suum patrem Orestis occidit: hoc αἰτιῶν dicitur: *νεοὐλόω* autem *Iudicatio*, An oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi. Nec multò post subiungit Quintilianus Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nam & in Rhetoricis, quemadmodum superius dixi, Hermagoram est secutus: in *Topicis* autem ex statu effectam contentionem, *νεοὐλόω* existimat: idq; Trebatio, qui Iuris erat consultus, alludens, Qua de re agitur, appellat: quibus id contineatur, *Continentia*, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis defensio nulla sit. At in *Partitionibus* Oratorijs firmamētum, quod opponitur defensionis, quia continens quod primū sit, ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis, & firmamenti quæstione disceptatio fit iudicationum.

Verius

Verius ergo & breuius, qui Statum, & Continens, et Iudicationem, idem esse uoluerunt: Continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit: hoc mihi uidetur causam utranq; complecti, & quòd Orestes matrem, & quòd Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Iudicatio, & Statum consentire semper existimāt.

Quæstio exoritur.) Hæc est *κρίσις*, id est, Iudicatio.

L A T O M V S.

Itaq; ea quæ sic referuntur.) Referuntur, id est, rationibus opponuntur. Continentia causarum, quasi fundamenta intelliguntur: de quibus Fabius lib. 3. ubi explicat, quid sit quæstio, quid ratio, quid continens, quid iudicatio in causa. Quam disceptationem uoco,) In Topicis iudicationem uocat, Græci *κρίσις* appellant.

Nam prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in cōiectura: Ceperit ne pecunias Decius. In definitione: Minuerit ne maiestatem Norbanus. In æquitate: Iure ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc quæ primam contentionem habent ex arguendo & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem: ea in cōiectura nulla est. Nemo enim eius quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur: Non minuit maiestatem, quòd egit de Cepione turbulētius. Populi enim Romani dolor iustus uim tum illam excitauit, nō Tribuni actio. Maiestas autē, quoniam est magnitudo quædam pop. Rom. in eius pote-

state ac iure retinendo, aucta est potius, quam diminuta. & ubi ita refertur, Maiestas est in imperij, atq; in omni pop. Rom. dignitate: quam minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionem uocauit: existit illa disceptatio, minuerit ne maiestatem, qui uoluntate pop. Ro. rem gratam & æquam per uim egerit. In his autē causis, ubi aliquid rectè factū, aut concedendū esse factum, defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, Iure feci, salutis omniū, & conseruadæ reip. causa: relatumq; est ab Decio, Ne scelerosissimū quidem ciuē sine iudicio iure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, potuerit ne rectè salutis reip. causa ciuē euersorem ciuitatis indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriuntur, quæ sunt certis personis & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ: detractisq; temporibus, & personis, rursus ad consultationis formam, rationemq; reuocantur.

S T R E B A E V S.

*I*N iudicio duplex est quæstio: altera diffusa est, altera angusta. Diffusa nascitur ex prima contentione. & statu causæ, ut, Cepit ne pecunias Decius? Quæstio coniecturalis est ex hoc statu, Cepisti: Non cepi. Minuit ne maiestatem Norbanus? ex hoc, Minuisti maiestatem: Non minui. Iure ne occidit Opimius Gracchum? ex hoc, Occidisti, Iure occidi. hæc quæstio ex arguendo, id est accusando, & resistendo, hoc est depellendo, late funditur: quia nulla ratione adducitur in disceptationis angustias. Angusta quæstio est disceptatio, siue iudicatio ex rationis, & firmitati contentione: quæ rem propius attingit, minusq; confusa est.

est. Nam quantò quid latius est, tantò confusius: quantò angustius, tantò facilius euoluitur: ut quod uno certo genere defensionis, certaq; ratione constat. Hoc genus quæstionis in coniectura non erit: Furtum fecisti; Non feci. Fecit' ne, quæstio prima, & disceptatio extrema. In definitione non item: Minuisti maiestatem; Non minui: An minuit: prior est quæstio, sed à re longior, quia nondū proposita est ratio defensionis. Accede propius: Non minui maiestatem: quia sic agere me uoluit maiestas pop. Rom. quæ est magnitudo quædam pop. Rom. in eius potestate, ac iure retinendo. Ex definitione maiestatis refert accusator: Maiestatem minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionem uocauit. Existit & exoritur illa disceptatio, & quæstio angustior posita ratione cum firmamento: Minuerit' ne maiestatem Norbanus, qui uoluntate pop. Rom. rem gratam & æquam per uim egerit? Est igitur in his causis, quæ definiendo nomen accommodant, Intentio, Depulsio, Status, Quæstio diffusior, Ratio, Firmamentum, & Quæstio disceptationis. Idem fit in qualitate. Occidisti Gracchum, Iure quidem occidi. An iure occiderit: Quæstio est remota. Iure feci, conseruandæ reip. causa: hæc Ratio est. Refert aduersarius; Ne sceleratissimū quidē ciuem contra leges patriæ occidere potuisti: hoc Firmamentum est. Oritur illa Disceptatio, id est iudicatio: Potuerit' ne salutis reipub. causa ciuem euersorem ciuitatis contra leges necare? Hinc tolle personas Opimij & Gracchi, Quæstio erit infinita, quæ Consultatio uocatur. Licet' ne perniciosum ciuem contra leges necare reip. causa? Cicero ij. de Oratore: Nam in ea ipsa causa de qua antè dixi, nihil pertinet ad Oratoris locos Opimij persona: nihil Decij; de ipso enim uniuerso genere Infinita quæstio est: Num poena uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex Senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, quum id per leges nō liceret? Gracchus seditioso Tribunatu actō, quum Auentinum armata multitudine occupauisset, à L. Opimio Consule, ex Senatusconsulto uocato ad arma populo

pulsus interemptusq; est. L. Opimius accusatus est apud populum à P. Decio Trib. pleb. etiam, quòd indemnatos ciues in carcerem coniecisset. Decius autem accusatus est, quòd contra leges pecunias accepisset. Cicero II. de Oratore, Quinetiam in ijs ipsis causis ubi de factò ambigitur, Ceperit ne contra leges pecunias P. Decius: argumenta & criminum, & defensionum reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam. Norbanus Trib. pleb. turbulenta cõciones habuit aduersus Q. Cepionem flagrantem inuidia, quòd à Cimbris Proconsul uictus esset. Cepio damnatus, bona publicata: Norbanus maiestatis est accusatus à Sulpicio, defensus & liberatus ab Antonio. de qua defensione multa Cic. II. de Oratore.

V A L L A.

Ceperit (ne pecunias.) Reus pecuniarum repetundarum. Norbanus.) Qui Syllæ se opposuit. Prælium circa Cånusiũ, à proconsulibus aduersus Norbanum gestũ: in quo ad sex hominum milia ex Norbani exercitu cæsa, Syllani septingenti milites tantũ occisi, Norbanus Capuam fugit. Opimius.) Qui Consul Gracchanas insectatus factiones est, ut multi narrant Historici, ita Appianus. Primam contentionem.) Vt, iure non fecisti: feci. Tota contentio est. An iuste fecerit. Lata & confusa.) Quoniam, an iuste fecerit, uariè, multisq; modis tractatur. Rationum autem.) Contentionem adducit in angustam disceptationem: nam ea paucis comprehenduntur. Coniectura.) Neq; enim ratio, aut firmamentum esse potest, ubi nulla confessio: quod ipse docet, cùm inquit: Nemo enim eius, quod negat factum, rationẽ aut potest, aut debet reddere. In his.) Subaudi, coniecturalibus. Eadem & prima.) Siquidem unum semper est quærendi, & disceptandi genus: ut, Occidisti: non occidi: An occiderit. Secus uerò, cùm dicitur, iure occidi: Hic enim multa disceptatio, An iure occiderit. Maiestas autem.) Ad Definitiuum uenit statum, ut uim uerbi, de quo quærat, definiat.

Quæ

Quæ sunt.) *Subaudi, in statu qualitatis. Infinitæ.) Quoniam, cum finita sit. Iurè ne Opimius Gracchum occiderit, quia complexum habet personarum; fit rursus hæc Infinita, cum dicitur: Possit ne rectè salutis Reipublicæ causa, civis eversor civitatis necari indemnatus? Ad Consultationis formam.) Id est, Infinitæ quæstionis: quã à Græcis Thesin diximus appellari.*

L A T O M V S.

Ceperit ne pecunias Decius.) *Eadem exempla in libris de Oratore ponuntur. Quoniam Decius repetundarum accusatus fuit, quod pecunias contra leges accepisset. Norbanus accusaverat Cepionem maiestatis, quod culpa eius contra Cimbros clades accepta fuisset, eundemq; rerum presserat turbulentis cõcionibus apud populũ, atq; ita eum condēnauerat. L. Opimius Cos. C. Gracchum seditiosum tribunum interemit, & postea accusatus fuit à Q. Decio, quod in diuisione regni inter Iugurtham & Hiempsalem se corrumptus passus fuisset, quo in iudicio Gracchana quoq; cædes obiecta reum propter inuidiam condemnauit.*

CHRIST. HEGENDORPH.

Decius.) *De quo Cicero in 2. de Perfecto oratore. Gracchum.) De Graccho uide Plinium de illustribus uiris. Norbanus.) De Norbano uide Ciceronem lib. 2. de Oratore profecto. Relatum à Decio.) Vide Florum Epitome LXI.*

Sed in grauissimis firmamentis & illa ponenda sunt, siqua ex scripto legis, aut testamenti; aut uerborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensionis cõtraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto: ne in definitionem quidem uenit genere scripti ipsius. Nam etiam si uerbũ aliquod de scripto definien-

dum est, quam uim habeat, ut cū ex testamentis quid sit penus, aut cum ex lege prædij quæritur quæ sint ruta cæsa, non scripti genus, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Cum autem plura significatur scripto, propter uerbi aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei qui contradicat, eò trahere significationem scripti, quò expectat, aut uelit, aut etiam si ambigüe scriptum nō sit, uel à uerbis uoluntatem & sententiã scriptoris abducere, uel alio se eadem de re cōtrariè scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maximè significetur: in scripti sententiæq; contentione, utram potius sequatur iudex: in contrarijs scriptis, utrum magis sit comprobandum.

S T R E B A E V S.

IN rationali statu quid esset Continens, siue Firmamentum, disputauit. Ex ordine scrutatur, possit ne reperiri in statu legali. Censet autem neq; in coniectura, neq; in definitionem incidere firmamentum, si causa scripto continetur, sed solum in qualitatem: ut, Non est tua hæreditas: mea est: sum enim scriptus hæres. Refert aduersarius: Non est conditum lege testamentum: prodigus erat is, qui testatus est, cui bonorum suorū administratio fuerat interdicta: hoc est ex lege firmamentū. Hæreditatē retinere non potes: Possum: quoniam mihi uenit testamento legitimo. Atqui in eo testamento, quo tu scriptus es hæres, scriptū est, ut statuas in p. lestra statuere debeas: nego autem ex testamento esse positas: Hoc è testamento ducitur firmamentum. Non debuisti me reprehendere: Imò debui: quoniam iudicatum erat, nisi persoluisses, mihi ius prehensionis esset. Tum alter: En tibi sen-
ten

tentia & iudicatum: Intra Calendas Aprilis nisi persoluerit, ius in eo prehensio est. Hodierno die sunt Idus Martiae. Id firmamentum est ex uerbis ipsius iudicij. Intentio est: Alimentum filio peto. Depulsio: Dare non debeo. Quid enim mihi cum filio tuo? Firmamentum ex stipulatione: Pro meis in te meritis, in omnem pueritiam alimentum daturum te spopodisti. Est in manibus stipulatio. Stipulatio autem est obligatio, quae contrahitur ex interrogatione atque responsione, qua quid dari, fieri uel nobis stipulamur. Firmamentum ex cautione, id est prouisione: Campanus ager meus est, inquit Veteranus ab agro deiectus: Imò meus ex tabulis patris. Tum ille, Sum ueteranus miles, cui Caesar ille, cuius acta defenditis, quum uellet esse cautum, mihi fundum assignauit. Hoc modo cadit in qualitatem legale firmamentum, non in coniecturam: quia quod factum negatur, id argui scripto non potest: non etiam in definitionem genere scripti ipsius, hoc est propter id ipsum, quod sententia scripto continetur, id est, propter rem, sententiamque scripto comprehensam: quia non ipsa res, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Nam si quid in scripto ambiguum est, id uerbis non satis est expressum. Quòd si in definitione agitur de facti appellatione, non ex uerbo quidem, sed ex re quaeritur appellatio. Neque proprium definitionis est, uerbum definire, sed rem circumscribere. Est enim definitio, quid res sit significans oratio. Quid penus? quid ruta caesa? Quintus Scaeuola autore Gellio: Penus est, inquit, quod esculentum, aut potulentum est, hoc est, omne illud quod conditum est ad alimentum. De rutis caesis Mutius de uerborum significationibus: In rutis, inquit, & caesis ea sunt, quae terra non tenentur, quaeque opere struicili, tectorio uel non continentur. Ergo ruta caesa in aedibus, sunt fulcra, sedes, scrinia, armaria, & similia: quae si tollas, solidae manent aedes. In agris ruta sunt, arena, creta, lapides, metalla, & siqua eiusmodi sunt eruta. Caesa uero, arbores caese, herbae, segetes. Praedia sunt do-

mus, & agri, quæ dicuntur bona immobilia. Lex prædij, quæ est de prædij mancipio & possessione. In statu legali firmamentum solum cadit in qualitatem. Tres autem hic facit Status Legales: unum in ambiguitate: alterum in scripto & sententia: tertium in contrarijs legibus. In primo sic constituit firmamenti quæstionem, quum plura significantur scripto, propter uerbi, aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contradicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut uelit. Tum disceptatio, id est, quæstio quæ à ratione & firmamento nascitur, ex scripti contentione existit, hoc est, oritur, quid in ambiguis maximè significetur. Vt testamentum est: Hæres meus uxori meæ det argenti, quod elegerit, pondo centum. Debeo, inquit uxor, eligere. Imò ego, inquit hæres: mea est hæreditas. Tum illa: Frustra scripsisset, Quod elegerit, si mihi non detur eligendi facultas. Hoc firmamentum est, Tum disceptatio, & quæstio, quò pertinent hæc ambigua uerba, Quod elegerit. In altero statu, quum liceat à uerbis uoluntatem, & sententiam scriptoris abducere, disceptatio & quæstio est, utrum potius sequatur iudex: ut lex est. Fur quadruplum soluat. Duo surripuerunt pariter decem millia: Petuntur ab utroque quadragena: offerunt illi uicena. A singulis peto quadragena, inquit is unde sublatum est. Damus, inquit, singuli uicena, ut sit tibi quadruplum: quia lex non habet, ut exigas octuplum. Tum ille, Verba sunt legis: Fur quadruplum soluat: hoc firmamentum est: postea disceptatio, Vtrum potius sequatur iudex scriptum, ne, an uoluntatem. Quintilianus ponit hoc exemplum libro VII. de statu ex scripto & uoluntate. Inuentus est tamen, qui diceret absurdum. In tertio statu, quum alio se eadem de re contrariè scripto defendere licet, quæstio est, utrum magis sit probandum: ut in hac controuersia: Rapta uitam, necem ne raptoris optet. Duæ sunt ab eodem rapte: altera uitam optat, mortem altera. Quæstio est, utrum magis sit probandum.

VALLA.

Scripto legis.) Quo æquum, iniquum'ue aliquid comprobatur. Verborum ipsius iudicij.) Verborum, quibus usi sint qui aliquid iudicarunt. Stipulationis.) Per interrogationem promissionis. Cautionis.) Vbi de aliqua re scripta cautio est: ut chirographi. Genus.) Subaudi probationis, quod scripto continetur. In definitionem.) Hoc est, in statum finitium. Descripto.) Nam & legitimus est etiam status finitiuus. Penus.) Hoc apud Aulum Gellium inuenias. Quæ sunt ruta cæsa.) Vlpianus: Si ruta inquit, cæsaq; excipiantur in uenditione: ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt: ut arena, creta, & similia. Cæsa ea esse ut arbores cæsas & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, re-tæ ait, frustra in lege uenditionis de rutis & cæsis contineri: quia si non specialiter uenierint, ad exhibendum de ijs agi posset. Neq; enim magis de materia cæsa, aut de arena cauendum est uenditori, quàm de cæteris, quæ sunt pretiosiora. Scripto.) Qui status dicitur ἀπεφύδα. Vel à uerbis uoluntatem & sententiam scriptoris abducere.) Qui status ex scripto & sententia nominatur. Vel alio se eadem de re.) Qui status ex contrarijs legibus nominatur.

CHRISTOPHOR. HEGEND.

Quid sit penus.) Quintus Mutius scribit lib. 2. iuris ciu-
lis, penu legata contineri quæ esui potuiq; sunt accommoda. l. qui
penu legata. ff. de penu leg. Quæ sint ruta cæsa.) Quid sibi
uelint ruta cæsa, uerba peculiaria Iurisconsultis, abunde patet ex
Pandectarum lib. 12. l. 18. Si ruta, inquit Vlpianus, cæsa excipiatur
in uenditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt, ut arena, & si-
milia. Cæsa uerò arbores cæsa, & carbones, & his similia.

Disceptatio autem cum est constituta, propo-
sita esse debet Oratori, quò omnes argumenta-
tiones

tiones repetitæ ex inueniendi locis conijcian-
tur. Quod quanquam satis est ei qui uidet, quid
in quoque loco lateat, quiq; illos locos, tanquam
thesauros aliquos argumentorum, notatos ha-
bet: tamen ea quæ sunt certarum causarum pro-
pria, tangemus.

S T R E B A E V S.

POSTEA QUAM disceptatio est constituta, hoc est,
extrema quæstio ex consiliione litigantium reperta: ea propo-
sita esse debet Oratori, tanquã scopus, & finis, & summa quæ-
dam, quò conijciantur, id est referantur, argumentationes. Ea est
enim quæstio, de qua iudices pronũtiare debeãt, & inde Iudica-
tio nominatur. Fuit qui subscriberet in me, quia dixissem, De qua
iudices pronuntiant, non propter quam. Quintilianus ita locu-
tus est ad finem tertij libri. Ita, inquit, Iudicatio maximè pro-
pria, de qua pronuntiat. Argumentationes autem sumuntur ex
inueniendi locis, quos antè numerauit: ut ex definitione, notatio-
ne, genere, ac cæteris. Hoc satis est ei qui uidet ex arte, & exer-
citatione, quid in quoq; loco lateat, quiq; locos, tanquam thesau-
ros in quibus condita lateant argumenta, notatos ac signatos ha-
bet. Sed illi quoniam sunt ampliores loci, non statim qui conti-
nentur ostendunt: quamobrem non inutile est eorum partes
propius assignare, ut è locis communibus & proprijs facilius
eruantur argumenta. Proprij dicuntur hîc loci, non ij, qui uni tan-
tùm causæ subseruiunt, sed qui certis causis, ut coniecturalibus,
argumenta subministrant.

V A L L A.

Disceptatio scripti.) Hic status Græcè syllogismus: Latine
Ratiocinatio nominatur.

L A T O M V S.

Sed in grauissimis firmamentis.) Hoc genus firmamẽ-
torum

torum in scripto positum est, sed neq; in coniectura, neq; in definitione, sed in sola qualitate uersatur. Verba iudicij, intelligit formam præscriptā à prætore, in quam iudiciū dabatur, quod postea in usu esse desijt. Stipulatio, obligatio est quæ uerbis contrahitur promittentis & accipientis. Cautio, obligatio est scripto interposita, ut ratum sit quod actum fuit. Quod enim factum negatur.) Quod negatur factū esse, id argui nō potest scripto, hoc est iure scripti. Potest tamen argui scripto testimonio, de quo hic non loquitur Cicero, sed de genere scripti. Ne in definitionem quidem uenit.) Nega firmamēta ex scripto in quæstionē definitionis uenire: quia scripti genus ad ius, ac proinde ad qualitatem pertinet, ut cum lege uel testamēto petimus aliquid, uel recusamus. Potest tamē uerbū aliquod definiri de scripto, cum nō de genere scripti, hoc est, recte ne, an secus scriptū sit, sed de uerbi interpretatione queritur, ut quid sit penus, si fortē penus legatum sit: uel ex lege prædij, quæ sint ruta cæsa. Lege enim prædij ita fundus uenditur, ut ruta cæsa recipiantur, nisi aliud in uendendo actum sit. Ruta cæsa appellantur quæcūq; à solo separata sunt, siue nata in solo ipso, siue manu facta sunt, ut demessa seges, fructus decerpti, calx, saxum, arena, cæsa materies. Ruta enim à ruendo dicta sunt, hoc est, uertendo, ut Vergil. Cumulosq; ruit malè pinguis arenæ. Cum autem plura significantur scripto.) Colligit disceptationes, quæ ex scripto nascuntur, quas alij legitimas uocant. Sunt autem tres, ambigui, scripti & sententiæ, contrariorum scriptorum. Ambiguum est, ut pro Cecinna, quid uerbū deieci, significet. Et de Arusp. respon. quos ludos minus diligenter factos pollutosq; Aruspices interpretentur. Scriptum & sententia est, ut pro eodem Cecinna, cum prætor edixerit, Vnde tu illum deiecisti, uoluerit' ne eum quoq; restitui, qui ab ingressu fundi prohibitus esset, & utrum potius, uerbum interditi, an uoluntas prætoris sequenda sit. Contraria scripta sunt, ut leges Cæsaris & Antonij de iudicij & iure prouinciarum,

rum, cū alter duas decurias iudicum faciat, alter tertiam adijciat: alter præfiniat tempus obtinendarum prouinciarum, alter liberam ordinationem populo relinquat.

In coniectura igitur, cū est in inficiādo reus, accusatori hæc duo prima sunt. Sed accusatorem pro omni actore & petitore appello. Possunt enim etiā sine accusatore in causis hæc eadem cōtrouersiarum genera uersari: sed hæc duo sunt ei prima, causa, & euentus. Causam appello rationem efficiendi: Euentum, id quod est effectum. Atq; ipsa quidem partitio causarū paulò antè in suasionis locis distributa est. Quæ enim in cōsilio capiēdo futuri tēporis præcipiebātur, quæ obrem aut utilitatem uidentur habitura, aut efficiendi facultatem: eadem qui de facto argumentabitur, colligere debet. Quamobrem & utilia illi quæ arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. Utilitatis coniectura mouetur, si illud quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quò illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odiū uetus, si ulciscendī studiū, si iniuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienū, si angustia rei familiaris: si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiēs, si amans, si commota mente, si uiolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi, aut, si patefactum esset, depellendi

lendi criminis, uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tempus differendi: aut si iudicij poena leuior, quàm facti præmiũ; aut si facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & uoluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitatione quæ alicuius incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quàm ratio utilitatis impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis.

STREBAEVS.

ACCUSATIO est criminum, petitio rerum debitarũ. Hic tamen accusatio pro actione criminum, & petitione rerum usurpatur. Nec enim tantum controuersiarum genera uersantur in accusatione, sed etiã in petitione, & inficiatione reperiuntur. In coniectura, quum est in inficiando reus, factumque negat, accusatori duo prima sunt uidenda, causa, & euentus. Nam quia factũ probare contendit, & sine causa nihil omnium suscipitur, à causis ordiendum est: unde sequatur is effectus, quò tendit omnis Oratoris accusatio. Cicero pro Sexto Roscio: Sic uita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe, atque emolumento accedere. Causam definit, efficiendi rationem: ut, quicquid impulit ad id efficiendum, quod arguitur. Euentum uocat effectum, quod antea monueramus. Præcepta causarum & euentuum, deliberationis, & coniecturae sunt cõmunia: quia quemadmodum suasor ostendit & utile esse, & effici posse quod agit: sic etiã qui coniecturam capit, & utile ei, quem arguit, fuisse & ab eo effici potuisse, demonstrat. Utilitas ostenditur à spe bonorum, & malorũ metu: ut pro Milone: Quonam igitur pacto probari potest infidias

fidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam magnas utilitates fuisse. Itaque illud Casianum, Cui bono fuerit, in his personis ualeat: & quae sequuntur. Causae sunt, ira recens, odium uetus, ulciscendi studium, iniuriae dolor: ut in eadem oratione: At ualuit odium, fecit inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui. Quid si haec, non dico maiora fuerunt in Clodio quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid uultis amplius: Item honor in rebus, gloria in uerbis, imperium, id est, principatus omnis, ut hic sumitur, periculi timor, aes alienum uel foenore, uel alia ratione debitum, angustiae & tenuitates rei familiaris, audacia, leuitas, crudelitas, impotentia animi, imprudentia, insipientia, amor, animi commotio, uiolentia, spes efficiendi, opinio celandi, ratio defendendi criminis, spes maioris praemij, aut uoluptatis. Pro Sexto Roscio: Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut auarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius qui occisus est, inimicissimus? Idem pro Coelio: Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo. Non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficij spes, non ratio ulla, non uestigium maximi facinoris reperietur. Sed haec, quae sunt Oratoris propria, breuitatis causa relinquo omnia. Haestenus Cicero. Quid haec, et similia possint in animis mortalium, discas ab Aristotele in secundo libro Rhetoric. Exempla multa citare possumus, sed aperuisse uiam in tanta rerum frequentia, satius est, quam dum mouentur omnia, properantem expectatione cruciare. De causis breuius Quintilianus: Proxima est, inquit, ex causis probatio, in quibus haec maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in has species cadunt: quorum si quid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ut ad quiduis faciendum causae ualere uideantur, easque quas in argumentum sumet, augere. Cicero rem late patentem cogit in angustum, suspicionem facti duobus

bus argui, uoluntate, & facultate. Quintilianus tria ponit. Is est ordo, inquit, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Quaestio, An fecerit, incipit à secundo tempore, id est, praesenti, ac deinde coniuncto, hoc est, insequenti: quorum sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & similia. Haec ille. Voluntatem inducit utilitas. Ea duplex, una est ex adeptione commodi, ut hereditatis. Altera ex uitatione incommodi, ut ignominiae. In illa spes, in hac metus positus est. Reliqua genera causarum pertinent aut ad uoluptatem, aut ad aegritudinem. In utraq; sunt repentini motus animi, quales in amore & dolore.

VALLA.

Cum est inficiando.) Id est, cum inficiatur, in quo accusatur. In suasionis locis.) Vbi deliberatiuum genus tractauimus.

Capiendo.) Subaudi erant. Praecipiebantur.) Cum haec tradebamus. His ferè rebus.) Locos aperuit, quibus in coniecturali statu uti accusator poterit. Voluntatis.) Quare uoluisse uideri possint. Facultas.) Id est, potestatem faciendi habuisse uideri possint. Qui.) Subaudi, animi motus. Haec dicta de causis.) Quonia, ut superius ostendimus, octo circumstantiae sunt, unde argumenta in coniecturali quaestione duci possunt, persona, factum, causa, locus, tempus, modus, facultas, opinio.

LATOMVS.

Quae in consilio capiendo.) Sicut in deliberationibus cause ualent ad arguendam utilitatem futuri temporis, uel efficiendi facultatem: ita in coniecturis ad arguenda consilia facti, nempe utile fuisse ei qui arguitur, & in eodem fuisse spem perficiendi. quorum alterum cause finalis est, alterum efficientis: quas tamen non distinguit Cicero, sed utraq; in Topicis sub efficientibus comprehendit. Quod fit acrius, quo illa.) Ut pro Milone in Clodium, Qui se interfecto Milone regnaturum putaret. Caterorum quoque exempla oratio eadem multa habet, multa ea quae est pro Roscio Amerino, quoniam in coniectura uersantur. Cum &

uoluntatis in reo.) Itaque Fabius coniecturam in hæc tria capita diuidit, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Cicero uoluntatem & facultatem, hoc est, an uoluerit, & an potuerit, sub causis comprehendit. Euentus, signa facti appellat.

C. F. Teneo, & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti uestigia: quæ quidem uel maximè suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminū testimonia. Atq; hæc quidē grauiora, quòd causæ communiter uidentur insimulare & arguere omnes posse, quorum non interfuerit aliquid. Hæc propriè attingunt eos ipsos qui arguuntur, ut telum, ut uestigiū, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptum uel uideatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatū, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor. ut scriptum aut obsignatum, aut depositum quipiam. Hæc enim & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antequam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant.

STREBAEVS.

CONIECTURA spectat causas & euentus. Euentus ante definiuit effecta: declarat hic apertius. Euentus esse consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti uestigia, & quasi tacita criminum testimonia. Hæc cum sint aut ante factum, aut cum factio, aut post factum, ut postea tradit, non eo consequentia dicuntur, quòd post factum eueniant, sed quòd sint adiuncta factio, & ἀκόλουθα & quodam modo coherentia. Sic enim

Quint

Quintilianus in quinto Consequentia interpretatur. Cicero tamen uidetur aliud sentire: quum dicit, esse Consequentia quedam signa præteriti, & impressa facti uestigia. Quod si accipias, ut quadrabit illud quod postea dicit? Hec, inquit, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antequam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant, Certe signa sunt præteriti sæpius, & facti uestigia, sed etiam futuri: ut apparatus armorum, præparatioq; signum est futuræ cædis: & osculum adulterij: sed accepit id, quod frequenter, non quod semper euenit. Nam signorum multa factum sequuntur, tanquam uestigium pedum: si qua uerò factum præueniunt, causam subsequuntur. Illa anteposuit aut ut frequentiora, aut ut certiora: hæc tandem uoluit annexa. Nec ualet si dicas iudicium esse præteriti. Accusatoris est uidere, quæ ante rem facta sint, quæ signa antecesserint, ut facilius inducat ad id, quod erat futurum. Talia at si in iudicio præterita sunt, tamen sua natura sunt rei futuræ: quoniam factum antecedunt. Signa sunt in arguendo grauiora causis: quia causæ communiter, signa uerò proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur. Omnibus ferè proposita est causa peccandi, sed pauci sunt maleficij, signorumq; uestigio notati. Signa enumerat: Telum, quod in hostem uel inimicum mitti solet: Vestigium, notam pedum: Cruorem, sanguinem fuscum: Deprehensum aliquid, ut enssem, uestem, pecuniam. Responsum inconstanter, quum posteriora dissentiant prioribus: ut fit in animi perturbatione: Hesitatum, lingua atq; sermone: ut in metu Titubatum, uacillante gradu præ timore: Visum esse cum aliquo suspecto, ut sicario, latrone, homine facinoroso: Visum eo ipso in loco, in quo facinus est commissum, ut in ædibus unde pecunia sublata est: Pallorem, metus indicium: Tremorem corporis, ex animo cõsternato: Scriptum, aut obsignatum quidpiam: ut literas Lentuli in coniuratione Catilinæ: Depositum quidpiam: ut arma custodiæ tradita. Ex his collige à causis & facta, & signa deriuari.

VALLA.

Inlimulare.) Hoc est, incessere, est autem in simulo idem quod factio prosequor crimine.

LATOMVS.

Consequentia quædam signa.) Ea sunt, quæ supra uestigia facti nominauit, quo etiam in loco declarata sunt. Differunt à cæteris, quod in factio sensu deprehenduntur, illa ingenio & industrie oratoris subiecta sunt. Vt responsum inconstanter.) Inconstanter, modò affirmando, modò negando, aut etiam pugnantia dicendo. Hæsitat, qui resistit in sermone, quasi dubitans & quærens quid dicat. Titubat, qui reuocat quod dixit, & quasi lapsus eadem iterat, quæ conscientie sunt signa.

Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset, ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentie esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum dum fateatur: arguentis peccata conuinci, & hîc etiam exempla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis.

STREBAEVS.

SI non erunt signa, factiq; uestigia, quod aliquando contingit astute peccantibus, tum causis utilitatem monstrantibus, & efficiendi facultatibus niti oportebit, ut quia utile putaret, & facere posset, fecisse dicatur. Ad probationem utendum est loco communi non fuisse tam amentem eum qui arguitur, ab consilio destitutum, ut indicia facti, id est, signa, locumq; crimini relinqueret: ut Erucius, qui Sextum Roscium accusauit, causam affert pater-

ne cedis, odium patris in filium: Vult eam utilem fuisse Roscio filio, quòd hoc modo uitaret exheredationem. Efficiendi facultate nititur: quia tum multi sicarij impunè grassabatur. Signa sunt admodum pauca, ut nunquam esse cum patre, nunquam in conuiuium uocari. Utatur hic & loco communi, in tam multis sicarijs, tempore nocturno, alieno in loco indicia facti nulla reliquisse Roscium, præter corpus exanime. Quo quidè præsidio, quoniam infirmum est, non temere nitatur Cicero, qui hanc Eruicij nimium debilem putat accusationem. Ne quis igitur hoc genus accusandi firmum putaret, opposuit quod ex altera parte dicitur, facere periculose, esse audaciæ: indicia facti occultare, esse prudentiæ, audaciam, & prudentiam non posse coniungi. Ut sit autem audacia cum temeritate coniuncta, pro Cluentio dicit: Hi qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excoGITANT: illi quorum eminent audacia, atque proiecta est à consilijs malitiæ deseruntur. Quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, uix illo obsisti modo posset. Alter est accusatori locus communis, non tam ad probandum, quàm ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur crimen is qui arguitur: quoniã non sola confessione, sed etiam argumētis peccata conuincuntur. Et hinc etiam exempla ponentur. Expectatis Iudices, dum Verres crimen fateatur? in manifesto peccato tenetur, argumenta sunt in eum luce clariora: sic habent se tabulæ, ut uidetis. Quid expectatis? quid quæritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? Quum M. Scaurus à Cn. Dolabella uexatam Asiam planum fecisset, Iudices reum pertinaciter inficiantem damnare non dubitauerunt.

V A L L A.

Adiuncta illa.) Id est, adiuncto illo, quod communiter in disputationem uenire potest.

L A T O M V S.

Audaciam temeritati.) Sic ipse pro Cluentio, fraudulen-

tos audacia, audaces fraude & malitia destitui.

Sin autem erit etiã testium facultas : primũ genus erit ipsum laudãdum, dicendumq; ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisset: testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo : quia tamen sæpe falsum est, posse rectè non credi: uisro bono & firmo, sine uitio iudicis nõ posse non credi. Atque etiam si obscuro testes erunt, aut testes, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cuiusque locupletissimos testes, qui id de quo agitur, facillimè scire possint.

S T R E B A E V S.

DE toto genere testimoniorũ præcepta tradidit. Nunc autem quantum attinet ad coniecturalem accusationem, præcepta subnectit. Primum genus erit ipsum laudandum: quod subinde facit in Verrem, ut laudet totas ciuitates, & earum decreta. Laudantur & singuli testes. Idem in eadem accusatione: Quò me igitur uertam rem tam improbã, crimen tantæ audaciæ, tantæq; impudentiæ, propter inopiam testium ac literarũ prætermittam? Non faciam Iudices: utar teste. quo? P. Vectio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo, atq; ornatissimo: qui isti ita amicus, & necessarius est, ut etiam si uir bonus non esset, tamè quòd contra istum diceret, graue uideretur: ita uir bonus est, ut etiam si inimicissimus isti esset, tamen eius testimonio credi oporteret. Dicendũ præterea, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione, hoc est, calliditate fecisset: ut Cicero Verrem sustulisse literas publicanorum queritur. Sed, inquit, habeo ex his qui affuerunt, quos producam, homines honestissimos ac locupletissimos istos

istos principes equestris ordinis. Deinde, argumēto ut sæpe fallaci, non esse credendum dici potest: uiro bono & firmo semper esse credendum. Tale serè est, quod pro Caelio dicit, argumenta oratoris propria se relinquere, quod habeat L. Luceium grauisimum hominem, & sanctissimum testem, qui tantum facinus in famam, atq; fortunas suas neq; nō audisset illatum à Caelio, neq; neglexisset, neque tulisset. Hoc quidem exemplum in defensione est, sed nihil refert. At argumento firmo cur non creditur? Si firmum, ut sæpe falsum est? Non dicit argumentum firmum, quod est necessarium & certum, sed quod est ualde probabile. Multa sunt autem falsa probabiliora ueris. Deinde fieri potest, ut argumentum firmum non assequatur fidem eorum, qui uel non intelligunt, uel pertinaciter obsistunt, uel pecunia aut gratia corrupti despicunt. Ad hæc si obscuro teste erunt genere, nomine, & fama, aut tennes paupertate & inopia, dicendum erit, non esse ex fortuna, hoc est, ex fortunæ bonis, fidem ponderandam. Vir est haud magna cum re sed fidei plenus. Dicendum testes esse uiros bonos, & id de quo agitur, facile scire posse. Hoc tamen uidetur accusatori minus conuenire in oratione perpetua, quum testibus datur autoritas, quam in altercatione, quum testes interrogantur. Certè fecit ipse dicendo suos testes ornatissimos, & amplissimos uideri.

L A T O M V S.

Facillime scire possint.) Vt ipse pro Sylla, Sibi potius de coniuratione, quam Torquato credendum esse.

Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendum de uoluntate, de opinione maiorum, qui eam rem totam nisi probassent, certè repudiassent: de institutis Atheniensium, Rhodiorumq; doctissimorum

rum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesq; torquentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de seruis in dominos quaeri nolissent, de incestu tamen, & coniuratione quae facta me Consule est, quaerendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quaestiones, & meditata, puerilisq; dicenda: tum facienda fides, diligenter esse & sine cupiditate quaesitum, dictaq; quaestionis, argumentis & coniectura ponderanda. Atq; haec accusationis ferè membra sunt.

S T R E B A E V S.

DE quaestionibus & tormentis alio loco dictum est: *Quaestiones aut habitae sunt ante accusationem, aut in accusatione postulantur. Quaestiones solitae sunt postulari.* Ostendit Cicero in oratione pro Sexto Roscio: *Te nunc appello P. Scipio, te Metelle: uobis aduocatis, uobis agentibus aliquoties duos seruos paternos in quaestionem ab aduersarijs Sextus Roscius postulauit: etiam nunc ut ex his quaeratur postulo. Has ferè confirmat accusator, tum à re ipsa, quòd uis doloris extorqueat ueritatem: tum ab opinione maiorum, qui id genus inquirendi non repudiarunt. Accedunt exempla populorum, ut Atheniensium, atq; Rhodiorum, qui non seruos modò, ut Romani, sed etiam liberos ciuesq; torquent: quod non facerent, si quaestionem inutilem Reipub. putarent. Liberum caput Romani torqueri noluerunt, sed ne seruos quidem in dominorum caput torserunt, nisi de incestu, & coniuratione.* Martianus: *Si quis uiduam uel alij nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest corruerit, in insulam deportandus est, quia duplex crimen est Incestum, quia cognatam uiolauit contra fas: & adulterium uel stuprum adiungit.* Deniq; hoc

hoc casu serui in personam domini torquentur. Hæc ille. In eodē titulo edictum est Augusti: Quæstiones neq; semper, neq; in omni causa, & persona desiderari debere arbitror, sed quum capitalia, & atrociora maleficia non aliter explorari, & inuestigari possunt, quàm per seruorum quæstiones. In cōiuratione Catilinæ de seruis in dominos quæsitum est, propter sceleris atrocitatem. Disputatio est antè tradita, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, quum dicunt plurimos e mentiri aut dolore corporis adductos, aut suorum charitate, aut metu supplicij, aut odio inimicorum. Hæc, inquit, irridenda disputatio est, puerilisq; dicenda. Postremò utendum erit argumentis ad ea probanda, quæ quis in quæstione dixerit: credibilia esse quæ dixerit, inter se constantia, signis notata, rumoribus iactata; conuenire tempori, loco, rei, personæ.

VALLA.

Dicta (q; quæstionis.) Quæ in quæstione torquendi responsa sunt.

LATOMVS.

De incestu tamen & coniuratione.) Etiam ponitur pro Milone, in quæstionibus refutandis. Irridenda etiam disputatio est.) Locum communem intelligit contra quæstiones, quo ipse etiam pro Sylla utitur, Tormenta illa gubernat dolor, moderatur natura cuiusq; tum animi, tum corporis, regit quæsitior, flectit libido, corrumpit spes, infirmitas metus, ut in tot rerū angustijs nihil ueritati loci relinquatur. Quam disputationem hoc loco tanquam meditatam & puerilem irrideendam esse dicit.

CHRISTOPH. HEGEND.

De incestu, &c.) L. 3. de Quæstionib. contrarium statuit: De incestu, inquit, ut Papinianus rescripsit, seruorum tormenta cessant. Cæterum interpretes dicunt, istam legem de simplici incestu intelligi, L. quæst. cor. Et quæstionem de seruis contra dominos haberi non oportet, exceptis adulterij criminibus: item

fraudati census, & crimine læsæ maiestatis.

Defensionis autem, primùm infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non his esse moribus, non ea uita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut uires, aut animū, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset: neque tam amentem, ut pœnas ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis, & ea, aut eorum quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quàm criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm contra salutem ualere debere. Testiumque & quæstionū genus uniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet.

S T R E B A E V S .

DEFENSIONIS argumenta ducuntur è contrarijs locis. Loci sunt cause, facultates, consequentia, testimonia. Tum constabit firma defensio, si criminis idonea causa nulla reperietur, nullæ efficiendi facultates, nulla signa, nulla testimonia. Dicendum igitur causas non fuisse. Quid odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ? Non modò nihil prodest, sed
 obest

obest etiam P. Clodij mors Miloni. Aut non tantas fuisse. Clodij magna causa, magna spes in Milonis morte proposita erat: in Milone non modò non tantas, quantas in Clodio, sed nullas occidendi Miloni causas fuisse dicit. Aut non sibi soli. Causam tu nullam reperiebas in Sexto Roscio: at ego in Tito Roscio reperio. Aut commodius idem potuisse consequi. Potuit ne ciue egregio et uiro fortissimo P. Sestio collega suo uulnerato? Quem cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela occidere? Aut non his esse moribus, non ea uita. Reliquum est, ut iam illum natura ipsius, consuetudoq; defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per uim unquam Clodius, omnia per uim Milo. Aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Quid simile Milonis? cuius uis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, quum in iudicium detrahi non posset, ui oppressam ciuitatem tenere posset. Facultatum infirmatione utetur, si aut uires, aut animum, aut copias abfuisse demonstrat. Alter uehebatur in Rheda penulatus, unà sedebat uxor: quid horum non impeditißimum? uestitus, an uehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam? Deinde comparat Clodianas facultates. aut alienum tempus. Quid? si ut ille sciuit Milonem fore eo die in uia, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Aut locum non idoneum. Videamus nunc, id quod caput est, locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior, &c. Aut multos arbitros, quorum crederet nemini. Patrem Sextus Roscius occidit: quero, quomodo occidit? ipse percussit, an alijs occidendum dedit? Si ipsum arguis: Romæ non fuit: si per alios fecisse dicis, quero, seruos ne, an liberos? quos homines? indidem ne Ameria? an hosce ex urbe sicarios? Si Ameriæ, qui sunt hi? cur non nominantur? si Romæ, unde eos nouerat Roscius, qui Romam multis annis non uenit, neq; unquam plus triduo fuit? Vbi eos conuenit? qui cum locutus est? quomodo persuasit? Pretium dedi? cui dedi? per quem dedi? unde, aut quantum dedit?

dit? Non'ne his uestigijs ad caput maleficij perueniri solet? Confirmat arbitros quidem non defuturos, sed quibus non crederet Roscius. Consequentia, ut hoc loco sumuntur, ferè signa sunt, quæ, autore Fabio, si necessaria sunt, soluunt quæstionem: si non necessaria, ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimum ualent. Constat autem Ciceronem euentus appellare nomine Consequentium: consequentia nominare Indicia, non ea semper quæ necessaria sunt, sed quæ ferè eueniunt. Consequentia tamen collecta, efficiunt argumētum penè necessarium. Ad ea diluenda, sumes propositionem hanc, Non esse illa certa indicia facti: rationem afferes, quia nullo admissio, nulloq; peccato consequi possunt: quod in singulis probandum est. Cicero pro Roscio: Nam illa, opinor, tu quoq; concedis leuia esse, atq; inepta: Conuiuia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem nisi perrarò ueniret. Domum suam istum non ferè quisquam uocabat: nec mirum, qui neq; in urbe ueniret, neq; rure uocaturus esset. Verùm hæc quoq; tu intelligis esse nugatoria. Consequentia possunt aliò conferri, ut ad ea quæ nos esse facta dicemus: ut si pallorem referamus ad morbum, cruorem ad profluuij consuetudinem. Aliquando cum accusatore communia esse dicuntur, & idcirco ualere debere pro periculo, non contra salutem. hoc est: eò pertinere, ut caueamus periculum, non ipsi iudicio opprimamur. aut pro periculo ualere debent indicia, id est, accusatori periculum facessere. In testes dicit ipse pro Flacco grauiter & copiosè, in quæstione pro Milone.

V A L L A.

Defensionis.) Expositis accusatoris locis, nunc pariter tela sua suggerit defensori. Non tantas.) Subaudi causas.

Communia.) Expositis Locis Coniecturæ omnibus, nunc ad Quæstionem Finitiuui Status descendit, in quo accusatori & defensori communia ait tradi præcepta oportere.

Defensionis autem primum infirmatio caufarum.) Horum exempla extant in oratione pro Roscio, et pro Milone, & pro Sylla, in quibus ea obseruare licebit. Consequentia autem diluet.) Consequentia, signa dicit de quibus prædictum est. Certa signa sunt propria ac necessaria, quæ infirmantur si ostendantur non semper cõsequi, hoc est, non esse propria ac necessaria, ut non solum ueneno, sed etiam morbo corpus tumescere: non semper metum esse ex delicti conscientia. Aut aliò uerten da erunt, docēdumq; cuiusuis potius esse quàm criminis propria, ut sepeliisse ex misericordia, non ut crimen celaret: extimuisse, titubasse, fugisse propter falsam suspicionem, & quòd calumniatores sciret paratos sibi esse. Aut si communia sint cum aduersario, hoc est, tam pro illo quàm pro nobis ualentia, dicendum erit pro periculo potius, quàm contra salutem ualere oportere, ut quòd sepelierit, in bonam, non in malam partem interpretandum esse: occurrendum hominum periculis, & subleuandos potius laborantes, quàm affligendos esse.

Harum caufarum principia suspiciosa ad acerbitatē ab accusatore ponentur: denuntiabiturq; insidiarum commune periculum, excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumq; suspicionū, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animiq; ad misericordiam allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gestī negotij suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuritatis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionū argumentis

gumentis rerum ipsarum euentus erunt, casusq; narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisq; contrarijs, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atq; hæc quidem utriq; maximè in peroratione facienda: alteri, frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuersa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidq; diluerit, & miseratione ad extremum.

S T R E B A E V S.

PARTIVM ratio sic habet in coniectura. Principia siue Proemia suspiciosa ad acerbitatem, hoc est, suspicionum plena, ponentur ab accusatore, ut acerbè pugnent in reum eiusmodi coniecturæ, & iactæ criminum significationes: denuntiabiturq; insidiarum commune multorum periculum. Tale est principium in Verrem: Neminem uestrū ignorare arbitror Iudices. Hinc suspensiones acerbæ tum in Verrem, tum in Iudices: hic commune multorum periculum. Accusatoris est enim exacerbare Iudices, & sic augere crimen, ut Reip. periculosum esse uideatur. A reo querela conflati criminis, collectarumq; suspicionum, & accusatoris insidiæ proferretur: quod in Chrysogonum facit Cicero pro Roscio: & tandem colligit: His de rebus tantis, tamq; atrocibus, neq; satis me commode dicere, neq; satis grauiter conqueri, neq; satis liberè uociferari posse intelligo. Et item cōmune periculum proferretur. In eadem oratione: Hoc cogitatis, nisi in hac causa qui uester animus sit ostenditis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, ut non modò clam, uerum etiam hic in foro ante tribunal tuum M. Fanni. ante pedes uestros Iudices, inter ipsa subsellia cædes futuræ sint. Animiq; ad misericordiam allicientur: & modicè, hoc est, iusta moderatione, beneuolentia Iudicum

Iudicium colligetur, in Peroratione uehementer imploranda. In eadem oratione: Quapropter uos oro, atq; obsecro Iudices, ut attentè, bonaq; cum uenia uerba mea audiatis. Fide sapientiãq; uestra fretus plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo. adde quæ sequuntur. Narratio autè accusatoris erit, quasi mēbratim gesti negotij suspiciosa explicatio. Nam membra Narrationi, quàm Periodi conueniētiora sunt, quia pauciora breuioraq; facilius animo comprehenduntur, & sæpius ad asperitatem sensum ferunt. Membratim referre possis ad res, quæ singulæ ex ordine narrantur. Cùm loquor de modo uerborum, rem subiectam minimè excludo. Verba sunt conceptionum animi notæ. Suspiciones autè sunt argumenta coniecturalia, quæ interijciuntur ad suspicionem criminis, qualia sunt infinita propè Ciceronis in Verrem: ut, *Isle homo omnium æquissimus atq; à cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat.* Hinc duæ suspensiones, *Sthenium innocentem à Verre damnatum iri, quòd Verres iniquissimus esset, & percupidus: Quodq; ipse contra legem Rupiliam de re uellet cognoscere. Facile est talia reperire.* Defensionibus obscurantur, cùm id quod referre posset aduersarius, animo prouidentes, iactis argumentorum telis obruimus: quod in eadem de Sthenio narratione facit. Narratio defensoris aut præterit suspicionis argumenta, aut si præterire non potest, nec bonum est, ueluti tenebris quibusdam obscurat. Cicero, qui negare non posset odium Cluentij in matrem, & discessionem ab ea, his nubibus obtexit: *Tuli hoc commune dedecus iam familie, cognationis, nominis, grauius filius. Augebatur autem eius molestia quotidianis querimonijs & assiduo fletu sororis. Statuit tamen nihil sibi in tantis iniurijs, ac tanto scelere matris, grauius faciendum, quàm ut illa matre ne uteretur: ne, quã uidere sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solum uidere, sed etiam probare suo iudicio putaretur.* Deinde, quid euenierit, quid incidit, hoc est euentus casusq; narrat ad utilitatē sui litigatoris. In confirma

firmatione sepius accusator motus animorum incitat. Hinc amplificationes ille creberrime in Verrem. Reus autem mitigat: ut ipse pro Coelio miris modis obiectum impudiciæ crimen attenuat, & eius inuidiam tollit. In Peroratione utetur accusator frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuersa, hoc est enumeratione confirmationum, ut Cicero septima in Verrem. Defensor si causam explicarit, hoc est, si copiosè tractauerit, utetur enumeratione & miseratione ad extremum. utrunq; facit ipse pro Cluentio.

L A T Ò M V S.

Obscuratis defensionibus.) Obscuratis, hoc est, infirmatis, & in dubium incertumq; reuocatis, sicut supra demonstratū est de tractanda confirmatione. Motus animorum incitandi.) Accusatori incitandi ad seuitiam, defensori ad lenitatem reuocandi.

C. F. Scire mihi iam uideor quemadmodū coniectura tractanda sit: nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensoriq; præcepta. Vter enim definiendo, describēdoq; uerbo magis ad sensum Iudicis opinionēq; penetrarit, & uter ad cōmunē uerbi uim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ñ qui audient, magis et propius accesserit, is uincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiēdoq; uerbo: ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationē accusator esse definiat omnē iudicij corruptelam ab reo; defensor autē non omnē, sed tantūmodo accusatoris corruptelā ab reo. Sit ergo hæc contentio

tentio prima uerborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis, defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit. Si unus accusator corruptus sit, rescindere, nititur æquitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset: quæcunque tamen complecterentur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno præuaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, uerbisque uim ex contrario reperiet, quasi ex uero accusatore: cui contrarium est nomen præuaricationis: ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eum qui in contrarijs causis quasi uariè positus esse uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum autoritatem, ad finem aliquem periculi: communeque sit hoc præceptum, ut cum uterque definierit quam maximè potuerit ad communem sensum, uimque uerbi: tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, Minimè esse cõcedendum, ut is qui de re confiteatur, uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem ea quam proposuit æquitate nitatur, & ea cum secum faciat, non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur.

IN definitione cōmunia dantur accusatori, defensoriꝫ; præcepta, si non omnia (nam & ipse sciungit) tamen ipsorum per multa. Vterq; definit, uterq; definitionem suam confirmat, & alterius infirmitatē; uterq; nititur æquitate, uterq; tractat similia, contraria, consequentia. Vter autem definiendo uerbo breuiter, & circumscripte, aut describendo fuse lateq; magis ad sensum Iudicis, hoc est, ad opinionem mentemq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, qua ferè utuntur omnes, & ad præceptionē, hoc est conceptam intelligendi rationem, quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis & propius accesserit, is uincat necesse est. Nam summa disputationis huius in definitione eiusq; explicatione posita est. Non enim argumētando, crebrisq; Enthymematis, & Epicherematis hoc genus tractatur, ut coniectura, & qualitas (quanquam etiam recipit argumenta) sed tanquam explicando, excutiendoq; uerbo, eiusq; uim aperte monstrando: quod est argumentationum loco. Id quale sit, demonstrat exemplo: Qui reus esset ambitus, pecuniāq; iudicium corrupisset, absolutus est. Accusator agrè ferens sibi causam eripi, desert iterum nomen eius de præuaricatione, corruptoq; iudicio. Reus negat esse præuaricationem, quam dicit accusator, si iudices à se de re iudicanda ceperint pecuniā: eaq; lege negat se teneri. Queritur quid sit Præuaricatio. Definit accusator: Præuaricatio est omnis iudicij corruptela ab reo. Et quomodocunq; reus iudicij, damnationemq; uitarit, siue accusatore corrupto, siue iudicibus, contendit accusator esse præuaricationem. Defensor autem definit hoc modo: Præuaricatio est accusatoris corruptela ab reo. Accusatorem autem, quod ipse fatetur, negat esse corruptum. Hæc prima de uerbo contentio, in qua propius accedit ad consuetudinem, mentemq; sermonis, hoc est ad communem loquendi consuetudinem, defensoris illa definitio. Nam Præuaricatores propriè nominantur accusatores subornati, qui prodita sua cau-

sa ad

sa aduersam iuuant partem, & relicta uera criminum probatione, cum reo colludant. Quid hic accusator? Quia stare uerbo non potest, sententia legis nititur: uoluisse legislatorem, si unus accusator corruptus esset, iudicium rescindi: multò magis irritum fieri, si totum corruptum fuisset. Deinde nititur æquitate. Acquum esse legem sic interpretari: quæ de accusatore quidem præuaricante scripta esset, sed comprehenderet uerbo uno Præuaricationis, quæcumq; complecteretur in iudicijs corruptis, hoc est, omnem iudicij corruptelam ab reo. Defensor, quoniam agitur de scripto & uoluntate, & magis scripto iuuatur quàm sententia, testatur loquendi consuetudinem: sic omnes loqui solere, ut præuaricationem usurpent accusatoris corruptelam ab reo. Deinde utitur argumento à contrario, ad inueniendam uerbi significationem, hoc modo: Si quis in iudicio uerus est accusator, qui ab officij præscripto neq; aberrat, neq; uariè fluctuat, etiam si pecunia inter iudices uersata est, nunquam tamen præuaricatio nominatur: contra in quo uariat accusator, ueramq; prætermittit accusationem, in eo dicitur Præuaricatio: dubitare possumus, ad quem hoc nomen pertineat? Si uolet, ducet argumentum ex consequentibus, hoc modo: Si Præuaricatio est omnis iudicij corruptela ab reo, tabella quidem de omnibus corruptoribus datur iudici. Non de omnibus autem, uerum de accusatore litera dari solet: præuaricatio igitur unius est accusatoris. Consequentia sunt in iudicio præuaricationis literam de uno accusatore dari, & unum accusatorem præuaricari. Notum est tabellas, in ijsq; literas aut absolutio- nis, ut A: aut damnationis, ut C: aut ampliacionis, ut N.L. solitas dari iudicibus: quarum missione in urnam, sententiæ colligebantur. An non significat eiusmodi literam, sed eam quæ calumniatoribus affigebatur? Illam dicit accusatoribus inimicam, in oratione pro Sexto Roscio: Si ego hos bene noui, literam, cui uos usq; eò inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita uehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas uestras

accusare possitis. Hæc imprimebatur fronti, ignominia signum. Ad hæc utetur argumento ex notatione, & ui nominis, hoc modo: Quis est præuaricator, nisi qui in contrarijs causis, quasi uarie positus est: quod accusatoris unius esse quis non intelligit: quum secundum alteram partem pronuntiet iudex, solus accusator diuariare possit. Iam posita sunt defensori quatuor argumentandi genera, ex consuetudine, ex contrarijs ex consequentibus, ex notatione. Quintum genus est, ex æquitate. Sextum ex autoritate rerum iudicatarum, & ex fine aliquo periculi, id est, ex eo periculo, quod impendet à præuaricatione. Septimum commune est, à similibus & exemplis. Dicit enim æquum esse, grauius in accusatorem animaduerti, qui causam receperit, fidem dederit, iudices eluserit, omnia subuerterit: quo stante, & officium fidemq; præstante, iudex errare non possit. Si quos nouerit damnatos, pronuntiabit: ad quem finem tendat præuaricandi periculum, oratione monstrabit. Utetur & similibus, & exemplis: quod in oratione pro Cecinna frequens est, in qua agitur de scripto & sententia ad explicandam sponsonem: ut, Si quis me exire domo coëgisset armis, haberem actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem? Quoniam autem accusator in hac controuersia, sententia legis nititur, hoc dicit minimè esse concedendum, ut is qui de re confiteatur, & consentiat omnem iudicij corruptelam esse legibus persequendam, uerbi se interpretatione defendat: quod ipse uehementer agit in oratione pro Cecinna, Ridiculū uideri unius literæ momento peruertere iudicium: Non deiecti, sed eieci. Hic defensor etiam æquitate nititur, tanquam æquitate repellat iniquitatem. Mecum, inquit, facit æquitas, meq; iuuat: tu uerò æquitate poshabita, unius uerbi deprauatione, atq; contorta interpretatione iudicium inuertere contendis.

V A L L A.

Uter enim.) Hoc dicit: Siue accusator siue defensor sit, uter eorum melius rem, de qua quæstio est, definiat, is qui ad sensum iudi

iudicis melius penetrarit, & ad eam perceptionem, quæ animis audientiū infidet: is obtineat causam necesse est. Definiendi uerò modum, supra abundè, ut nobis uisi sumus, attigimus. Sed tanquam explicando.) Hoc dicit: Non obtinetur causa argumentatione, sed potius definiendi quadã peritia. Præuaricationem.) Præuaricatores, inquit Festus, à prætergrediendo sunt uocati. Vlpianus de ijs, qui infamia notantur, dicta Prætoris interpretatus, super illo uerbo, In te præuaricator: Præuaricator autem, inquit, est quasi uaricator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua: quod nomen Labeo à uaria cunctatione tractum ait. Nam qui præuaricatur, is ex utraq; parte consistit, quinimo ex diuersa. Verbiç uim.) Definitur alio modo, ut uis uerbi contrarium significare uideatur. Quasi ex uero.) Tanquam nomen præuaricationis à uerò inclinetur. Ex consequentibus.) Ex eis quæ sequuntur id nomen. Confugientum.) Non tantum definitio inspicienda. Autoritatem.) Ad autoritatem eorum, qui iudicarunt, quid uerbum id significaret. Communeç sit.) Subaudi tam accusatori, quam defensori. Confiteatur.) Ut se sustulisse. Interpretatione.) Ut nolit sacrilegium, sed furtum appellare. Queratur.) Hoc est, lamentetur, quòd in causa urgeatur, non quòd deliquerit, sed mala uerbi interpretatione.

L A T O M V S.

Vter enim definiendo describendoç.) Ut Maiestas populi sit ne in potestate imperij eius, an in dignitate. Sacrilegium sit ne cuiusuis rei surreptio de loco sacro, an sacræ duntaxat.

Non enim argumentando hoc genus tractatur.) Propriè definitio adhibetur ad explicandum quid sit id, de quo queritur sed ea argumentis confirmatur, quemadmodum supra demonstratum est in præceptis confirmationis. Ut si in reo pecunia absoluto, rursusç reuocato.) Lex est, reus præuaricatione absolutus reuocetur. Quidam iudices corrumpit, &

reuocatur. Negat se lege teneri, quia non sit prauaricatione absolutus. Queritur quid sit prauaricatio. Definit accusator prauaricationem esse, omnem iudicij corruptelam ab reo. Cōtra defensor, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Quæ definitiones inter se cōfligunt. Accusator nititur sententia legis & æquitate, ex minori, Si propter unum accusatorem corruptum, iudicium rescindatur, multò magis si totum corruptum sit, rescindendum esse. Contenditq; legem commodè sic scriptam esse, quoniam uno prauaricationis uerbo comprehendat ea quæ si alijs scripta esset uerbis de iudicij corruptis, complecteretur. Contrà defensor testatur consuetudinem sermonis, in uerbo prauaricationis, in quo non totum iudiciũ, sed accusator unus corruptus intelligatur. probat à contrario, quoniam uerus accusator prauaricatori opponatur. Nam si accusator, qui corruptus non est, uerus accusator appellatur, e contrario prauaricator nõ nisi corruptus accusator intelligetur. Item ex consequentibus, quòd in prauaricationis iudicio litera ad condemnandum, absoluen- dum, ampliandum uel reum, dari soleat iudici, non de iudicio corrupto, sed de accusatore iudicando. Item ex nomine ipso prauaricationis, quo significetur is qui in contrarijs causis quasi uariè positus esse uideatur. Ad æquitatis autem locos confugiet, non æquum esse, cum de prauaricatore lex loquatur, id ad iudices transferri: profertq; exempla rerum iudicatarum, in similibus causis idem iudicatum fuisse: nec solum iniquum, sed etiam periculosum fore demonstrabit, si aduersarij sententia recipiatur, qui loci omnes & in ueteri Rhetorica, & apud autorem ad Heren. explicantur. Exempla eorum quæ sequuntur ipse omnia ferè in Orat. pro Cecinna obseruabis

CHRISTOPH. HEGENDORPH.

Præuaricationem accusator esse def.) Præuaricator est quasi uaricator, qui aduersam partem prodita causa adiuuat, quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait. Nam qui
 præuar

præuaricatur ex utraq; parte consistit, l. j. ff. de præuar. Præuaricari est uera crimina abscondere, l. j. ad senatuscons. Turpil.

Ratum habere iudicium.) Hoc est, negat legem de præuaricatoribus uelle, ut cum propter unum accusatorem corruptum iudicium rescindendum sit, si totum iudicium corruptum sit, ratum habendum esse.

Quo in genere percensere poterit plerosque inueniendi locos. Nam & similibus utitur, & contrarijs, & consequentibus, quanquam uterq; tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos, ex his quæ sunt antè posita sumentur, si modo rerum magnitudo hominum uel aut inuidia aut dignitas postulabit.

STREBAEVS.

SI defensor in hoc genere percensere, id est ordine recognoscere poterit plerosq; inueniendi locos, cur antea dicebat, non argumentando hoc tractari genus? Deinde quid repetit eos locos, qui paulò antè assignati fuerunt? Dicendum puto, definiendi genus explicando magis, quam argumentando confici, argumenta recipere tamen ad confirmandam definitionem, à similibus, à contrarijs, à consequentibus: quæ quidem repetuntur ab eo, quoniam hæc quibus etiam accusator uti possit, uni defensori attribueri uidebatur. Aut certè repetitio fit, ut aliud dicatur, utrunq; ijs locis uti posse, sed reum frequentius. His autem non ita frequenter utetur accusator, non ipso genere materiae, sed quia cõtentus est exposuisse definitionem, certasse lege, sententijs quibusdam uulnerasse. Defensor anxie causam uersat, omnia rimatur, nihil

omittit eorum, quæ iuuare possunt. Itaq; his utetur frequentius, nisi planè erit absurda causa, ut quæ sine argumentorum præsidio, sine firma defensione periclitatur. Cùm laborat causa defensoris, facile est accusatorem aut totidem, aut plura argumenta reperire. Amplificatio ab utroq; tractari potest, nunc in digressione post grauiores locos, nunc in peroratione. Quibus rebus & uerbis fiat amplificatio, quoq; statui loco debeat, supra diligenter ostendit. Sed quum amplificatio grauis sit, ac uehemens, tum demum conueniet, si rerum magnitudo, aut personarum ratio postulabit. Furiosum profectò uidetur paruis in rebus tragædias excitare. Cicero secundo de Oratore: Equidem primum considerare soleo, postulet ne causa. Nam neq; paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Pro Cecinna de uerbo contentio est, amplificationes non insigniter graues, sed quales postulat agri uindicatio.

V A L L A.

Perconsere.) Adijcere, quæ pariter possint ita malè interpretari, sicut quod cõtra se proferatur. Tamen reus.) Tameñsi, inquit, tam accusator, quàm reus id possit facere: tamen commo- dius id præstabit reus. Anteposita.) Quæ ad amplificandum idonea diximus.

C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ, cùm quale sit quippiam disceptatur, quæri ex utraq; parte deceat, uelim audire. C. P. Confiteantur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed quoniam iure se fecisse dicunt, Iuris est omnis ratio nobis explicanda. Quod di-
uidit

uiditur in duas partes primas, Naturam, atq; Legem: & utriusq; generis uis in Diuinum & Humanum ius est distributa: quorum æquitatis est unum, alterum religionis. Æquitatis autem uis est duplex: cuius altera, directi, & ueri, & iusti, & ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ atque legis: sed propria legis & ea quæ scripta sunt, & ea quæ sine literis aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem, priuatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, Senatusconsultum, fœdus: priuatum tabule, pactum conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesq; tueamur, quodammodo naturali iure præscriptum est.

STREBÆVS.

QUALITATIS est extremus status: cuius partes antè distributæ sunt: nunc explicandū quibus nam locis contineatur, & unde petantur argumenta, si de re, qualis sit, oratio nascetur. Assignat igitur fontem Iuris, unde status Iuridicialis appellatur, ex quo argumētationum uis omnis hauritur. Ius autem partitur, ut unde commodum sit, ducamus argumentum, aut à toto genere, aut à partibus. Vtrum faciendum erit, cum causa deliberandū: id certè non artis institutio, sed prudentia monstrabit. Ius à Celso definitur, teste Vlpiano, ars boni & æqui, id est, recta ratio per-

sequendi boni, fugiendi mali. Ius diuiditur in duas partes primas & summas. Naturam atq; Legem. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: hinc matrimonium, hinc liberorum, procreatio, hinc educatio. Cic. de Inuentione sic definit: Naturæ ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata uis affert. Hoc ius semper est æquum & bonum, nec à rectò deuiare potest: omniq; bono uiro insitum, quodam modo præluet ad cognoscendam ueritatē. Lex interdum pro summa æquitate, ueroq; iure ponitur, ut legibus primo, Lex, inquit, est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquam. Et paulò post: Lex ratio est recta summæ Iouis. Hic aliter sumitur, pro ea quæ scripta est, aut quæ iure gentium, aut maiorum more firmata. Hæc à Papiniano sic definitur: Lex est commune præceptum, uirorum prudentium cōsultum, delictorum, quæ sponte uel ignorantia contrahuntur, correctio, communis recip. sponsio. Hæc lex si bona est, à natura nō deuiat: ab ea tamen differt: quia Lex est, communium, Natura etiā singulorum. Naturale ius, aliud Diuinum, quod est religionis: aliud humanū, quod est æquitatis. Sic ab eo docendi gratia nomina distinguuntur. Diuisionis huius explicationem non nihil fortè inuet id quod Cicero scribit de Legibus. Est igitur, inquit, quoniā nihil est ratione melius, eaq; & in honore, & in Deo: prima homini cum Deo rationis societas: inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est: quæ quum sit lex, lege quoque consociati homines cum Dijs putandi sumus. Inter quos porrò est communio legis, inter eos communio iuris est. Hæc ille. Ex hac communione iuris facile est colligere, naturæ ius non minus ad Deum, quàm ad hominem referri: quæ quidem deo posterior, in traditione disciplinarum prior est: quoniam ea duce ad cognitionem Deorum hominumq; peruenimus. Ea si fons est & origo Iuris Humani, quia seminarium dedit, erit etiam Diuini prudēs, & sapiens magistra. Hoc iure naturali (quod scribit ipse secundo de

de Legibus) dominos esse omnium rerū, ac moderatores Deos, persuasum est ciuibus: ea quæ geruntur, eorum geri ditione ac numine: eos optimè de genere hominum mereri: & qualis quisque sit intueri. Hinc iusurandum, hinc fugam mali manare, hinc uim omnem religionum, diuinæq; legis. Idem in eodem libro: Lex est iustorum, iniustorumq; distinctio, ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos efficiunt, & defendunt & tuentur bonos. Quam uocat hic legem, ad Deum & hominem pertinet, tamen refertur ad naturam. Ergo natura, id est, recta ratio iuris, est & diuina, & humana, nec uspiam scripta, sed animis nostris insita. Lex alia Diuina, de cultu & cæremonia Deorum: qualis est in Iure Pontificio multa: alia Humana, de communione, et hominum societate: qualis est in Iure Ciuili. Aequitas est duplex altera directi, & ueri, & iusti, & æqui, & boni ratione defenditur: id est, altera est simpliciter illa ipsa uera iustitia. Hæc idem significant, Ius, Directum, Verum, Iustum, Aequum & Bonum? nempe rectam rationem imperandi atq; prohibendi. Altera est æquitas, recta quidem, sed non item simplex: quippe quæ referatur ad aliud, ut ad uicissitudinem referendæ gratiæ, hoc est, uelut ad talionem quandam, sine qua non esset æquitas. Parère patri bene monenti, æquum simpliciter: Iniuriam ulcisci, æquum uidetur, comparata alterius iniquitate. Hæc posterior Aequitas duplex: altera gratia est in referendo beneficio: altera, ultio, quæ uersatur in ulciscenda iniuria. Hanc lib. de Inuentione appellat uindicationem: per quam, contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui chari nobis esse debent, & per quam peccata punimus. Eam naturæ facit partem, quia à natura est æquitas, ex æquitate manat ultio. Communia sunt quædam naturæ, atq; legis: utraq; diuina est & humana, utraq; spectat æquitatē, utraq; ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet. Legis autem propria sunt scripta.

neq;

neq; enim Ius Naturale scribi potest, sed si quid est commune, quod ab illo fonte deriuatur, id scriptum, nomine Legis appellatur. Lex præterea Ius gentium non scriptum comprehendit, & Consuetudinem: quia utrunq; pro lege seruator, ac legis est scriptæ quiddam simillimum. Ius gentium definit Vlpianus, quo gentes humanæ utuntur. Differt à Naturali, quòd hoc omnibus animalibus, illud solis hominibus inter se commune sit. Ex illo bella, discretæ gentes, regna condita, distinctæ possessiones, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, uenditiones, emptiones, locationes, cõductiones, obligationes institutæ. Magna pars horum est ἀγραφοῦς, neque literis continetur. Ius consuetudinis hoc modo à Cicerone definitur, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobauit: quo quidem iure plurimum utuntur omnes. Ius legale scriptum, aliud est Priuatum, aliud Publicum. Publicum est, quod ad statum Reip. pertinet, ut lex ea, qua tenentur omnes, ut Senatusconsultum de statu ciuitatis, fœdus, societas cum externo populo. Etenim neque lex omnis publica est, neque omne Senatusconsultum publicum: sed publicum ius, in sacris, in sacerdotibus, magistratibus, & communionem ciuium. Priuatum ius, quod ad singulorum utilitatem pertinet: ut tabulæ, id est, omnes literæ, quibus inest testimonium iuris nostri: ut pactū, quod inter aliquos cõuenit: ut Conuentum, quod quid à Pacto differat, ex Vlpiano colligi potest. I. Pandect. Est, inquit, Pactio, duorū, plurium'ue in idem placitum, & consensus. Conuentionis uerbū generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigendiq; causa consentiunt, qui inter se agunt. Hæc ille. Pactum & Conuentum sæpe confunduntur. Stipulatio, genus est obligationis ex interrogatione & responione contrahentium firmatum: de ea supra diximus. Ius Legale non scriptum, est duplex: alterum consuetudine aut gentium, aut populorum, aut singularum ciuitatum obtinetur: alterum continentis hominum, & quasi consensu ualet. Ne mireris autem Conuenta & ad scrip

Scriptum genus, & ad non scriptum referri: quum sint alia Conuenta scripta, alia nusquam scripta, sicut & consuetudines aliae scriptae sunt, aliae ueluti per manus posteritati traduntur. Ex his omnibus eruuntur argumenta. Deinde locus est communis: A natura praescriptum, ut nostros mores, legesq; tueamur: quo genere disputandi uehementer est usus in oratione pro Cluentio: Indignius, inquit, in ea ciuitate, quae legibus teneatur, discedi à legibus. Hoc enim uinculū est huius dignitatis, qua fruimur in Rep. hoc fundamentū libertatis: hic fons æquitatis: mens, & animus, et consiliū, & sententia ciuitatis posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus & neruis, ac sanguine, & membris uti nō potest. Legū ministri, Magistratus: legū interpretes, Iudices: legū deniq; idcirco omnes serui sumus, ut liberi esse possimus. Hæc qui perpenderit, intelliget qua oratione nostros mores, legesq; defendere debeamus.

V A L L A.

Nunc ea.) *Exposita Finitiuū status tractatione: nunc statum Qualitatis quomodo tractare conueniat, docet. Quod diuiditur.*) Hoc nos quoq; superius tractauimus: & Iurisconsultorum autoritate usi, diuisimus. Et (ut dicitur) æqui.) Ita siquidem loqui consueuerunt Iurisconsulti. Sine literis.) Quod appellatur Ius non scriptum. Nam, ut etiam Iurisconsulti diuidunt, aliud est Ius scriptum, aliud Non scriptum: ac ut Græci aiunt, τὸ ἀγραφοῦν ἔστι δικαιοσύνη, τὸ μὲν ἀγραφοῦν, τὸ ἢ νομιμόν. Ius duplex est, alterum non scriptum, legitimum alterum. Aut gentium.) Itaq; & Paulus lib. I I I I. ad Sabinum, Ius, inquit, pluribus modis dicitur: uno quidem modo id, quod semper æquū ac bonum est, Ius dicitur: ut est Ius naturale: altero modo, quod, omnibus, aut pluribus in quacunq; ciuitate utile est: ut est Ius ciuile. Nec minus recte Ius dicitur in ciuitate nostra Ius Honorarium. Prætor quoq; Ius reddere dicitur etiam cū iniquè decernit, relatione scilicet facta non ad id, quod ita Prætor fecit, sed

ad

ad illud, quod Prætozem facere conuenit. Alia significatione, Ius dicitur locus, in quo ius redditur, appellatione collecta ab eo, quod fit, in id, ubi fit. Quem locum determinare hoc modo possumus: Vbicunq; Prætor salua maiestate Imperij sui, saluoq; more maiorum, ius dicere constituit, is locus recte Ius appellatur. Hæc Paulus. Martianus autem lib. 1. Instit. Nonnunquam, inquit, Ius etiam pro necessitudine dicimus: uelut, Est mihi ius cognationis, uel affinitatis. Iuris autem præcepta, ut Vlpian. inquit, sunt hæc: Honestè uiuere, Alterum non lædere, Ius suum unicuiq; tribuere. Iuris prudentia est diuinarum, & humanarum rerum notitia, iusti & iniusti scientia. Aut gentium iure, &c.) Hoc est, Iure gentiũ, & Iure civili, de quo supra abudè dictum. Publicum.) definit quid sit Ius publicum. Pactum, conuentum, stipulatio.) Vlpian. de pact. Pactũ autẽ, inquit, à pactione dicitur: unde & pacis nomen appellatũ est. Est autẽ pactio duorum, plurium uel in idem placitũ & consensus. Conuentionis uerbum generale est, ad omnia pertinens de quibus negotij contrahendi, transigendiq; causa cõsentiunt, qui inter se agunt. Nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in unum locũ colliguntur, & ueniunt: ita qui ex diuersis animi motibus in unũ cõsentiunt, id est, in unam sententiam concurrunt. Ad eò autem Conuentionis nomẽ generale est, ut eleganter dicat Pedius nullũ esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conuentionem, siue re, siue uerbis fiat. Nam & stipulatio, quæ uerbis fit, nisi habeat cõsensum, nulla est. Sed conuentionũ pleræq; in aliud nomen transeunt, ueluti in emptionem, in locationem, in pignus, uel in stipulationem. Paulus autem lib. 1. 1. Labeo ait, inquit, conuenire posse uel re, uel per epistolã, uel per nuntium inter absentes: sed etiam tacito consensu conuenire intelliguntur: & ideo si debitori meo reddiderim cautionẽ, uidetur inter nos conuenisse ne peterem, profuturamq; ei conuentionis exceptionem placuit.

Naturali iure præscriptum est.) Mandatum, statutum.

Cæsar

*Cæsar in Commentarijs: Quid fieri oporteret, non minus com-
modè ipsi sibi præscribere, quàm ab alijs doceri poterant.*

L A T O M V S.

Quod diuiditur in duas partes primas.) Ius omne tū
in natura, tum in lege positū est. Natura intelligitur uis mētis no-
stræ, qua quicquid pium, æquumq; est, ultrò approbamus. Lex,
omnis institutio quæ aut scripto comprehēsa est, aut sine scripto,
uel ex iure gentium, uel ex more maiorum obseruatur. Vtrunq;
& ad Deos, & ad homines pertinet: itaq; ius duplex est, diuinū
& humanum. Diuinum religionis est, humanum æquitatis. Æ-
quitas tum per se spectatur, in eo quod rectum, uerum, iustum,
æquum, bonumq; est: tum ad alierū refertur, in uicissitudine gra-
tiæ bonæ malæ referendæ. Bona gratia in beneficio est: mala, in
iniuria referenda, & ultio nominatur.

CHRISTOPHOR. HEGEND.

Pactum conuentum.) Pactum à pactione dicitur: inde
etiam pactum nomen appellatum est. Et est Pactio duorum plu-
rium ue in idem placitum & consensus. Porrò conuentionis no-
men generale est, adeo ut eleganter Pedius dicat, nullum esse con-
tractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conuentioni-
nem. l. j. ff. de Pactis. Ex ambiguo scripto contentio est, cum una
sententia, una lex, uel aliud quoddam scriptum multifariam ex-
ponitur. Ex ambiguis scriptis contentio est, quando uidetur scri-
ptoris uoluntas in scriptis dissentire.

Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi
quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causas
rum gentis esse debebunt ea, quæ dicenda erunt
in orationibus de natura, de legibus, de more
maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda,
de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessi-
tate, aut casu quippiam fecerit, quod non conce-
der

deretur ijs, qui sua sponte & uoluntate fecissent: ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est, quæ sumetur ex plerisque locis æquitate.

STREBAEVS.

APERTI sunt fontes æquitatis, unde liceat haurire probationē, si modò exercitatio, & facultas antecesserit. Nihil enim ferè Loci conferunt imperitis, & inexercitatis: nec aurum terræ uenis includi profuerit, nisi collegerit fodiētis industria. Ergo exercitatione est opus, ut discamus à Philosophia, quæ sit naturæ uis, & ratio: quodnam sit consilium legum. Hoc autem suppedi- tabunt libri Platonis, necnon Politica Aristot. Dicendum de more maiorum ex libris de Repub. atque historijs. Dicendum de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris, & id quidem ex Iure ciuili. Itaque sententia Ciceronis est, neminem optimè posse tractare qualitatem, qui nesciat Philosophiam eam, quæ est de Officijs, de Legibus, de Repub. de Iure Ciuili. Nec satis est ista nouisse, nisi meditando & exercendo produxeris in contentionem. Pars est Iuridicialis status, in qua factum per se improbable, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur. Assumimus aut imprudentiam, quæ ignoracione lapsa est: aut necessitatem, quæ uim attulit, aut casum qui sine hominum consilio accidit: factumq; deprecamur, & amolimur locis æquitatis, quæ pensitatis omnibus suum cuiq; reddit iustitiæ pondus. Hæc exposuimus loco superiore, ubi qualitatem particbatur.

VALLA.

De natura.) Subaudi maiorum. Ad eius facti deprecationem.) De qua parte superius in diuisione Assumptiuæ Constitutionis diximus.

Expositum est, ut potui breuissimè, de omni controuerfiarum genere, nisi præterea tu quid req

requiris. c. F. Illud equidem, quod iam unum restare uideo, quale sit cum disceptatio uersatur in scriptis. c. P. Rectè intelligis. Eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta communia. Vterq; enim hanc significationem, qua utitur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Vterq; id, quod aduersarius ex ambigue scripto intelligendū esse dicet, aut absurdū, aut inutile, aut iniquū, aut turpe esse defendet, aut etiā discrepare cum cæteris scriptis, uel aliorū, uel maximè, si poterit, eiusdem: quamq; defendet ipse, eam rem & sententiam quemuis prudentē & iustum hominē, si integrū daretur, scripturū fuisse, sed planius: eamq; sententiā, quā significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut uitij: cōtrariam autem si probarit, fortè ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria consequantur.

STREBAEVS.

LEGALES status rationalibus quidem continentur: separatur tamen in traditione præceptorum, ut sit procliuior, ac mollior omnis uia docendi. Quatuor ferè numerari solent, unus ex ambiguo, alter ex scripto & uoluntate, alius ex contrarijs legibus, quartus è syllogismo. Paulò antè treis modò faciebat præteriens syllogismum: quod hic etiā facit, quia syllogismus est ambiguitatis: ut, Sit ne Amatorium, uenenum. Sit ne idem occidere ferro, quod lapide. Secundo de Oratore unum facit omnino Ambiguum. Nec enim est una ratio docendi, nec teritur semper eadem uia. Primus status ambigui dicitur Amphibologia, quum uoces aut singulae, aut coniunctæ diuersos intellectus habent. Vta-

D mur

*mur eius exemplo: Pater familiās quum filium hæredem faceret
 uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit: Hæ-
 res meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum,
 quæ uolet, dato. Post mortem eius, uasa magnificè & pretiosè
 cælitata petit à filio mater. Ille se, quæ ipse uolet, debere dicit. Hic
 duobus aduersarijs præcepta communia. Vterque enim hanc si-
 gnificationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia de-
 fendet: ut hæres contendet relictam sibi liberam dandi potestatem:
 quia uidebat testator homo prudens oriri posse ea de re contro-
 uersiam. Mulier autem, Nihil attinuisse adscribi, Quæ uolet, si
 hæredis permitteret uoluntati. eo enim non adscripto, nihil inesse
 dubitationis, quin hæres quæ ipse uellet, daret. Idcirco prudenter
 adscripsisse. Vterq; alterius improbat sententiam, aut quia sit
 absurda & dissentanea, aut inutilis, aut iniqua, aut etiam tur-
 pis: ut hic hæres: Enimuero absurdum est id arbitrari, patrem
 mihi omnium rerum fecisse potestatem, uasorum delectum sustu-
 lisse: turpe, ueterem domū, quò se recipiant hospites, ornamentis
 uasisq; nudasse: iniquū, plus habere iuris eam, quæ rem percipit
 extra sortem, quam qui legitimus est hæres. inutile uerò mulieri,
 quæ uidua facta nihil posthac elegantium uasorum in medio sit
 habitura. Cōtrā nitetur mulier è diuersis locis. Vterq; dicet, al-
 terius sententiam discrepare cum cæteris scriptis, uel aliorum,
 uel eiusdem: ut si dicat hæres, testamento contineri sententiam,
 qua pater filio demandat omnem rerum suarum ordinationem,
 ut fiat quod hæredi uisum fuerit ex æquo bonoq;: id non posse ra-
 tum haberi, si mulier excipiat quæ uolet. Vterq; laudabit homi-
 nem, ut iustum, ut prudētem, qui satis cauerat quidem, sed qui ta-
 men, si integrū daretur, scripturus esset plinius, ne cui præbere-
 tur ansa calumniandi. Vterq; tandem suam sententiam dicet nihil
 habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem si probarit, fo-
 re ut multa uitia consequantur. Quid porro captionis, inquit,
 aut uitij est, eum pro arbitrio uasa dare, cuius omnia iure, lege,
 testam*

testamento, facta sunt? cui pater reliquit omnem rei familiaris administrationem? Quam multa sequuntur incommoda, si testamenti ratio uertatur? à iure suo depelletur hæres: stultitiæ pater accusabitur, qui domum spoliavit ornamentis: iniquus esse uidebitur filio, cui maxime cautum uolebat: contraria scripsisse, ac delirasse arguetur: quo iudicato, nihil oberit quò minus omnia rescindantur. Hactenus de locis ambiguitatis, qui finitimi sunt æquitati, & ex parte uergunt ad loquendi consuetudinem.

VALLA.

Quale sit, cum disceptatio.) Suprà diximus in diuisione statuum alios dici Rationales, alios Legitimos. De rationalibus an sit, quid sit, & quale sit, hactenus dictum: sequuntur legitimi, qui ex scriptis eliciuntur. Ambigui.) Ambiguum hoc est, Amphibologiã primò tractat. Lex omnis, inquit Quintilianus, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter seipsam, aut propter alteram. Quæstio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem uolo accipi de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto, idè de uoce. De ambiguo porrò aliquantò post inquit, Amphibologiæ species sunt innumerabiles, adeò ut Philosophorum quibusdam nullum uideatur esse uerbum, quod non plura significet: genera admodum pauca. Aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem cum pluribus rebus aut hominibus eadè appellatio est: *ὁ κοινὴ* dicitur, ut Gallus. Vtrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est. Idem aliquantò post: In coniunctis, inquit, plus ambiguitatis, fit autem per casus: ut, Aio te Aeacida Romanos uincere posse. & quæ sequuntur.

LATOMVS.

Illud equidem quod iam unum restare uideo.) Hoc totum genus satis aperte scribitur, eisdemq; locis et partibus ex-

plicatur in uet. rhetorica, & apud autorem ad Heren. item apud Quint. Exempla obseruabis in orationibus, in quas scripti tractatio incidit, qualis est tota pro Cecinna.

Cum autem aliud scriptor sensisse uidetur, & aliud scripsisse, qui scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem, legem laudando: audaciamque confutet eius, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat: non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur cum ea quae plane scripta sint, neglexerit: quae nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo uiros, summam stultitiam putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quod minus exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Uretur exemplis istis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quaerenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur: aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarii uocem, atque legis.

gis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauius erit uehementerq; dicendum.

STREBAEVS.

ALTER est status Legalis ex scripto & sententia, quum aliud scriptor sensisse uidetur, & aliud scripsisse. Paterfamilias qui grauidam, ut putabat, uxorem relinqueret, hoc modo testamentum codidit: Si posthumus meus ad annos tutelae suae peruenierit, heredem faciet quem uolet. Si antequam in tutelam suam uenerit moriatur, Marcum Curium secundum heredem instituo. Pater decepsit: posthumus non est natus: Curius in hereditatem. Contra petit Coponius agnatus apud Centumuiros: Scæuola Coponij causam agit, Crassus autem M. Curij. Scæuola ex scripto testamentorum iura defendit: Crassus ex sententia. Fingamus igitur uti Scæuolam ea ratione dicendi, quam Cicero prescribit quod facilius precepta uideamus. Vbi fecerit aditum cause, rem omnem, ut gesta sit, exponet: deinde utetur recitatione testamenti: quo recitato instabit aduersario, hoc est, urgebit aduersarium quid audiat? quid sentiat? quid iudicet? quid uelit? Iterabit eam partem, qua scriptum est, Marcum Curium heredem institui, si posthumus ante annos tutelae suae decepsisset: quod in ea uersatur omnis controuersia. Rogabit, num aut scriptum neget, quum sit in manibus testamentum? Num fecerit contra testamentum Curius, qui adierit hereditatem? Post iudicem ad utrum scripti uocet, hoc est, tractet argumentationem, qua demonstratur a uerbo recedi non oportere: quod Aquilius Iurisconsultus Ciceroni respondit. Hac confirmatione usus amplificet rem, lege laudata: quod scriptum defendit, id amplissimè commendet: ut retinere possit, dicat hic testamentum bene, prouidenterq; constitutum: omnia quesita, omnia explorata, omnia meditata, omnia sapienter esse confecta.

Ex eo loco deueniat ad M. Curij audaciam, qui quum palam contra fecerit, idq; fateatur, adsit tamen, factumq; defendat. Quid autem amplificando sumi oporteat, & augeri, tum exercitatio, tum Ciceronis oratio pro Cecinna subministrabit. Post infirmet defensionem, non esse serendum, à quoquam potius latoris sensum, quàm à lege explicari: hoc est, indignum uideri, à quopiam homine, neque ita docto, neque probo, scriptoris sensum ad libidinem deprauari, scriptum relinqui: eius uiri prudentiam negligi, in quo stet aduersarij præsidium. Cur, inquit, ita scripsit, si non ita sensit? Cur planè & dilucidè scripta negliguntur, ut tua nusquam scripta, & eadem absurda, comprobentur? Cur prudentissimos in scribendo uiros summæ stultitiæ putas esse damnandos? Qui te hominem imperitum sapere arbitraris, quid impediēbat testamenti scriptorem, quò minus exciperet illud, quod fatcaris te secutum, ut si forte posthumus nullus nasceretur, hæres insitueretur Curius? Vides ne, ut aliæ testamenti partes optimè descriptæ sint? ut excipienda exceperit? ut iungenda cõiunxerit? quod quum in hac parte non esse factum contendis, uniuersum testamentum praua interpretatione dissoluis. Ad hæc rationem quæret, quamobrem nõ sit exceptum quia uidebat homo sapiēs, si nullus esset posthumus, fore ut agnati, quod maximè uolebat, lege tenerent hæreditatē: si quis autem natus esset, quoniam Curius illi beneficia paterna contulisset, ut dignus hæreditate censeretur. Dicet etiam aliam causam obtemperandi, aliam abrogandi. Optemperamus, ad percipiendum bonum: abrogamus, id est uirtute, & potestate exuimus, ad euitandum malum: aduersarium obtemperare nolle, quia non putet in rem suam futurum. Non esse committendum, si obtemperare nolit, ut abroget scriptum. Tandem amplificandi causa de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum atq; priuatarum, si leges & scripta contemnātur, cum in alijs locis, tum in peroratione maximè, grauitèr erit, uehementerq; dicendum: quod
cum

eum pro Cluentio, & Cecinna facere uidemus.

VALLA.

Cum autem aliud scriptor.) Statu tangit, qui ex scripto & sententia nominatur. Renouare.) Id est, repetere sepius, ut affectus moueat. Contrà.) Id est, e diuerso. Amplificet.) Quasi in locum communem descendens. Quibus aliq.) Subaudi, usi sunt. Inuidiosa querela.) Quint. Inuidia nanq; inquit, altera inuidum, altera inuidiosum facit: hoc autem hominis, illud rei est. Se scripta inter se dissentient.) Hic status ex contrarijs legibus nominatur.

Ille autem, qui se sententia legis, uoluntateq; defendet, in consilio atq; in mente scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis positam esse defendet: quodq; nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi caliditatis & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Etsi incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitatem ue pertineat: quod genus paulò antè attigimus: erit isdem æquitatis sententijs contra acerbicatem uerborum deprecandum.

STREBAEVS.

QVA possent arte leges & scripta defendi, si uerbo stantidum putemus, breuiter quidē, sed aperte monstrauit. Econtrario suggerit argumenta illi, qui se sententia legis & uoluntate de-

D 4 defendet:

fendet: quæ propè omnia tractauit in oratione pro Cecinna. Primum est, In consilio, atque in mente scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis esse ponendam. An hoc, inquit, dubium est, quin neque uerborum tanta copia sit, non modò in nostra lingua, quæ dicitur esse inops, sed ne in alia quidem ulla: res ut omnes suis certis ac proprijs uocabulis nominetur? neque uerò quicquam opus sit uerbis, cum ea res, cuius causa uerba quæ sita sint intelligatur? Alterum est, Quòd nihil exceptum sit, id esse laudandum, ne diuerticula peccatis darentur, atq; ut ex factò cuiusq; iudex legis mentem interpretaretur, hoc est, spectandam ubiq; uoluntatè, ne omne scriptum facile conuelli possit. Idem: Quod magistratus editum, quod fœdus aut pactio, quod, ut ad priuatas res redeam, testamentum, quæ iudicia, aut stipulationes, aut pacti & cõuenti formula, non infirmari & conuelli potest, si ad uerba rem deflectere uelimus, consilium autem eorum qui scripserunt, & rationem & autoritatem relinquamus? Tertium est, Utendũ exemplis in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum ac non sententijs pareatur. Idem: Actio est in autorẽ præsentem his uerbis, Quandoquidẽ te in iure conspicio. Hac actione Appius ille, cæcus uti non posset, si tam uerè homines uerba conspectarentur, quàm rem, cuius uerba sunt, non cõsiderarent. Testamento si recitatus hæres esset pupillus Cornelius, isq; iam annos uiginti haberet, uobis interpretibus amitteret hæreditatem. Alia sunt apud eum per multa. Quartum est, Genus eiusmodi calliditatis & calumniæ retrahendũ in odium iudicis, cum quadã inuidiosa querela. Idem: Atq; illud in tota defensione tua mihi maxime mirum uidebatur, te dicere Iuriconsultorũ autoritati obtemperare non oportere: quod ego tamen si non nunc primum, neq; in hac causa solum audio, tamen admodũ mirabar, abs te quamobrem dicitur. Nam cæteri tum ad istam orationem decurrunt, quum se in causa putant habere æquum & bonum, quod defendant. Si contrà uerbis & literis, & (ut dici solet) summo iure contenditur,

solent

solent eiusmodi iniquitati & boni & æqui nomen, dignitatemq; opponere: tum illud quod dicitur, irrident, tum au cupia uerborum, & literarum tendiculas in inuidiam uocant: tum uociferantur, ex æquo & bono, non ex callido uersutoq; iure rem iudicari oportere: scriptum sequi, calumniatoris esse: boniq; iudicis, uoluntatem scriptoris, autoritatemq; defendere. Est etiam, cum peccet aliquis imprudentia. Quicumq; in forum tulerit ensen, det sestertia ducētia. Peregrinus, qui de lege nihil audisset, ensen tulit. Is imprudentia lapsus est, non ad delictum, sed ad casum necessitatemq;: cui si creatur periculum, deprecandum, et auertendum erit ex æquitatis sententijs contra acerbiter uerborum, quibus nitetur accusator.

CHRISTOPH. HEGENDOR.

Ille autem qui se sententia legis, &c.) Et hoc probat l. leges scire. ff. de legib. & l. inspiciebam. C. de liber. præterit. & l. omne uerbum. C. communia de legat. & fideicom.

Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraq; connexa, & apta, ut quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæq; proximè sententiæ & scripti, eadē ad hoc genus causę tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem quæ nos adiuuat, eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quæ modò de scripto sententiæq; præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus.

STREBAEVS.

TERTIVS est Status Legalis ex contrarijs legibus, quæ
ἀντινομία dicitur: non quòd iure ipso lex legi possit esse cōtraria

D 5 qui

quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur: sed quòd leges casu colliduntur, & euentu. Eius rei ponit exemplum secundo de Inuentione. Lex est, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum premia capito, & quã uolet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex est, Tyranno occiso, quinq; eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheræos in Theffalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui nomen Thebe fuit, noctu cùm simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi in præmij locum deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. Huc, quia series artis est, hoc est, quod in arte sunt pleraq; connexa, pertinent ea præcepta, quæ data sunt tum de ambiguo, tum de scripto & uoluntate. Ex ambiguo sumetur illa disputatio, qua tuemur legem esse præferendam, quòd sit æquior & utilior, quòd nihil habeat captionis & uitij, nihil absurdi, stulti, iniqui, contrarij. Ex scripto & uoluntate sumitur utriusq; legis interpretatio, & eius quæ pro nobis facit, è locis idoneis confirmatio. In explicandis constitutionibus legalibus uti potui uerbis atq; præceptis Rhetorum multorum, maxime eius qui scripsit ad Heren. & Cic. in 11. lib. de Inuentione, & Quint. in VI. I. & Victorini, et Maturantij: sed ita iudicauì, eam rem superuacua fore, & ingenijs rudibus, quibus serè commentaria parantur, obsutura.

Expositæ sunt tibi omnes Oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt: nec; sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, et argumentorũ locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & uidere quæ sumenda in argumentando sunt, quidq; ex ijs quæ sumpta sunt efficiatur,

ciatur, & uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare & distinguere, & aut malè sumpta, aut malè conclusa reprehēdere, & eadem uel angustè differere, ut Dialectici qui appellantur: uel, ut Oratorē decet, latè exprimere: illius exercitationis, & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis uerò rebus, & malis: æquis iniquis: utilibus, inutilibus: honestis, turpibus, quam potest habere Orator sine illis maximarū rerum artibus facultatē aut copiā: Quare hæc tibi sint, mi Cicerone, quæ exposui, quasi iudicia fontium illorū: ad quos si nobis eisdem duabus, alijs uel, perueneris: tum & hæc ipsa melius, & multò maiora alia cognosces. C. F. Ego uerò, ac magno quidē studio, mi pater, multisq; ex tuis præclarissimis muneribus nullum maius expecto.

STREBAEVS.

DE ratione partiendi postremam fecit hanc partem, ut simul ab arte commendetur opus, simul ad studia magnarum rerum tum Cicero filius, tum cæteri adolescentes incitentur. Artē Partitionum deriuat à media Academia, hoc est Philosophia Platonica, cuius illum fuisse studiosum notum est. Philosophiæ esse censet, partiri totum in suas partes: definire quæ sunt definienda: diuidere ambigui partitiones, hoc est, illud omne quod est multiplex, ut cum genus diuiditur in formas: argumentorum locos nosse, quæ scientia Topica est: argumentationem ipsam concludere, quæ facultas est syllogismorum: nosse quæ sumenda in argumentando sunt, ut omnia confessa & probabilia: quid ex ijs quæ sumpta sunt, efficiatur, id est, quæ conclusio sequatur: uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere: aut malè sumpta,

sumpta, cuiusmodi sunt falsa, contraria, repugnantia, stulta: aut male conclusa, ut ab assumptis abhorrentia, reprehendere: & eadē uel angustē differere sine ulla copia dicendi, ut Dialectici qui appellantur: uel, ut Oratorem decet, latē exprimere. Hęc, inquit, omnia esse censet illius exercitationis, et Philosophiæ in qua Platonici uersantur. Nonnulli Dialecticorum & Rhetorum sibi impudenter arrogant istorum omnium scientiam, propterea quod in arte sua uident aliquot ijs de rebus præceptiunculas. Istuc neq; libellis Rhetorum, neq; Dialecticorū continetur. Ostendit Arist. v 11. Topic. Exactē, inquit, & exquisitē tradere, quid sit definitio, quidq; definire oporteat, non huius negotij est. A Philosophia igitur maiori petendum est, sine qua nulla est rerum artificiosa cognitio. Partiri autem, & diuidere, & definire, & aliquid argumentando assumere, & rerum differentias tractare, aut reprehendere sine cognitione rerum, summæ dementiae est. Itaq; qui nihil aliud quàm Dialecticorum præcepta norunt, nihil istorum commodē facere possunt. Sed Academici, qui de rebus omnibus in contrariam partem disputabant, qui rerum naturas uirtutesq; exploratas habebant, qui nullas artes non tenebant, disciplinas omneis illa sua infinita scientia, summāq; exercitatione tractare potuerunt. Adde quod nemo potest esse consummatus uel Dialecticus, uel Orator, qui cæteras ignoret artes. Nā si utriusq; est de re proposita differere, certē ad differendū necesse est uim rerum, naturamq; percepisse. Ea autem à Philosophia subministratur, sicut ratio tractandi à Dialecticis atq; Rhetoribus. De Academia scribit istuc Academicarum quæstion. i. Fuit à Platone accepta philosophandi ratio triplex: una de uita & moribus altera de natura, & rebus occultis: tertia de differendo, & quid uerum, & quid falsum, quid rectū in oratione prauum ue, quid consentiens, quid repugnans iudicando. Tertiā facit partē Dialecticæ, ac Rhetoricæ, quia ordine differendi cæterarum artium cognitionem subsequuntur. Inde colligitur à Philosophia suppedi-

tari dicendi materiam, à Dialectica & Rhetorica ueluti formam rationemq; eligendi, atq; extruendi. Pleni sunt Philosophorū libri disputationū de bonis rebus & malis, animi, corporis, et fortunæ, de æquis, & iniquis: utilibus, inutilibus: honestis, turpibus. Hæc Oratori tractanda sunt, & in Exornatione, quæ bona & honesta commendat: & in Deliberatione, quæ honesta ac utilia quærit: & in Iudicio, cuius est finis Acquilas. Vnde igitur petet? A Philosophis. Omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est. Cicero in Orator. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur, sine Philosophia non posse effici, quem quærimus, eloquentem. Sunt igitur sapientiæ fontes, ad quos qui peruenerit, & hæc ipsa melius, & multò maiora alia cognoscat.

CHRIST. HEGENDORPH.

Nostra Academia.) Academia locus Atheniensis in suburbano, nemorosus, à quodam heroë Academo nomine appellatus, in qua Plato commorabatur: autor Diogenes Laërtius, in uita Platonis.

FINIS.

RERVM AC VERBO-

RVM HVIVS OPE-

RIS INDEX.

A Cerbitas	325	Alex	112
Accidentia	44	Alexāder Phæreus tyrān.	426
Accipere iudicium	362	Alicna melius videmus	342
Accusatio quid significet	383	Ambiguitas duplex	126
Accusationum proœmia	398	Ambigui status	378.417
Accusator quis dicatur	382	Ambiguorum disceptatio	376
Accusatoris ac defensoris mu- nera	269	Amici ueri	288
Actio quid sit	359	Amicitia	278.315.340
Actionis uirtutes	314	Amor quis dicatur	264.340
Actionem constituere	362	Amphibologia	417
Ad aliquid quæ dicuntur, mu- tuo se respiciunt	44	Ampliationis litera	300
Addictus	47	Amplificatio	248.257.267
Adiectiua sensu 107. uoce ibid.	47	ἀνακεφαλαιώσις	269
Adiunctio	103	ἀνακόλυσθον	117
Adiuncta, quæ consequentia	47	Analogia	101
Aenigmatica	109	Animi magnitudo	310
Aequitas ut consideretur quid sit	356 357	Animorum coniecturæ	192
Aequitatis à iustitia discrimen 357.362		Animorum motus	168.290.
Aequum bonum	288	352.353.384.	
Affecta quæ dicantur	44	Anni tempora	200
Affectus	27.31.76.165.169. 290.353	Antonomasia	107
Affines, ex connubio	196	Antiquis uerbis ubi loc ^o sit	107
Agrippæ fabula	210	ἀπὸ δὲ ξίς	34
		Apuleius	107
		Argumentum	33.43
		Argumentatio, Argumentum	
		229.230	
		Argumentum necessarium	195.
		non	

non necessarium	69	Bellum necessarium	333
Argumenta ut collocanda	91	Belli memoria quō fingēda	166
Argumentorū coaceruatio per- orationi accommoda	398	Belligena puella	102
Argumentorum sedes 60. semi- naria	297	Benefacta	172
Argumentationum duæ species		Beneuolentia Iudicium in per- oratione colligenda	399
32.232. loci communes	32	Beneuolentiæ conciliatio	272
Armipotens	150	Bibosus	101
Aristotelis in Ethicis locus 346.		Bibosi Græci	186
in Topicis 225. eius Politica		Bonum quid dicatur	233
416		Bonum humanum quod sit	343
Artificiale quid dicatur	33	Bona, mala, media	283.
Artiū et sciētiarū habitus	320.	eorum distributio	288
Earum inter se collatio, ibid.		Bona non tam sequantur homi- nes, quàm fugiant mala	345
coniunctio	428	Bona, partim necessaria, par- tim non necessaria	336
Aruspices	36	Bonorum diuisio 81. ordo	306
ἀοῦδ' ἔσπ	139	Bonorum genera tria, unde laus ducitur 304. tria item propter se expetenda	337
ἀτομα	276	Breuitas orationis	122
Attentio ut excitetur	179	Breuitatis studiosi	129
Audacia	324. 388	Breuium syllabarum usus	116
Auditorum genera tria	79.		
eorum opiniones uariæ	342		
Augendi uerba	249		
Aurium iudicium	116		
Auspicia	36		
Autoritas	ibidem		
	B		
Balo	101	Cepio Proconsul	374
Barbigerum	ibid.	Cæsaris acta 353. humani- tas 364. uirtus	81
Baubator	ibid.	Cæsaris auic laus	304
Bellum, Mars	150	Cæsaris cædes ut defendatur,	
		222	
		Calliditas	308. 315
		Calum	

Calumniæ exclusio	423	Comparatiuum genus	358
Casnar	124	Componendi ratio triplex	124
Casus 200. Eius excusatio	222	Concertata quæ dicantur	359
Catilinæ coniuratio	393	Concessio	222
Catonis laus	81	Conficientes causæ	347
Causa quæ dicatur 48. 276. 382.		Confirmatio 26. 168. 191. motus	
383. Eius diuisio	48	animorū habeat, aut mitiget	
Causa controuersie	28. 293	Coniectura	193 (399)
Causæ finis, fides & motus	75	Coniecturæ tractatio	386
Causæ genus ac natura principio proponenda	176	Coniecturales loci	194
Causæ rerum	284	Coniugata quæ dicantur	46
Causarum genera 78. 293. 347		Coniuncta	47. 62
Causarū infirmitas 394. protractio	270	Cōiūctionis uerborū ratio	137.
Certa probanda non esse	297	Coniunctionū usus	139 (152)
Ciceronis dignitas 172. facilitas 124. genus 304. mores 145. reprehensores 48. 287. sententia	353	Coniunctorū uerborum uis	96
Circuitus qui dicatur	151	Consecutio uerborum	115
Circumscriptio	125. 299	Consentanea	62 (396)
Circumstantie	28. 48	Consequentia 47. 218. 258. 386.	
Ciuilis prudentia	310	Conscriptio unde constet	165
Clausula, quæ & periodus	124	Consilium in quo uersetur	348
Cognitio rerum, prudentia excellentior	315	Constituere actionem	361
Collocatio	79. 88	Constituere rem quid sit	35
Cōmoda & incōmoda	338. 343	Consuetudo 412. eius uis	401
Commutatio uerborum	148	Consultatio 29. 356. 71. 276. 373	
Comparatio	49. 60	Continens	367
Comparatio accusatorum	358	Continentia	351. 310
		Continentia causarum	366
		Continuatio	125
		Contraria	47. 62. 300
		Contraria relata	151
		Contrarijs ex legibus status	
		378. 417. 420. 425	

I N D E X.

Contractio orationis	148.151	Definitionis difficultas	217
Contradicentia	47	in Definitiuâ causa quid sequatur actor, quid item defensor	402.407
Controuersia	28.275.277	Definitioinum coaceruatio	249
Conuentio, conuentum	412	Definitiuæ cause loci	402.407
Conuersio orationis	162	Definitiuus status in genere iudiciali	400
Correctio	151	Dei cū hominibus societas	410
Credibile	33.101	Delectare an necessarium oratori	27
Criminis indiciorum depulsio	395	Delectatio	31.266
Criminis relatio aut translatio	222	Delectabilia quæ sint	139
Criminum testimonia	386	Deliberatio	85.292.332
Cupiditas, cuius sit	76.353	Deliberandi materia	342. finis ibidem
D		Deliberatiuum genus	78
Decorum ubiq; seruandum	257.310	Deliberatiua causa	292
Defensionis ratio	373.394	Deliberatiua oratio qualis sit	354
Defensionum genera	364.	Demonstratiuum genus	78.
earum obscuratio	400	Deprecatio	223
Defensor in definitione quid sequatur	402	Depulsionis ratio	364
Defensoris dispositio	91. depulsio in suspiciosis iudicijs	Descriptiones	217
	395.399	Despicientia	310.325
Definiendi genus ut conficiatur	407	Detrimentum	343
Definiendi genera tria	364	Dialectice quid sit	112.317.
Definitio quid sit	45.61.150.	Eius munus	428
	192.211.402	Dialectici	427
Definitio ex contrarijs	213	Dialecticorum argumenta	232
Definitio ubi adhibenda	285	Dicendi doctrina in tres partes	
Definitionis adiumenta	219	E	tes

tes distribuitur	168.275	Diuisio an in locis ponenda	46
Dicendi materia unde suppetur	428	Diuitiæ	338. earum laus 305
Dictorum & factorum collocatio	305	Docendi ratio	291
Differentia	46	Docilitas unde cõparetur	176
Differentia essentialis	112	Domestica prudentia	307
accidentaria	ibidem	Dubia pro certis	225
Difficilia admodum, pro impossibilibus habenda	332	Dubiorum contemptus	ibid.
Dignitas ubi maximè spectetur	343	Duplicata uerba	251
Dignitas uerborum	250	E	
Dignitas studiosi	341	Edicta	38
Diligentia nimia	370	Egressio	26.145
Disceptatio, quæ & iudicatio	370.380	Effecta quæ dicantur	49
Disceptator	77.171	Efficiens causa	49.204.348
Disciplinarum collocatio	317	Efficiendi facultas	348.
Dispositio	24.71.79	difficultas	ibid.
Disponendi modus an semper idem seruandus	93	Effusio	325
Disputandi scientia	317	Elegantia uerba quæ dicantur	137
Dissemblia	62.258	Elocutio, unde et eloquëtia	24
Dissolutionis usus	139	Eloquentia quid sit	318
Dissuadendi ratio	331.333.348	Emolumentum	343
Distributio	63	ἐμολύματα	134
Diuinatio quæ dicatur	358	Enthymema	233
Diuina testimonia	36	Enumeratio	269
Diuinationes	37	Epicherema	233
Diuinum ius	410	Epilogus orationis	268
Diuina ut sint tractanda	330	Epiphora	139
		Epitheta quæ dicantur	107
		Eruditio unde paritur	415
		ἐτυμολογία	46
		Euentus, consequentia, & facta	202.382.386.396

I N D E X.

Exempla 35. eorum coniectura 209. usus	259. 351	Facultates quæ dicantur	305
Existimatio	348	Facultatum infirmitas	594. 397
Exornatio	292. 294	Falsorū à fictis differentia	224
Expetenda propter se	336	Familiares nostri	340
Expressa oratio quæ dicatur	37	Famis uis	209
Externa bona	304	Fatalia	301
Extorum inspectio	36	Fictæ personæ	259
linguæ	342	Fictio	60
F		Fides	31. 74. 314. 346
Fabula	310.	Fidei constituendæ sedes, ratio	183
Eius usus	210	Fidem facere comouere	33. 75
Factum quod negatur, scripto non arguitur	375	Fidem quæ faciunt	191
Factum uerbum quod dicatur	150. 250	Fiducia	101
Facti appellatio controuersa	221. 364	Figure iucundiores	138.
Facti defensio	221. 364.	insigniores	300
infectio	ibidem	Figure quæ et descriptiones	217
Facti iudiciorum depulsio	395	Figure unde dicte	108
Factum sequentia	383	Figure orationis quinque	122
Facti indicia si non sunt, quomodo agendum	388	Fieri ne quid possit, quamquæ facile possit, unde considerandum	347
Facti probatio unde auspicianda	382	Fieri posse quid dicatur	331
Facti suspicio unde confirmetur	383	Finalis causa	49
Facti uestigia, quæ et signa	388	Finis consideratio ubique necessaria	357
Facta & euentus	202	Finem omnia respiciunt	332
Factorum ac dictorum collocatio	305	Finita questio 271. eius partitio	291
Facultas	64	Firmamentum cause	366. 368
		Firmamenta, argumenta dicuntur	90

I N D E X.

Forensis causa certamē quod- dam	367	Hominis dignitas	276. partes ibidem
Forma accidentaria	49	Homines ad honestatē nati	246
Forma substantialis	49	Hominum laus præcipua	296
Forma, quæ & species	46	Honestas	264. 332. 337
Formæ quomodo dicantur con- trarie	43	Honestatis materia	339
Forma uires, ualetudo	339	Honestatis cum utilitate certa- men	341
Formæ laus	339	Honestate expetenda	336
Formalis causa	49	Honestæ, utilia	332
Fortuita in tempore	201	Honestorum ac Vtilium discri- men	342
à Fortuna coniecturæ	295	Honos & gloria	343. 338
Fructus quid dicatur	343	Humanum ius	410
G		Humanum quid dicatur	364
Geminata, quæ & duplicata		Humana testimonia	36
139. 223. 290		Hypallage	108
Genus	46. 76. 81. 276. 304. 328	Hyperbolica	113. 251
Geographi munus	60	I	
Gestus	25	Ideæ Platonis	276
Gloria	282. 336. 339. 342	Illustris sit oratio	123
Gradatio in uerbis	251	Imitatio	101. 165
Græcorum uitia	299	Immanis	344
Grammaticæ quid sit	212	Impellere	27
Gratia	410	Imperandi in causis ratio	240
H		Imperatoris summi bona	81
Habitus animi uarij	319	Imprudencia	202. eius excusa- tio
Habitus uirtutum	ibid.	309. 416	
Hereditatis definitio	212	Inartificialia quæ dicantur	35.
Historiæ breuitas	125. defini- tio	244	
Historicorum circuitus	152	Inaudita et inuisa quæ differant	
Homeri patria	259	145	

Incest

I N D E X.

Incestus grauitas	392	ἰπικὴ	320
Incisum, κόμμη	124	Iterata	139.250
Inconstans oratio, mendacij si- gnum	206	Iucunda credibilia	184
Incredibilia	82.329	Iudicatio	368.373.381
Incuruiceruicum pecus	102	Iudiciale genus	78.293. eius si- nis æquitas 356. status 366
Indiuidua	46.276	Iudicium	26.294
Indocti quibus capiuntur rebus	342	Iudicium accipere	362
Indulgentia	62	Iudicij constituendi contentio	354.361
Infinita quæstio	71.275	Iudicij necessitas	268
Inflexio	101.108.126	Iudiciorũ duplex quæstio	329
Initia unde ducantur	176	Iudiciorum finis, æquitas	357
Inopinatum	302	Iudiciorum refutatio	393
Inscitiæ excusatio	222	Iudicis occupãdi momentũ	399
Insignia orationis	299	Iudices	412
Insita quæ dicantur	43	Iurata quæ dicantur	38
Instãtia, quæ & præsentia	200	Ius ciuile quod sit	213.361
Intellectus ac sensus discrimen	293	Ius qui constet	277
Intelligentia unde dicatur	96	Ius gentium	412
Intermissio in oratione	125	Iuris definitio	409
Interpellatio, principij nõnun- quam occasio	182	Iuris diuisio,	ibidem
Interrogandi seipsum uarietas	240	Iuris scientia oratoribus qui- busdam neglecta	359
Interuenire quid sit	182	Iuris summi iniquitas	425
Inuentio	22.32.229.250	Iuridicialis status	409
Inuidia ut uitetur	284	Iustitia	309.345
Inuisa & inaudita ac nona de- lectant 139. eorum inter se differentia	144	Iustitia uera	411
		Iustitiæ amicitieq; affinitas	339
		K	
		Kαυγὸς	200
		Καλλιπάρη	102
		E 3	
		Καλλιπ	

I N D E X.

καλλιπλόκαμος	ibidem	Legis mens, non sola uerba ex	
κατ' ἀντίληψιν status	222	pendenda	424
καταχρηστικά	109	Leges contrariæ	378
κατόρθωμα	364	Legum nostrarū defensio	413
κενόμυθος	368	Legum necessitas	ibidem
κιωνητική, uenandi ars	320	Libera testimonia	37
L		Liberalitas	173, 242, 346
Lacryma in alienis malis	266	Liberi etiã, nõ solū serui, apud	
Læta & tristia	82	Athenienses torquentur	392
Læuia	199	Liberi iudices	222
Laudabilia quæ sint	296, 336	Liberorum erga parentes offi	
Laudatio qui tractetur	194	cium	291
Laudationis fons, uirtus	206	Libidinis argumētū forma	305
Laudatiuum genus	293	Literæ iudiciorum	300
Laudatorum hominum mors		Literatura	166
quando tractanda in demon		Litigatoris dignitas	172
stratiuo genere	330	Loci	34
Laus animi uera	305	Loci duplices 32. Infiti	43
Laus probationē requirit	297	Loci memoriales	166
Laudis ac uituperij materia un		Loci proprij	380
de sumatur	328	Locorum tractandorum exem	
Legale ius scriptum	412	plum	71
Legales status quatuor	417	Longarum syllabarū usus	116
Legatus in mādata patriæ com		Lumina orationis	122
mittens, ut se defendat	222	M	
Legitima iudicia	221	Magistratus	413
Lenocinium uerborum	130	Magna, alia usu, alia natura	
Lex & æquitas nonnunquam		262	
discordant	358	Magna ut sint tractanda	263
Lex & mos quibus cōstēt	357	Maiestatis læsio qui describa-	
Lex quid dicatur	410	tur	218
Lex ut scribatur	287	Maleficium nemo frustra ten-	
		tet	

I N D E X.

tet	383	Modulatio orationis	117
Maliitia quid sit	325	Momentum philosophorū	200
Maritimi loci	199	Monstra	302
Mars pro bello	108.150	Montosi loci, qui & montani	
Martia legio unde dicta	209		199
Materia	348	Morales uirtutes	309.285
Media bonorum ac malorum		Mōg⊙ quid dicatur Græcis	78
282		Morum argumentum	394
Mediterranci loci	199	Morum studia	395
Membrum, quod et κῶλον	124	Mortem contemnendam esse	
Membra ubi potissimum locan		ut probetur	72
da	397	Motus animorū duplices	293.
Membratim diceret	124	quatuor	353
Memoria	24.166	Motus orationis in amplifica-	
Memoratiue artis signum da-		tione maximè consistit	249
re, puerile	273	Motus quid sit	31.75
Mens ne scriptoris, an scriptū		Mouendorum animorū in de-	
ipsum magis sequendum	38	liberatione ac consultatione	
Mēsurae studia, geometria	321	ratio	352
Metaphorica	108.251	Murmur	102
Metonymia 108. eius species		Musica orationis	219
ibidem		Mutis sermo datur	259
Metus futurorum	76	N	
Miser ex beato	267	Narratio	25.85.168
Miseratio in peroratione po-		Narratio breuis	183. suaui-
nenda	400	268. quarum sit rerum	85.
Miserationi non esse immoran-		quomodo tractanda reo	91.
dum	267	Eius præcepta	184
Misericordiae conciliatio	398.	Natiua uerba	78
laus 81. refugium	171	Naturæ uis ubi discatur	353
Modificatio	108	Natura magna	262
Modus ubiq; seruādus	191.315	Naturale ius	410
		E	
		♣	eius

I N D E X.

eius diuifio	ibidem	tice	320
Naturalia in tempore	201	Numerofæ periodi	299
Naturalis oratio, & fponde fuf- fa	94	O	
Naturalis ordo in oratione nõ femper feruandus	149	Obscura, ignobilia	199
Necelfarium habendum quid fit	329.331.333	Obscura oratio	123.146
Necelfe quid dicatur	329.332	Obscuritas in oratione damnan- da	125
Necelfaria argumenta	208	Obscurandorum criminum ra- tio	91
Necelfaria caufa	49.	Obscuratio fufpicionum	398
non necelfaria	ibid.	Occafio temporis	342
Necelfaria oĩa probabilia	34	Odiũ 353. Eius amolitiũ	
Necelfarij noftri cur ita dicti	337. Eorum amor ibidem	172.173	
Necelfitatis excufatio	222.416	Offenfæ tollendæ ratio	172
Negatio rationis loco	368	Officium 337. ratio	222.
Neruus	26	Eorum gradus	290
Nihil nimis	315	ὀικονομικὴ	309
Nitidiora uerba	102	Opes in hominibus & rebus	
Nomen quid fignificet	46	195	
Non fcriptum ius	412	ὀφέλιμα	343
Non fcripta quibus cõflent	409	Opportunitas	342
Notatio	46	Oppofita	47
Notæ propriæ argumētũ	208	Optandi forma	240
Noua quæ dicantur	145	Optimum factu quid fit	347
Nouatorum uerborum genera		Optima non femper obtineri poffunt	342
quatuor 100. eorũ ufus	107	Oracula	35
Numeri in oratione feruandi		Oratio quid fit	38
112. Eorum iucunditas	299.	Oratio cõuerfa ac mutata	149
perturbatio	115	Oratio demonftratiua qualis effe debeat	309
Numerorum fudia, arithme-		Oratio mafcula ac uirilis	130

I N D E X.

Orationis dilatatio ac contra-	perint	21
ctio	149 Patientia	307.311
Orationis lumina 122 partes	Patriæ significatio multis uer-	
& earum usus 26.70.168	bis expressa	150
Orationis prolixitas obscurita-	Πάθν	75
tem generat	125 Paupertatis moderatio	283
Oratiōis finis 27. uarietas	146 Pax bello honestior	331
Orator, hortator & autor	352 Peccata argumētis cōvinci	388
Orator unde dictus	94 Pecoris definitio	112
Oratoris ī dicēdo libertas	218 Pecunia	338
Oratoris mores	140 Pedes orationis	116
Oratoris munus	293 Penus quid sit	377
Oratoris uis in rebus et uerbis	Per se expetenda	336.337
est	30.91.228 Percontari quid sit	240
Oratoris uox & motus	164 Periodus, quæ & clausula	124
Oratores qui dicantur	358 Periodus numerosa	299
Oratorum auspicandi mos	174 Periphrasis	113
Oratoria	269 Πόρισις	47.76
Ornatus nimius	130 Permotio	200
Ordinis orationis inuersio	162 Peroratio 151. 169. 248. 397.	
Osculum, adulterij signum	387 400. eius loci	352
Ostenta	302 Perorationis & exordij affi-	
Ostentatio in oratione	296 nitas	183
P	Perseuerantia	285
Pactum	38.412 Personarum coniecturæ	195
Pallor, metus indicium	387 Personarum in iudicio uersan-	
Parricidij obiecti liberatio	228 tium consideratio	171
Partes natura toto priores	276 Personarum momenta quæ de-	
Partium confusio uitanda	177 prehendantur	204
Partium enumeratio	45 Personis accommodanda deli-	
Partitio	177.191 beratio	342
Partitiones oratoriæ unde cœ-	Per-suadendi consilium	349

I N D E X.

Pertinacia	285	sacrofancta	298
Philodamus	234	Præcurrentia	62
Philosophia oratori necessaria		Prædia	377
416. Dialectico itē & Rhetorici. ibid. &	429	Præsentia quæ dicantur	200
Philosophiæ moralis studia	321	Præteritorum diuisio	200
Philosophorum circa uerborū		Præuaricatio, præuaricator	
legem seruitus	217	402. 405	
Φρόνησις	308	Primitiua uerba	96
Physicorum munus	284	Principium & peroratio ad impellendos animos ualent	
Pietas	314	70	
Platonis libri	416.	Principium orationis	171
428		Principiorum cum finibus affinitas	182
Plenum à sonante quid differat		Principiorum præcepta	176
249		Priuantia	47
Plinij Panegyricus	302	Priuatum ius, publicum ius	
Poëtæ ferè semper proponunt		412	
176		Priuatum scriptum, publicum scriptum	409
Poëtarum Latinorum breuitas		Probabile	34. 185
125		Probabilis narratio	409. oratio 123. 130. 146
Poëtarum obscuritas	125	Probatio	167. 242
Poëtæ in foro laudari, nouum		Pronuntiatio	24. 164. 256
145		Proœmium	110. 398. Eius usus 86
Politica Aristotelis	416	Propositio, narrationis loco	
Πολιτικὴ	309	184	
Πολυσυώδետον	139	Propositum, quæ & thesis	28.
Pondus aut grauitas uerborum		75. 291	
quid dicatur	131	Propositorum duo genera	275
Postliminium	101		
Potestas in autoritate & gratia	195		
Præcepta Rhetorice non esse			

I N D E X.

Proprium differentiae nomine uenit 46	Qualitatis status 221. 222.
Propriorum nominum usus 107	Qualitates quid demonstrēt 217
Propriorum uerborum usus di lucidam reddit orationem 126	Quianam 108
Proprietas 212	Quintiliani de statu opinio 367
Prosopopœia 260	R
Prudentia quid sit 212. 307.	Ratio 366. 368
308	Ratio homines cum Dijs sociat 410
Pudicitiae necessitas 336	Rationis actio, hominis pro- pria 346
Pugnantia 258	Rationis & firmamenti con- tentio 373
Purgatio 222	Rationes rerum 34
Pusio 101	Raptus opportunitas 186
Q	Redundantia orationis 117
Questio 28. 71. 271. 371	Refutatio 26. 191. 224. 367
Questio finita 74. infinita ibi. & 373	Rei depulsionis ratio 365
Questionis infinitae coniectu- re 284. dispositio 290	Relata ad idem uerbu 139. 252
Questiones tormenta dicuntur 36. quando decernendae 374. 375.	Relatio criminis 222
Questionum consideratio 38. 246. 391. 397	Relatiua 44. 47
Questionum species 192	Religio 315. Eius uindicatio 263
Questus 343	Remotio criminis 222
Qualitas absoluta, assumptiua 222. 364	Repetini motus animi 385
Qualitas 192. Eius disceptatio 408. Partes 417	Repetitio eiusdem rei apud Ci- ceronem infrequens 60
	Repetitio & epilogus 269
	Repetitio uerborum 300
	Repugnantia 44. 48
	Reprehensio 191. 225
	Reprimendorum animorū ra- tio

I N D E X.

tio	354	ubi sit 320. Eius uirtutes 315
Rhetor unde dictus	94	Scientiarũ artiũq; habitus 319
Rhetorices ac Dialectices di- gnitas	318	Scripti controuersia 407
Rhetorice 21. 45. 212. 257. 275. 317. 427. eius præce- pta 75. 296. quot uerbis di- catur 150. sine Philosophia nulla est 429		Scripti ac uoluntatis contentio 376. Status ibi. 417. 423. 425 Scriptorum contrariorũ utrũ magis comprobandum 376 Scriptorum diuifio 409. De- fensio 420. 423
Res ipsa controuersia non pa- rit, sed uerbi interpretatio 377		Scriptum Ius 412 Scriptura quibus constet 166 Sensus ac intellectus discrimen
Rei natura inspicienda	204	293
Rei dispositio	88	Sensus ne ueri sint 24
Reipublicæ administratio 283. 288		Sententiæ legis defensio 423 Sententiam dicere 332
Rerum amplificatio unde su- matur	257	Sententiarum collocatio in me- morandi arte 167
Rerũ laus 296. ornãmẽta	301	Seruitutis malum 337
Responsa inconstantia	387	Seueritas nimia 325
Rex qui sit	213	Signum quid dicatur 205
ῥοδολογία τὸν ἄνθρωπον	102	Signa in factis uaria 387. eorũ momentum ibid.
Ruta cæsa	377	Similia 62
S		Similiter desinentia 300
Sacerdotum responsa	36	Similitudo 47. 49. 101. 209
Sallustij breuitas	125	Similitudo uerborum 138. Eius uitatio 239
Sapientia 181. 307. 308. 315		Simplicia quæ dicantur 83. 97
Sapientiæ comites ac ministræ 317		Societatis gradus 288
Sapientiæ fontes apud Philoso- phos	429	Solæcisismus 117
Scientia unde colligatur 293.		Soluta quæ dicantur 251

I N D E X.

Sonus in literis & uerbis	249	Tempestas	200
Species genere priores	276	Tempus Reipublicæ, necessitas	
Spontanea oratio, & uersa	94	Reipublicæ	182
Statio in bello	367	Temporis natura	200
Status	364. 377. 417	à Tempore argumentum	394.
Stipulatio quid sit	377. 412	190. coniectura	200
Suadendi & suasionū ratio	348	Temporum gradus 80. ordo	
Suasio futurarū est rerū	86	306	
Suauis oratio	123. 133. 137.	Testamētōrū ambiguitas	422
146. 164. 185. 189		Testata	187
Suasoriuidenda	330	Testimonium dicere quibus cō-	
Substantiæ quæ dicantur	43	petat	35
Substantiæ primæ	276	Testimonia uoluntate propria	
Suburbanitas	300	244. eorū consideratio ibid.	
Suetonij breuitas	126	Testimiorum species	32. 35
Superlata, superlatiua	251	Testium probatio	245
Superstitio	325	Titubatio	206. 387
Suspiciones	398	Topica scientia	427
Syderum studia, astrologia	320	Totum natura prius partibus	
Syllabarum in oratione soluta		276	
consideratio	114. 137	Tormenta, quæ & Quæstio-	
Syllogismus	233	nes	38. 392
Syllogismi status	417	Tractatione uim uerba capiūt	
Συλλογισμ	368	105. 106	
T		Translata uerba	108. 251
Tædium à similitudine percipi-		Translatio quæ dicatur	358
pitur	189	Translatio criminis	222
Telum	387	Tremor, timoris index	206.
Temeritas, audaciæ comes	389	389	
Temperantia 307. & seq. &		Tropi	108
344		Tumultus quid sit	219
Temperatura corporis	284	Tyrannus qui sit	213
		Tyran	

I N D E X.

Tyrannicida	213	Verborum uis	96
Eius præmium	426	Verbis nonnunquam singulis	
Tyrocinium	321	in esse argumenta	198
V		Verecundia custos uirtutū	317
Vagio	102	Verisimile quid sit	195
Valerij Maximi breuitas	126	Verisimilium coaceruatio	207
Valetudo prospera	305	Verisimilium fontes	202
Varietatis iucunditas	240	Verisimilium redargutio	208
Vasta	199	Veritas ubiq; seruari non po-	
Vaticinationes	36	test	341
Verbi ambiguitas 378. depra-		Versa & mutata oratio	95
uatio 400. repetitio	139	Vetusta	300
Verbi interpretatio sæpe con-		Vetustis uerbis quando locus	
trouersian parit 376. 400	107		
Verbi uis expendenda	421	Virtus, bonum est 233. habitus	
Verba amplificandi apta	249	animi	320
Verba illustria	250	Virtutis uis duplex	307
Verba impropria, inusitata	124	Virtutes quæ constant	285
Verba quatuor modis fieri	149	Virtute metienda uitia	324
Verba quomodo inuicta & im-		Virtutum catenatio	318
posita	96	Virtutum communia & habi-	
Verborum anxietas nimia ne		tus 319. mediocritas	321
sit	368	Visus & auditus Oratori ma-	
Verborum collocatio in memo-		ximè considerandi	144
randi arte	166	Uitæ uirtutibus proxima	324
Verborum inter se similitudo		Vituperabilia quæ sint	296
quædam sit	137	Vitiositas	325
Verborum nouatorū quatuor		Vlciscendi libido	353
genera 101. unde ea fiât ibi.		Vocabuli explicatio	218
Verborum scrupuli	116	Vocalium cœursus fœdus	138
Verborum studiosissimus Ci-		Voluntas 37. unde moueatur	
cero	368		382

I N D E X.

Voluntatis ac scripti status	415.	Utilitatis cum honestate certamen	341
Voluntas	342	Utilitate sola expetenda	337
Voluptas audiendi unde patetur	301	Vulgata uerba, & non uulgata	23
Voluptas fidem facit	164	Vultus	23
Voluptas unde sit	76. 343	Vultus oratoris	165
Vox oratoris	165	Y	
Vtilia honesta	332. 353	Yn obsequio	28
Vtilitas, deliberandi finis	332	Yn oratione	133
Vtilitas in quibus uersetur	341	Z	
Vtilitatis coniectura	382	Zenonis de rhetorica dictum	317

F I N I S.

Los oficiales que los dias que han trabajado en
 la yglesia en la primera semana 2 dias lunes y sabado
 que la una la otra muy tarde como en el dia de ayer — 2
 en la segunda semana tres dias sabado y jueves 3
 en la tercera cinco dias lunes y jueves — 5
 en la quarta semana solo el dia sabado quatro
 dias — 4
 en la quinta lunes, martes, jueves y viernes
 en fin, jueves

Handwritten text at the top of the page, including the number '6' and some illegible cursive script.

Handwritten text in the middle section, featuring a large initial 'S' and some legible words like 'Sua' and 'omni'.

Handwritten text at the bottom of the page, including a large initial 'S' and some legible words like 'Sua' and 'omni'.

~~THOMAS~~

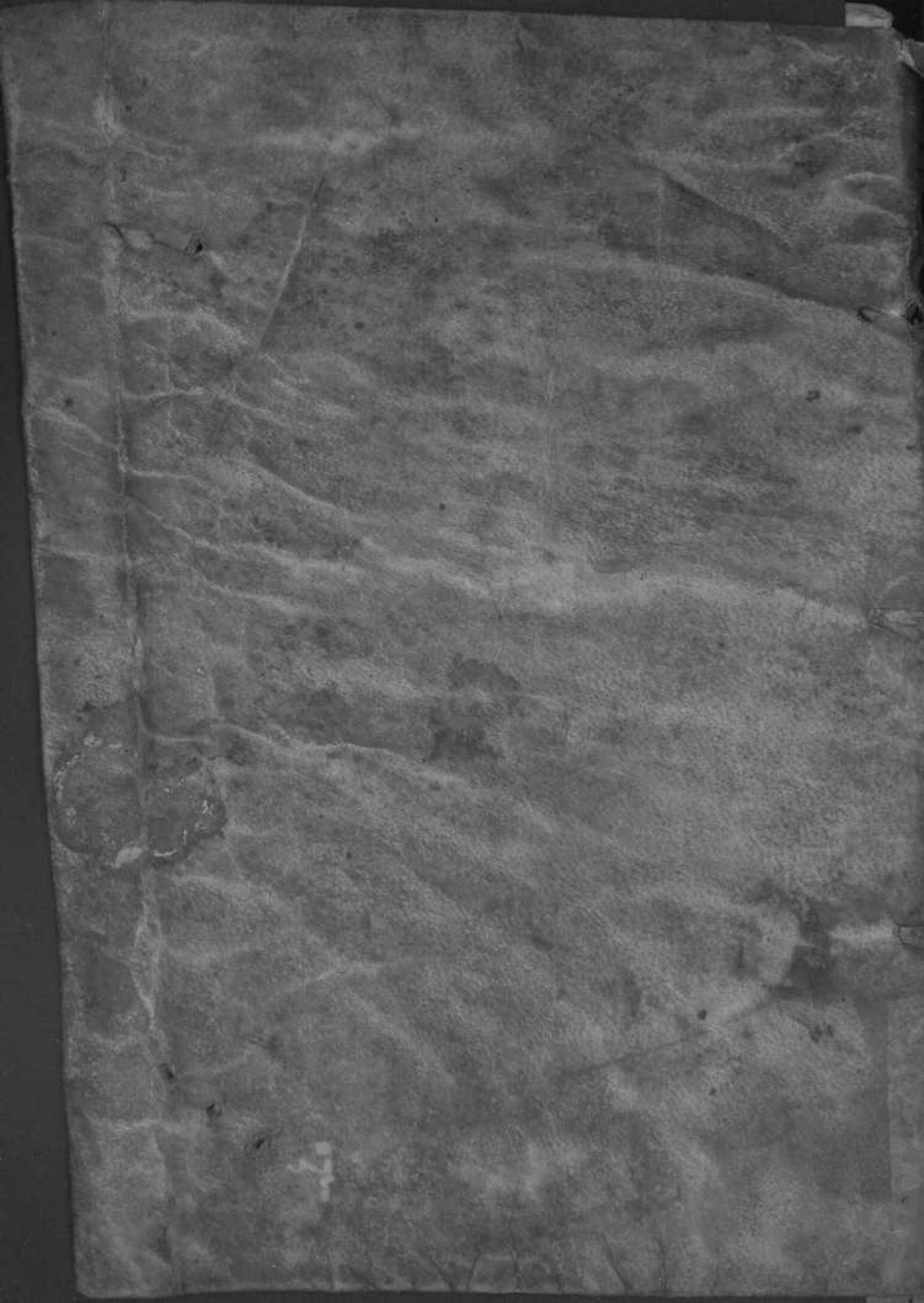
1870

Wm. Eckman

E

1870

1870

CICERO
de
Partitione
Ora toria

5785